

VERHANDELINGEN
VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL IX

HARIWAŃŚA

TEKST EN CRITISCH APPARAAT

DOOR

Dr A. TEEUW

'S-GRAVENHAGE - MARTINUS NIJHOFF - 1950

INLEIDING.

De uitgave berust op een vijftal handschriften uit de Leidse Universiteitsbibliotheek, beschreven in de catalogi van Vreede¹⁾ en Juynboll²⁾. Aan die beschrijving is nog het volgende toe te voegen:

CCCXLV (Cod. 4236) bij Juynboll (= A) is ten rechte 114 blz. groot (J.: 134), op p. 70 volgt nl. p. 91, wsl. doordat de onduidelijke 7 van 70 voor een 9 is aangezien. De colofon³⁾ vermeldt dat het in het dorp Mimba geschreven werd (cf. *Mimbāśrama*, T 4, 610: „in 't Badungsche'?) in het śāka jaar .. 56, d.i. A.D. .. 34, wsl. dus wel 1834. Onmiddellijk aansluitend hieraan volgt nog een tweede colofon, in Latijnse karakters, en ingeleid met de woorden: „dagteeking [sic] van c". Deze luidt:

„iti H.W. samaptā tinulariñ dina, maṅgalāśiwā warah? [zo] tadah harṣa, krēṣṇa pakṣa, riñ dwitiya, thiwi, ka, .5, rah, 6 tṅk, 7, santosakna wirupaniñ hakṣara de suñ (sañ) sudyāmaca, hapan holih iñ wwañ muddāhardḍā tan tama satata, hunadika thör paratra, hakeh kahantaka, silih suṅḍuk [zo?] karēṇahaniñ pasaṅgum mwañ laku (lagu), tumut haninirwā tan wrin herañ wet niñ hawḍi hamiwal hi pakoniñ tuwwan, lwih wḍi kurañ siptā sira sañ anulis, hamonḍok iñ Bañjar hunur, wetan wrātmarā, uñ hrī wagīśwaryye namah, uñ guñ ganapataye namah, uñ dirgghyāyur astu.”

Dit is dus blijkbaar de colofon van een door Van der Tuuk met A vergeleken hs. (uit śāka .. 76 = A.D. .. 54), gezien ook een aantal tussen de tekst en in margine voorkomende varianten, meestal met Lat. karakters gespeld en voorafgegaan door de aanduiding c). Dit zijn echter niet de enige aantekeningen in A; behalve aanduidingen van nieuwe zangen en versmaten, korte weergaven van de inhoud etc., vinden we nog een groot aantal verbeteringen, gissingen, doorhalingen enz., door verschillende handen, met inkt, paars en gewoon potlood

¹⁾ A. C. Vreede, *Cat. v. de Jav. en Mad. Hss. . .*, Leiden 1892, p. 393 v.

²⁾ H. H. Juynboll, *Suppl. . . . Cat. . . . Jav. en Mad. Hss. 1*, Leiden 1907, p. 143 v.

³⁾ J. L. A. Brandes, *Beschr. der Jav., Bal. en Sas. hss. van Van der Tuuk, II*, No. 436.

aangebracht. Het bleek practisch doenlijk noch nodig (vele van deze aantekeningen betreffen punten van ondergeschikt belang, spellingsverschillen e.d., of ook blijkens de andere hss. kennelijk noodzakelijke verbeteringen) al deze verschillende bronnen uit elkaar te houden, iedere afwijkende lezing in A zelf geef ik aan met de aanduiding A² (in dat geval is A¹ dus de oorspronkelijke lezing), is er meer dan een variant in A dan geef ik die aan met A³ en event. A⁴. Waar ik dus in het critisch apparaat de lezing van A¹ opneem betekent dit dat A² (tenzij anders vermeld wordt) met de tekst overeenstemt; geef ik als variant de lezing van A², dan heeft A¹ de m.i. juiste lezing. Evenzo ging ik bij de andere handschriften te werk, waar de varianten overigens veel minder talrijk zijn.

B (= Juynboll CCCXLVI, Cod. 4237), C (= CCCXLVII, Cod. 3887) en D (= CCCXLVIII, Cod. 4238) eindigen abrupt, en geven geen aanwijzingen voor datering etc., alleen gaat in C onmiddellijk aan de HW vooraf een weergave van de Rāmawijaya, die aan het slot (p. 88 midden van het hs.) gedateerd is Śāka 1813; we mogen dus voor C (een voor Van der Tuuk gemaakte copie?) gezien het doorlopen van het schrift, met eendere hand, wel dit zelfde jaar 1891 aannemen.

E (= Vreede CCCLXXXVI, Cod. 2213) is een behoorlijk leesbare lontar, met de volgende colofon:

„iti Hariwaṅśa samāpta, tēlas linikitā riṅ Gowilāla, de saṅpayyan katikṣṇan, sandhitṛṇā, sūra guru brāhmā, warṣa daśi, candrama nāwa, hekārāhūrdha hasta, hirikā pūrṇa niṅ puṣṭakā tinurun, hapan hulih iṅ hantyaṅta muḍa, dūrlīkita, kweh kawēnaṅ ndadyākēna kadīrgghāyusa-nirā saṅ madṛwyā, kintuna saṅ ānurāt. oṅ hrīṅ Wagiśwaryye namah, oṅ hrūṅ gaṅapataye namah, oṅ dīrgghāyur astu, tat astu, astu.”

Een en ander hierin is mij niet duidelijk, een zekere datering vermag ik er niet in te ontdekken.

Wat de onderlinge verhouding der handschriften betreft nog het volgende: A, B en E (en D voor zover het loopt) staan dicht bij elkaar, waartegenover C nogal eens een afwijkende, vaak m.i. een betere lezing heeft. Veelal ook lijken beide lezingen mogelijk, soms schijnt die van AB(D)E verkieslijk. Bewijzen van directe afhankelijkheid van een dezer hss. aan een van de andere heb ik, ondanks nauwe verwantschap, niet kunnen vinden. Integendeel pleiten verschillen van lezing, waarbij nu eens het ene, dan weer het andere hs. juist lijkt, tegen directe afhankelijkheid. Daarbij komt nog dat zowel D (2, 5d; 7, 6d; 7, 8b) als B (2, 14 en vooral Z. 19—20) soms plaatsen openlaten (event. later wel ingevuld), wegens onleesbaarheid van het voorbeeld blijkbaar, die

in alle andere bekende hss. volkomen duidelijk zijn. Ook A heeft oorspronkelijk enige hiaten in het laatste deel (49, 10; 52, 2) die in E goed leesbaar zijn.

De overlevering van de tekst is als van vrijwel alle kakawins zeer behoorlijk. Alleen t.a.v. de spelling is er, gelijk steeds, grote variatie. Merkwaardig zijn een tweetal zangen (30 en 53) waar het oorspronkelijke metrum blijkbaar „herzien” is, doordat men, zeer consequent overigens, een vaste lettergreep kunstmatig gerekt heeft (door verdubbeling van de consonant, invoeging van een *h* of een eenvoudig lang schrijven van de vocaal). Ik heb niet gearzeld, al deze „verbeteringen” ongedaan te maken, zoals ik in het algemeen de spelling heb gesystematiseerd zonder veel acht te slaan op de lezing der handschriften. Dat neemt niet weg dat een logische spelling in deze metrische teksten niet mogelijk is, omdat we dunkt me moeten aannemen, dat de Oudjavaanse dichters hun poëzie steeds (behoudens een enkele vergissing wellicht) metrisch correct maakten, zodat we hiermee bij de uitgave rekening moeten houden. Nog steeds is inmiddels niet opgehelderd in hoeverre dit alleen een spellingskwestie is. Is het systeem van lange vocalen in het Oudjavaans louter conventioneel geweest, of beantwoordde het althans ten dele aan een realiteit? Volstrekt willekeurig, zo, dat ze iedere vocaal lang spellen konden, wanneer het metrum dat eiste, schijnen de dichters niet geweest te zijn, ook schijnt er wel verschil in conscientieusheid in het toepassen van de conventionele regels tussen de verschillende dichters. Mijn voorlopige indruk is bv. dat de HW dichter iets willekeuriger, iets vrijer te werk gaat dan die van het BK, maar we zullen eerst de regels moeten formuleren, willen we de uitzonderingen kunnen registreren. Zulk een systematisch onderzoek naar de kwantiteit van de klinkers in het Oj. zou trouwens niet alleen betekenis hebben om te komen tot een technische waardering van de kakawins, maar ook voor de taalkundige studie van het Oudjavaans, vooral ook uit taalvergelijkend oogpunt van belang zijn (ik denk bv. aan de gevallen waarin de lengte van de vocaal een soort compensatie schijnt: *rāt* naast *darat*, *tūt* naast *turut*, *lapā* naast *lapar* etc.). Hier moet ik de kwestie verder laten rusten.

T.a.v. de uitgave van de tekst valt nog op te merken dat ik de lange vocaal, zoals we die bv. vaak in eenlettergrepige grondwoorden tamelijk consequent gespeld vinden niet alleen daar handhaaf waar hij metrisch noodzakelijk is, maar dan ook daar waar de spelling indifferent is, omdat de vocaal door positie lang is. Ik vraag me af of wellicht de tendens navolging verdient die in talrijke manuscripten aanwezig is

om *alle* door positie lange vocalen lang te spellen. In het critisch apparaat verwaarloos ik, op een enkele uitzondering na, alle spellingsverschillen, overigens verantwoord ik alle afwijkende lezingen, ook die, die berusten op verbeteringen in de handschriften (zie boven). Wanneer geen enkele lezing mij juist lijkt neem ik alleen dan een emendatie in de tekst zelf op, wanneer hij mij vanzelfsprekend en noodzakelijk (bv. blijkens het metrum) lijkt. In minder evidente gevallen (de grenzen zijn subjectief!) neem ik liever in de tekst de lezing van een of meer hss. op, terwijl ik mijn event. conjectuur in de aantekeningen vermeld, ook al vertaal ik naar die conjectuur, om zo te vermijden dat een min of meer willekeurige gissing van een uitgever te gemakkelijk definitief wordt.

Wat de taal betreft: gelijk iedere schrijver en iedere tekst geeft ook Panuluh in zijn Hariwaṅśa allerlei opmerkelijke feiten en verschijnselen te zien. Om dezelfde redenen als bij het BK — en bovendien door tijdgebrek — onthoud ik mij echter van een opsomming en poging tot waardering van deze feiten. De tijd daarvoor lijkt mij niet rijp. Overigens vindt men in de noten, en event. in het glossarium, natuurlijk telkens op allerlei bijzonderheden de aandacht gevestigd.

De literatuur betreffende de HW is voorzover mij bekend niet van groot belang, afgezien van de inhoudsopgave door Van Stein Callenfels in zijn proefschrift gegeven, en de daarmee verbonden beschouwingen, waarover ik al iets opmerkte in de inleiding tot de vertaling van het Bhomakāwya ⁴).

De tekst is overigens ook naar de inhoud interessant genoeg; de tijd ontbreekt mij echter om thans op de problemen dieper in te gaan. Ik heb trouwens al eerder opgemerkt dat het dienstig is, daarvoor eerst ander kakawin-materiaal toegankelijk te maken, in dit geval bv. de Kṛṣṇāyana. Ik stip hier dus enkele vragen alleen aan. Allereerst de naam: welke reden had Panuluh om dit werk Hariwaṅśa(-parwa, tot tweemaal toe, 1, 3 en 54, 3) te noemen ⁵), terwijl de behandelde episode toch maar een gering en relatief onbelangrijk onderdeel van dat werk omvat, dat wij in India als de Harivaṅśa kennen (en bovendien daarvan niet onbelangrijk afwijkt, zie Van Stein Callenfels)? Alweer: had hij

⁴) A. Teeuw, Het Bhomakāwya, p. 2 v. en 35 v.; ik noem nog van de literatuur: R. Friederich, Voorlopig Verslag, V.B.G. 22, p. 20; N. J. Krom, Hindoe-Javaansche Geschiedenis², p. 296; id., T.B.G. 57 (1916), p. 516 v.; Poerbatjaraka, Agastya in den Archipel, p. 36-39.

⁵) Ik wijs nog op 46,2, waar *Hariwaṅśa* kennelijk betekent: Kṛṣṇa + Arjuna; heeft het deze betekenis mede in de titel? Zit ook hier meer achter?

een voorbeeld? Of verzon hij het zelf, uit een behoefte om door terug te grijpen op dit beroemde werk des te meer kracht bij te zetten aan zijn eigen dichtstuk, en daardoor aan de erin gegeven verheerlijking van Jayabhaya? Is er soms enig verband met een huwelijk van deze koning, zoals bv. Berg voor de Arjunawiwāha veronderstelt? Of ook: wilde deze jonge dichter de aandacht van het publiek trekken door zijn werk deze beroemde titel te geven (cf. 54, 2d)? Dat Panuluh aan het begin van zijn carrière stond blijkt dunkt me duidelijk uit het slot van zang 53 en zang 54.

Zeker is in ieder geval dat Jayabhaya genoemd en bedoeld wordt in deze tekst. Ook al is er enige aarzeling mogelijk over de lezing van 1, 2d⁶), dan blijft de overduidelijke vermelding van śrī Jayaśatru in 53, 4 (waarmee te vergelijken 2, 6 en 46, 1). Welke historische figuur eventueel beantwoordt aan de incarnatie van Agastya (53, 5) is een intrigerende vraag; hij fungeert hier als 's konings *guru* en *pinatih* des rijks, en het een is zo opmerkenswaardig als het ander, als we denken aan de betekenis van Agastya, zoals die o.a. door Bosch en Poerbatjaraka in het licht is gesteld. Ook de term *pinatih*, hier, is belangrijk, en we zouden graag willen weten of *pañajyan* in 53, 5 in verband is te brengen met 's vorsten *pañajyan*, waarvan een oorkonde rept (Krom p. 295).

Een ander punt is nog Panuluh, en zijn verhouding tot de *kaṅḍararāj(y)a*, die in 53, 9 genoemd wordt. Hoewel deze laatste term met zijn synoniemen elders meestal onpersoonlijk wordt gebruikt, is hier kennelijk één bepaald persoon bedoeld, en deze grote dichter zal, zoals Poerbatjaraka al opmerkte (p. 39), zeker mpu Sēḍah zijn, niet alleen 's konings leermeester dus, maar ook die van Panuluh, en geen gemakkelijker heer, naar het slot van ons gedicht te oordelen. Is dit juist⁷), dan is de HW dus een jeugdwerk van Panuluh, geschreven toen Sēḍah nog in volle glorie was, in ieder geval dus vóór de Bhāratayuddha. Hiermee komt goed overeen wat Van Stein Callenfels (p. 167) concludeert in ander verband: ± 1075 śāka.

Merkwaardig is nog de naam waaronder Sēḍah enige malen genoemd wordt: *śrī lūn lanö* (1, 3) en *naranātha lūn lanö* (54, 1). Blijkens wat er in deze verzen gezegd wordt is hiermee immers de leraar van

⁶) Zelfs al is de lezing *jaya-jaya* oorspronkelijk, dan nog is de rest van de regel duidelijk genoeg, als we hem vergelijken met Jayabhaya's titulatuur op de oorkonden, cf. bv. Krom, Geschiedenis, p. 294.

⁷) In dit verband is ook het slot van de BY van belang; ook daarvan staat de interpretatie echter nog niet geheel vast, dunkt me.

Panuluh, dus Sēḍah bedoeld; de uitdrukking betekent eigenlijk: „de vorst die in poëtische schoonheid uitbot”, „die ranken van poëzie schiet”. De uitdrukking komt ook voor in 10, 6, waar van de koning gezegd wordt dat hij lieflijk spreekt, en daarbij „bladeren en ranken van poëtische schoonheid draagt”; onnodig lijkt mij de conclusie dat daarom ook in de eerstgenoemde verzen de koning zelf bedoeld zal zijn, vooral gezien wat in 53 gezegd wordt over de dichtervorst als leraar. Het gebruik van *śrī* en *naranātha* kan zeer wel verklaard worden, mede juist op grond van frequente woorden als *kawīndra* en *kawīśwara* (al is natuurlijk niet uitgesloten dat eventuele nadere gegevens toch wellicht tot herziening van het bovenstaande zullen leiden). De uitdrukking *aluñ lanö* komt ook nog voor in 4, 2, waar echter geen direct (misschien wel indirect!) verband met het vorige schijnt te bestaan. Of Panuluh met deze naam nog iets meer dan een poëtische vondst heeft willen geven vermag ik niet te beslissen.

Over de verhouding van deze tekst tot het Bhomakāwya nog een enkel woord ter aanvulling van wat ik daarover opmerkte op de eerste bladzijden van mijn proefschrift. Behalve op de daar geciteerde plaatsen wordt immers ook in HW 44, 5 en 9 v. nog over Bhoma gesproken. Hoewel ik er nu al eerder op wees dat dgl. gegevens geen definitieve beslissing toelaten over de relatieve chronologie van BK en HW, omdat we niet met zekerheid weten dat op deze HW plaatsen nu ook werkelijk op het ons bekende BK gezinspeeld wordt ⁸⁾, zo vraag ik mij toch af of deze viervoudige, nadrukkelijke vermelding van het Bhomaverhaal in de HW (gecombineerd met het feit dat we geen andere Bhomatekst kennen ⁹⁾ en dat de ons bekende tot nu toe vermaard en gezaghebbend is), terwijl in het BK van de HW niet gerept wordt, ja zelfs de naam van Rukmiṇī niet voorkomt, en ook Jarāsandha nergens in verband gebracht wordt met het HW verhaal, ik vraag mij af of dit alles geen voldoende grond oplevert voor de hypothese dat aan de schrijver van de HW het BK bekend is geweest, dat m.a.w. de laatste tekst de oudste van de twee is. Mocht dan inderdaad in de eerste regel op een Kāmeśwara worden gezinspeeld (zie mijn diss. p. 4), dan zou dus het Bhoma-

⁸⁾ Dat dit geen puur theoretisch voorbehoud is kan men zich realiseren, wanneer men een ogenblik aanneemt dat in een bepaalde kakawin gezinspeeld zou worden op „het verhaal van de schaking van Rukmiṇī”, of „de dood van Jarāsandha door Kṛṣṇa’s hand”. Dat kon immers zowel op de HW als op de Kṛṣṇāyana slaan.

⁹⁾ Ik moet hier alweer het voorbehoud maken, dat hetzij de Narakawijaya, hetzij latere nieuwjavaanse Bomaverhalen ons nog op het spoor kunnen brengen van een andere oudjavaanse tekst die Bhoma’s dood behandelt.

kāwya dateren uit de tijd van Kāmeśwara I, d.i. 1115 à 1130. Voor zover mijn voorlopig oordeel gaat verzet de taal van beide teksten zich niet tegen een dgl. opvatting.

Tenslotte een enkel woord over de waardering van deze tekst. We hebben daarbij te bedenken, dat we aan een kakawin pas ten volle recht kunnen doen als we hem mede toetsen aan de normen en eisen, die door de oude Javanen, ten dele zeker in navolging van de Indiërs, gesteld werden aan deze literatuur. Deze kant moet ik hier evenwel laten rusten, omdat daarvoor gedegener studie nodig is dan mij nu mogelijk is. Wel wil ik echter opmerken, dat deze tekst mij als Westering nader staat dan het Bhomakāwya. Hij is veel minder overladen vermoeiend, ja, eerder beknopt, en ook in de uitwerking van allerlei scènes (bv. gevechts- en liefdestaferelen) heeft Panuluh zich beperkingen opgelegd, die zijn werk naar onze smaak slechts ten goede komen¹⁰). Het blijft natuurlijk een kakawin; de vorm is zeker zo belangrijk als de inhoud. Maar terwijl het BK met zijn 118 zangen voor een Westerse leek practisch onleesbaar is (zoals iemand tegen mij opmerkte: „Er behoort voor een niet vakkundige wel wat uithoudingsvermogen toe om die eindeloos voortrollende epiek van wijze vechtende en minnende goden demonen en koningen met belangstelling te blijven volgen. In vergelijking met die eindeloos vechtende Oostermannen zijn alle slagscènes uit de Ilias + de *μνηστηροφονία* van de Odyssee aaneengerijd niet veel meer dan een gemoedelijke Oud-Vaderlandse boerekermis-bekkesnijderij”), is de HW een geschrift dat ook de belangstellende leek dunkt me boeien kan. Moge het, door deze uitgave en vertaling, in veler handen komen, van Nederlanders en Indonesiërs, opdat er bij de eersten een groeiend begrip kome voor datgene waartoe het volk van Java in cultureel opzicht in staat was toen van literatuur in onze lage landen nog nauwelijks sprake was, en opdat voor de laatsten het eigen verleden mede een rijke bron zal vormen voor nieuwe inspiratie en culturele bloei.

NASCHRIFT van Maart 1949.

Door bemiddeling van Dr. Hooykaas was de Kirtya Lieftrinck-van der Tuuk zo vriendelijk, mij in staat te stellen mijn tekstuutgave te toetsen aan het (enige) handschrift dat deze Stichting van de Hariwańśa bezit (voortaan aangeduid als F). Mijn privé-afschrift van hs. A werd

¹⁰) Dat Panuluh in ieder geval later ook anders kon schijnt de Ghaṭotkacāś-
raya te leren, zie Van Stein Callenfels, diss. p. 168 vv.

nl. te Singaradja daarmee gecollationneerd en ik ontving daarna een gedeeltelijke copie van F, regel voor regel voor zover dit hs. van A afwijkt (inclusief spellingsvarianten). Op grond daarvan heb ik mijn in Augustus '47 gereed gekomen manuscript deze maand herzien. Deze methode is natuurlijk niet ideaal: een enkele maal stond de onvolledigheid van het afschrift mij niet toe, de precieze lezing van F daaruit op te maken; voorts: het is moeilijk, nog objectief tegenover een eenmaal vastgestelde tekst te staan; vooral: rust en tijd ontbraken mij om mij vanuit de wereld van de Bahasa Indonesia zo radicaal om te schakelen op die van Jayabhaya als nodig zou zijn geweest voor een evenwichtige revisie; maar ondanks deze bezwaren meen ik dat de tekstuittgave gewonnen zal hebben bij deze verwerking van het Balische handschrift, dat immers een nu en dan niet onbelangrijk afwijkende, zelfstandig tegenover A, B, C, D en E staande redactie vertegenwoordigt. Een enkele maal bevestigde het mijn conjecturen, maar de voldoening daarover werd danig getemperd door de vele malen dat het ze logenstrafte. Tekst en critisch apparaat geven blijk van een en ander.

De colofon van F luidt: „iti hariwañśa sañkathā, paścātınular duga riñ wwai mahā dewabhānu, śadwaranya aryyañ, riñ triyodaśi, riñ śūklapākṣa, margaśirśamāsa, i śakākāla sañhyañ candra bhikṣukāsura rākṣasa, irika duk wahu putus linikita, ryantuk pun si kaḍatwan āpan ba paratra hakēṇḍat, mwañ wirūpa niñ akṣara, hampunana de sañ suddhyāmawas, hāpan akraḥ yogya cacadēn de sañ bodarariñ pagēlaraniñ śwarawijañjana. Oñ sārāśwatye namaḥ, oñ tat astu-wastu, oñ subam astu ya namaḥ . . jha.” Ook al weer een niet zekere datering dus (hoe kan rākṣasa de 1 voorstellen? L. rākṣaka?), misschien 1571??

Eveneens verschaftte de Kirtya mij een afschrift van de door mij in noot 9 van de Inleiding genoemde Narakawijaya. Misschien heeft het enig nut, dat ik in afwachting van een eventuele uitgave daarvan een zeer korte inhoudsopgave doe, al moet ik daarbij dan alle voorbehoud maken dat een zo vluchtige inzage als waartoe ik gelegenheid vond oplegt. Deze tekst, 72 getikte vellen groot, behandelt ongeveer het volgende (Hs. Kirtya N° 591):

Verheerlijking Kāmeśwara. Onderwerp: Naraka's verhaal.

Vroeger werd Naraka-Bhoma, door Pradjāpati's gunst, oppermachtig, versloeg Baruṇa, maakte diens Puṣpakawagen buit, stichtte zijn kraton in Prāggyotiśa. Heel de wereld, tot die der goden toe, veront-rust. Want alleen Kṛṣṇa zou hem kunnen doden — Er was een vorst in 't Noorden, zeer machtig en welvarend, die zich door een offer (haar

naam!) Yajñawatī tot dochter kreeg, die zich geïncarneerd had om Dharmadewa te volgen. Haar trouwe dienaress is Tilottamā. Hun doen en laten in de kraton uitvoerig beschreven. Naraka's legers houden vreselijk huis en tenslotte besluit hij, nieuwe veroveringstochten te entameren, allereerst tegen de koning van Uttara. De legers bereiden zich voor en trekken uit tot ze bij het Mandanawoud komen. De koning krijgt bericht en vergadert, 't gaat er heet toe, de koning besluit dadelijk uit te trekken, tot vreugde van zijn leger maar tot verdriet van zijn vrouw, die Tilottamā belast met de zorg voor Y. als er iets mocht gebeuren. Haar man poogt haar gerust te stellen maar zij dringt er op aan, liever te bukken voor N. dan een zekere dood tegemoet te gaan. Hij overreedt haar tenslotte dat dit zijn enige weg is en zij geeft zich gewonnen. Na hun laatste nacht samen rust de vorst zich ten strijde. Hij neemt afscheid van vrouw en dochter, en, na slechte omina, vertrekt hij weldra en met grote heftigheid ontbrandt de strijd die uitvoerig beschreven wordt. N. is genoopt zelf in te grijpen waarbij hij tenslotte de vorst doodt. De natuur treurt mee. Zijn vrouw, diep bedroefd, gaat naar 't slagveld waar zij zich op zijn lijk doorsteekt. Naraka komt in de kraton en heeft met de jonge prinses zeer te doen. Mede dank zij Til. neemt hij haar tot dochter aan, de terugreis wordt een pleziertocht, uitvoerig beschreven; lange jaren woont Y. bij N. die haar steeds meer liefkrijgt; ze heeft een lusthof tot haar beschikking en vele dienaressen. Inmiddels regeert N., steeds machtiger en driester. Een aantal voorname vorsten, persoonlijk of in hun familie door Kṛṣṇa gegriefd, sluit zich aaneen: Kālayawanendraputra, de Magadhavorst, die van Awangga en Cedi en die van Kalingga, allen zoeken ze hun heil bij N. Ze komen in de volle vergadering [vele eigennamen = BK!] waar Magada N. hogelijk prijst en vervolgens Siśupāla met het oude zeer komt aandragen: Kṛṣṇa heeft Rukmiṇī geroofd, en moet gestraft. Naraka aarzelt niet met zijn belofte, te zullen optreden. Een groot festijn bekrachtigt de gesloten vriendschap. Inmiddels kwijnt en treurt de prinses, jaar na jaar in haar lusthof. Verlangen naar en herinnering aan Kṛṣṇa's zoon heeft zich van haar meester gemaakt. Tilottamā tracht haar op te beuren en als ze haar geheim ontdekt neemt ze op zich, de „schuldige” te gaan zoeken. Ze gaat en komt bij de kluizenarijen in de Himālaya, waar Sāmba zich verdienstelijk maakt met 't doden en verjagen van demonen, ze zwerft lang rond om hem te vinden. Inmiddels wordt Y. steeds verdrietiger. Haar toestand geeft aanleiding tot levendige commentaar van haar dienaressen — Er wordt nu verhaald van de koning van Kimpuruṣa, Druma, die destijds Magadha c.s. heeft doen afdeinzen,

maar nu opnieuw belaagd wordt door hen nadat ze zich van Naraka's hulp verzekerd hebben. Hij overlegt met Rukmanātha en Sumantri, in de vergadering wordt tot de strijd besloten; het afscheid in de kraton; de dag van de strijd breekt aan, men maakt zich gereed en breekt op; de strijd neemt een aanvang en wordt met grote heftigheid gevoerd tot de avond valt; na een verdiende nachtrust stelt men zich opnieuw op; na langdurige, afwisselende strijd krijgen de demonen de overhand, maar wéér komen Rukma en Surata terug en ook aan het einde van de tweede dag is de strijd onbeslist. Op de derde dag wordt nog feller gevochten maar op 't beslissende ogenblik hoort Druma een hemelse stem die hem gebiedt, Kṛṣṇa's hulp te gaan invoeren. Met tegenzin gehoorzaamt hij, zijn rijk prijs gevend aan de verwoesting door de triomferende demonen, terwijl de koning in diepe schaamte met zijn vrouw zijn land verlaat. Na een lange, weinig opgewekte tocht komt hij in de buurt van Dwārawatī en daar pas doet Wiṣṇu-Kṛṣṇa's heilzame nabijheid zijn verdriet en schaamte als sneeuw voor de zon verdwijnen. Slot.

Ik zal me van commentaar onthouden — alleen merk ik op dat volgens mijn eerste indruk er zich weinig tegen verzet, de Narakawijaya te dateren in dezelfde eeuw als BK en HW, dat er daarentegen wel 't een en ander vóór pleit.

HARIWAŅŚA

awighnam astu namah śiwāya

1. 1. nkānē śṛṅga nikañ wukir nhulun amūjāmrih madewāśraya dhyāyī prāpta bhaṭāra Wiṣṇu hiniḍēp muṅgwēñ sēkar pañkaja siddhā niñ kalañon prayojana niñ aṅgēñ dhyāna Wiṣṇwarcana maṅgālā niñ awēṭwa bhāṣita mara n maṅgēh sinēṅgah kawi
 2. ndā tan lena tikañ kathājarakēna nñiñ kastawan hyañ Hari rūmrūmēñ gēlarēñ wilāpa kakawin muṅgwēñ lēpit niñ karas ndan dūrān kawaśāmalar nhulun apan sinwī kinon de haji śrī Dharmēśwara digjayāñ Jayabhayāpañ jāti Wiṣṇwātma
 3. tan sañkē wihikan mara nhulun apan maṅgēh kaciryan tiwas puspāñjalya ri jōñ Janārdana juga nñiñ don iki tan waneh hetunya n Hariwañśaparwa wañunēñ tūtēñ lalañwākēna cihnā niñ winuruk-wuruk tēkap ira śrī lūñ lañō riñ lañō
2. 1. nūni n kāla bhaṭāra Wiṣṇu dadi bhūpati pinakasurākṣa niñ jagat śūrānindya narendra Kṛṣṇa pañaran ri sira katakut iñ parāñmukha wetbet soma hirēkihēñ kula tikiñ Yadukula Basudewanandana sāksāt āmṛta niñ sarāt sira n aweh sukha n amējahi duṣṭadurjana
 2. tēkwan rowañ irāñēmit bhuwanawastu kaka nira sirāpisan hurip khyātiñ rāt Baladewanāma paḍa tan hana siriñan irēñ parākrama candrāditya mañiṅdarat karika liñha ri sira n adulur paḍāhalēp pakṣāñirñakēna n musuh kadi pētēñ hibēk asalēsēk iñ rañāṅgaṇa
 3. ndan Sāñḍipani nāma sañ yati pañajyan ira sira tikā purohita maṅgēh yan pinakāṣṭaliṅga sira tūt sumagaṇa n adhikāra riñ sabhā sāksāt dewa Maheśwarādadi sirānupama nipuṇa śāstrapāraga añde duhkha sirē hyañ Indra ri lēwih ni gaṇa nira sasat Wṛhaspati
 4. yapwan sañ pinakāñgarakṣa haji riñ samara sahana sañ watēk Yadu sañ mantrī Kṛtawarma Sātyaki samāmawa sira pinakādi nīṭiman kapwānindya mahāprabhāwa sira len bala nira kadi siñha sāyuta swastha n śatru hatur gajendra śatakoṭi karika dinēmaknya riñ raṇa

-
1. 1. c) -nirāṅgēñ ABDE; nyāna A¹BD¹E; d) maṅgalyā F.
 2. a) ndan A², ndi n A¹BCDE; kawā B¹D¹E, kapā B²; d) digjayā A²D²F; jayajayā ABDE.
 3. a) sañkēñ ABDEF; kadhiryana A¹BDE; b) Janārdana A¹BE; ikiñ D²; c) lalañōkēna ABCDE.
2. 1. a) nūniñ A, nūni F; c) hikiñ ABD, hiki F.
 2. c) manindarāt F; d) asalēsak ABD¹E.
 3. a) Sañḍiprañi A¹B¹CDE; b) samagaṇa F; d) nirē ACDE, nirēñ B.
 4. a) hadi A², hajēñ B¹, haja D¹; b) pinakā A¹, pinakāsi BD¹E, pinakāsi F; d) dhwasta F; ka A¹ i.p.v. kadika A²BCDE.

5. don sañ hyañ Hari yan dadi prabhu sumādhyā ri hilaña nikañ
durātmaka
Bhoma mwañ ratu Kañsa Kālayawanāñharu-hara tēka riñ kadewatan
yāñde trāsa ri sañ watēk hyañ akuyañ kadi jalada ri meha niñ kapat
syuh denyān tēkap in kaśakti tēkap i drēs i bala nika yan panub
lawan
6. ndā tattwanya kasañkhyā tan pējaha de niñ amara ṛṣi daitya dānawa
añhiñ mānuṣa śakti ta pwa pinakāntaka nika pawēkas hyañ Īśwara
nāhan marma bhaṭāra Wiṣṇu manurun dadi ratu jayaśatru śaktiman
tan pendah surabahni riñ gati lanāngēsēni musuh awarṇa sāgara
7. tan dwān siñ kalanālilañ sakahananya pinējahanirēñ samañkana
Kañsa bhraṣṭa sarājya Kālayawana kṣaṇa gēsēñ inupāya de nira
añhiñ Bhoma turuñ dinon ira hinerakēñ ira karaṇanya patyana
yapwan lagya hulahnya duṣṭa niyatanya wawan ira rikañ Yamālaya
8. mwañ dug wyākula rakwa buddhinira rañca ri gati nira n ahyun
apriyā
ndā Śrīmūrti hiner nira n labuha marma niñ añarañ añōlakēñ smara
yāñde tan huniñān irēriya mahāñinak-inak apa ta n ya sañśaya
añhiñ lot kinire nirē hati sañ adyah amuñarana rāmya niñ pura
9. ñkānē Dwārawatī ñaranya wēkas in nagara parama kādbhutāhalēp
baprunya sphaṭikāruhur kadi gunuñ pañadēg i gupuranya bhāswara
añde trāsa larap nikañ mañik apuy pinakapuca-pucaknya bhīṣaṇa
sañ hyaññarka tumuñgañ arga mara liñ niñ umulat iriya n sakēñ adoh
10. ñkānē heñ watañan tēkēñ alun-alun mañimaya winañun paḍāruhur
sākṣāt parwata bahni kapwa hiḍēp in lumihat i mahatēpnya kañcaṇa
rantun-rantunan in ghanājajar aniñgilis i nagara niñ samīraṇa
mēltuk piñḍa kukusnya muntab umarēñ lañit amarawaśa ñ surālaya

-
5. a) ndon C; b) -yawawa- A¹B¹D¹, yawawānha- A², yawawi ha E; d) in drēs ACE; in bala CD¹E; panūb awan A¹BD¹, panūt F.
6. a) ndan CF; d) surawāgni ABCDE; riñ tilabhāgē- C¹; cālita lanā F; labhā D¹E.
7. a) ālilā A¹B¹C¹.
8. a) ndan F; kahuny D; b) marma niñ añēñ añāñōlakēñ smara A²B¹CE, — alaña kañōn smara A¹, — añāñanalakēñ smara(?) D, lañēñañāñōlakēñ B²; c) ya sañśaya ABCDE; d) kinire-kire D²; amuñaraba B¹D¹.
9. c) trā- ontbr. in C¹; apwa C¹; d) of hyañ harka; arga F; lini C¹; umulah C.
10. b) lumiyat ABD¹; pahetēpnya(?) C², pakēkēsnya F; c) -tilis D¹; in agara BD¹; inawēr ikañ F.

11. riñ jro pañcabale turuñ sahana niñ wañunan inuparēnga riñ tatur
 añilā kayu kalpapaṣpa satatāsēkar asēmi tinandur iñ natar
 kumbannyānrēñ arūm tumepañawati ñ mrak akirab i pucak nikañ
 gaḍuh
 darpānawwan ariñ ri tan panas iñ arka tinawēnan i teja niñ mañik
12. riñ tāman talaganya sāgara pamanya rinacaña karañnya tūt sisi
 nūṣanyālalēh arja sōk alas-alasnya kusuma sumawur marēñ bañu
 prāsāda sphaṭikē tēnahnya kadi mandaragiri ñamut iñ ghanāruhur
 pūcaknyōjwala candrakānta minahā sēpē-sēpērana niñ nisākara
13. lor wetanya gunuñ-gunuñ hana mahantēñ añililan adoh tiniñhalan
 āpan de ni ruhurnya lāgi paran iñ lēñēñ alēk amilañ pasir wukir
 wwañnyāngīta hanāngupit lali mañō lumihat i lēñēñ iñ nabhastala
 lenlēñ ta pwa bhaṭāra sūrya ri sēḍēñ nira humaliwat añrēñō kiduñ
14. len tēkañ paricārikā sahana niñ wwañ i dalēm alañō macañkrama
 tēkwan tan wruh i bheda niñ wēñi lawan rahina tēkap ikan
 mañiprabhā
 wyartha ñ sītakarākucēm kadi kamerañēñ i mukha nikañ warāñganā
 āpan tiñgal ikākutapwa tuwi rājasa bari-bari pinrañ iñ halis
15. mañkā yan kahaḍañ marēñ pañuñañan mēdalakēñ i liriñ nikañlare
 añras twas pamuputnya pahyas i sēḍañnya hañun-añun arumpukan
 sēkar
 ndātan sañka ri mākarāga niki duṣṭa kira-kira nikāpa kantara
 ūyut riñ mulatē hajēñnya niyatā kalara lagi kasañḍuñēñ ratha
16. hiñanyan taya manda-manda sahanēñ nagara mañimaya prabhāsvara
 ndah swargāñawatāra ta pwa ya hade siluman iki panarka niñ mulat
 bwat niñ bhoga kunañ pitanya ḍawuh iñ kṣītitala tumibā sakēñ lañit
 pañliñganya narendra Wiṣṇu sakalānurun amaluyakēñ jagaddhita

-
11. a) ri jro CE; b) añilā C; nāgapuṣpa F, muspa A¹, kalpapa B¹; c) -i mrak C, -imuka F; gabuh A¹; d) ariri C, iriri ABDE.
12. b) kusumawur B¹; sumahur B²D¹E; c) ri panaput iñ F; añ ghanāruhur C.
13. c) āngapit B¹E; lasi D.
14. a) len... ka B¹; dalēm umahas F; d) bari i.p.v. bari² A¹; d) tiñhal C; rājatanaya bari F.
15. a) marē B; nikālarē BC; b) añrēs BDE; hamuñari marum- F; d) oyut D; oyut yan F; mulatē ABCDE; ri BD.
16. a) iñhanyā ABDE, iñanya C¹; c) ŋyut AD, byut BE; mitanya BCDE; d) pan liñgāna ABCDE.

17. ndān aṅhiṅ hiki citta saṅ prabhu sarāga ri gati nira n ahyun apriyā tékwan śrī Baledewa yan huwus asakrama rara hayu rājaputrikā maṅkin tāsēmi rāga niṅ hati wawaṅ lumalay asēmu luṅgah iṅ gaduṅ agyāwētwa sēkar paweha riṅ akuṅ malara tiki manēmwa rambatan
18. riṅ tāman sira yan maṅō sahaja raṅca katuridan i rāmya niṅ kapat rāgī de ni patērnya mandra karēnō sapañesah iṅ akuṅ kinolakēn mātrānras larap iṅ nañeṅdah alaṅō raga-ragaṅ anilib kēnēn iraṅ tān akweh rarab iṅ rērēb hana saluh niṅ apilara kapēñcar iṅ kuku
19. maṅkin bhrānta rimaṅ-rimaṅ manah irāmaṅu-maṅu lali tan kēne paṅan
de niṅ rāga huwā tan andēl apa ta n wihikana niṅ iniṣṭi konēna mantēn wruh riṅ anāgatā mwaṅ irikaṅ kira-kira dadi janma mānuṣa ndan yatnān winarah ri tattwa nira nūni karaṅa nira tan baraṅ priyā
20. liṅsir pwa ṅ rawi rēb ḍataṅ ta sira Nārada sukha ta manah narādhīpa yatnānaswakēn arghya pādya saha cāmāna saha sērēh arja riṅ kajaṅ ojar bhāgya ta yan sinanmata ṅ asewaka ri lēmah i jēh mahāmuni gōṅ bhāgya n juga rānaka mpu ri ḍataṅ yatiwara kadi his niṅ āmṛta

3. 1. na liṅ nira ndah sumahur mahārṣi
uḍuh prabhuṅkw arja dahat wuwusta
wruh i ṅhulun yan haji Wiṣṇumūrṭi
ya hetu niṅ prāpta taman wēnaṅ sah
2. sēḍānta nūni n dadi Rāma bhadra
yatna ṅhulun denta wineh sukhāgōṅ
hana pwa yan Kṛṣṇa dadinta maṅke
kaṭuṅka tātan walēsa ry asihta
3. tuwi pwa saṅ nātha sēḍēh prapañca
atēn tumēmwakēna mūrṭi niṅ śrī
huwus tikājanma wiśeṣakanyā
nda Rukmiṅī nāma nira n jayēh rūm

-
17. a) ṅhiki B; b) akarma CF; c) āsēmi C; d) agrā- A¹; sā... B¹, saksar B², sāśnya D; maweha B²D, weha B¹; malaha ABCDE.
18. b) rāga B¹CDE; c) wañendah D², pañendah F; tékēn karaṅ F; d) tan makweh F; kapēñcir F.
19. a) kēnēn paṅan ABDE; b) de ni A; apa ta n wēḍi rikanaṅ F; c) irikā F.
20. a) pwā rawi ABDE; rēp F; b) ānasyak ABCDE; inagya AC¹DE; d) kahiḍēp niṅ ABDE.
3. 1. b) prabhukw ABC¹D¹E; huwusta E; c) wruha F.
2. a) sēḍēnta D; b) yata F; d) kawuṅka AB¹D¹E.
3. c) tikājanma B²; d) -āñjayēh C.

4. prakāśita n Bhīṣmakarājaputrī
tuwin pakebw ī Pṛthukīrtidewī
ndi sañ prabhū tan wruha ri swawarga
kunañ yayan mājara tañ bhujaṅga
5. kakinta sañ Kuntabhōjādhirāja
sirēkahēn mānak anāma Kuntī
makāri rāma prabhū len rwa seriñ
Śrutaśrawā mwañ Pṛthukīrtidewī
6. Śrutaśrawā reṅa narendra Cedyā
samogha kēdwa hyun irē suputrī
tēlas Jarāsandha hiner awidhya
hapan sirāñhiñ pinisingih iñ rāt
7. kunañ pasambandhan ikā mamakṣan
sakēn kaki śrī Basu nāma rāja
sirāwēka rwañ siki bhūmipāla
Wṛhadratha mwañ Danaghoṣa nāma
8. Wṛhadrathāputra ri śatru nātha
nyata ñ Jarāsandha mahāprabhāwa
sañ iñ kapiñ rwāwēka Cedirāja
matañnya tan len mamisan paḍātūt
9. hana n pwa sañ nātha hasep[p]ramāda
sirēka tātūt ya marā ri Cedyā
na liñ mahārṣi n pamuhun wisāta
pralīna riñ sthāna nirākisāna
10. nda tēki sampun winarah saharṣa
sumēñ raras niñ hati lēñlēñ onañ
byatīta mantuk sira tan wiwākṣan
lalū ñ dina ñ ratri huwus kalalwan

-
4. b) Pratakīrti- AC¹; c) nda F; swamarga F; d) yatan F; hañ bhu- D.
 5. a) Kuntibhoja B¹D, Kuntabhujā F; b) sirēkihēn F; -arāmanātha F.
 6. a) ānreṅa AB¹CDE, Cedyā: vaak Ceddyā of Ceddhya gespeld; b) kēdyē
A¹B¹C¹E; hyun iñ suputrikā ABCDE; d) hapañ A.
 7. d) wṛthāñśa yari F; Damaghoṣa B².
 8. b) nyata J- B¹; c) añiñ? B²; d) matannya C.
 9. a) hade C²D²F; pramāddha A²BCD¹, pramāṅḍa A¹; b) sirēn ka- BD;
kūtēnta F (?); d) riñ ksāna nirēki sāna F.
 10. a) mahārṣi F; b) ati A¹B¹E; monañ AB¹C¹D¹E; d) lalū dina ABCDE;
kalañwan F.

4. 1. sakatambay eñjiñ irikā narapati makire lumampaha
ḍatēñēñ sabhā nṛpati Bhīṣmaka mañalap i ratnakanyakā
ndan añel sirāñiñēt-inēt lēkasa niñ umarānuñ enaka
yadiyan panomaha hade matiki tan ulah in tulus jaya
2. mwañ iki n tēkālurugan añruraha nagara tan tahēñ hati
walatēñ ta sañ rara kisapwa lari saphala niñ jayēñ raña
tunaraśmi tan hana lañönya luput i raras in karāsikan
wiphala prayāsa rakēt in smara turida ya tan paluñ lañö
3. ya matañnya yukti naya sūksma lēkasakēna liñ nirē hati
kirimēñ wilāpa sakarēñ pañawihikana kūñ i putrikā
yan umom prayojana mara n haññakēna ri tambwañ in wulan
athawā yadin wihaña tan wuruña wēlinēñ in prañ adbhuta
4. tadanantarā dēlē-dēlēñ mara sira ñ utusēñ lumampaha
bhaya niñ hawan ya katahā palagan alas atitadurgama
ya matañnya bhṛtya nira kāsih ira hinaranan Priyambada
yatikā kinon ira sēḍēñ winisikan irikañ prayojana
5. pañucap nirāñ laku silih sakarēñ iki manahku tāgya sih
ndak utus parā ñkana ri Kuñḍinanagara nirārya Bhīṣmaka
hana rakwa ratnaduhitā kēmitan ira sēḍañ manohara
yatikōpadin sēmu ni kūñnya mara n ahalēñ in wulat maliñ
6. yan alūña sinwam in aśoka winisikan i gēntēr in patēr
ḍatēñā kulēm haku hanīsa sumilib iri tambwañ in wulan
yan inē lwir elika sēkar niñ asana kinirim-kirim riris
kayuhēñkwa tapwa rurahēñ sakahanan ika tan tahēñ lañö
7. na wuwus nirāsēmu kalib tuhun ikañ inutus wicakṣaṇa
wruh in inḡita ndan amuhun maluy aris awuwus kṛtāñjali
mwañ ikañ wilāpa winawanya saha kanaka ratna bhūṣaṇa
pwa ya si Prawīraja naranya ya dulur ika rākṣakēñ bhaya

-
4. 1. b) datēñē C; c) lēkasakiñ B¹.
 2. b) kisapwana ri(?) D²; d) pwayāsa A²(?).
 3. a) matañ ya C; c) tambañ D¹.
 4. a) dalē-dēlēñ C¹; mañutus F; c) matañ ya C; hinaran B¹; d) irikā C.
 5. a) ānaku CF; tāsyasih F; b) ndan utus AB¹CDE; Kuñḍika- A¹B¹D¹E;
niyārya C, -kanāgaranirahārya F; d) -patin A¹, -kāpadin A²BCDE;
ahalēp F.
 6. a) hana F; alūñha ABDE; b) kulēp C; hanissa sumiliba (F) ri tambañ C;
c) inai C; raris C¹.
 7. a) nirañ sēmu ABCD¹E; c) winawan saha A, winawanya sahana C¹; naya(?)
A²D, waya F.

8. awiwākṣitan mara lakunya lawan ika lawasnya riñ hawan
naranātha kāri siwuhēn sawēni-sawēni sañsayālēñōñ
hana yan mahāñikēt-ikēt panalimur ira lēñlēñ iñ hati
pamawan ri kiñkiñ ira tan dwa luluy awētu sambat iñ rimañ
5. 1. maskw induñ riñ apa n katiñhalana rūnta winuni ri kalāñēn iñ kapat
romantēki hanēñ ghanāhirēñ awas kahanan i pañucapta riñ patēr
byaktā hēnti nikañ niśākara mukhanta hinēmuk-ēmukan himānipis
kiñkiñkw āñalaya ndatan pagamēlan tuna-tuna muharāñgagap tawañ
2. yan petēnkwa manis-manista niyatēki hana ri madhu niñ sēkar miniñ
mwañ rūmrūmta ri sāri niñ kusuma tan wuruñ amēnuhi harṣa niñ
rimañ
tēkwan lakṣmya raras-rarasta ri hatiñku n umulati lañō niñ ambara
āpan tapwan awas hajōnta hinajap lagi dadi kakawin sakēñ hiḍēp
3. nāhan wastu ni de nirāñikēt-ikēt ginuritakēñ i pattra niñ puḍak
tan sañkēñ kinire mijil wijil iñ ambēk abayañan anūtakēñ lañō
gēñ niñ rāga kunañ ya kāraṇa nika n lagi winaca-waca ndatan padon
mawwat bhrānta hana n mañō karakētan sira mañucap-ucap
lawan tika
6. 1. byātitan sañ mañō herakēna sira kakuñ Rukmiñi tēki warṇan
tan ryamban bhrānta lēñlēñ sira muwah alañō śoka tontonēn onañ
āpan jātismara wruh ri kacaritan ira śrīmahājanmakanyā
tan don iñ ṣaḍpadēñ campaka pinalar irē mūrta sañ hyañ Hupendra
2. hetunya n rājaputri dadi nira hararas katwañ iñ puṣpa sālas
tēkwan śrī Bhīṣmaka khyāti yayah ira jayāñindya sūrēñ rañāṅga
marmanya n sōk ikañ mas pirak i sira lawan bhūṣaṇānekawarṇa
tar sāksāt swarga rikañ lēwih i halēp ikañ tañ kaḍatwan bhinukti

-
8. a) 1x sawēni A¹BD¹, sawēni-wēni D².
5. 1. a) ripan A¹; kalañwan F; b) hanē C; himāhirēñ F; c) nika ABDE; hinē-
mukan A¹; d) añhalaya ABDE; puwara ABDE, muwara C, puhara F.
2. a) diyatē- C¹; tanari F; c) -ta hamañun nṛēs umulati F; lañō ñ ambara B¹.
3. a) aniñēt-inēt CF; b) sakēñ BCDE, sañkē F; wilil iñ A¹BDE; anayañan
A²?D¹; d) ni rāga D.
6. 1. a) sira n akuñ F; b) onēñ A; c) -ñ janma- F.
2. a) etunya B¹D¹; b) nyāti AB¹CDE, jāti[?] B²; nyātiśayayah C; yalah D;
c) ikā C; d) nikañ AE, nika BD, riñ ka C; hetunya n swarga sāksāt lēwih
i halēp ikā F.

3. ndātan pānde sukhê twas nira siwuhên apan tan tumon janma
sañ hyañ
towin sampun karēnwāta sira n atēmahan Kṛṣṇa sūrāniwārya
nāhan tānde rimañ ndi n wēnaña lumihatāpan sirādoh saka nika
priṅgālas lwah tuhun durgama n ahēlēt ira ñhiñ katonēn pañipyan
4. mañkin lēnlēn sira bhrānta mahas amēñ-amēñ riñ taman karwa cetī
ñhiñ kāsih Kesarināma wihikan i hulah sānukānē suputrī
ndān mūlanyāharēp milwa pējaha ri sēñēñnyāñlēñēñ riñ wanādri
sih niñ reñāñajap kāraña nika winawē jēñ nirāpan tēkāsih
5. ri wwit niñ nāgapuṣpa ndan irika ta sirālingih añlila-līla
tan kewōh sāk ni siñjañ nira gēluñ inurāwrā mure mrik waninya
tan sah sañ Kesari n anrahāt anisapu jōñ samby anandāni kambañ
lālityāñlalanāñgīta kakawin añēñēr tan humuñ mar swaranya
6. milw āsā kāsrepan tañ taman i sēḍēñ irān lēnlēn añlih prapañca
osik tañ cāmarān tinhal i gēluñanirāsāk tibāwrā sēkarnya
ron in mimbākēdal marma ri lēmēs i tikēl niñ halis yan kumiñcañ
riñ we niłopalālum kapati lurus mihat riñ matārum lurunya
7. lwir prāptānambaha wwañ lumihata ri sirāmānuṣārāja sañ hyañ
sākṣāt śrī niñ taman lālana mijil ahawan sārī niñ nāgapuṣpa
ndān hantuk niñ kawīndrāmrih ajapa kalañōn in karas nityakāla
ndah nāhan pañhiḍēp niñ wwañ i sira n ahajēñ piñḍa mukṣa n
pinañḍēñ

3. a) siwuhan $A^1B^1C^1D^1E$; karēñō ABCDE; c) nika A^2D^2 ; d) katonē BD^2 , katonañ C.
4. a) sira n C; bhramanta D; b) Kesarī F; sāsukānē ABDE; c) añlēñi ACE, alēñi B^1 , alēñi B^2 , alēñē D; d) tāraña $A^1B^1C^1DE$; añhiñ sih niñ yayah reña nikana winawe F.
5. b) kewē A^2 , kewō F; sak nikañ keśa nira F; nira AE, ira D; more BDE, mura A; c) tañ F; atrahāt AB^1CDE ; anisapi C; Kesari rakwa hatañisapu-F; anakdumi B, adandani F; kamba B; d) añlalanēñ F.
6. a) sēdañ A^1CE ; lēlēñ D; leñhayanlih F; b) gēluñira sāk tibra hawrā A (tibā A^2) BDE, tibrā C; d) ri wwe C; rulu i.p.v. lurus A^1B^1 (alleen lu B^2) C^1D^1E .
7. a) lumiyati F; sirañ mā ABE; c) ajapma D; kañōn C^1 ; d) pañiḍep $A^1B^1D^1E$; mūkṣa pi-F.

8. ndi n tan bhrāntā tumonē kuku ni suku nira n katrañan sēñnya
kumram
 wintañ sankēñ lañit lwirnya tumurun umusap jōñ nirāpinta kāsih
 riñrañnya n dukkha sañ hyañ wulan asēpi kucēm rukṣa de niñ
mukhārum
 marmanyāswī tuhu n kewala tan inubhayāmrih ta yāñhera sewa
9. tuñjuñ baiñ liña niñ wwañ pinusus ira huwus cūrñitāñde ñrēs i twas
 doṣanyañ mawwañ eḍi luñid i mata nirāpan hana kweh mirahnya
 ndān rukṣālah sade niñ karatala ñuniweh lambay añras lawēnya
 cihñanya n sor matanyāñalahikalayatande nirāpan wah iñ rūm
10. ñūni n dug pūrṇa hyas nira karika hanāmañpañē rūm nirāñras
 mañke tapwan winahwan kusuma yayan arēs de nirañ rājalakṣmī
 nistanyañ lolya de niñ mata lumiriñ apan kāwarañ kēmbēñ iñ luh
 ndān endah mañkin añde raras i hayu nira n lwir liñir mas
katampwan
11. ndā tan wruh Kesarikā karaña nika rimañ bhrānta lēñlēñ wirañrwan
 ndi ñ rāgāñrēñcēma twas nira ri hiḍēp ikāpan sirēlik riñ erañ
 sakweh niñ rājaputrāñhapti kinirañ ira n ratw adhikākhyā towi
 siñgih wwañ Kārtikāñtyanta riris ira tuhun mañkin añde kalāñēñ
12. mañke pwa n śoka himpēr katuridan añarañ lwir nirāñ bhrāntacitta
 ndan prāptāññukṣma niṣkāraña manah ira yan mohitālōk añuñḍēñ
 siñgih ganyēki ya n sampay ira riñ añajap marma denyāñ ulah kuñ
 añhiñ tēki pasambyākēna ri sañ anariḱ rāga yan marya lēñlēñ
13. nāhan liñnyē ðalēm twas ndan iki sañ añarañ mañkin ūruk prapañca
 tan harṣē nyāsa niñ tāman awukir alañō len rañunyārja lēñlēñ
 abhrā tañ pañcuran mas mañik i tēñah ikā nūṣa śobhāmahantēñ
 wyarthāpan tan katon sañ rum i mañirisirāñis umuñgw iñ natarnya

8. a) bhrantān F; kuku nira nakḥḍap ka- ABDE; sā C¹ i.p.v. sōñ; b) sākṣāt (i.p.v. wintañ) F; sākēñ C; āminta C.
9. a) liñha B²; curña tāñde ABCDE; b) -nyā mawwañ D, māwañ C, doṣanya n māwañ F; tan ākweh CF; rarasnya F; c) wuniweh AB¹C¹DE; d) -nyāsor C; alañhi A¹B¹C¹D¹, alañhi A²C², alañhi B²D²; -añde F; slot: wwatīru ABD, wwat i rūm E.
10. b) de nira D; c) nistanya C; d) liñimars BE.
11. b) ndi rāga C, ndi n F; sirālik ABDE; c) āñpēti A¹C¹, -āpēti C², āñhap(ē)ti A²BE, āñpēti D; adikākhyā hss; d) Kartikāñyanta F; kalañwan F.
12. b) ra-(ru-D²) mohitāññuk D; c) riñ [?] D.
13. a) ēñ ḍalēm ABDE; b) ahukir ABDE; c) pañcuran C¹; duṣa A¹.

14. tañheh niñ kũñ yadin tũtakēna hiḍēp ira n mantuk añlih lumampah sampun prāptē gṛhārāyan i taraban ikañ pañcaratnāñudoda guñḍik sakwehnya ceṭi pada marēk i sira mwañ wwañ ālālanāmbēk ndātan tambē putēk niñ hati linipu-lipur mañkin ande prapañca
7. 1. tatkāla ratnaduhitā rika śokacitta
sañ Kesari prihatin epu sirāsumālēk
nāhan matañnya n aharēp mijilēn kamantyan
pañlālananya putēk inñ hati tan wruh inñ de
2. ñkā sādaramuhun i jēñ naranāthaputrī
leśyāñlawā-lawad an onañ arāma-reña
sampun sirāñubhayani rasiki n lumakwa
sañsipta lālana mijil ya sakēñ kaḍatwan
3. ndā rī samantara ḍatēñ pwa ya ri swaweśma
ñkā tañ Priyambada kathañcana yā kapañgih
wōñiki rakwa tēka somya lawan dulurnya
sampun pralabdha tinamuy-tamuy inñ swawarga
4. sañ Kesari wulat awanwa girañ wulatnya
ndā sañsayāparēpēkan tēkap inñ tumiñhal
wruh yan Priyambada ñaran rasikā kapañgih
añhiñ ta ya syapa kitāri kadī wruhāku
5. ndan rakwa tiñkah ika sāwañanan gatinya
tuwyāmisan silih asih ta ya ñūni ñ anwam
ndan sañ Priyambada karīpati niñ bapēnduñ
luñhā ta yāñusiri jēñ naranātha Kṛṣṇa
6. manke pwa yā wahu katon karananya marma
duh sañ Priyambada kitāri kadī pañipyan
eñgal kitātuha sulakṣaṇa nirwikāra
antēn ndi sañka ni bapañku lēwēs lulutku

14. a) kathakēna C; b) prāptēñ F; taranan B¹, taran D¹, taraban en taratab D²; ikā F; d) hambe D.
7. 1. b) sirañ F; sumañlēk C¹E, sumaññuk D; c) matañya C.
2. b) onēñ i rā- C; c) sirēñubh- C; raciki n[?] lumampah F.
3. a) pwa: ta C; b) kathañjana D²E; yar F; c) wēñiki A[?], wēñi BDE, wēñy i F; d) pralañḍa A¹B¹E; i C; sawarga C¹.
4. b) āmparēpēkan F; d) tikāri C, wruhanku ABDE, wruhāñku F.
5. a) lāwañanan F; b) tūla A², tuwwā B¹, tuhwā B², tuhwa D; c) bapēbu CF; d) añusira ri AB¹CD.
6. a) yan F; b) kadīñ CF; d) kapañku B, sapañku D.

7. om Kesarī kaka sabhāgya kita n kapaṅgih
nohanku tan sipi pilih phala niñ brataṅku
wwañ pamrih i ṅhulun i jēñ naranātha Kṛṣṇa
aṅhiñ sihanta palarēñ ta kasewakaṅku
8. śrī Kṛṣṇa lēñlēñ aṅarañ kaka tan wruh iñ de
bhrāntālanö katuridan kēna rāga tibra
ndan Rukmiṅī sira tikā kalulut narārya
aṅhiñ kitā ta pinalarku marā ri dewī
9. duh masku durgama ri donta lēwēs niñ ewēh
siṅgih tuhanku marikā sira ri wruhanta
nāntēñ sakē sira marēki ḍataṅku mañke
towin mēne ṅwañ umulih sira tan wēnañ sah
10. nistanya mañkana yayākw awēdi panonta
dewī sirāsilih i kāptyan irēñ pralāgi
nyāpan tahan rari sirāririsē tuhanta
byakta ṅhulun kawuyuñan mapa tōlahankwa
11. om tan salah kēta wuwusta tuhun sihanta
kēdyāku yan kita waśāñucapē suputrī
sambat nareśwara n akuñ ya ta tātēkākēñ
āpan pējah sira yatan hana sih suputrī
8. 1. masku mapa kunēñ ikāñ ulaha
ri gatiṅku kepwan apa tan wanirika
tēkwān i winit i manah sañ arūm
kadi megħa riñ turida mogħa yāriris
2. tan rwa tēlu mara ṅ akūñ ri sira
hana rājaputra ṅuniweh ta sañ ratu
tan hana rari mañēñē twasira
lagi kerañan sahāsa yātēwas tañis
-
7. a) kita ka- A¹BDE; b) ḍala D.
8. a) in de F; d) pinalaku C.
10. a) awī F; c) tahan rari sē tuhanta A¹B¹D, -rari siliha sē- B²; d) tōla-
hankwa C.
11. a) huwus A.
8. 1. a) kunēkāñ C¹; b) wini D.
2. a) mañara C; b) -putri A¹BC¹DE; c) pañēñē C.

3. nantěn iki ri pañutusta rari
ri tēkañkwa mājara ri jēñ nṛpātmaja
tan hali-halina manahta rari
pējaha ñhulun ya tan akūñ sirê haji
 4. bhāgya tulusakēna sihta kaka
wala cihna simsimira denta sūñakēñ
Kṛṣṇa pañlēlek iki mūlya tēmēñ
tulusa ñ narādhipa tiki tēkê sira
 5. len wacanasara wilāpa muwah
pītuwin ginopita rinipta riñ tatur
marma rasa niki pirēñwakēna
palar añrawat-rawaṭa luh kumēmbēña
 6. ndan yan umiñisa sirā ya riris
tan agadgada ñ nuwala rāga sañ prabhu
erañ an uripa wuwus nṛpati
ḍatēñā liñ ĩra gitanya ñ apraña
 7. tan wiluma sira tēkâñluruga
ndan ikā wilāpa sakarēñ tēkākēna
sampun ika pawarahankwa kaka
laku śīghra śīghra kita herēñ i ñhulun
9. 1. antēñ ñhiñ sahurankwa haywa tâgya
ewēh ni ñwañ anēmwa kāladeśa
yogyā n antyakēnanta līla-līla
denyālobha lawas lamun kasiddhan
2. yan ñwañ pañdadakē manah suputrī
ñkā prāptā nira madhya niñ samudra
antaprāya nirātērēh riñ āmbēk
ajro durgama yan pēnuh kalāñēñ

-
3. c) halinalinā A¹EF; rari: liki C¹, laki C²F; d) hiji B¹D¹.
 4. b) waya F; c) aki A¹B¹E.
 5. b) hatur F; c) pirēñkēna A¹B¹CDE; d) -rawa luh AB¹DE.
 6. b) agangada ñ A¹B¹D²E (of D² -na? of -bha? of aganśa?, aganrada ñ A², agangabha ñ D; d) gitanyapraña A¹BD; aprañ F.
 7. b) ikañ F; c) warahankwa B¹; d) 1x śīghra D.
- 9
1. b) ñwa nēmwa F; kalā- A¹; d) lamun A.
 2. d) talāñēñ D, kalañwan F.

3. yadyan sāhasanāta de narendra
swikāran walatēn rikeñ kaśaktin
nora ñ rāsika dukkhawṛddhi denya
byakta ñ prañ niyatēki karṇasūla
 4. enak tāñ akirē ri kūña dewī
wruh ni ñwañ mañēnāna kāmaloḷya
rūmrūm śrī naranātha lot karēñwa
rūpa mwañ guṇa len raras niñ ambēk
 5. yan sampun kahiriñ manah suputrī
ñkā prāptā naranātha haywa luḷpa
rēsres niñ mahañāñ-hañāñ ya bhuktin
sūksmā niñ sari tambwañ iñ śaśāñka
 6. ndā nāhan tikañ enakē kakanta
yan yogyāñlēganē manahta māsku
ndan śantabya matēki haywa cēṅga
jāti ñwañ mawikalpa gēñ wiweka
 7. an mañkā pwa kakāhajēñ wuwusta
om om lah sahañēnta siñ sayogya
ndah nāhan pañucapnya karwa somya
towin tan hana ya wruhēñ samañka
 8. sampun pwāhayu de nikāwiweka
luñhā ñ kāla sēḍañ taḍah kamantyan
byātītan tinamuḷnya gāti nika
sarwātyanta halēp nikañ bhinukti
10. 1. riñ tadanantara pwa ri huwusnya n amañan añinum yathāsukha
yatna ta Kesari muliha sampun iki n amuhun iñ yayah bibi
prāpta nikiñ dalēm nagara somya dumunuñ i narendraputrikā
marma girañ nirēriya sumāmbutakēñ ulih-ulihnya campaka

-
3. a) sāhasanā nātha A¹BDE; b) rikañ C; c) nora rāsika C; -ddhi ndenya A¹B,
-ddhi n den D, nenyā E.
 4. c) śrin C; karēñō ABCDE.
 5. a) panah D; b) ñluḷpa C; c) 1x -hañāñ AB¹D; bhuktikanya F; d) ni F.
 6. a) nātan D; b) -ālēganē ABCDE.
 7. c) nohan C; d) ya ontbr. ABCDE.
 8. c) byaktītan A¹B¹DE; niñka AD, nika E; gātēnikā F.
10. 1. a) ri CE; c) niki CF; -nuñ iñ na- ABD; d) riya ontbr. F; sumambura-
takēñ C.

2. *ñkā* n hana *kāladeśa* nira tan hana *marēki* *sirēn* *samañkana* de ni *wiñit* nira n *pati* *wiwal* *dali-dalihan* i *riñrañ* iñ *hati* *ñhiñ* *hiki* *Kesarī* *juga* *kasanmata* *samara* *nirā* *tatan* *kasah* *prāya* n *ahop* *matañ* *wruh* i *kirē* *kira-kira* *ri* *sakāptyan* iñ *tuhan*
3. *kāla* *nirān* *hanēn* *gṛha* *kathañcana* *sira* *humucap* *tuwuh* *nira* *himpēr* *aśokapādapa* *sanāgakusuma* *sēḍēñ* iñ *labuh* *kapat* *ndan* *wiphalān* *hanēn* *nagara* *piñḍa* *sukēt* *alas* *arēs* *bhayēnaka* *riñ* *kahaman* *hana* *wruha* *mēne* n *amijilakēna* *harṣa* *niñ* *rimañ*
4. *mañkana* *rakwa* *wastu* ni *wuwus* *niñ* *aśemu-sēmu* *rāga* *gopita* *ñkā* *tika* *Kesarī* *mēḍarakēn* *pañutus* *ikañ* *ari* *Priyambada* *dyah* *lihatiki* *sambat* i *manēhta* *humatura* *ri* *masku* *sanmatan* *tan* *tikēlā* *halis* *rari* *yadin* *salaha* *wacana* ni *ñhulun* *tuhan*
5. *raśmi* ni *rūm* *nikañ* *kusuma* *campaka* *winahēlakēnta* *riñ* *gēluñ* *rāmya* *sumāwēñinya* *rari* *mañkin* *amuwuhi* *lañönyane* *kita* *ndan* *kadi* *sañkriman* *tiki* *gatinya* *pēgata* *tika* *kiñkiñ* iñ *mañö* *āptyakēnē* *rarasta* *niyatanya* *humalēsana* *ri* *dyah* i *ñhulun*
6. *ndan* *sira* *sañ* *hatur* *sēkarasāñajap* *añajuma* *sak* *nikañ* *gēluñ* *sañ* *winuwus* *prawira* *Harimūrta* *ratu* *taruṇa* *katwañ* iñ *sarāt* *khyāti* *sirē* *priyambada* *manis* *nira* *mañucap* *aron* *aluñ* *lañö* *sañ* *subhagājayēñ* *raṇa* *litūhayu* *manulusa* *muṣṭi* *niñ* *kawi*
7. *ndan* *sira* *tāñutus* *humatur* *añhyaña* *turunana* *sihta* *sanmatan* *lwir* *sēmi* *niñ* *tahēn* *sira* *lume* *pinanasan* i *lulut* *nirē* *kita* *tībra* *kakiñkiñan* *sira* *tuhun* *hudanana* *rari* *raśmi* *niñ* *guyu* *rūmta* *manis* *mapiñḍa* *madhumāsa* *diwasa* *n* *ariris* *tunēñ* *wēlas*
8. *len* *pwa* *ya* *cihna* *simsim* *ira* *Kṛṣṇa* *pañēlēk* *iki* *mūlyā* *tan* *sipi* *tēkwan* *ikiñ* *sujiwita* *nirāmaratimaya* *mañik* *ya* *bhāsvara* *tan* *yatikibu* *tumbasana* *kaprabhunira* *juga* *kagrahēñ* *kita* *mwañ* *sira* *rakwa* *wastu* *hulunāñēkana* *sakaharēpta* *liñnira*

-
2. a) *sirē* sa- BC; b) *wiwal* *dalihan* C; c) *ñhiñ* *iki* AB²CD; *kasatmata* C.
 3. b) *sabāga-* B¹; *sēḍēñ* *niñ* A; *ri* *sēḍēñ* iñ F; d) *ri* AE (en B¹?).
 4. a) *mañkāna* A; b) *peḍarakēn* C; *irañ* ABE; c) *nyah* A¹; d) *tuwan* ABE
 5. a) *nikā* C; *winahilakēnta* C; b) *lañöñnyane* A²; c) *pēgatakita* F; d) *āntyakēnē* ABE; *antyakēnē* F; *riñ* A¹.
 6. a) *sirañ* B; *-asañhajap* A, *asañhajap* BE; b) *iñ* *wuwus* ABE; c) *añjayēñ* F, *ājjayēñ* ABCE.
 7. a) *ahyaña* C; *sihka* B; b) *minanasan* C¹, *-nisan* C²; d) *hapiñḍa* C, *tapiñḍa* F.
 8. a) *pañēkiki* B¹; b) *āmarātipaya* A¹, *āmaratipaya* B²; c) *kaśrahēñ* F; d) *hulunana* *kana* *sakaharēpanta* AB²CE, *-kaba-* B¹.

9. yan hana śuddhi rakryan i sirâwēlasa ri panañis nirāñrimañ dūta nira ñ Priyambada ñaranya rari maluya mājarē sira haywa ta masku tan duga-dugân hana turunan i sihta riñ mañö rapwan añsa mañkata kitâhañaña wijil i tambwañ iñ wulan
10. mañkana liñ nikā ndan apiduhkha tiki sira narendraputrikā hewa miñe sira dyah i mahârēñu-rēñu sēmu niñ mukhāmīrah ndān awēdi n katiñhalana garjita karaña nira n dadak wiwal sotan apan hanāyam-ayaman lagi winuni nirē dalēm hati
11. tattwa nirēki nūni hana riñ Haripada kawēkas nirāśraya de ni lalis bhāṭāra layat añdadi ratu tan asih mañaryakēñ marma nira n mahānuturakēñ dadi nira tiki rājaputrikā ri hyun irāmalēs-malēs an elika ri hana ni kūña sañ prabhu
12. ndah yatikā nimitta nira n eñjuh apicala tikēl halis nira lwir tuhu de nirābwat i manah rasa tan uwah i somya niñ hati rī wēkasan mijil sira tuhu n sañ añucap ikiñ āri kerañan towi turuñ tulus raras ikañ wacana wiphala tan rinēñwakēñ
13. sunsut ira pwa nūni lagi tan wēnañ inimur-imur gēgēt sērēh mēñgēp acum kurañ wuwus i len i wuyun ira yayāpuput pati kāraña Kesari kapēñētan kadi kaluputan epu riñ gati mogha salah tahāñañēñ-añēñ kadi-kadi rasa niñ prañēñ mēne
14. ambēk ira pwa dhīra ri panūtēñ i manah ira māri sunkawa mon tuhu tan hana ñ turidamātra ri hati nira tan ya sañsayan tēkwān ikañ wilāpa hana nirwigati nika turuñ tēkē kita marma nirākīrē sakarañanya wacanēñ ira pañgilāpriya
15. wwantēñ ulih nirākira-kirāhayu sumilib añūkṣma tan kara rañḍi malar kasañ-kasañ i pahyasan ira sumaji tahas kuniñ ñkāna tikañ wilāpa sinuwēñ kinēkēsān i dalēm ginopita kāla nirāhyas arja niyatanya n arēs i sira kewalādara

-
9. b) ñ ontbr. F; mājarēñ A¹B, mājarī A²; d) kita ABE; mijila A¹BE, mijili A²; tambañ C.
 10. b) mukhāmīrah AB; c) tatiñhalana F; daddak B.
 11. a) ri A¹; c) dadi nara A²F; d) añmalēs-ABCDE; kuñha AB.
 12. a) nimīta CE, nimīnta B¹; c) ābwan ABE; uwar C¹; c) riñ F; añri C; d) wilapa A¹BC²E; rinēñyakēñ C.
 13. b) pēñgēp A¹; d) pēne A¹.
 14. a) panuhēñ B², patēñ B¹; b) sañsaya ABE; c) wilāsa A¹BC (E onduid.); d) hañgilā B.
 15. b. patyasan A¹B¹C¹E; sumajiñ B; tuniñ C, kunēñ F; c) tika B; dalē A¹.

16. sampun areh mijil ta rasikāsēmu sumār i wuyun̄ nirē hati
yatna dumeh si Kesari humer waluya ni sih irā sinewaka
tan wuwusēn gatinya kalalu ñ diwasa ri huwus in̄ ḍawuh pitu
somya tibā ñ laluñ masa nirāhawu-hawu marikā samañkana
17. tan dwa sirādan ahyasa tuwī sumaji sahana niñ sēkar miñiñ
yatna marēk ta sañ kaka-kakāñharēpakēn atātā yathākrama
ndah ri sēḍēñ nirāhyas aṅalap cṛmin inunus irēñ kasañ-kasañ
ñkā tumibā ñ wilāpa ri harēp nira kadi-kadi sasmitāñliña
18. marma lihat nirēriya tuhu n wētu ni manira hārdha sañsaya
āpan abhāwa dāñunidañū sari-sari nora mañkana
wruh yan upāya sañ kaka nimitta nira n asēmu harṣa niñ mulat
tan kagilañ-gilañ nda tumuluy winaca nira kinubdha tan humūñ
11. 1. ḍuh sañ hyañ-hyañ i rāmya niñ masa kapat piturun i lēñēñ in̄
pasir wukir
sañ muñgw in̄ hati niñ mañō sañ inamēr tinulisakēn i patra niñ puḍak
sañ sāksāt makamūrta luh niñ añarañ sañ amasi lara niñ smarātura
sañ sāhitya kinonañ ānuñ agawe panañisa ni ñ anūtakēn lulut
2. pañhyañ niñ kēna rāga wastu huniñan tuhu n ana wara sihta sanmatan
sañsārānahēni ñ prih in̄ hṛdaya mūrchita linaran i śakti niñ smara
mantañ māti kakin̄kiñan karakēt in̄ turida bēsūr añōlakēn lañō
nityāñanti rarab ni luhta yatikāmṛta sira pakēñē twas i ñhulun
3. yan kewantēna tan hanāta wēlasanta riñ añajapi rūmta kāsihan
denyāñūt pakahan hunañku rari sanmata masira rarashalūlakēn
mon yan dadya wirāga muñgwa ri gēluñ mañēmīta wañi niñ wahēl
mēñur
astām yan wipathāpa rāmya niki n āpti liriñ i mata sañka niñ tañis

-
16. a) āsēmu-sēmu ri F; b) sakē sira F; sa ABCE; irān F; c) wusōn A¹B¹C;
tabēh ABE; d) tikañ ABCE, tibā F.
17. a) ayasa A¹B¹E; b) marēk ka B¹; kaka-kana AB¹CE.
18. b) abhāwa dañū ni dañū ni dañū sari² sira nora A¹, abhāwapā dañū etc.
A², abhāwapā dañu ni dāñu A²; numiñ F; sari-sarira C¹; c) hasēmu F;
d) -gilañ tumuluyā wi- C¹.
11. 1. a) sañ hyañi A¹F; d) manañisa AB¹CE; anūthakēn (t-h) AB¹, anūttakēn C.
2. c) añōlwakēn CE; d) makēñē F.
3. b) yakahan A¹; halulakēn A¹, halinlakēn[?] A², rarasta lūlakēn CF; c)
hadya ABE, kadya C; mañēmīhati rum in̄ ABC²E, -mihatwañi niñ C¹.

12. 1. nāhan ikañ wilāpa tumanōm i hati nira narendraputrikā
yeka liñe harūm muhara līla sira lumuru citta wah lañō
mañgēh asambhawāsa n apanas twas ira ri dilah iñ smarānala
mañkin atis kunēñ rēsēp apan lagi siniram i his ni luh nira
2. ndan wara Kesarī tiki hanānīñētakēñ añēñēs ndatan katon
tan katēñēr mahā mahaliñan saka lumiriñ aliñḍuñan tawiñ
wruh ri manah nira n katuridan kinēkēs iñ ati tan wināhyakēñ
mogha pinet kinārya kinaliñana winuni kasēngu-sēnguhan
3. rī wēkasan tēka ñ wēñi lēpas hyañ aruṇa kapañulwan iñ wukir
himpēr arāryan iñ gēgēr anolih i sañ añarañ epu riñ gati
wet ni wēlas nira n hali-halin ta kunañ i lara sañ katiñgala
mātra sumēñ sēñō nira katon kadi lumiriñ anañya-nañyakēñ
4. rēp rumahab tikañ pētēñ awaśya wijil i hati sañ nṛpātmaja
śīrṇa kagunturan pamēwēh iñ turida kaḍēḍētan raras hati
yan tan ikā pilih tēmahan iñ wacanasara wilāpa riñ tatur
donya marā sirā mañēñ-añēñ sawēkasan ika medi riñ rimañ
5. ndāh irika n mulih sira ri pamrēman ira sakulēm taman kējēp
glāna mēhāh sirākusikan epuh iñ ulaha sumuñkēm iñ tilam
tan sipi tis nikañ hima sumandan i sira dumadak tēkāpanas
sampay irēñ smara nda sumarik ri sira sahana mogha mañlare
13. 1. luñhā ñ kāla tēñah kulēm sēḍēñ akēg nidrā wwañ iñ jro kabeh
norātañhi salah sikinya paḍa mūrchā tībra de niñ harip
mwañ ceṭi bilalāturū paḍa lukar siñjañnya norāñhawēr
lwir paprañ wanitā pwa dṛwya nikahēñ kāry añjēlag kesisan
2. sañ hyañ sītakarālañō wahu mijil tumrañ sumēñ riñ lanit
lwir heñjuh masaput-saput limut asoñsoñ megha rāgañ nipis
erañ ganya sira n tumona mukha niñ strī ñ kāriñ antahpurā
sugy atañya hiḍēp nirēriya matañnyāliñḍuñan parwata

12. 1. a) ri F; b) harūmuhara A¹BE; c) kasam- F; d) mañkiñ A.
2. d) kinaliñhana ABE, kinaliña winuni kadi sēnguhan C¹; C² id. maar sēngu
ingevoegd; kinaliñhanañ winuni kadi sēngu-sēnguhan F.
3. a) tēkā C; b) riñ hati F; c) nirañ hali²n C.
4. d) marāsikā F; sawēkasa rika C; meddhi ABE; rī A².
5. b) emuh C¹; d) sampuy ABE; rasa rasa hana C.
13. 1. a) ñ ontbr. C; akēñ ABE; c) kaḍalakar AB¹EF; kapa lukar B², kadalaka
C; d) maprañ C.
2. b) -reñjuh C; c) ñ ontbr. AB; -purī ABE.

3. saṅṣiptan sira saṅsayâruhur awas tan kāwarā(n) nīrada
sākṣāt hrū hyañ Anaṅga bhāsvara mahāhyun matyana ñ wwañ lañö
trus kawrâlaradan tikañ pētēñ arēs luñhânumēt riñ gihā
len prāptâhakin i wwañ amrēm atēmah swapnâmañun lâlana
4. mañkin rāmya tikañ pradeśa kadi sök harṣa n kasēnwan wulan
akrab-krab hima tañ tahēñ saha kucupnyânras asuñsuñ guyu
oñsil kadya girahyasēñ lēmēs i sinwamnyânēḍal kâñinan
mraknyânawwañ i pasyañ iñ tuhu-tuhu sinrañ nikañ cañkiluñ
5. parṇah lor akētēr patērnya dinulur niñ warṣa tan karkaśa
tapwan byakta kilatnya mātra lumarap sākṣāt kēḍap niñ rēmēñ
kadyânañhi rimañ tumiñhalana pañjrah niñ sēkar kâbunan
rapwan bhrānta mapâmbēkanya kalañö mürchân panaḍḍañ karas
6. tan ryamban tiki Kesarī lēñēñ añunñan rī wijil niñ wulan
śokāśā ri wuyuñ narendraduhitā towi pwa yā tan liniñ
hetunyâmēñ-amēñ mahâñlipu-lipur ndā tan panamba ñ lara
mañkin śirṇa rēmēk hatinya dadi luh tan pântarâñher-tali
7. ri wwit niñ taru pārijāta rasiki n glānānañis tan humuñ
asrēt mār ahirit swaranya sēsēgēñ hañrēs-ñrēs amlad hati
sambatnyā sumēsēñ swakarma niki tan wruh rī pēh iñ sewaka
nāhan hetu nikāmuwus layat amūr añdoha sākēñ sabhā
8. ndan dewī sira tãñlilir kadi tinañhinya n tēñuh twas nira
suñsut-suñsut ira pwa yan tuhu-tuhu n moghâharēp riñ tañis
sañsarā niñ akuñ rimañ-rimaña niñ bhrântārirañ don ira
nāhan tañ wwañ arājasâgēlēm amet rañcā niñ aṅgōñ unañ
9. mañke pwā kaka Kesarī kawaśa de niñ bheda dukkha ñ smara
ndā tan yogya matēki tan hari-harin puñgēñ pisan tañ lañö
nāhan marma nira n mijil gēyuh anambyāñdāni siñjañ lukar
tan kewö lukar iñ gēluñ saha sēkarnyâwrā tibā tüt hawan

-
3. b) matya wwañ nān A¹BE, wañ ālañö C, matyana wwañ F; c) tras A¹BE; hawrā F, lārâlaradan ABE; d) ālakin A²; iñ CF.
 4. a) harṣā ABCE; b) ti A², tiñ A³, saka ABE; c) girāyasēñ AB¹E; akēdal F; d) ikañ AB.
 5. a) dinulū C; c) ānāñi ABE.
 6. a) riñ F; wijil i C; natar i.p.v. wulan F; b) śokārśā F; liñniñ A¹B¹E; c) etunyā AB.
 7. a) rawwat B, rawit E; ragiki A¹BE; b) abrēs- B¹; c) wriwēh A¹BE, wriwēh A², rī pēh C; d) layak A¹, layakt- B; sankēñ F.
 8. a) añlilar A¹B¹E; twasira A¹BCE; b) 1x suñsut ontbr. C¹; moghā 1. polah C; c) āriñrañ C, rimañ-mañña F; d) aṅgañ A¹B¹E.
 9. b) makēki AE, mañkēki B; c) nirañ mijil C; anambyāñdhāni ABCEF; d) tibrā C¹.

10. eñjuh prāpta nirākisapwan umusap luh sañ wimürchânañis
aywāsah kaka riñ kapāna wēnañankwādoha sañkê kita
ndan prih rakṣa tuwuhku ton in asanāñluñ wāhu kambwan patē
eman rūm ni sarinya tapwan anēḍēñ mürchā kēñēñ ṣaṭpada
11. nāhan liñ nira riñ samantara sirāsyañ mañjiñē jro puri
enak ri wēkasan manah rasiki sañ nityāñireñ kuñ nira
olih rakwa sawuñ tēnuñnya pējaha n tan wētwa kiñkiñ nira
mañke ndi n luputa ñ wirāga ri gēluñ rūmrūm nikañ Kesari
14. 1. awicarita ri sampunyān liniñ de suputrī
rahina wēñi tan imbā lālanāriñ halolya
hana n añulih-ulih śrñgāra sojanya siñḍyan
saha guyu midēm anḍe rañca taswā rinēñwan
2. tuwi silih iriñ ambēk rakwa ya mwañ suputri
sēmu-sēmu nira konañ kawruhan wruh mapañgil
hinēñēnakēñ acumbwālin liniñ mogha cēnga
turida walēsana pyah kuñ nirēwēh tinūtnya
3. pira ta lawas irāmēm harṣa rūmembya rūmnya
nda tucapana ta dūtā Nārādātyanta duṣṭa
ḍatēñ awara-warah riñ śrī Jarāsandharāja
ri gati bhupati Kṛṣṇān pakṣa bhañgā ri dewī
4. wuwus ira madhurārūm he Jarāsandha nātha
ñhulun alawas akiñkiñ hetu niñ prāpta mañke
tuwi kasēpē-sēpēr ñwañ lālanālila-lila
para ratu pira hiñ deśāhasāsiñ kawanwa
5. irika kami kapūhan mañrēñō kāstawanta
para ratu paḍa matwañ kapwa bhakti manuñkul
kunēñ iki hana tuñgal tan paḍōm in kamānan
tan awēdi ri kitāñhiñ Kṛṣṇa lagy aṅgakāra

-
10. a) nirēki- A², nirān ki- F; b) kaka ririñ B; sakēñ C; d) heman C; tapwak A¹B¹CEF.
11. a) -ēñ jro CF; b) riñ CF; d) luputā wi- C; nikā CF.
14. 1. a) awicaritan i C; sampunyā F; liñniñ BE; b) han C²; rañal- C¹, riña- C²; d) naswā F.
2. b) wrū F; c) rinēñēnakēñ ABCE; liñniñ B; d) pyēh C.
3. a) karṣa hūmembya C; b) atanta A¹; -tanadūtā F; c) awarah-warah F.
4. b) hulun C.
5. a) mañrēñā B¹; c) paḍēm AB; i A¹C, riñ F.

6. tuwi hana wacananyâtyanta riñ tan payukti
ndan umalapa ri dewī Rukmiñī madhya râtri
kita mara śaraṇā srī Bhīṣmakâsiñ sakârya
ndatan awēdi ri nāthâpan kēdō tan panaṅgël
7. na wuwusira mahārṣi kweh muwah tan wiwākṣan
añurub-urubi sēñhit sañ narendrârdha muntab
ry ulih ira ta ri dukkha śrī Jarāsandha śoka
sawēñi-sawēñi mañkin kepwan in dāya yogya
8. karaña nira n umuṅḍañ Bhīṣmakâkon prawira
awicarita kadon in pāntarā tan wiwākṣan
tēka wēkasan anañkil sañ hinuṅḍañ prayatna
winuwusan ira somya n ñkāna riñ śūnya rāmya
9. haji nihan iki don i ñwañ humuṅḍañ narārya
hana sira wiku sañkēñ swarga wōñi n para ñke
ñaran ira ta mahārṣi Nāradākhyāti riñ rat
sira ta kadurus ājār wṛtta tātān syapā len
10. ndan ika hana musuh śrī Kṛṣṇa corapracāra
ḍatēñ añalapa putrintēñ kulēm rakwa donya
mapa ta hulaha yogyan pan katon sampayanya
kaluputana kita ndah tan wuruñ bhagnawīrya
11. ndan iki n añēnanē twastāpa yañ Cedirāja
panarimana ri putrintārēṇah towi śakti
ndan apa karika mānahtēkihēñ dāna kanyā
sakiriñ in awamānātyanta riñ kerāñ-īrañ
12. prabhu mapa karikānuñ liña sāñjā narendra
hulunakēna jugē kūñ niti mañgēh rasanya
usēñ-usēna ta rapwā tar pawighnā swakārya
śubhadiwaśa ya petēñ sambhawā riñ wiwāha

-
6. a) sayukti; d) panaṅgal A¹.
 7. b) āddha B¹; d) 1x sawēñi ontbr. A¹.
 8. a) a- ñkon ABE; b) tadoh F; c) anañkis C¹; hiñnuḍan AB.
 9. b) sañkē C; wēñyan F; c) ñaran ira subhasa ñ srī Nā- ABE, subhaga F,
d) āja C; tan A¹BE; syaha ABEF, syatā C.
 10. a) niha i.p.v. hana ABCE; corah- C; b) ḍatēñ alapa C; c) sampuyanya ABE.
 11. a) Ceñdi- CE; b) putrīta ABCE; arēbah AB.
 12. a) sāñjā BCE; b) huluna juga kēne ABE; mañgah AF; c) rapwāttār- A
(of -ārttā?), rapwātta BE, rapwan F; d) yah A¹BE.

13. nahan ujar ira kālīh somya sampun paḍātūt
rika n umuhun umantuk Bhīṣmakāṅdāni kārya
nṛpati ri Karawīra śrī Jarāsandha rakwa
mamucapana ri Cedy ānaṅapa ṅ dāna kanyā
15. 1. luñhā mara ṅ kāla huwus mawēñyan
sañ śrī Jarāsandha sira ṅ prayatna
ñūni n humuṅḍaṅ naranātha Cedyā
mañke n tēkānambah i jēñ nirātwañ
2. ṅkā sañ narendrān pañucap ri Cedyā
he nātha don sañ nṛpati n hinuṅḍaṅ
dyah Rukmiṅī Bhīṣmakarājaputrī
yānugrahañkwē kita hantusakēñ
3. towin ṅhulun haywana sārabhūta
mañke n amidhyāna wiwāhakārya
sakweh nikañ bhūpati riñ pradeśa
āḡjāna konēñ tēka sāksya donya
4. nā liñ Jarāsandha rēsēp rasanya
kagyat-gyat ambēk naranātha Cedyā
āpan bēsūr mohita tan kinūñan
de Rukmiṅī tan lumihat rin onēñ
5. kadyālabuh sāgara ṅūni Cedyā
sāpañhañut kiñkiñirē suputrī
ndātan kataṅgap hyun irē panomah
lagy ānarañ yan kawaluy karañrwañ
6. mañke n tiki śrī Karawīranātha
sāksāt phala n tiki ḍawuh ri pañkwan
twas Cedirājārum aras kapūhan
nityāsahur tuñkul ira n panambah

-
13. b) ādāñni F; d) n E.
15. 1. c) humuṅḍa C¹; Cedi F; d) n ontbr. ABE.
2. a) riñ AB; Cedi F; d) -ñkwī ABE.
3. a) hulun C, ṅulun E; -dūta C; c) ri CF; d) ajñāna F
4. c) kinūñhan ABE.
5. a) labu C¹; Cedi F.
6. a) tikiñ ABE.
Verh. dl. IX.

7. sampun marâśabda paḍôbhayâtût
kâlâlawas tan huniñan kramanya
meh-meh tēka ñ kârya wiwâha śīghra
riñ Kârtikēnanti ri pūrṇamanya
 8. tēkwan hikañ wṛtta huwus prakāśa
lumrâ kaluñhâ hibēk i triloka
yan Rukmiñikarma narendra Cedyā
de Bhīṣmakāpan sira dānakanyā
 9. mwañ sañ suputrīki tēlas winidhyan
de sañ narendrâpitēkēt prayatna
añhiñ pituñkas nṛpatiñ sudewī
yatna n parök iñ priya suṣṭubhaktya
16. 1. irikā ta ratnaduhitāñēsah akusikan epu riñ gati
ri hatur nira n winidhi rakwa sisihana ri tan kakuñ nira
yatikāmañun lara nirānañis amēkulakēn ri Kesari
awarah ri duhkha nira parwatasama tumibā sakēn tawañ
2. kaka mah ñhulun tulus apā ñ amarasana ri gēñ nikiñ lara
riñ apāku tan pējaha de widhi bapa haji mogha sāhasa
ri gatiñku mār sasēmi niñ wēlas arēp alaño kēñēñ riris
kinēdō tan elika rumambata ri ganal i sinwam iñ kukap
3. lēhēña ñ lagīnucapakēn kawēnaña śarañañkw arāsika
tuwi rūpa Kṛṣṇa mara liñta sira sararas iñ tahēñ puriñ
niyata ñhulun kaka sumañlēt aturida kapañkwa de nira
ya matañnya sinta tulusāmilētakēna tuwuhkw i sañ mañō
4. pañucap nikāñuyut-uyut lara turida ri sañ nṛpātmaja
irikā sirāmuhun apatrēma curiga huwus hanē tañan
kaka mañkana pwa pējaha ñhulun apa pakēnañkwa yan hana
liñ irān mayat wuruña yan luñayan ira sinambut iñ kaka

-
7. a) āśaṇḍa A¹BE; ōnayā A¹C; b) alañwas B; d) ēnati C.
8. a) ikañ CF; b) iñ F; c) Cedi F.
9. a) suputrīkki AB; b) surendrā F; āpinēkēt C; c) nrapati AB; d) parēk
ABCE; prayā A¹E; suṣṭi F, suṣṭa- C; -naktya A¹.
16. 1. a) hati F; b) kaku C¹; c) ra K- F; d) marwata A¹BE.
2. a) ma C; c) marṣa sasēmi- A^(1?)BEF; d) kinēḍi A¹; kinēḍi B.
3. b) puri A²; d) sōta ABE, sēhta C; -akēñ i tuwuhku sañ- ABE.
4. b) amatrēma AB; wuwus AB; hanēñ F; c) pakēnañku; d) pan F.

5. ibu haywa sañsaya wawañ hiḍēpa niñ ujar adwa ta ñhulun riñ apa n wēnañ rumuna harša sañ umajapi kūnta kāsihan athawā yadin kita tēhēr tan awēlasa marā ta riñ waneh apagēh kēdō nira mapañhaḍaña wani nirēñ rañāngana
6. tumurun pwa śoka sira pan tan agiraña sira n sinanmata niyata n ḍatañ sira katañgama ñ awahana tambwañ iñ wulan ya matañnya dūta nira mantuka tumulus umājarē sira ñhiñ atēki masku palakun panuwala pakirim nirē tuhan
7. wacananya mañkana sumōñ ta girañ ira narendraputrikā tumuluy sirāmijalakēñ kanaka rajata ratna bhūṣaṇa adulur wilāpa saha sambah ira saha sēpah pinastika winawēñ Priyambada huwus kṛtasamaya laginya mantuka
17. 1. kūnañ mantuk ikañ Priyambadāgyā tan tṛṣṇēñ pura Kuṇḍinātirāmya lampahnyālawas iñ hawan byatīta prāptēñ Dwārawatī huwus pralabdha
2. eñjiñ rakwa hatur nikiñ narendra mawwat solihananya tan wiwākṣan pājarnya n pipi yēka sañ suputrī antuk niñ makirē lutut sañ adyah
3. ndah mañke sira koluyan ri nātha āpan wehakēñēñ narendra Cedyā ñhiñ rwañ rātri wēkas tēka ñ wiwāha nā liñnyāsru manah narārya denya
4. sore rakwa mēne sirā lumakwa mañgēh yan ḍatēñ eñjiñē parāna āpan siddhi sirāhawan rathāgēlis adrēs bāyu paḍanya n ātiwega
-
5. a) wawa B; iḍēpan C; c) umarāta F.
 6. b) nihayatā AB; hambwañ A²; c) tumulus A¹; d) atēka C.
 7. a) sumō AB¹E; ha C; b) tumulus C; c) winastika A¹B¹E, pinaṣṭikan C; d) wuwus AB; hagiñkumantuka ABE, ginakumantuka C.
17. 1. a) tandwa F; c) iñāwan C¹; d) pralaṇḍa A¹B¹E.
 2. a) hatū niñkiñ AB, hatū C¹E; b) solihanya A²; c) pimi B; d) antunniñ ABE, antun iñ C.
 3. a) dhira ABE; b) -kēñē C; c) ñ ontbr. C¹; Cedi F.
 4. a) sirān F; b) ḍatañ C; eñjiñ C.

5. saṅsiptan tēka tañ kulēm kamantyan
āḍandan sira mañkat aṅkas-aṅkas
akweh sañ Yaduwañśa kapwa winwit
karyāñrakṣa purī huwus winidhyan
6. ndah luñhā ta sirāhawan rathānis
tan sah bhṛtya nira ñ Priyambadārūm
seriñ lāwan arinya si Prawira
muñgw iñ wuntat apawwahan gatinya
7. byātītan sakulēm sira n lumampah
norēwēh tēkap iñ rathādbhutādrēs
eñjiñ śighra ḍatañ ri Kuṇḍina ñkā
meh-meh niñ ratha mētwa tan prakāśa
8. wwantēn tālas-alas lēñōñ kasimpar
śūnyāpan larañan paburwa-burwan
mañgēh ñkāna ta rantunan mararyan
ndā motus ta sirājarē suputrī
9. lwir niñ cihna tēkākēñē sañ adyah
sösöran haji len sēpah nirāpnēd
lāwan kēmbañ arūm hanekawarna
rowañ niñ mañi bhūśanādwtiṭya
18. 1. luñhā ñ Priyambada marēñ wēgilanya ñūni
sañ Kesarī tiki kathañcana yan kapañgih
mājār ta yan tēka narendra hanē kaśūnyan
agyā n sumuñsuña wijiñ naranāthaputrī
2. ras kumwa citta nira sañ winarah kapūhan
tan dwāñhajēñ samaya sampun atūt kinarwan
ndā rī ḍawuh tiga mēne wēñi haywa luṭpa
ñkā sañ narendra ḍatēñāmapagē suputrī
-
5. a) saṅsistan A¹B¹E; b) ndan-ndan-ndan F; aṅkat-aṅkas ABCE; c) akwe
B¹E; winit AB¹CE; d) karya n r- ABCE.
6. b) ñ ontbr. BF; c) arinyañ F; d) apāhwahan A¹B.
7. c) ñśa A¹BCEF; d) rawa A¹BE, rawi C.
8. b) paburwan-burwan C; c) kāna ABE; d) siranjarē A¹BE.
9. a) citna A¹B; ñ sañ B; b) i rūm C.
18. 1. a) ñ ontbr. A; wēgilan AB; c) i.p.v. hanē: nēñ CF; d) -muñsu- ontbr. A¹B
2. a) kapuhwan ABE; b) āñajēñ C; c) riñ F.

3. sampun subaddha mapagēh samayanya kālih
ñkā kapwa mantuk awarah ri tuhanya sowañ
sañ Kesari gumupi jēñ naranāthaputrī
añlūnhakēñ raras i solih-ulih sañ onañ
4. denyāwisik-wisik awaṅsit añidra tinhal
iñgēk liriñnya n awarah ri ðatēñ narārya
yan śūnya-śūnya tēka waspaða denya mojar
rēsnya n hana wruh aparān hurip antinēnya
5. āpan sēðēñ piniduduk naranāthaputrī
selwān i kepwan ira marma dahat halēpnya
sār sōk pēnuh kaka-kakāñhadēp arja riñ hyas
lāwan puyañ mwan iña len uwa sampun arpat
6. tambe marā samaya wīwaha kāla kārya
nāhan matañnya n asrēpēt sama mañharēp gyan
sanyāsa niñ pawarañan ginēlar dinānan
lwir swarga kābhinawa sōk wēki peni-peni
7. paprāsān adbhuta sēðāñ winañun subaddha
lwir meru mas tinēpa ta pwa hatēp nikābhra
nyā mutya rakta pinakolur-ulurnya kumram
lwir muntaba ñ mañik apuy ri pucak-pucaknya
8. mwañ riñ lēbuh pēnuh abhañðagiñāsrañ aywan
len tañ tapēl pirañ atus ta kunañ tarubnya
wadwā paðāsukha-sukhan wēki pāna matsya
akweh tikā murutu n asrañ amet wilāśa
9. towin pēnuh sahana niñ wwañ arūm amañguñ
yāñde rimañ riñ alaño tan arēñ tumēñha
darpāgawe laku lawan lihat esi kiñkiñ
moghāmagut waru dumeh surak iñ wwañ ahyā

3. b) tuwanya ABE; d) añlunhakēñ ABE, añlūnakēñ C.
4. a) āwik- A¹B; b) atharah A¹BE; c) 1x śūnya ontbr. A¹, śubhya B¹; d) āntananya B; -ēñ tinēnya F. (18,4 c—d en 19,1 bovenaam blz. 106 v. hs. C doorgeschrapt, daarna opnieuw begonnen bij 18,4c; in het doorgeschr. 4d) slot: huripantisamudra).
5. a) āpas C¹; b) salwan ni kewwan C, salwā ni kewan ABE; d) mpuyañ CE; iña A¹B.
6. b) asrēpat C¹; mañhap A¹; d) wēni B.
7. a) bhaprāsān ABE; c) nyañ F; matya C¹, mūrtya A; -ulur- ontbr. A¹B; d) wi A¹B¹E, wa C.
8. a) lēbū F; b) ta C¹; taruñnya A¹B¹; c) wēni A¹B¹E; d) aghrañ ABCE.
9. c) mesi ABE; d) surak i ABE, -i C¹; atya C.

10. tēkwan ḍatañ sahana sañ ratu riñ pradeša
tan lañghyanēri pañutus Karawīranātha
nāhan matañnya n amēwö dhwani niñ mṛḍaṅga
ghorātighūrṇita hatur gērēh iñ samudra
19. 1. luñhā diwasa wahu tēka ñ kulēm tucapa tañ wwañ i dalēm alaño
lāwan para kaka-kaka len iña mwañ uwa tan bēsurañapi laño
tapwan marēn amahayu pahyas añracaṇa siñjañ asipat alaṭi
akrak tañ anañis aparas-paras katalēb an halis ikā katawēr
2. dewī caritan ulah irānamun bēsurañaniñhali raras inapi
moghāwanēh iñ ulah arumpukan sēkar arāras i pañisi gēluñ
luhyan manah ira mihañ iñ halis hinarēnan hana waja saliwah
de niñ kaka-kaka wijah iñ patah papatēhanya kadi watu sumoñ
3. nāhan karaṇa nira tan ahyun eñjuha yayan sira jayaturida
oñ sāraras ira tinurun rimañ tinēkan iñ lulut amarēpēki
ñhi pyās awilēt i lēmēs iñ karoman ira tan swañ ahirēñ atētēl
osik malayata yan amōma puṣpa sahañjāñēmuk-ēmuki mēnur
4. ndi n wanya sahana ni laño tatan parēk amāpaga riñ ayu nira
meghālimunan asasaran tumon gēluñ ira n srañ amēluk asana
mañkā patēr akētēr arēs lanā rēñē-rēñēñ sapañucapan ira
wōr niñ dadali lēñēñ adoh kawēs prañēñ irēñ halis iñid-iñidan
5. jambat hayu nira hucapēñ lalu ñ wēni ḍawuh tiga wahu tumiba
hyañ candra lagi kajinēman kasiñhit amirah salaga cumaraṇa
wintañ kumara manēñah iñ ghanārja samēnur kasarakat i gēluñ
mandrāñ urut anipis agātra-gātra sapupur mrik añēmuki kapō
6. byat-byat hulu sēḍēñ aharip tikañ sanagarālupa riñ añēñ-añēñ
ñūni n panalukat aniduñ tēkēñ mujar akañsi tēpakan inamēr
mañke kajēñēkan aturū tan ewēh i gamēlnya paḍa maguliñan
mrēm tañ lagi ka tan inamēr nikañ tapih i ḍṛwya nira tan iniwō

-
10. a) sa C¹; ri C; c) amēwēh F.
19. 1. a) luñhā ñ F; b) aṇapi A¹B¹; c) loyan ABCE; hinirēnan F; d) agrak A¹B;
ta hanañis ABE; kakawēr F.
2. b) arasras F; d) wahu ABCE (watu T3, 393), sumo AB¹E.
3. a) niñra A¹; b) amarēpēhi C; c) ñapyās- CF; -wilēt iñ A; lēmēs i F.
4. a) apāpaga C; b) n ontbr. F; c) rēñē ontbr. A¹B; d) lēñēñ B; iñ iñiñēnan
AE, iñiñiñidan B², iñiñiñē C¹, iñiñiñēdan C², tekst: T1, 481 — hier ein-
digt hs. C.
5. b) kajēñiñēman A¹B, kajēñēman A²E; katasinñhit A¹B; cumaraba B¹; c)
kumēra B².
6. a) byak B¹; b) tēke A²B¹; d) nika B.

7. *nīkā yatna rasiki wara Kesari gumupi riñ narapatiduhitā dyah tāñlilir ibu samayanta yan wijila tēki mapa tañ ulaha byaktālana nira naranātha Kṛṣṇa ri yayā hana ri kita tuhan kasyāsih ira n uwa kakanta mānaha yatēki salah asa nira*
8. *nyā liñnya mañuna wacanānta sañ kusumawarṣa sumawur alaño ndan śrī narapati Harimūrta mājar i ḍatañ nira riñ alun-alun aṅgyākēn i wijila sañ adyah añlwaña ri roga turida lara kūñ añjampya pati ni kēna rāga māsa susukēn smarabaña niśita*
9. *tēkwān sahana niñ akēmit sa-Kuṇḍina kabehnya kajēñekan akēg swargastha narapati ya kāraṅanya kadi tan pahati lēñē-lēñē dewī wruh irika ta sirāñlilir lēñēñ adan gēluñ amahayu ken ndā mogha tēka wisi-wisik sirāñ lumaku mār lagi gupu-gupurēñ*
10. *nistanya rasiki wara Kesari marēk anuntuni sira tan adoh marmāmijahakēn aṅamōr yayā sira gupe rumaras aśemu rēs riñ kori masahirahu bhāswaranya winēñākēn i kētēr i hati sampun pwa sira ḍatēñ i heñ hilañ takut irāsēmu jaladhi surud*
20. 1. *ndan iki naranātha śoka lēñlēñ manah agyā ri tēkā narendraputrī ri ḍatañ nira tan dwa garjita ñ twas tumulī marma wajan pañol anuñsuñ*
2. *ibu bhāgya kita n wijil tuhanku rērēb ī Kārtika pañhiḍēpkw i rakryan ri gatiñku sasinwam iñ jriñ añlih alume de ni panas niñ arkarāga*
3. *tuluñēnta kakanta meh paratra wiṣarāgāñlaranī hatiñku mār mrat manis i smita yāmṛtāna tan len apan añhiñ huṣadhanta tā larōñañ*

-
7. a) rasika F; gupi B¹.
8. a) amuñuna AE; sumahur A¹B¹E; b) śru AB¹E; catañ A²; c) anrwaña ABE; d) niñ A; mārṣa AE; ragan i kita ABE.
9. a) ka-(behnya) ontbr. B; c) ta- d) wi- ontbr. B; c) aññlilir A; d) sirāñ ABEF.
10. b) āhawijakēñañamār ABE; c) riñ ko ontbr. B.
20. 1. a) - b) na- ontbr. B; b) toka ABE; c) ñira B.
2. a) tuhanku- c) sasinwa ontbr. B; b) iñ F.
3. b) -ñi - d) apana- ontbr. B; b) mwat AE; d) woṣadhanta ABE; tan F.

4. ndya paḍaṅku n amukti lāra kiṅkiṅ
kasihan ta n pamarāśrayā ṅ kalaṅwan
kita wastu sugih manis raras rūm
yatikā mārgaṅkwa sewakê kitântèn
5. yadiyan hulunāku denta dewī
rahinên rātri kunaṅ datan sahākuṅ
pakēnaṅkwa lanāmahaywa kenken
gēluṅ awrā yatikājumēn lukarnya
6. iti maṅkana de nirān paśabda
aṅṅnānī hati marma nis manisnya
naranāthasutārapuh kalēswan
wihaṅ osah kinayuh lume lumiṅsir
7. wēkasan sira muṅgah iṅ rathâpnēd
tan arī raṅca pinaṅku de narendra
rasiki wara Kesarī tan imba
araras tansah apawwahan gatinya
8. ndan ikaṅ wara bhṛtya karwa kārī
aṅṅnēs yatna n umampir iṅ swamitra
apan adbhuta lampah iṅ rathâdrēs
ri haturnya n kinēnan prayoga siddhi
9. lalu lampah ira kṣanārdha luṅha
sapēṅtik ta pwa sira n tēkēn doh
tucapēn gati san karīṅ kaḍatwan
wihikan riṅ wēkasan ri nora dewī
10. ya mataṅnya paḍānaṅis wimoha
wijah ākrēk tumulī marē narendra
awarah ri layat nira ṅ suputrī
sira saṅ nātha wawaṅ rapuh kalēswan
11. tadanantara māri śokacitta
ata liṅ krodha saparwatāgni muntab
sumēgut sira maṅgrēgut kabāṅnan
aṅunus khaḍga tumūta saṅ layat mūr

-
4. b) dukkha F; -yēn F; c) sugih- 5 a) ya ontbr. B; d) mārgāku sewakēn F; ṅkitā A.
 5. b) āku F; d) yatikā - 6 b) a- ontbr. B.
 6. c) lēswan A¹.
 7. a) i B; b) pinanaṅku B(1?); d) ta n sama pa- ABE
 8. b) alēs F.
 9. a) ire F; iraṅ ABE; d) ri B, rī E.
 11. b) sapartāgni A¹B; d) gaḍga A¹.

12. ri wijil nira riñ lēbuh pragalbha
aṅaḍaṅ wīra paḍa prayatna śīghra
gumuruh rumahab humuñ rumampak
lēpas iñ deśa tēlas tēkē wukirnya
13. ndan adoh juga sañ layat katömu
apan atyanta gēlis nikañ rathâdrēs
lēsu tanpa biṣā tañ ānut añhel
mēhah osah wiphalâwasāna māti
14. awiwāksita tañ balānutūti
paḍa puh jēñ nika tan wēnañ lumampah
laku sañ mahañañ yatēka warṇan
lila-lilān ri huwus nira n tēkēñ doh
15. mwañ ikañ daśadeśa mogha rāmya
wruh anāmtāmi lēñōñ nira n sarāga
sakaton ta juga n paḍāmañun kuñ
alalēh lwir sukhalālanāmajañ lek
16. ri hiriñ-hiriñ iñ wukir sawahnya
sawayañ kaywan ikâkēlir himâwra
akiduñ surak iñ kuwoñ tan asrak
asaluñḍiñ kētug iñ taluktak iñ groñ
17. karēñō drēs i guntu-gunturanya
gumuruñguñ hiniḍēp-hiḍēp bañolnya
ñakuḍuñ wiyuñanya tan parāryan
pwa kapūhan kari rī kunañ-kunañnya
18. lalu meh rahināwa sōñ niñ arka
naranāthâhyun umampirēñ wanâdri
ri ḍatañ nira rāmya tan hanēwēh
purih iñ śakti wēnañ sakāma-kāma

12. a) lebū F; d) tēkēñ AE.

13. a) kapañguh F; c) tan paniṭā A¹.

15. b) anamtam ri F.

16. b) sawasañ A¹BE, sathasañ F; c) añiduñ F; d) grāñ BE

17. d) of: kaririñ A (onduid.), karikā F.

18. a) -âwra F.

21. 1. eñjiñ lampah irâmarājaya lalëh riñ acala katëkan dinon ira
byaktâwwat kalañon pađâwëtu lëñëñ mwañ añin amawa gandha
niñ sëkar
tëkwan Kârtikapuşpawarşa mara pañdyus iñ amanawasâsinan rurü
râmyâlot swara niñ kuwoñ sajayamañgala pinarëñan iñ madhubrata
2. lañguk râmya nikañ wukir tumarukôlah-ulahan iñ añanti riñ puri
empëñ piñđa payuñ mayûra katapañnya rinahaban i këmbañ iñ gađuñ
kuñkañnyan muni riñ juran saha manuk saragi kadi karëñwan iñ
curiñ
Iwahnyañambëkakëñ pëñëd samanah iñ hinalëpakëñ i kâla niñ bañu
3. ñkânë lambuñ ikañ wukir pañalusan pinagër i parañanya lor kidul
pantinyârja bukur kaduñhus añuñan juran adalëm arës præduñ
sumon
aśrî mukşa kinûsa-kûsan i kukus-kukus i sira-sirat niñ er tali
añhiñ nitya katon panambay i kalon sakëđap-ëđap añuntulî tawañ
4. kapwâkûñ alawas kunañ sahana niñ wukir i đatañ i sañ nareśwara
mañke præpta nirâhañan lëwu girañ hiki n asuhu-suhun pucañ-pucañ
punny âlasnya sumañgrahângëlarakëñ krama ni lañëñ ikê twas iñ
mañö
Iwirâ yan panamuy-namuynya kalañon parara-rarab i sâri niñ sëkar
5. syuh mar twas naranâtha mürchita tëkâtuttur i gati narendraputrikâ
rârî de ni manis-manis ni liriñ iñ kidañ añuñan aliñđuñan tahën
mañka syah wilajanya n añlahaña kâma sama sari sirâ pujin harëñ
ñhiñ mrak wruh ri hajëñ humëñgëp umiñe ndan i hati makire larâ
hati
6. ñkân pojar haji sâdarâñulu-ñuluh rumëbu-rëbu manah nrpätmajâ
antën tiñhali râmya-râmya ni patiñkah i kalëñëñan iñ wanântara
ndan byaktëki manirwa-nirwa ri hayunta tumuladi hayunta kâywa ya
wruh yan rûmta jayëñ lañö saphala gurwa niñ amañuna biñcañ iñ
hati

-
21. 1. b) ama B¹, amapa B²; c) amanawañâ AB EF.
2. b) ôlayulahan A².
3. d) kalor F; añuntul añlayañ F.
4. d) Iwirâryan F.
5. c) niñhali hanoma sama; d) tumëñhëp A¹, tumëñgëp BE; umidë A¹.
6. a) ñulu ontbr. A¹; b) tiñgali A²; c) -nërwâ B¹; minirwa F; tumulati A²

7. ndan honya ñ mañuna ñ kakiñkiñan añel tumiru-tiru lëmës nikañ
gëluñ
mimbā minta lanā rēnunta pahit an lali tumulad i kiñcañ in halis
nistejā lurus sinwam in kayu sēnō tan atutur i mirah tikuñ laṭi
añhiñ handul anorakēñ gisi-gisinta rari puñin arūm arājasa
8. antēñ riñ kapana ñ lanō wēnaña tañḍiñakēña ri kita n winarñana
wyartha ñ Kārtikamāsa len pasisi parwata siriñakēñē kita n lēñōñ
kawy aṅgēñ kalañēñ rikañ tadadi muktya mituruna kitēñ pralāpita
ñwañ tapwan wruh amarña gīta kakawin dumadak aṇiḍaḍap karas
tanah
9. nāhan liñ nira pet asih nēhēr añolakēñ añarēki sāhajā miñe
sañ sinwī lagi hewa tan tuhu-tuhun rēñu-rēñu nira rāgakārañā
pan de niñ kararan dumadyakēñ irañ nira tan ari wihañ cinumbana
ndan mañkin pinakāntya niñ sukha ri harṣa haji makin apet
karāsikan
22. 1. eñgal sirān kaliwat in wukir añrarah rūm
de niñ drēs in ratha mapēki n amoghasiddhi
śīghra n turun sira tēkēñ tēpi niñ samudra
rāmyāgunuñ-gunuñ ahañḍap aṇiḍu-tiḍu
2. wwantēñ pradeśa kaluwuk ri lēbak-lēbaknya
duñhusnya nūni kahanan patapan kasimpar
ñikā śabda niñ palu dalañcañ anuñga-nuñgal
añlañwani ñ kidañ amañsul in uñḍuñ-uñḍuñ
3. sarwālañō linihatan ri tēgal-tēgalnya
nā ñ megha mēñḍuñ añasut bañu niñ samudra
sēñsēñ niñ arka sumēñō nuju sinwam in jriñ
lwir gātra niñ jēnu tatur hana riñ tēkāsih
4. prāptā riris-riris alit sumaput limutnya
oyut mahāñēmuki kaywan arūm akēmbañ
sinwam nikañ away-awuy kadi dukkha tībra
lwir añrēñih-rēñih alon bhramaranya moni

7. a) āmañuna F; b) mañkāsminta BE; lagi F.

8. b) liriñakēña ABE; -eñ AE; c) rika F; pralampita A¹B; d) aṇiḍaḍak F.

9. c) pañde F; canumbwana F.

22. 1. b) mawēki F.

2. d) ālañwani ABE; i kidañ B, ī E; ḍuñ-uñḍuñ F.

3. b) ni A¹B¹, nir B²; c) sumēñi B.

4. a) ñ ontbr. ABE.

5. ndah prāpta riñ jaladhi lampah irañ narendra
bhrāntālañö ri hati posik i tampuh iñ ryak
towin sirāsuway añel tēkap iñ rathādrēs
nā marma niñ tumurun añlih arārya-rāryan
23. 1. ana parañ añuñañ groñ rāmyāsoñ sēkar asana
bañu nika mētu sañkēñ duñhusnyāñēḍuni karañ
lagi hinaras i tampuh niñ ryak kady añuyut-uyut
irika sira n aliñgih līlāniñhali jaladhi
2. lali lihat ira de niñ nūṣādoh lēñit alañö
sinalah-asan i sāk niñ sañhub śirṇa kapawanan
asēpi kari lumēñhe pañḍanyākusa-kasikan
hrēbuk i puḍak ikāwrā pandāpākēḍa-keḍalan
3. lañit asēmu kumēñḍēñ riñ lor rāmya kadi kēlir
riniña-riña wayañ wwañ meghanyāñaran añadēg
hala-hala pañawat niñ kuntul mör añēḍap-ēḍap
pinasurakakēñ i ryak lāwan gēntēr asahuran
4. karañ aniru rēkah niñ mātañgāḍapur asitu
pañadēg i tulalaynyāmētwakēñ bañu sumawur
lalēh i tuwuh i pañḍanyāstrañ sārathi mañiwē
atur amērēga lagy āñankus riñ puḍak alunid
5. hurañ añēñēs i rēñkā-rēñkā niñ karañ alañö
lumiguñ ahaliñan krañ riñ lyañ mwañ sustuh asusun
awēdi dudutēñ i ryak ñganyāñ pamrih añidudu
wēkasan agigu de niñ kuntul crol añiñētakēñ
6. amayañ añēñah osyan mwañ rowañnya wija-wijah
parahu nika tan andēl molah de niñ alun agēñ
lwir akuda-kuda muñgah miñsor iñ ryak awalikan
lagi katawēñan umbak śighrā muntab añililan

-
23. 5. a) jaladha A²; d) tumarun B.
1. b) duñhuk ABE.
3. b) riniña-riña-riña A¹B.
4. a) rēka A¹; b) mañadēg A¹; tulalay A¹B¹E, tulalaynyāñ F; sumahur A¹B¹E.
6. b) alud A¹; lodan iñ alun F; c) piñsor AB¹E; d) umbā A¹B¹E; śighrā-nuntab F.

7. banawa kajahat in lod wwañnyâkrakkasurak awū
swañ amarēbut i tuṅḍan wyarthā tan hana matuluñ
ṅḍapuhawañ anawak hyañ tan wriñ dāya kasih-arēp
agarawalan amūjā tan śobhānañisi tawañ
8. sakalihatan ade kūñ lēñlēñ lōñit in udadhi
tuhu yan iki hurip niñ bhrāntāñambēki kalañen
irika tiki suputrī mūrchā tan wēñañ añucap
gati nira satulis mās tan polah pijēr alaño
9. gēluñ ira lukar awrā lwir meghāhudan asana
anḍuhakēñ unañ śrī Kṛṣṇālūñ raga turida
lumalay i lukar in ken lilārambata ri susu
alis ira tikēl apyas de niñ kiñkiñ añalayan
24. 1. sēḍēñ alaño narendraduhitājēñēr sira pinañku de narapati
mamēwēh ikañ raras twas atēmah rimañ-rimañ i citta tan palipurān
amuwuhi de narārya n añucap lēñēñ-lēñēñ i rāmya niñ jalanidhi
wētū ni wuwus nirāmanis awāśa dadya gula yan wēñañ kēcapana
2. rari wēkas in wēkas takari rāmya niñ pasisi śūnya pāmēñ-amēñan
lihatana tañ ryak osik amañun himāñdani rērēb sumār awur-awur
patēr akētēr linūdan i gērēh niñ ampuhan ahañśa-hañśa sumahur
karañ añēñah kadi wwañ asibū hana n katawēñan tarēnga tan awas
3. tuhu takarin lanā para-parāñ in añlēñēñ amarṇa-marṇa kalañēñ
iki kahanan kawī hana n acihna niñ wahu tiningal in kawiwara
nda hana nikiñ puḍak tinulisan ṭikā kasiharēpnya tan kahuniñan
kadi-kadi sāmi tāñliña girañ ri duhkha niki kāri nūni karikā
4. sēmi tinatātināwlu malayā mrakākarañ anuñku-nuñkuli pasir
kahanan iki n mañō jēñēk aturwa-turwan iki nūni n añliga-liga
pañawihikan kikir-kikiran in tanah rumarab in śilā śumayana
añawara reka-reka n arēṅik Smarāraras amañkwakēñ Ratih arūm

7. a) awuh B¹; c) dawuhawañ A¹B¹E.
8. d) mijēr A²; alō A.
9. a) āñudan F; b) āñluñ lara F.
24. 1. b) mamēwēg ABE; c) lēñēñ añēñ B; d) huwus A¹BE; guñla A.
2. b) ta B; āñdani F; c) pērēh F; sumawur A²; d) marēnga A².
3. b) tawī A¹BE; asihna A¹.
4. a) tinadā- A²; āplu F; añkarañ F; b) 1x turwa ontbr. B¹.

5. lihata muwah parabnya manuluh samar karuruban jriñ olēm aluñut
aramēs awor wirāga lagi tan tulus kasarakat lawan sēkar urā
kakawin ikāñēlat rasa wilāpa niñ salah-asākšaranya cacahan
niyata nikājarē krama niki n parēñ pasisi rēñwakēñ hara rari
25. 1. dyah wruhku n tan atōna masku ri gatiñku kawa turuñ anēmwakēñ
lañö
bhrāntākūñ ri manista piñḍa curiga hyañ Atanu manacah twas iñ
rimañ
nistanyan lēwu nī nikiñ lara lulut rinasa n apuptālabuh pasir
ndan swargā pējahāsiluñluña rirista mara n umulih iñ smarālaya
26. 1. rari tiñhaliki kakawinya lalu kasih-arēpnya tan sipi
kawi kāsyasih mahañutan lara niki n alulut kinelikan
niyatāku mañkana muwah yan apagēha rirista ri ñhulun
riñ apāku tan pējaha lēñlēñ alaranan i śakti niñ smara
2. ya matainya masku pituhun pituturan i kakanta rēñwakēñ
diwasa pwa ñ elik anukir dahat analah-asa n kinolakēñ
arēsēh twas i ñwañ i wihanta bari-bari cala ñ cinumbana
lalu tan hanēki tēwas i ñhulun asañu patī musir kita
3. na wuwus nirāraras amakpak añisapu waśāñ paweh sēpah
aparan kunañ pañupamā ri saiñ ahayu sēḍēñ nirēnamēr
awanēh tamāñucapa pādapa humahulatāwaran sēkar
salirañ miñe kinayuh iñ gaḍuñ ilay ira riñ samañkana
4. lalu meh ikañ rawi kucēm hyañ aruṇa lalitāñayat sēñ
sahaja n katon tumēḍun iñ jaladhi lumarap añhulap-hulap
lwir ajagjag eñjuh aharēp wihikana ri dalēm nikañ tasik
hana mātra teja nira kāri satañan añawe samar-samar
5. ri surup niñ arka kari tistis (s)ēñē ri pakatonan iñ jagat
awēdi ñ pētēñ karika marma niki n asēpi piñḍa kāsrēpan
sēkar iñ saroja paḍa yatna kumucup akēkēs-kēkēs hrēbuk
bhramarāñhinēp kahinēban kajēñēkan aturū lawan priya

-
5. a) śriñ ABE; b) uru AB¹E.
25. 1. a) atēñna A; b) rirañ ABE; c) alabu A¹.
26. 1. a) kawinya A¹; c) āgēgēha F; d) lēñlēñ E.
2. b) anukēr; c) ni wihita A¹, i wihita BE, i wiñitta A²; ñari-ñari ABE.
3. a) amakpañi- A¹; c) mahuga (i.m.B).
5. a) tistisēñē ABE.

6. jaladâhirēñ midēr alañlañ añuhuh amirēñwakēñ patēr anahan hanā bhaya mēne ta kunañ iki n anañya-nañyakēñ irikā samantara mētu ñ wulan awali ta yâñrarah pētēñ kadi tâgirañ hēñēñ ikā taḍah-asih i suwe nikānanis
 7. naranātha tan kējēb atañhi sakulēm adamar-damar wulan alaño sirâñrērēb anuñkuli jaladhi ri duñhus in karañ sēmi niñ haśoka tinatār iriñ asana hatēb gaḍuñ mure ahulēs himânipis añarwani turida lawan suputrikā
 8. paharas nirâlâlēh apan winarañ ira bhaṭāra manmatha lagi tan kēñēñ mrēm inuyūyu ni kētēr i gērēh niñ ampuhan yan atis dine hañēt i sōb ni sira-sirat i posik in bañu hana mandamāruta sumar lagi mirir i sēḍañ nirâhuyañ
 9. awiwākṣitan mara papañgih ira tan ucapēñ samañkana hana rēs nikañ twas anahā ri ḍatēña sañ asēñhitē sira lēñēñ in kulēm juga hinerakēñ i sira hiḍēp linaiñwakēñ tuwi meh ikañ rahina sañśaya lumēpas ikañ niśākara
27. 1. sañṣiptā wēñi rahināwa sōñ niñ arka ndādandan ta sira lumakwa sampun arpat muñgah riñ ratha saha sārathi prayatna mañkat bāyusama wisāta śīghra luñha
2. tan tolih ri lēñēñ ikañ pasir katiñgal harśāsoka tahēñ ikāñawe lumutnya rīra ryaknya n asēpi kasrēpañ hēñinya wuñkalnyāñarañ alaño lumuh bañunya
3. gēntēryānanis apēpō lēyēp swaranya sañhubnyānapih an asah sakē tēñahnya mīnanyāñlih an asisik-sisik tumuñkul hiñnyābēsurañ alarā marāmakan ya
4. tan warṇan suway ira riñ hawan byatitan meh prāptēñ nagara rikā sira n parāryan sakweh sañ Yadukula garjitārṣa nuñsuñ mwañ ceṭī śata paricārikā sakēñ jro

-
6. c) mētu wulan A¹BE; d) asuwe A.
 8. b) lali F.
 9. a) awiwākṣatan A¹.
27. 1. b) nādandān A¹B¹E; ādanśānta A²; c) priyatna F.
 2. b) limutnya BE; c) hēñēñnya ABE.
 3. a) amēpō F; d) -pakanya F.
 4. a) suwiy A¹E; c) garjitānpa A²F; d) sakē F.

5. mantĕn nel nira sakarĕn muwah lumampah
prāptĕn rājya rika narendra lakwa-lakwan
tĕkwan meh sumurupa somya sañ hyañ arka
rĕm-rĕm rāmya saha riris-riris tan adrĕs
6. dewī n lālana tumurun ruhun winarṇa
muñgw in ḍampa lĕñĕñ apañharĕp garantuñ
lāwan tañ curiñ atatā nikālwiñ
yapwan tan hana kumĕmit chayā suputrī
7. yapwan sañ kili sira tāparĕk ri dewī
ācārī sira ri harĕp lawan karaṇḍan
wwantĕn lampuran añiduñ lĕñĕñ swaranya
gĕṇḍiñ strī tĕpakan anūti kañsya-kañsyan
8. lilāpawwahan iki Kesarī tan imba
seriñ lāwan ikañ añimbañi sañ adyah
sakweh niñ śata paricārikā ri wuntat
señĕnyāmĕkasi lulut lawan larinya
9. strī niñ taṇḍa sañ añiriñ tiniñkah arpat
śobhā riñ śakata rinĕṅga riñ tulis mas
tan sāmanya wulat apan huwus rinakṣan
añhiñ strī wagĕd añuñañ wijah maniñjo
10. ndan sañ nātha pinajĕñan hanĕñ gajendra
siñgih pāwak ira bhaṭāra Padmanābha
sañ tañḍāñiriñi sirātidarśanīya
sākṣāt apsara parisāra dewasañghya
11. osik kopĕk asalĕsĕk tikāñ anonton
kapwāhyun mulata silih pĕḍĕk silih hol
len tañ lāgi kapipitan mrĕbĕs matanya
ñhiñ lĕñhuy wĕñañ anĕlālĕyō sirahnya
12. tañheh yan carita hulahnya tan wiwākṣan
prāpta ñ rātri tĕka sirĕñ dalĕm kaḍatwan
mañkin rāmya muwah ikañ purī pĕnuh wwañ
de niñ kweh niñ añiriñiñka len manuñsuñ

-
6. a) pinarṇah F; b) garantañ A¹BEF; c) tā ABE; ālwir A¹BE; d) chaya ABE, kayā F.
 8. d) señĕrnyā F; āmĕbasi[?] A¹, āmasi B.
 9. a) tinikasañ hañiriñ arpat ABE; c) wusat A²; rinakṣa F.
 10. b) māwak A²; d) paricāra F.
 11. b) āyun A¹E; silih pĕkul silih pĕḍĕk ABE; d) lĕñhay F; wĕñañ A²
 12. a) akweh F, kabeh A¹B¹E; c) muwati A¹BE.

13. twas dewī putus alēk onēñ in swawēśma
mamrat duhkha nira n adoh marāma-reṇa
mañkēpū r inadēh i rāmya niñ kaḍatwan
sarwānde sukha sakaton paḍāmañun kuñ
14. riñ ratnāgrha winañun ya balya marpat
ndā nāhan dunuñan irārya yan parāryan
sakweh niñ warapariçarikā tan imba
marmā tan hana ratu tan wiśeṣaputrī
15. ñkā n rāmyāmañan añinum sirēñ kamantyan
prāptāganti taḍah irādbutādwatiya
kweh niñ ṣaḍrasa saha phāla rāmanīya
swecchāmukti sahana niñ watēk wwañ in jro
16. byātitan sawēñi sira n sukhāñinum twak
rāgā de ni kēñar i teja niñ śaśāñka
sītārūm karaṇa ni tan harip nirāñras
tan wruh yan rahina jēñek marāmya-rāmyan
28. 1. tañheh narendra Harimūrṭi yaḍin wiwākṣan
śrī Kārawīra huniñan kari śokacitta
gēñ krodha tan lipura sēñhit irērikan crol
yan sāhasāmēgati tambañ i Cedirāja
2. wōñi n kacidra para pūrwa nirātiduhkha
krūrāñhruk añarah anūt saha wīrasaṅghya
ndātan wēñañ lēpas añel añusir rathādrēs
nā marma niñ maluy adandan amet upāya
3. sakweh nikan bala samūha marēk sēñaddha
mwañ sañ watēk ratu kabeh mapupul mahēmhēm
kapwātisūra wani riñ samarēki lagi
wwil niñ wwil atwaña takut ri sirēñ rañāṅga
4. Iwir niñ lēwih pinakapuñgawa śaktimanta
Windānuwinda Bhagadatta Wirāṭa śālya
Bhūriśrawāhuka Jayadratha Dantacakra
sākṣāt sirā tēka niñ Antaka katwañ in hyañ

-
13. b) mārmrat F.
14. b) ndah F; iranta F; d) tan hagaratuhan ABE.
15. c) kwe E; d) wañ A.
28. 1. b) bhārawīra A¹BE; c) lipur i F; iran sirēñ ABE; cloḷ A²; d) āmēbati A².
2. a) wēñyān F; b) ararah A¹BE; c) añusi ABE, -i F.
3. b) mapupum F; d) wwit niñ ABE; takutnya sirēñ ABE.

5. sañ len sakê sira yayan paḍa śakti rodra
mewwiwu sâ ratu wiśeṣa huwus kṛtārtha
mwañ kapwa sâyudha lawan balamantri mukhya
sâr sök pënuh kuda limanya tēkêñ rathanya
6. kweh niñ samañkana yayan katēkan takut rēs
yan Kṛṣṇa donēn apan adbhuta riñ kaśaktin
nāhan matañnya paḍa yatna lanâwiweka
Iwir tuhwa-tuhwa wihikan riñ upāyasandhī
7. liñnyâmuwus prabhu mapêkiñ upāya yoga
dentâmrañâmējahana ñ Basudewaputra
yan wükēn in pabharatan riñ apa n kasiddha
prañnyâkral añlëwihi śakti bhaṭāra Rudra
8. ñhiñ cidra niñ kira-kirê wēni kenakanya
tāsēn parāna n awukēn tēwēkēn dug amrēm
yadyastu nañgulana hapraña haywa mundur
lud pēnhakēn tēpēt i haywa wineh adāna
9. liñnyâwaneh yayan ikâsmu nayanta nātha
yan yogyanêki n upayanta ri menakanya
ndan karwananya palarēn praña yârēbut strī
Sundôpasunda tuladēn kapējahnya niñi
10. akweh wuwusnya parihāra niki takutnya
sañ Dantacakra wēkasan sumahur kabāñan
dhik hah kayogyan i wuwusta kabeh tan erañ
sakṣatriyālah atakut ri paḍanya janma
11. ndi daitya yakṣa mapagāku yan in rañānga
mon sewu sār wuda marampaka śaktya-śaktya
tan dady awēdya yadin embuha lakṣa koṭi
kāhinya Kṛṣṇa Baladewa kaniṣṭhacūta
12. mwañ kweh tatan hana wēnañ winilañ pënuh sök
ndy ānuñ kasañsaya lēkas juga tāñkatanya
nā liñ nirātri gumuruh para wirayodha
añhaywanī wacana nika sa Dantacakra

-
5. a) sâ AB¹E.
 6. a) kwe E, akweh F.
 7. a) wuwus F; êkañ F; b) âprañâ F.
 8. a) -kirâ ABE; c) wāta i.p.v. haywa ABE; d) âdandan F.
 9. b) mapayanta ABE; manakanya F; c) karwanāna palara ABE; d) kapē-janya A.
 10. b) kabañhan A¹; d) sañ F.
 11. b) -saktyan F; c) yan in- ABE; d) ñaladewa A.
 12. b) âñkatgya F (l. agya?); d) sañ Da- BE, -na sañ padanta- F

29. 1. tatkalanya n wijah awurahan sañ waték sūrasaṅghya
 enak tāmḃək narapati Jarāsandha tānguh saharṣa
 ndan yatnāmet kira-kira sira n pañhrək ohut lumakwa
 āpan prāyāhala siñ ulahāna n pataṅwan hupāya
2. o o sakweh narapati waték sūra rota prawīra
 herēn wwantēn kira-kira palar molihā ndan wiwākṣan
 tiṅkah niñ Pāṅḃawa lapana sañ Kṛṣṇa tuṅgal gatinya
 tiñjo tāmḃeknya kawihikana n śatru yan pakṣapāta
3. nā hetunya n pinañēn alapēn pintakāsih manahnya
 ndān ambək niñ Katanayu katon kewalānūti yukti
 yan maṅgā bhoga saphala mara n tān arowañ musuhta
 astām yadyan wihaña nira śīghrāṅdanī Kṛṣṇa matya
4. nāhan liñ sañ narapati Jarāsandha sampun hinaywan
 tan dwākon dūta sira ḃatēñēñ Pāṅḃawāweha reka
 sañ mantrī Keśika sañ inutus mwañ sirā Citrasena
 ndānuṅgañ riñ ratha tan ucapēn riñ hawan śīghra luñha
5. ndan wadwā Kṛṣṇa wihikan ikañ dūta nūni n lumampah
 yekān lagy āniñētakēn ulah mēṅgēp iky āpisādhu
 maṅgēh denyāwaraha ri tuhanyāwiwākṣan gatinya
 sañ dūta rwañ siki sañ aminañ Pāṅḃawātēki warnan
6. prāptēndraprastha laku nika tan dwa tēkā riñ swakārya
 eñjiñ rakwān humatur umusap jōñ nirañ Pāṅḃuputra
 mwañ mājar torasi yan inutus de Jarāsandharāja
 rekāpnēd cihna winēḃarakēnyā tumuntēn ginañsal
7. pan gön kārya prawacana Jarāsandha nātha prawīra
 prāptāndadyākēna kawijayan Pāṅḃuputrēñ rañāṅga
 sambandha n Kṛṣṇa walat aṅalap strī maparṅah ri Cedyā
 ndy ānuñ yogyānahur i panasañ nātha tan kenakanya

-
29. 1. a) ahurahan A¹B¹E; wīrasaṅghya F; b) sahasa F; c) kiri-kira A¹B¹E;
 pañhrak A¹, pañhrēt F; d) ulahan pantanagwan ... F.
2. a) he he F; c) pakṣapāṭṭa F, pakṣamāṭṭa ABE; d) kawihikan A¹B.
3. b) ni F; d) āḃdanī A¹BE.
4. b) -a ṅ kon ABE; c) āñcetrasena F.
5. d) Pāṅḃawāki A¹.
6. a) ya tōkēn ABE; b) humatumusap B¹, nira A¹BE; c) tayāwarah F; han
 F; d) ciṅṅa A¹B; kēñ ṅkā F.
7. a) pān tō A¹, pān tōn B (cf. T, s.v. prawacana); b) prāptādady- B; c)
 Cedi F; d) yogyanya F.

8. nāhan liñ niñ tulis irika kēmbōñ i luh Dharmaputra
mūrçhā kepwan ri palaku sasih sañ Jarāsandharāja
āpan Kṛṣṇa pwa sanak amisan de nirāpiṇḍa jīwa
ndi n tan glānā ñ inutus alagāmatyanē wwañ sanaknya
9. ndan rakwā tan pañubhayana sampun sira prārtha riñ rāt
pan tan dadyātulaka riñ amintāśrayāpinta kāsih
ndan mañke n Kṛṣṇa hilañakēna n duṣṭa nīcāñalap strī
tan madwa n dañḍawiṣaya tuhun sih sirāñde wirañrwañ
10. ñkān yatnānambuñi wacana sañ Citrasenānaḍah sih
sājñā śrī bhūpati ikī liñ Jarāsandharāja
kinkinēñ rakwa tulusa ni pirakṣa sañ nātha riñ rāt
an śikṣan kewala pējahana ñ duṣṭakarmapracāra
30. 1. nā liñ nirañ dūta mapinta kāsih
śrī Dharmaputrāñubhaye kamantyan
om wruh ñhulun riñ kapana pramāda
ndan hantusantē sakahīnan i ñwañ
2. nāhan sahur sañ prabhu Dharmaputra
ñkān krodha sañ Bhīma wuwus nirāsrak
dhik hāh aḍah duṣṭa tikā manahta
mañgāprañāmatyana wandhawanya
3. siñsañ wruh iñ śāstra kurañ wiweka
durñīti mañgā dinudut riñ ambēk
byātīta mañkēnuguañan lwir edan
bhoñgan kitēnastuti niñ musuh crol

-
8. b) walaku A¹BE, nasih A², hasih F.
9. a) pahu- ABE.
30. In deze zang is vrijwel consequent de derde lettergreep lang gemaakt, hetzij door de vocaal lang te spellen, hetzij door invoeging van een h of consonantverdubbeling. Ik heb deze onnatuurlijke verlengingen, die trouwens in de hss. al vaak verbeterd zijn door latere handen, stilzwijgend ongedaan gemaakt.
1. c) kamapana B.
2. b) muwus A¹BE; c) tiko A¹BE; d) āmatyala A¹BE.
3. a) sinyañ F; riñ A¹BE; b) dinutu A², dinutut A¹BE; rihambēk ABE; c) bwatīta B; d) bhogan kitēnastutiñ - A¹E, noñgan kitēkēnutus iñ B; kitēkāñastutiñ A²; A i.m. heeft nog 2 varianten behalve de tekst, die ook bij T4, 1083 voorkomt: a) bhoñgan kitāñustuti m.c. b) bhoñgan kitēkotusan iñ m.c.

4. ton tañ Jarāsandha kaṭuñkabuddhi
mēṅgēp lwir atwañ kadi tuhwa sādhu
ri jro hatinyān wiṣa kālakūṭa
ahyun ri kāpatya kabeh sawarga
5. śatruñku tapwa n Karawīranātha
yogyanya donēn mara n paratra
dūtanya mañke duluranya matya
āpan katon tan huripanya deñku
6. nā liñ nira n tandañ i Citrasena
pakṣāmrēp aṅgrēnguta tan tahēn twas
sañ Pārtha yatnāṅgēmēñi n pataṅguh
mañkā kakāpā lēñēnta mañke
7. ndī lañghyana nwañ ri wuwus narendra
mon yukti tan yukti tade n wiwākṣan
prij taṅgapâjñā nira haywa mithya
yadyan tēkāmātyaniken parāna
8. swarga n pañuñsyāśaraṇā niñ aprañ
ḍah widhyatēkī phala niñ kaśaktin
maṅgēh prabhu nwañ pinakāśrayēñ rāt
don iñ mawīryānuluñēñ kaduhkhan
9. yadyan rare mātuha nēmwa duhkha
prij rakṣa yan bhakti marānaḍah sih
astam yadin Pāṅḍawaputra towi
yan duṣṭa patyāna ta haywa tamban
10. hiñanya yuktiki manah narendra
ndā dharmā niñ kṣatriya ta pwa tūtēn
nā liñ narāryārjuna sopapatti
sañ Bhīma merañ misugal marēñ doh

4. d) kapatyanta- F.

5. a) kariwīra- A¹; b) yogyanya n donēn ABE; c) dururanya A¹B¹E.

6. c) aṅgēñēni F; d) nañēnta F.

7. a) nirlaṅghyana F; b) mon yukti tade n wiwākṣan A¹; d) -tyarikañ F

8. a) pāñsyā A¹; b) ndah F; c) śinakā- B¹; nirañ piṅḍa ABE.

9. b) raksanya n ABE; c) wāndawa F; d) matamban B.

10. b) ādharmā ABE; d) misuśal A¹BEF.

31. 1. awicaritan Wṛkodara tuwirañ apān wihaña
purih iñ amogha bañkras awikalpa luput rinasan
nṛpati Yudhiṣṭhirāpagēh ujar nira tan wuruña
lumarisa mañkat eñjiñ umare ñ Karawīrapati
2. karaña nira n pakon rumuhuna ñ hinutus muliha
dhwaja nira rakwa cihna ḍatēñēñ Karawīrapati
ya winawa Citrasena sukha mārga wisāta gati
sira kawēkas madandan aśēnaddha riñ astraśara
3. lalu wēkasan sañ Uddhawa ḍatañ ri sirañ nṛpati
awarah i gōn i dukkha Harimūrti sira n prañata
prabhu huniñan pañañjali patik haji sājña haji
anaḍaha sewakā ri pañutus Basudewasuta
4. gati Karawīranātha yan apa n sa dumona sira
irika ta rakwa mahyun amināña ri jēñ nṛpati
hulun ira pun Priyambada ḍatañ mawarah ri sira
yatika winaspadākēñ ira tan saka riñ hiḍēpan
5. kunañ i sēḍañ nikī tulusa kēddē tēkāmīnaña
tēlas ubhayā ta sañ prabhu tan adwa sira n layata
anusupa riñ wanāśrama mariñ śala rājyasabhā
alah alēmēh ri sāhana ri bhakti nirēñ nṛpati
6. ndah ika tikāmañun prihati sañśaya ri twas ira
tan agigu donēñ iñ ripu yadin hibēka ñ bhuwana
sira juga tan parowaña śumīrñakēñē palagan
ndan i sih irē narendra tan animbañanēñ palagan
7. nahan ika liñ sañ Uddhawa manēmbah i Dharmasuta
nṛpati Yudhiṣṭhirēpu humēñēñ wēkasan masahur
bapa wihikan ñhulun ri wacananta tēlas kahidēp
kunañ iki pāpa ni ñhulun agōñ riñ apa n lukata
8. hana punagiñku ñūni yan anēmwakēna ñ karatun
tan atulakēñ aminta śarañāmrih aminta tuluñ
yatika dumadyakēñ wipatha niñ manah ardha kaduk
wawañ ubhaya ñhulun pininañ iñ Karawīrapati

-
31. 1. a) iriñ A²EF; apā ABE; d) -natha ABE.
2. a) mulaha B¹, mulata B²; b) citna A¹B¹; datēñē BE; Kakarawīra E; c)
sukhar B; d) madandan BE; rāstraśara A¹B¹E, rañastra- A³; snāha-
warāstraśara F.
4. b) mahyun ABE; amikāña B; c) ḍata B; d) yayihika A¹E, yahika A²B;
waspadākēñ A; ri ABE.
5. a) kēdō A¹BE; d) nirē F.
6. b) agagu B¹; c) -kēna ñ ABE; d) asih F; irañ ABE.
8. a) karatut B¹; c) mah A¹B.

9. kunañ apa tā kawēdyakēna de Basudewasuta
apan iki lobha ni ñhulun i sih nira nora waneh
sira marikī dumeh ñhulun anēmwakēna ñ karatun
tuhun awanēh sukhāku tuwi wāhya hiḍēpkw irika
10. hana tiki donku guhya paramārthasukhābhyudaya
ñhulun aharēp wisāta mulihē Harirājyasabhā
sira mara wastu siñgih awatāra bhatāra Hari
warayañ irāta mārگا niñ amañgiha Wiṣṇupada
11. laku t-awarah sira n ya kinire mami kārya tēmēn
tuhu-tuhu tan sakēñ kuhaka rī kapana n wēnaña
niyata hatiñku haywa ta sirālara denya huwus
tumuluya ta swadharma nira ri wwañ akārya hayu
12. nda nahan ujar Yudhiṣṭhira sañ Uddhawa mañkin alēk
ananis anēmbah añhyañi nareśwara yan wuruña
kunañ apa ta n wēnañ śabda nira nṛpati
karaña nira n mulih tēhēr asoñ hēñēk iñ hṛdaya
32. 1. byātita mata gati sañ Uddhawāwidita Dharmatanaya caritan
tan bhinna sama sira n umañkat eñjiñ ahawan ratha kanakamaya
Bhīmārjuna Nakula tēkē san ārya Sahadewa mañirini sira
sōk sañjata saha bala kośa wāhana pēnuh pracalita gumuruh
2. tan warnanēn ulah ira riñ hawan mwañ i lawas nira pira ta kunañ
ndah prāpta sira ri Karawīrarājya hana dūta rumuhun awarah
ñkān garjita narapati Cūtajanma lēwu harṣa nira kapalayu
marmāgiran asēgēh anuñsunāguyu hañañjali sira n awuwus
3. ḍuh bhāgya kadi kahudanan warāmṛta mara ñhulun i tēka haji
sākṣāt hulan umētu sakēñ mahodadhi kitānuluhi kapētēñan
ñūni n kucup akucēm alōk twas i ñhulun apiñḍa kumudasalaga
mañkin sinēkarakēñ i sih nareśwara marāwēlas iñ aśaraña

-
9. a) basude ontbr. A¹B; b) ñhulun i ontbr. B¹; c) mariñki B, marikā F.
10. a) an iki ta ABE; dohku A, doku BE; gāhya ABE; b) aharēs A¹B¹E;
-hēñ F.
11. b) rī ABE; d) pwa dharma ABE.
32. 1. a) byātika A, byātī kēta B, byātitta E.
2. a) wrañ A¹; iñ alas pira-pira F; b) Karawirājya A¹E; d) sira n ABE;
iñ guyu F.
3. b) mahonadi A¹, mahondadi A²B¹E, tekst A³B²; tahānu ABE; d) mañke F.

4. nāhēn ṅhulun alawas ayoga nityasa mañarçaṇa rahina wēni aṅgēn japa tapa ta bhaṭāra Dharma sinamādhi kinaturakēn mañke pwa phala nika hanāwamāna kita rākṣaka ḍatēn atuluñ byaktāradina juga ya śatru ni ṅwañ i hananta pinakaśaraṇa
5. liñ sañ nṛpati sinahuran Yudhiṣṭhira hade prabhu wacana haji ndi n Pāṇḍawa rumuhurana prabhāwa ri kita n tribhuvanawijaya hetunya ḍatēn i paminan tatan ri wēnañanya pañalaha musuh nyāma ṅhulun ikihēn apāñriwēg-riwēganāmēḍara katiwasan
6. sarwōpaśama pañucap iñ paḍādbhuta mahātiśaya guṇa nira maṅgēh sakalajaya manah narendra Karawirapati kawigaran agyā ri tuluya nira mañkat aṅluruga towi n alawas atihañ tan dwānatagi sahana sañ watēk ratu madandana gaja turaga
7. gēṅḍiñ gubar añarahakēn lumakwa gumuruh saha surak aṅuhuh gor kumwa sahana para wīra sangēpañ amuṣṭi curiga sagala tēñranya kumēlab awilēt curiknya lumarap kakiricik apagut sākṣāt kēcap i liḍah iñ antaka n dug alapāhyun amañana musuh
8. mañkat sira narapati Kārawīra saha bhūṣaṇa kawaca rukuh muṅgw iñ gajapati kadi parwatāruhur arēṅga kanaka dumilah lumrānuluhi kilat ira n sateja kadi bhāskara wahu sumēnō agyāmubura musuh añandhakāra riñ ayun hawasana gēsēñēn
9. sakweh para ratu saha kośawāhana pēnuh parēñ añiriñakēn kapwāñaku ri hilaña niñ musuh ri tēka Pāṇḍawa huwus amatih tēkwan pwa hana ni śata Korawīswara surakṣa nira narapati ṅūni ṅ ḍatēña sira n añadwakēn ri Basudewatanaya pējaha
10. śrī Bhīṣmaka muwah añatag paḍāhi bala mañkata huwus arēpat mwañ putra nira saphala putra nāyaka ta de narapatiduhitā Rukmā ṅaran ira subhaga prawīra tuhu siñha tahu ta riñ ayun maṅgēh pañalah asura daitya dānawa sira lagi mamati musuh

4. a) nāntēn F; kulun A²; b) to ta bhaṭ. A¹BE, japa satata F; kēninaturakēn A¹BE.

5. b) -ranē F; nita ABE; d) nyañma ABE; ikikēn ABE; pariwēg- BE.

6. b) -ōwa- ABE.

7. a) añalahakēn ABE; b) tīra A¹; taṅgapan ABE; d) alamā A¹B.

8. b) kadi gajapati BE; d) kadyāmu- F, agyāñmu- ABE.

9. a) iriñakēna ABE; d) sira ṅ ABE; ri ontbr. B¹.

10. a) paḍāti F; huhus F; b) kade A¹BE; rakwa kaka de F.

11. mwañ Cedipati tēlas udhāni māri kalaran ri rara nira hilañ
ānambul aṇadēg abañun sirāñusapi luh lēñēn inagagakēn
krūrāñgētēm awaray anuñgañ in ratha matañga wēlu muruñut abañ
wet niñ gērēgētēn aṇagēm lipuñ kadi katon amupuha bhuwana
12. lwir guntur amalabar ikañ balāhili-hilī gumuruh awurahan
hrik niñ gaja ratha turagāsarak agyat anamar watu siwak apagut
tuñgul kumēlab asēmu megħa mumbul akilat waja galah awilēt
ghurña ñ gubar atugur agēturan kadi gēlap ry awañ-awañ ataruñ
13. bhraṣṭa ñ wukir alas inidēk sakambah arēmuk mēlēka kadi lēbu
lumrā riñ awañ-awañ añ andhakāra rumahab kadi lēbu sumaput
tambis wulañun apēga tan panona ḍaratan para ratu sabatēk
mogħāñēmu suluh i larap ni bhūṣaṇa nirāwa kumēñar akilat
14. lwā niñ tēgal atus iwu yojanā tuwi hibēk wwañ atētēl asēlur
mañgēh kasēsēkan apēnuh watēk ratu padāti bala gaja ratha
tan swañ winuwus iwēh ikañ hawañ sukēt alas gunuñ ajurañ arēs
manke pwa n arēsik arātāgēñēt warēg inambah inidēk inuli
15. ekārṇawa kahiḍēpan in balāñibēki rāt sumarasah anasar
mālun tuha rañin apagut harusnya kēlab in dhwaja mēlēk apupul
mīnanya sipi-sipiñ atap karañnya liman akrēp aharama curik
nūṣanya ratha pirañ atus gubar pañuhuh ampuhan ika gumuruh
16. ri sakṣaṇa hana ta hudan śawādbhuta pupū hulu sumawur agal
bhūtāñigēl aṇalup ikañ śrgāla wana wāyasa humuñ ataruñ
ndā mukṣa tumuluy adulur gēlapnya makētug kṣititala gumiswañ
durmañgala ni laku para prawīra bhayalakṣaṇa mara ya dañu
17. śrī Bhīṣmaka sira ta mahā sumāntwa Karawīrapati tan asarag
ḍuh sājña haji mapa kunañ kalīnan iri rāt wulat i dudu-dudu
utpāta kadi mawarahē panēmwa naranātha n ala yan alaga
yogyāñ upaṣubha gawayēn mara ñ haji tulus manēmu kawijayan

-
11. a) ukāni F, atāni A¹BE; b) inagakēn B; aray A¹BE (aparay, arayan? A²); awiray F; matāwēla F; d) lipuñña A¹B; amupula ABE.
 12. a) aśwak A²; d) għurñita B², għurñi AB¹E; sawañ-awañ ABE, ryarwañ- F.
 13. c) panoda F.
 14. b) i pēnuh F; d) arasā F.
 15. a) i AB; c) mīna n pwa A²; d) guṇar B¹; mañuhuh F.
 16. a) sumahur A¹B¹E; b) wānayawaśa A¹BE² (E¹ alleen: wāyaśa); c) kilapnyē ABE; n akētug F.
 17. b) iki F; dudu-dadu F; c) pakēmu B¹; panōmu AB²E.

18. liñ Bhīṣmaka narapati Cūtajjanma gumujēñ sumahur iman-iman do haywa pati wēdi musuh paran kari wēnañ mapagakēna kita towin hana Kurupati Karṇa Pāṇḍawa sarakṣa pinakaśaraṇa mwañ ndi n hana wani mulatē watêk ratu yadin hyaṇa niyata kawēs
19. mwañ tan hana kapalañ-alañ sirēñ bala padāti gaja ratha pēnuh sār sōk sēsēk asēlur ikañ wwañ aṇrak aṇuhuh gumuruh asahuraṇ asrañ paḍa kawigaran aśrama-śrama mabherawa sēḍēñ awērō agyâsrañ araga-ragan asru tan pahawēran ya lurug agul-agul
20. len tañ wija-wijah asiwo-siwo kahañētēñ lalu ya dadi tukar dañḍâprēp awur atēman prañ enak apēluk silih-arug arukēt tañheh luwara paḍa tinimbañan mulati tan kakawaśa sinapih ājñā haji mañuhutanēriya nda tucapēñ ta lumarisa huwus
21. nā liñ narapati paḍa tan wihañ sahana niñ bala tēlas inatag gumrēk kadi binuru lumampah asru humilī kadi ḍawuhan alah akweh pinalalu mati kedēkan sahana niñ bala marēbut arēp gēk ghor agaraba-garabag rubuh rēbah ikañ sakaparan inidēk
33. 1. adawa ñ caritan krama ni laku nira titir aṇhinēp iñ hawan apan ariwēg wēkasañ ḍatēñ iñ palagan ira wawañ palapat-palapatnya tēga-tēgal adoh
2. hana deśa tuhun katēmu kasih-arēp jinarah riñ uśāna kari parawaśa wariñinya paḍātuwa lēwas anana ri dalēmnya sukēt pētēñ amuhara rēs
3. kuṭi śīla wihāra yaśa paḍa hilañ gupuranya rubuh cawiri kahabalañ pratimāsēpi himpēr alara siwuhēñ anañis bhramarāñrēñ amarēki kupu

18. c) sulakṣaṇa F; d) di n A¹BE.

19. b) aṇruk F; aṇuwuh B; d) ēraga-ragan B.

20. a) asawo-siwo F; lulu F; b) ahur atēman F; c) tan ñeh F; sinapihan F

33. 1. a) kuma B.

2. c) aruhur F (i.p.v. anana); d) sukēt A¹; amuha B.

3. a) wiwāra AE; hila B; d) amarēni A².

4. ri tēgalnya kapāla kaṭaśakahagal
ri tamanya pētun̄ ḍukut awilēt aket
hana jañkrik aśabda ri wiwara nika
kadi māwara tiñkah in̄ alap adañu
 5. sakaton iki tāni janapada kabeh
riñ usāna pēnuh bañija paḍa sugih
ndah alasnya wijun̄ juga lagi katēmu
arumuh riya lēmbu pira-pirañ iwu
 6. sahumat Karawirapati salah-asa
panas in̄ hati tan kawaśa pinaḍēm
ndatan adwa murub galakira kumutug
aharēp malēs aṅgēsēñana panēpi
 7. inatag ta samūha para ratu kabeh
parēñ añruraha ñ tēlas awuh-awunēñ
lumurug ta sirāraga hi gaja ratha
gumulun̄ tumitih saha bala gumuruh
 8. ndatan amwas ikañ panēpi ginēsēñan
śata koṭi rinampas inidēk inuli
kadi sāgara bahni matiki wēkasan
daśadeśa katon paḍa makabaranañ
 9. wwañ ikāwrēg ameta raṇa silih-idēk
jinarah tinawan hana sinēlañakēñ
asiñ añlaga śirṇa rinēbut inirup
hana māti kagēm juga turun̄ inapa
34. 1. ndā tatkāla ni sañ watēk ratu Jarāsandhā ḍatañ sāhasa
lwir wwah parwata ghora ghūrñita lanānūt śatru tulyālasa
sāmantā juru sāna tut lari sira śrī Kṛṣṇa norāñhawēr
akweh māti lawan padātibala śirñālyus tēkēñ wāhana

4. a) kawāla F; in A i.p.v. ṭa als v.l. la?, ta, wa; voorts: kawalakat; kawaśa kahagal EF; d) māwarah B²; -ñu ontbr. F.
 5. d) arumah F; riha ABE.
 6. d) taharēp A¹BE.
 7. a) ha samūha A¹BE; b) awutawunēñ A¹BE; c) lumurut ABE; d) tumitah F.
 8. b) inulin̄ F.
 9. a) mwañ ABE; āwrag B¹, amrēg B²; amet parana F; c) rinēbat B.
34. 1 c) sāna F; tūlari ABE.

2. hetunyâsusupan hanânusi ri jêñ Kṛṣṇâlayū mürchita
byâtîtâ kulêm in hawan tēkap i doh niñ pantarâ durgama
prâptên Dwārawatī kathañcana narendrâtī madânāsabhā
astam wruh sira yan tēkāna ruruhēn de niñ musuh sāhasa
3. ndah nīkā ta n pawarah satorasi tēkā mopakṣamâñhañjali
sājñā śrī naranātha Bhīṣmi hilañēkiñ rājya bhasmikṛta
prâpta ñ śatru lumañkuñ añhibēki rāt yatnā ta sañ bhūpati
sāmanta prabhu māti śirṇa ñuniweh tañ mūr arēs katrēsana
4. wyarthânhera pulih patik haji tumañgul tampuh i pwañ ñhulun
ndah mañkin lumurug sudhīra sumaput rodrânrebut kātara
bhraṣṭēkiñ bala niñ sahāya ta patik sañ nātha tuwy āsakit
de niñ hrū ndan iki ñ nimitta ni hañuñsi jêñ narendra prabhu
5. nā liñ niñ mawarah sagadgada manah sañ Wṛṣṇiwīrânreñö
akweh prâpta muwah tuhun mujarakēn riñ wwañ matakwan humuñ
yekân yatna nareśwarâgarawalan motus balādandana
abyūran gumuruh tikañ wwañ añuhuh kapwânreğep sañjata
6. mañkat sañ prabhu mungah in ratha mañik sahyârुकुह kañcana
mēngēp sampun abhūṣaṇāñihañakēn cakrâhalēp bhīṣaṇa
len tañ śañkha si Pāñcajanya n tinulup ghorâgērēh ghūrñita
añde garjita sañ watēk ratu samañkāpan sēsēk riñ musuh
7. yatnā Dāruki sārathīnutus irāñ śighrākēñēkañ kuda
ghor lampah nira len watēk ratu tēkēñ sāmanta mantrī pēnuh
tēkwana śrī Baladewa sampun arēpat sampūrṇa riñ wāhana
Brahmā Wiṣṇu mañiñdarat juga sira n tan sah sapakṣādulur
8. nīkā tañ deśa tēkēñ jurāñ wukir alas hrit niñ giri durgama
sār sök wwañ lumurug jēmura sili tuhuk krūra krēp in sañjata
rug bhraṣṭa ñ kaparag bubuk rubuh asiñ kambah rēbah kakrēpuh
de niñ sāmaja len rathārurēk arok ginrēk lanāğenturan

-
3. b) bhiṣṭi F; d) kañ F; -weh mūrā ya rēs ABE.
 4. a) pwañkulun F; b) ndan F; c) êki ABE; d) bhubda B¹, ruñda AB²E; manimitta B; añuñsir F.
 5. a) Kṛṣṇawīrā F; b) -kōn in E; -kēñ in AB; c) yatnya B; añandana A¹BE; d) añuwuh F; arēğep B.
 6. c) ghūrñiti A¹B; d) ri musuh B.
 7. a) yatna ñ F; inutis ABE; irā ABE; sighrāñkēne of tekst (onduid.) A¹, -añēne A²; b) Yadu F; c) niñ F.
 8. b) sōr A; rurā A¹BEF, rarā A².

9. byātītan suway in lumampah ariwēg lagy ākulēm riñ hawan eñjiñ śīghra ḍatañ sirēñ pabharatan ton tañ musuh sēk pēnuh lumrāwrā waragañnya mundur añusi pugrān añantiñ wuri lwir meghāpupul añhēmū hudan agēntōr an huñasty añuwuh
10. nīkā n pojar naranātha yatna tumañākēñ ry argaḍa niñ musuh toh nīke nīke ta sañ Uddhawa nda wulatikiñ śatru sōk adbhuta nya ñ gwan sañ ratu śūrasāra parapū niñ Kārawīrāpraña mwañ tañ byūha paran dananya wēkas in durgrahya tan popama
11. liñ sañ nātha sināntwa bāla sumahur tan sañśaya sañ prabhu ndā honyā kadi parwatāngēgēr asōk niñ wāhana mwañ ratha yekōngwan Karawīranātha rasikī wastw agra niñ kṣatriya sāmantārbuda koṭi lakṣa tañ anak niñ sañjatāgrāhulap
12. yapwan wetan ika ñ katon kadi tasik rob ri krēp in wāhana Karṇa mwañ śata Koraweśwara tiki lwir nūṣa muñgw in tēnah sāmantanya lumañkuñ añhibēki rāt kañkēñ ryak osik pēnuh tanpandēl waragañ nikāprañ i harēp ginrēk lanā kombakan
13. nā ñ kulwan lwir alas patiñhalan ikañ tuñgul curiknyāwilēt śrī Dharmātmaja Pāñḍuputra kaharan sinhanya mungw irika akweh len sakahompul-umpul apupul sāmanta bhakty ājuru ewēh yan kaparāna durgama sukēt de niñ krēp in sañjata
14. tan tuñgal ta patiñkah in gēlar adudwa byūha kapwārēpat wetan bhīṣana cakralakṣaṇa nāranayādan ri Duryodhana sañ kulwan Garuḍāwatāra tuwi sañ Pārthāpagēh rakṣaka wet niñ sōk bala kośa wāhana Jarāsandhāgēlar kānana
15. ndah sampun tumihañ kabeh sama-samāhyun maprañ añrampaka yatnā tapwa nareśwarā masaji tañ byūhānuñā yogyana añhiñ tañ sawañ ardhacandra gēlarēñ sañ nātha muñgwēñ tēnah sāmanta prabhu tiñkahēñ panihuñē piñgir mara n tan kasep

-
9. a) suwuya A¹, -ā A², suwuyēñ B¹, suyēñ B², suwuy in E; c) añusir F; pugrab A²; huri ABE; d) tuñasty F.
 10. a) nīkā ABE; tuñākēñ ryāgadgaḍā ABE; b) doh ko nīketa ABE (keñ A²); c) nyu ñ BE; ndya ñ F; surasora F; d) mrañ ABE; ta B; parānananya ABE; durgāhya ABE.
 11. a) sirēñ sināntwa F; katha B¹; bala A¹BE ontbr. A²; tatan A²; b) ndan F; āgēgēr F; c) rasikā F; d) arwuda F.
 12. a) yaprān A¹B; riñ BF; d) kānpandēl A¹BE; warakañ A¹BE; amombakan F.
 13. a) tuñgal F; b) muñgwīñ rika A¹ (? onduid.) BE.
 14. b) -nyandan ABE; d) hawāhana B.
 15. a) arampakā E; b) yogyani B; c) ta B²E, sawakar- F.

35. 1. mañkana liñ sañ Uddhawa narendra yatna tumuluy madandana
 reñah
 mwañ Yaduwañsa len sahana sañ watëk ratu huwus matiñkah
 apagëh
 byüha nirârdhacandra makateja sön i larap in warâstra niñita
 durgama sök lumañkuñ añawetan añlëpasi kulwan amriha jagat
2. Iwir nira sañ mahāt ika ya riñ kaśaktin adhikāra siñhapuruṣa
 Durmukha Babhru Wipṛta Jayāntakāṅgadhara Citradharma Subala
 towi sañ Ugrasena Basudewa Rewataka Bhojadewa sakala
 wwañ matuwāpagëh pinakapagëh in naya widagdha riñ kira-kira
3. sampun areh samāntara ḍatañ tikañ musuh arampak añrak añuhuh
 māta tumandañ amrañ amurëk marëk sumaput añrëbut mañurubut
 nkān pinapag tinañkëpakën in lëkas paḍa silih-galah silih-arug
 gumrëk awor mawantah asëlur jëmur silih-idëk sapālah-alahan
4. gañḍi galah ḍaḍap wiphala tan kahop kasësëkan kasep kasëlëwëg
 añhiñ ikañ ḍuhuh biṣa sinuñkëlit niñ asikëp silih prëp apëluk
 mañkin agënturan tikañ añëmpuh añgrëgut amuk paḍānaruk-aruk
 rodra silih-tëwëk silih-arug silih-cawuk utëk silih-dudut usus
5. ndān asusuñ juga ñ musuh atambëh añlurugi mogha mañkin amëḍëk
 mwañ ratu koṭi lakṣa sumahab mañambuli paḍāñhrëk in gaja ratha
 kātara sāhasāñlëpasakën warâstra śara sök tibā kadi hudan
 awrëg awüt ikañ bala kañelan amrih apayuñ rañinya n alayu
6. tandwa katüb rëbah kahala pañharëp nrpati Kṛṣṇa śirṇa kalulun
 ghora pulih ta sañ Subala len Jayāntaka paḍāhawan ratha mañik
 krūra lanāñayat laras amāhi sāyaka nirantarānarawata
 sañ nrpa Madra Mālawa Susena Somaka parën pëjah tëkap ira
7. towi sañ ārya Satyaki Wikadru Durmukha tumut sudhira tunitih
 sëk warayañ nirānusuni kadbhutāṅgësëni śatru tan patahënan
 bhraṣṭa nikañ watëk ratu tëkën padāti bala hënti māti kasësëb
 awrëg alah katampëk agëlar śawanya saha tiñgalan kakulikah

-
35. 1. a) arëbah A¹B (E: wsl. arënah); b) Yaudu [sic?] F; d) amrih ajaga F.
 2. b) Wiprata B (Wipṛta T 3, 597), Wimṛta F; c) nasudewa A¹B¹; d) pinaka
 pagwan F; ri E.
 3. a) añhruk F; b) årurëk F; d) awo F.
 4. b) basa ABE.
 5. a) apëḍëk F; b) årëk F.
 6. c) sökrūra A²; raras A¹BE; d) madra ontbr. A¹B; sumena A¹B¹EF.
 7. a) wabhādrū? A², Wakadru A¹BE; b) āgësëni B; c) wëtëk A¹B; d)
 hāwrag F.

8. mañkin anūt sirāñiwuñ amūk paḍāmanahi tan paweh lumihata
 kepwan ikañ musuh kapēñēnan gupe haliliñēn kañelan alume
 de ni ganas nikañ śarawarā hanūb kadi halisyus adrēs amusus
 śirṇa rēmök ikañ ratha katumpĕk in kuda liman kajĕmpa kawalik
36. 1. luhā lampah nirāmūk saha bala lumurug lwir wah mamalabar
 alwañ tañ śatru tulyālas arēbah ananā wañke katihalañ
 sakweh śūrāna sinhālasa kahala hilañ pamrihnya kahili
 kabwañ kombul katüb riñ drēs i pamulakan in hrū tan pahawĕran
2. uñgwan sañ Cedirājya pwa katĕkan irika n krodhāpulihan amūk
 mañsö lāwan watĕk śūra sumabut anabut dhirānrēñ anuruñ
 enak tañ prañ silih tūb muwah arurĕk arok lwir guntur apagut
 kapwālwañ sewu lakṣār wuda saka sakĕḍap rodrān silih-idĕk
3. mañkin muntap galak Cedipati kapanasan mattāñhruk añuhuh
 āy uy koñ pāpa Satyākiku wulati nihan hruñkw iki tariman
 hāwānamwāmulihan riñ Yamabhawana tikiñ Kālāntakaśara
 dyañrok hāmah pĕjah kiñkalana wuwus irāhyāñadwakĕn awū
4. tampuh niñ hrū katuhwan tulakĕn aparĕpĕk sep śighra sumaput
 yekān lumpāt irañ Satyaki kaparibhawan murchā kapĕtēñan
 kāri syuh śirṇa tañ syandana kahala pĕjah tañ sārathi rēñuh
 astam sañ Durmukha mwañ Subala kaparihan kārūn karahatan
5. tĕkwān śrī Kārawīrānusuni dinulur in sāmanta lumurug
 mañḍĕh mwañ Korawāñĕmbuli gumuruh awū krūrāñamah-amah
 sakweh sañ śūra tan sah pwa sinikĕp arĕmuk wañkenya sinĕsĕb
 awrĕg tañ peka sāmānya bubuk asasaran nĕs-nĕsĕn alayu
6. tan dwālah sañ watĕk Wṛṣṇi kahala kalulun lwir hĕntya kapusus
 trāsāpan sāpulihan bhraṣṭa dinĕmak inirup tan sāra rinĕbut
 kewran śrī Kṛṣṇa rug byūha nira kasarakat pugran kakadawut
 tan wriñ de kambulan kedĕran inusak-asik ginrĕk ginurumuñ

-
8. d) rēmĕk tikañ F.
36. 1. a) lumurun E; b) arēṇah A²; tihalañ A¹B¹; c) mamrihnya A¹B; d) kamb-
 wañ ABE.
2. a) onḡwan ABE; b) mañsöh BEF; d) rodrā ABE.
3. b) āyuy F; kuwukalati A¹B; hrukw A¹E; c) tikiñ BEF; d) tāmāh A²EF.
4. a) -parĕpĕhk A¹B; b) irā (A?) B, nirañ F; c) tĕñuh F.
5. c) pwasinidĕk ABE; sinĕsĕbsĕb F.
6. a) kalahala A¹B; kalulu A¹ (1e keer); b) rinĕbun A²; c) kalarakat A¹;
 sugran AB; d) ceran B¹, cedĕran B² (onduid.).

7. tāneh niñ śatru yadyan hēñākēna hiḍēp sañ nātha ri hati
yekān mañkat sira mwañ Yadukula dinulur niñ wīra gumuruh
kēñḍaṅ gēñḍiñ gubar ghūrñitatara tinabēh mwañ śañkha tinulup
gēk ghor grit kumwa tēkañ gaja ratha winēlēg lampahnya lumurug
8. tan dwāsiñ śatru māsō hinaru-hara nirēñ diwyāstra niśita
tulyāpuyūñ yugāntāngēsēñi tahēñ akiñ hrū sañ narapati
ndan ri kweh niñ musuh mañkin asusun asulam lwir megħa sumaput
śrī Kṛṣṇāditya riñ śakti sahaja kapēgan tan liñ kakēmukan
9. hetunya n mṛtyusāmohana pinasañ ira hrū kadbhuta dahat
sār sōk riñ dik widik bhraṣṭa parawaśa rēñuh tañ śatru wēkasan
rēp-rēp kumwat gunuñ wañkay i gēgēr aruhur lwah lunya humili
wet niñ drēs niñ hudan rah ya ta karaṇa nikān wah rahnya malabar
10. añhiñ wwañ śakti tapwan mati tumuluñ apan dhīrāmrih atahēñ
ndan mūrchā kemēñan tan wruh i hulaha muñōñ sañsāra wulaiiun
ndan sēngah rātrikālā bhuwana ri pēnuh iñ hrū sañśaya dēdēt
akweh tañ prañ lawan rowañ asikēp apēluk rodrāñawag amūk
11. sumyuk tēkañ tasik rah gumuruh awalikan ryaknyāñipak-ipak
tambēh niñ wighna niñ wīra maharēp ayaśāmūk māti kasēlēk
añhiñ tañ wruh marapwan malaga makawēlah khaḍganya mahurip
mēntas rikāñ gunuñ wañkay irika rasikāhyūñ apraṇa muwah
12. ndan wyarthāmbēknya dhīrāharēp amalēsanāñbhraṣṭākēna musuh
kahrēt kasrēk ri sōk niñ śarawara sumaput ry āwaknya tumanēm
sañsārāñuñgut-uñgut ndatan ari sumēgut sāmā pati-purug
lagy āñohan ri pañhruknya marēñi hilañ iñ prañāsrēt i gulu
13. krodhāmbēk sañ Jarāsandha tuwi kalēwihan wīryāpratihatā
hēntyā sāmanta mantri saha balakapalōsak nora mapulih
añhiñ sañ nātha kary añjēlag anakisakēñ hrū mañkin awuwuh
rēmpak tañ wāhana syuh saha kawaca rukuh ñhiñ jīwa kawēkas

-
7. a) tan ñeh F; b) Yaduku B¹; mwañ ABE (i.p.v. niñ); d) tikañ ABE; winilēg A².
 8. a) mañsō F; diwāstra A¹BE; b) iñ ABE; d) gapēgan A¹BE; katēmukan A¹BE.
 9. a) hetanya A; b) ñ rēñuh ABE; c) wañkuy A¹B¹E; lwahnya F (?), lukwa B¹; ni hudan AB; d) nikāwah F. — Hier eindigt B.
 10. a) atahēr A; b) muñōr AE; c) sañka ya A.
 11. a) sumruk AE; b) tāti F; c) palaga F; d) mantāsiñkañ A¹, mantāsiñkañ E, mantas riñkā F; wañkwirikana AE.
 12. b) kry āwaknya A¹; c) pata- A¹.
 13. a) Jarāsabdha A.

14. hetunya n bāyusañhāra pamapag ira riñ hrū Kṛṣṇa wēkasan wāgyutpāta prahārādbhuta kumusuh anūb sarwāstra gumuruh tan dwān tēkī n rēmuk syuh śara śayan apagut tampuhnya kawaluy rēp tap byar ndāmasaṅ deśa paḍa kawulatan reh niñ raṅasabhā
15. kālanya n ton sahab niñ musuh aṅidēri sōk rodṛāmarēpēki yekān tandañ nirāmūk tēhēr amawa gadā mañdik manudini e koñ gopāla pañher nda tarima phalamu n sampe ry aku huwus ndā honyēkiñ gadā yāñilañakēna huripmw ālampu juga ko
16. nā liñ śrī Kārawīrāṅgētēm anēbahakēn daṅḍāyudha nira rug bēntar tañ musuh bhraṣṭa saka pituñ atus kombul kahabalañ tēkwan sañ Korawāñlūd wijah amanahakēn diwyāstra sumawur hēnti syuh tañ watēk Wṛṣṇi Yadukula rapuh tan sāra pinupuh
17. mañkin sañ Cūtajanmāṅgrēgut aṅamah-amah nirbhita lumurug tēkwan tan matya rakwēki sira ri hana niñ daṅḍāstra ri tañan hetu śrī Kṛṣṇa mundur kadi milu malayū ndan bañcaṅamaya lwir tan wriñ deya kepwan sira binuru tinūt meh-meh kawēnaña
18. śrāntāmbēk sañ Jarāsandha raga-ragan ikañ buddhy ardha capala krodhāñduk riñ gadā ghor sēḍaṅ aṅawañ-awañ tampuhnya kumucup yekān lumpat nira śrī Haladhara tumakis riñ laṅgala wēsi pok ghēr kēngēk ta yēñ sakṣaṅa dadi ya tibēñ pātāla kumētug
19. sampun pwēkañ gadā mukṣa namu-namu hilañ tan pantara lēlēñ kary āśā sañ Jarāsandha tuwi linēpasan cakrānarawata tampuhnyā marma tan wyartha dumuwak anarāsah rahnya humili mūrchā kantēb kalēngak sira mēkēh akēdō tan māti tumuli
37. 1. sēḍēñ anahēñ larātisaya sañ nrpati kasih-arēp ya suway aṅambēk-ambēk aharēp mañucapa kapēgan suku kumēdal-kēdal kabhara ñ aṅga mar alara gupe hana n aṅawe śaranta pējahāñliña malaku linūd

14. c) śarasanaya F; d) rēp ontbr. in A.

15. a) aṅicēri A¹; b) mañdadik A²; c) godāla A¹E; -mu k A¹E; yaku E; d) aṅlampu F.

16. c) sumahur A¹.

17. a) siñ A¹, sī E; d) daya A¹.

18. b) iñ awaṅ-awaṅ F; c) laṅga A¹; d) kumētug A¹.

19. a) pwēkā F; gadammukṣa A¹; -pālēlēñ F; d) kantēp E.

37. 1. b) asuway F; c) kanara AE; d) pētahā A¹.

2. para ratu kañ samañjuru paḍāñrēs umulati sira
ñuni-ñuni pañca Pāṇḍawa kamānuṣan an añēn-añēn
nṛpati Yudhiṣṭhirādṛawa tēñuh twas ira kadi linad
pañawihikan katon i mata luh nira makabarabas
3. tuwi dumēñañ-dēñañ titir anolih iki sañ alara
kadi mawēkas-wēkas ri sira he nṛpati pahalawēn
wijil i kadurṇayanya matiki n sinuñakēn i sira
amuhuna matya tañ satata mūḍha kurañ añēn-añēn
4. ñhulun aminañ kitāmala-malar sih amalaku tulun
amējahanāpacāra Basudewatanaya kuhaka
ñwañ alupa tan tahā ri katha sañ wwañ anak in amisan
purih ika māti tan kahuniñan lagi hinēñēnakēn
5. ndan amalaku ñhulun pējaha denya ñapa ta ñ ulaha
apan iki jāti niñ dadi dame puputa ri kapatin
narapati karya rāmya saha wāndhawa silih-asiha
asukha-sukhāna riñ nagara bhukti phala niñ ahurip
6. kunañ iki pinta ni ñwañ i narādhipa tulusakēna
satanaya-dāra ni ñhulun agantya huluna ri kita
pupulakēnā satan hana parāśraya niki niyata
lihatana kasyasihnya naranātha tikañ awēlasa
7. kadi tuhu mañkanā wuwus i sañ sēḍañ alumah alēk
makin alarāhēñēk hṛdaya Dharmasuta kapēñetan
karaṇa nira n pakon asamuhā n aparēñ apulih
mwañ ari nirēnutus nira paḍāmrih arēbut ayaśa
8. irika ta Bhīmasena sumahur prabhu mapa ñ ulaha
ñwañ anuluña ñ huwus mati hade wiphala dahat ika
tuwin iki wastu sānak amisan lawana niñ alaga
awiraña jātyan i ñwañ apa tan hana pinarēbutan

2. b) an ontbr. F; anañalēñēn AE.
3. b) mawēka- E; wēkarasira A¹; d) ni kurañ alēñēn AE.
4. b) amētahanā A¹; tanayukuwhaka A²; kuwaka F; c) alutapan E; d) kahu
niñā AE.
5. b) janīndaḍina A¹; mapuputa kapatin F; d) nañ A¹.
6. d) kasyasinya E.
7. a) mañkanān F; alumay A²; b) añhēñēk A²E.
8. d) awirañ amatyani A².

9. bapa wihikan ñhulun ri wacananta tuhun inēt-inēt
ñwañ atilarēñ aminta śarañān sēḍañ anēmu lara
niyata sēsēk ri karṇa ñ apawāda satata karēñō
kita katēkāna duryaśa parāna phala niñ ahurip
10. nahan ika liñ Yudhiṣṭhira taman kēna pinituturan
lumurug akon padātibala mañkata gumuruh awū
tucapa ta sañ watēk ratu parēñ sumahab alimunan
amanahakēñ warāstra hibēk in bhuwana kagurilap
11. narapati Kṛṣṇa yatna tumahāngēñēni laras ira
saha bala wīra rakṣaka matiñkah arēpat apagēh
gaja ratha sampun akrama gumēntēr apapag apagut
tumuluy awor tikañ prañ asēlur jēmur arurēk awor
12. ndan i pētēñ in rañāngana pēnuh śarawara sumaput
paḍa wulañun tikañ wwañ apa tan wri laga niñ alaga
añayati rowañ amrañ araṇañ juga mamuruñakēñ
pinalalu siñ pējah linipuñ in salah-iḍēp apēluk
13. makin adalēm tikañ rudhiraśāgara muwah añēbēk
guruh alun ātuhanya kumupak tan arēñ awalika
ndan i pagēh in gunuñ kunapa mañkin awuwuh aruhur
ndan irika paprañan mwañ i jurañnya paḍa kahibēkan
14. narapati Kṛṣṇa meh arusahāñilañakēna musuh
prabhu Baladewa gadgada tumandañ amapulihakēñ
pasalēsēk in musuh rēmuk asak lagi pinupuh ira
nrpati Wirāṭa Bhīśmaka Wideha mati tēkap ira
15. irika ta hañgakāra Baladewa kawigaran amūk
parawaśa hēnti māti pinupuh sahana para ratu
Kurupati Karṇa Cedyā Bhagadatta wijah aguliñan
Nakula tēkē sañ ārya Sahadewa tuwi paḍa pējah
16. ndan i salihat Wṛkodara ri sañ Nakula karahatan
tumuluy asiñhanāda kadi rūga ñ acalaśikhara
kumutug ikañ Wṛkānala murub dudug in awañ-awañ
gumiwañ ikañ Mahītala hinambul ira wariñutēñ

-
9. b) sarañā AE; c) apaṭaḍa A¹; d) durñayasapāra phala AE.
 10. a) Yudhiṣṭhara A.
 11. a) muwah añ- F; c) apagup E; d) awot ikañ AE.
 12. a) ranā pēnuh A¹, -ikañ A²; b) papahulañun A, -wu- A²; c) añarañ F.
 13. b) awalika AE.
 14. a) añlilakēna F; d) Wideya A¹EF.
 15. c) Cedi F.
 16. b) asiñhananāda F.

17. tuwi Baladewa śīghra tēka wāhu mayat amupuha
tinakis irēn gadāgada-gadan gati nira wēkasan
paḍa ta silih-pupuh ḍaḍa silih-tutug amarēk anep
hana kasikēp silih-siku silih-prēp arukēt apēluk
18. amirah ikañ nakhāgra pañewēk mata pañawil iruñ
tan amali sānak ardha malupāgalak amulañuni
pijēr aharēp jayāmarawaśāñalahakēna musuh
añadu kawikraman sira paḍāmrih anusira yaśa
38. 1. asowe maprañ sañ rwa matugur agēntur silih-ayun
bubar kabwañ tañ bhūmi kadi binabak lāgi kawadal
karumbañ tañ gēngāñēbēk i gērēh iñ parwata rubuh
apan sāsiñ kambah parawaśa rēmuk rug sakapurug
2. tan ora wwañ sāmanya wani mulatān doh giri-girin
i rēsnya n meh matya n kapēlēñēn i pañkruk nira n awū
tuwin muntab lagy āñarab-arab ikañ bahni kumutug
mijil sañkēn dañḍāyudha nira n aghāśa n dug amupuh
3. paḍa pwātyantē śakti sira paḍa śurāpratihata
paḍākral timbul tañ jrih apēluk amūk mor amurulu
paḍa syuh śirṇa ñ tañḍas apagut atampuh tan aharis
paḍāñhel puh yekān pējah apulihan sañ rwa kawēkas
4. mēsāt sañ hyañ hātmān winarahakēn iñ gēntēr añuhuh
atur sambat niñ megha manañis aluh warśa tumibā
kētug lor wetan yeka kētēba nikāśā salah-aśa
sēñō niñ tejāwas tañan ika kumol sañ piniḍara
5. rikān syuh mār twas Dharmasuta ri sañ antēn tiga pējah
pēgat lampus matyāmbēk ira musira swarga saphala
matañnyāmuk rodra hañutēn i tēñah niñ rañasabhā
marēk darpāmēntañ laras amēnuhi ñ hrū sumarasah

-
17. b) 1 x gada ontbr. A¹E; irē AE; c) paḍa (i.p.v. ḍaḍa) F; amurēk F.
18. a) manēwēk F; mahap A¹E.
38. 1. a) paprañ F; sarwa A¹; agēntu A¹E; maturugurabēntur F; b) binubak F, c) karumbak F; āñibēki F.
3. a) ātyantēñ F; b) mol F; c) ñ ontbr. F; tan maharis A²; d) pū A².
4. a) hātmā AE; añuwuh F.
5. b) mambēk A¹; c) tañutini A¹E; gini en lini A²; d) raras E.

6. ndatan dwâwrëg tâ sañ Yadukula luyuk mamrih alayū kawantus kasrëk tan wriñ ulaha larut nora mapulih awas kâhëntya kṣatriyakula watëk Wṛṣṇi kapusus katuṇḍës kârun śīrṇa kadi rinujak rëñcëm ananā
7. tuhun śrī Kṛṣṇâtwañ juga sira tumon Dharmatanaya apan sakṣat wastw agraja mapa ta de niñ lumawana mañahyun matyâpan huwus awacañākārya pējaha ndya don in bhañgāmatyana kaka tuwin bhikṣukagati
8. matañnya n mantrastambhana ya pamanah Kṛṣṇa wëkasan tumampuh riñ śrī Dharmatanaya tumuntën kahëñënan gupe tan molah mogha tēka malupā ñ aṅga mëgëgëh mëñëñ lwir tan pātmāmrih anadëg apā tan wruh in ulah
39. 1. ata ri sëḍëñ Yudhiṣṭhira kënën prayoga rapu mepu tan wënañ amūk humëñëñ ayoga ta pwa wëkasan mahā hëniñ ikañ manah pinahayu waluya nikañ prajā pagëha niñ wikāra sinamādhi tan hana waneh turunan i sih bhaṭāra juga kārañanya muwahë titah ika dañū
2. prawara Dhanañjayāta sira mañkin ujwala galak nirārdha kumucup ahiḍëpa tan parintusa narendra Kṛṣṇa lumagāna Dharmatanaya karaña nira n tēkāmanahakën śilādri gumuruh riñ ambaratala mëjahana sañ watëk Yadu wiśīrṇa hëntya saha wāhananya rëmukën
3. narapati Kṛṣṇa yatna lumihat mahābhaya hiḍëp nirādbhuta dahat pinapag irën śarānupama hīrabajra sagunuñ sateja lumarap sëḍëñ apagut riñ ambara rëmëk rëmuk ta ya larut mëlëk dadi lëbu bala pariwāra denya kapëgan paḍāmrih alayū dudu ñ mati kawës
4. akëḍik ikañ wënañ mulati de nirāprañ atakut dumeh giri-girin ṛṣigaña riñ nabhastala jugātri ghūrṇita mañadwakën wija-wijah tucapa ta ki mpu Nārada cumañka-cañka marëk āmahāngutu-gutuk kahala tinëmpuh in ḍaḍali mör kagëm salah-iḍëp waliñnya warayañ

-
6. b) kawastus A².
8. d) wru riñ A^{1E}, wruha A²; iriñ A³.
39. 1. a) kënañ A^{1EF}; raṣu A²; b) hënañ A, hëñëñ E; d) si A¹; kitā[?] F; dahu A¹.
2. a) āti A¹; d) pējahana AE.
4. c) Nāra A^{1E}.

40. 1. mañkin gön krodha sañ Pārtha kapanasan i tan pamwas in hrū
 śilādri
 hetunyān swāpanāstrāta pinasañ ira rēp siddhi sampun minantran
 mūrcha lolyāharip sañ Yadukula maturū mohitā tan panon rāt
 āpan de niñ pētēñ kātara tēka sumaput lwir lañit rug sahabnya
2. tan dwa śrī Kṛṣṇa meh-meh kakawaśa wēkasan yatna mamrih
 sudhīra
 hrū candrāditya tejomaya pamapag irañ swāpanāstrāndhakāra
 tap byar ndā-ndā hilañ tañ pētēñ awuñu ta sañ śūra kapwāñhruk
 asrañ
 hyun-hyun darpānrēgēp sañjata mari kabharan garjitāñuñḍa khaḍga
3. sañ Pārtha krodha yekān muwah amanahakēñ hrū bhujārwasuwāñḍa
 sār sōk lumrāwilēt rodra muni makakakan bhīṣana krūrarūpa
 sakweh sañ Wṛṣṇiwrālayat aluru lume kāpusan nāgapāśa
 tan dhairyāñuñgut-uñgut kapati kapanasan sēmbu-sēmbur wiṣāgni
4. tambis hēntyāradin sañ Yadukula hinēlō de nikañ nāgarāja
 yatna śrī Kṛṣṇa hetunya pinapag ira riñ Wenateyāstra śakti
 sek lar ñheñ layañ tañ Garuḍa mañan ikañ sarpa sakwehnya hēnti
 lwir we niñ sāgara bhraṣṭa sakēḍap ininum de nira hyañ Agastya
5. sañ Pārthāñhētṭahāsādbhuta ri hilañ ikañ nāga tan pāwak āśa
 yekān sañhārakālāntaka rinēgēp ira hrū makāwak śiwāgni
 lumrā muntab dudug riñ hakaśa ñarab-arab lwir humēntyākēna ñ rāt
 āpan hamham ri tan lotnya n alawas alapā prāṇa nin śatru śakti
6. ndā tan dwa bhraṣṭa sakweh Yadukula ñuniweh sañ watēk Wṛṣṇi
 śirṇa
 kagyat śrī Kṛṣṇa sep tan wruh in ulah apijēr kasrēpan mar ikañ twas
 mañkin pwā ñ bahni mumbul biṣama hilañ ikañ bhur bhuwah swah
 tēkapnya
 sañ hyañ riñ swargalokāñhili makabarasat kāladan meh katunwan

-
40. 2. a) memeh E; mri A¹, mamri E; b) tejamaya A¹; ira E; ireñ F; c) āhruk
 AE; ahyā F; d) kabhar A¹.
3. b) bhīṣana A¹E; trura F; c) ālayāh A¹, ālayu haluru E; d) taderya A²,
 dhaiyya E.
4. c) ñhen A², ñek F; d) wwasta AE; Hagasti F.
5. b) makāwan AE.
6. c) ñ ontbr. KE; d) kāla meh kātunona AE.

7. hetunya n mogha Sambartakayaśa pamanah Kṛṣṇa riñ hrū wiśāgni
rār rēp ghor kumwa tañ nīrada tēka sumaput sinyañ in gēntēr asrak
sumyuk tañ warša tan pāntara dumēmak ikañ bahni rug tan pasāra
trāsāndady an kukus lwīr amalaku hinurip gadgadāñhambēk-ambēk
8. nistanyan syuh nikañ hagni tan ari kumutug krodha san Pārtha
muntab
wahwāmet hrū muwah sep kahala rinuhunan margañadrēs ya śakti
puñgēl tēkañ laras syuh saha kawaca rukuh tañkulak śīrṇa kontal
tañjrih mañkin tumandañ sira n añiwuñ amūk sāhasāñrañkulāmrēp
9. kagyat śrī Kṛṣṇa tuwy ahyun amanaha muwah dug mayat sep
tinēmpuh
siñsal ta hrū nira mwañ laras ira kahalā nirwwa tan paprayoga
ndātan dwāprēp silih dañḍa ta sira wēkasan lot arañkit silih kol
lagy āwantah silih-bandha sira paḍa silih jamba rodrā silih tur
10. nkā n gēngōñēñ sirē gōñ ni galak ira paḍāwētwa-wētwan kaśaktin
eñēt yan dewamūrti gati nira kēta Nārāyaṇāñśa prasiddha
ndā-ndā kapwāsalin rūpa ta sira tumuluy waspadāwak nira hyañ
śobha lwir niñ tañan pat humalēp irisirā mwañ liriñ niñ trinetra
11. ndan tuñgal tattwa sañ hyañ mapadēgan aharēp
maprañāpattrayuddha
mēngēp rwābheda Wiṣṇwātmaka ta sira mahā bheda ricchā bhaṭāra
wyartha pwā mapraña ndah ya ta karaña nira ñ jāti Wiṣṇwāwatāra
lilā muñgw in mahāpadma rēṣigaṇa marēk mwañ catur lokapāla
41. 1. ri sēḍēñ ira n katon añawatāra bhaṭāra Hari
sumurup ikañ diwañkara wulan mētu konañ-unañ
sumuluh i rāmya niñ raṇasabhā mari kātatakut
mañimaya sarwa bhāsvara juga ñ daśadeśa kabeh
2. nṛpati Yudhiṣṭhirārarēm añarcaña supranata
humarēpakēñ bhaṭāra Hari yatna marēk tan adoh
saha japa kūtamantra ginēlar sawarah niñ aji
stuti nira warṇanēñ sphuṭa manohara tēki rēñēñ
-
7. a) megha F; b) rap rēp F; akrak F; d) trāsa dady AE; gadgadā A¹.
8. b) rū AE; muwa A¹E; mārgabā A¹; c) raras A¹E; puh F; d) āñraskulā AE
9. a) tēmpuha AE, tēmpuh F; b) tañ EF; raras AE.
10. a) gēngēñēñ A; b) nara A¹; c) tumaluy A¹; d) robha AE; lwir F.
11. b) icchā F; d) marēñ E.
41. 1. d) n F.
2. a) āmarēm A¹E.

42. 1. om indah ta bhaṭāra nātha Madhusūdana lihatana sēmbah i ṅhulun
sañ hyañ niñ hyañ anindya sāri niñ acintya kita paramatattwa
durlabha
nistantān atisūkṣma mogha tēka riñ jēnēk amahayu yoga sasmṛti
lwir māyā kita tan katon ri hēnēn iñ hēnēn anēwasakēn warādhika
2. andēl niñ cadusakti len hana niñ aṣṭaguṇa ya karaṇanta durgama
ewēh wastwana sarwamūrti kita sarwagata humibēk iñ jagattraya
Brahmā Wiṣṇu Maheśwara ndi n apalenana kita tuwin eka pūrwaka
kweh niñ giṇa lawan kriyā pwa mawibhājya ta kita dadi saptasāgara
3. yan riñ sṛṣṭi kitē sēḍaṅta magawe jagat irika kita n pitāmahā
tatkālanta miwē triloka pinakāśraya karaṇa kita n Janārdhana
sañhāra pwa tēka ṅ mahāpralaya Rudra kita gumēsēṅirikañ sarāt
icchāntān paśarīra bheda paramārtha kita sasiki yan Ṣadāśiwa
4. kweh niñ bhikṣukapakṣa Śewa Rēṣi Sogata paḍa mañucap tapabrata
lāwan tattwa mabheda śāstra ri pasaṅgraha cumacad i pakṣa niñ para
ndan wruh yan kita kāraṇanya kita sañka nika paranahanya tan
waneh
pañliṅga n hana sarwapakṣa humiḍēp kita sakalajagat yayan lēpas
43. 1. tapwan ratā niki hikañ stuti de narendra
sañ hyañ Hupendra karēṇan sumahur saharṣa
om wruh ṅhulun prabhu ri maṅgēh ikiñ kabhaktin
pintā ṅ anugraha tēkāna sakahyunanta
2. yan wīrya kāpti naranātha jaya kitēn rāt
yan śaktya dibya wēnañānrurahēn triloka
yan swarga towi kaharēpta yadin kamokṣan
tan dadya mithya sakatēn katēmunta nātha
44. 1. mañkana liñ nira san hyañ anantwa
yatna narendra Yudhiṣṭhira mojar
dū tan ikā ta paweha bhaṭāra
ñhiñ palakun waluyāpagēha ṅ rāt

-
42. 1. a) oñ E; c) ri E, ri F; d) hēnēn iñ hēniñ F.
2. d) mawīñājya A².
3. b) mēwē E (A onduid.); āśriya F.
4. c) tan wruh F.
43. 1. a) raṣā F; b) suhur A¹; c) maṅgēh A¹E, humaṅgēh A².
2. a) karanātha A¹E; karaṇānta F; d) tatēmunta AE.
44. 1. c) du A¹E; na bhāra i.p.v. bhaṭāra A²; d) palakwan A¹E.

2. tan hana matya nāranya rikiñ prañ
wehana jīwa paḍāhuripātah
sihta nimitta niki n hana nūni
tan tulusa pwa ya sis lalu heman
3. nāhan ujar nrpa Dharmasutārūm
tan pasahur ta bhaṭāra wiranrwan
āpan apakrama kārya narārya
ndi n hana māti muwah paripūrṇa
4. ndan sira sañ surasaṅghya paḍāswī
kapwa yumuktyani śabda narendra
sājña bhaṭāra kēnoh maluya ñ rāt
tan समयanya matēki wiśirṇa
5. towi turuñ panuluñta watēk hyan
donta yan aṅdadi mānuṣajāti
rākṣasa Bhoma huripnya sinādhyā
doṣa nikāsriñ amāwala kendran
6. yogya gatinya katoliha denta
toh maluya pwa śarīra bhaṭāra
Kṛṣṇa-Dhanañjayarūpa katona
ndah tulusākēna rakṣa nikeñ rāt
7. ndī ripu śakti dumēlwa kitēñ rāt
siñ samusuhta marēka paratra
tonēñ ikañ Madhu-Kītabha towi
syuh tinēpakta ri kāla niñ aprēp
8. mañkana nūni kita ñ Narasiñha
daitya Hiranya pējah tinukunta
len atēmah kita brāhmaṇa wipra
ñkān dumēdēl sirah in Balirāja
9. mwañ ri sēḍaṅta mahāndadi Rāma
Rāwaṇa kādbhuta māti tēkapta
Bhoma musuhta sēḍaṅ jaya mañke
tan pējaha pwa ya bhagna yaśanta

-
2. a) narañnya A¹E; d) tan talusa AE, ndātan tulus F.
 4. a) ndan swī ta sañ ... paḍāmrih F; b) yumuktyana A¹E, hu- F.
 5. c) sanadhya A¹E; d) amāhala A².
 6. d) raksakañ nikēñ A¹, raksaka niñ A²E.
 7. a) ndīn F; dumōlē AE; c) tikañ F.
 8. d) ñkā AE.
 9. a) mari A; mahādadi F; b) sañ Rāwaṇādbhuta F; c) bhomañ musuh ya F;
d) ndātan F.

10. hīnan ike pituhunta narārya
yan muwahāhuripēki sañ aprañ
don ika yogya dēlāha sahāya
pañruraha n Narakāsura riñ prañ

45. 1. nahan rasa ni pañhyañ iñ hyañ i bhaṭāra ri waluya nikañ prajāhita saharṣa sumahur sirānaku sabhāgya kita n apitutur satorasi kēnoh waluya ni ñhulun tuwin ikiñ pējah ahuripa haywa sañsaya katuhwan aku meh pramāda kita tan pasuruhan i karakṣan iñ jagat
2. kunañ pwa karañañku n epu humēññ sakarēñ i pañucap Yudhiṣṭhira liñanta tinahā sumañguh aṇapakrama yan ahuripa ñ huwus pējah prayojana nikā paḍōbhaya ri tiñkah iki waluya pūrṇa sāsвата apan mati tan antakanya ya tuhun sēḍēñ inawara niñ kawikraman
3. sanugraha bhaṭāra mañkana sumāntwa mapalaku ñ asih watēk rēṣi ayoga ta sirāgēlar japa samādhi katuttur i katattwan iñ dadi sinimpēnan i tan dudunya ri śarīra nira hala-hayunya kawruhan apan sira widhāyakēriya sadharma hana mētu sakē manah nira
4. hēnañ nira samañkanāmupulakēñ ghana sumaput atap riñ ambara gumēntēr añuhuh gērēhnya humuñ asrak asarag agalar-galar kilat ndatan dwa ḍumawuh turun ya hudan āmrta wawañ abañun tikañ praja tēkēñ mṛga pipīlikā kahawa nūni kadi gila-gilāhurip muwah
5. samañkana halēp nikañ raṇasabhāparimita kadi nūni pūrwaka apan sahana sañ watēk ratu tēkēñ bala gaja ratha pūrṇa tan hilāñ tuhun mara mapakṣa mapraña paḍāpisan adulur atūt yathāsukha hapan paramagarjitā manah i harṣa jati niki n anugrahiñurip
6. prayatna Karawīranātha pinakādi para ratu marēk ri jōñ aji anambah añupakṣamārarēm añarcaña saha japasañḍi sakrama rikān winuwusan manohara sabhāgya ta narapati n atwañ i ñhulun niroga nirupadrawāstu kita mañgihakēna phala niñ kadigjayan

-
10. a) iñhan AE; b) mañkin waluy F; c) donanya F.
45. 1. b) satorasih A.
2. b) aṇapakēma AE.
3. a) panugraha F; b) āgēlā A¹; d) mēgu A¹; sakēñ F.
4. a) atam A¹E, ahēm F; c) da A¹; ñudan A².
5. a) kada A¹E; c) mamara A¹; yawasukha A¹E; d) karṣa F; inugrahiñ urip[?] F.
6. b) -sebḍi A¹, seṇḍi A²E; c) katwañ F.

7. kunañ pwa satatâmrihâgawaya dharma kita pahayu nitya rakṣaka
atañgwana parârtha len upaśamâtwaña ri sahana niñ pinañḍita
wruhên aguna tan jigimwa tuwi tan wawa rēñeha ri doṣa niñ waneh
yayā wēnaña sārabhūta makatoha pati kita ri haywa niñ praja
8. pabhakti ri bhaṭāra Dharma mara mañkana tuhu-tuhu tanpa
niṣphala
pañihnana kitâhurip muwah anugraha nira ta gatinya tan waneh
ndya tâwak ira yan kwa liña lihatiki sira makañaran Yudhiṣṭhira
sirêki paramârthaśañkara maweh sukha gati nira yogya sēmbahēn
9. apan wiphala gōñ nikuñ guṇa wēnañ mara makahuluna ñ jagattraya
hilañ tēkap i kuñ kamūrkhān i hatinta mada kuhaka māna garwita
kunañ pwa pañēmit Yudhiṣṭhira riñ ambēk upaśama parârtha
mārdawa
ikāmaluyakēn huripta ya matañnya tikañ kasattwikan
10. lawan pituhu rakwa haywa kita wādaka ri gati nikañ si Rukmiñi
apan tēmah i ghāriñi ñhulun ikānuturakēna gatiñku mānuṣa
ndi ta n wēnaña lena karma niki bheda saka ri Basudewanandana
apan tuhu-tuhu ñhulun pwa manarīra ri sira ya matañnya lakyakēn
11. huwus pawarahañkwa mantuka ta sañ prabhu lumarisa haywa
sañśaya
ñhulun muwaha Kṛṣṇa-Pārtha maluyānulusakēna karakṣan iñ jagat
tan adwa pañucap bhaṭāra Puruṣottama tumulus arūpa mānuṣa
surāpsara rikā kṣaṇālilañ asambhawa kadi siluman samañkana
46. 1. kāla śrī Kṛṣṇa yañ jāti śarīra
lāwan sañ Pārtha sāmpun mawibhāga
rāmyāpañguh lawan wāndhawa mitra
embēh gēñ niñ sukhāpañ jayaśatru
2. yatnānambah muwah sañ nṛpaśañghya
ñkanē Dharmātmaja mwañ Hariwañśa
sañṣiptā rātri luñhā sakamantyan
lwir trāsārēs tumona ñ rawiraśmi

8. a) prabhakti F; carma A¹; b) mañihnana AE; c) dya AE; d) sañgraha? A².
9. a) nikañ A²; d) matañya AE; tatikikañ A¹, ta kita tiki kañ E; kasānt-
wikan AE.
10. b) gara niñ F [1. ghāra?]; c) ndatan F; d) matañya AEF; lakyakē A.
11. a) wuwus AE; b) Pātha A¹.

3. tiñhal śrī Kṛṣṇa riñ rāt paripūrṇa
marmānde garjitê twas nira tibra
towin bhakti n sira kṣatriyawīrya
tan wañ mātrānta n abuddhya kaṭuñka
4. mañkin pwāmbëk nirāparchaya riñ twas
ñkân pamwit mantukê sañ nrpasanghya
ndan sañ winwit paḍâarakṣa kabhaktin
kapwâhyun milwa nityânhiriniñatah
5. sampun pwâtût ikañ śabda yinuktyan
yeka n mañkat parëñ tan hana kantun
rāmyâtiñkah kadīñ pūrwaka ñūni
śobhā kapwêniriniñ niñ bhaṭamantri
6. byātītan kāduk iñ mārga narendra
strī ñkânê rājya gantyačkëna warṇan
tan ryamban glāna śīrṇā hati rēñcëm
lëñlëñ mūrcha n rëñö wrtta sañ apran
7. akweh strī pakṣa matya n dug adandan
āpan sañ swāmi kājar pëjah iñ prañ
ñkân pamwit mañkatā mitra karīha
luñhāmet tañ sënëñ riñ raṇabhūmi
8. rëñrëñ śoka ñ warastrī rëmëñ i twas
wwah kiñkiñ rob këbëk riñ lara tibra
ri drës niñ warṣa wāṣpa n pañasaptan
nityāgëntër tañis tanpa paruñwan
9. tuñgal rwāparchayê śakti narendra
tëkwān sañ swāmi kāsih nira rakwa
rikân matyâpa jantën hiḍëpënya
ñhiñ duhkhaneyê pamāwwanya tawan strī

-
46. 3. a) tiñgal? A²; c) -waryañ F; d) matanta A¹; abuddhi F; kawuñka A¹E.
4. a) nirān F; b) mantukeñ AE; c) ndan winwit F [en verder?].
5. a) yinuktya AE; d) śokā AE.
6. d) pañö AE.
7. c) mamwit AE; d) ametā AE.
8. a) ñ ontbr. AE.
9. a) awarchayê A¹; b) saswimmi AE; c) rī tan matyâpa jantën ri hiḍëpënya F.

47. 1. sanagara kapwa duhkhitā manahnya hali-halin i patya sañ sēñēñ
ndatan atēlēb dahat karika liña ri wēñañ ika mañlipur lara
anuñ alume katikṣṇan añiwō prihati sira ñ anāma Rukmiñī
kadi gati niñ tahēñ ragas añanti rarab i rēřēb in labuh kapat
2. pira ta lawas narendra layat añlurug irika tēwēk nirālañō
ahila . . ñan turū lali nahan mahas amēñ-amēñ in taman lēñō
agulinan in śilātala sinoñan in asana tirah nikañ ranu
ararab aśokapādapa pañisa hati karika mañkin añlare
3. wiphala pupus nikañ kadali sālas ulih in amibik turuñ mēkar
winēlarakēñ tinap mṛdutarāpēñēd araras awarṇa lir putih
pinakatilam nirērika mapēki n amanasi tēkamañun huyañ
pilih iki Manmathālarani wādaka ri sira n anorakēñ Ratih
4. mēhah añēsah sṛrēpu hana n añlilir asidēha lolya kañlihan
awēñēs alōk ikañ mukha sumuñkēm alihañan ikañ kaka-kaka
wētis ira mar tinampa kinisapwakēñ inamēr-amēr linālana
pañuliha rañca niñ hati yayā sira n alupa ri sandhi niñ tapih
5. tuhu hana pakṣa patya sira sōk prih-ati milu tēkēñ raras nira
gēluñ ira towi sampun arusak-rusakan asana jañga kasturi
kawēlas-arēp ni luh nira n agantuñan i hiḍēp awas tibēñ wēhañ
kahala rēmēk patah nira tikēl halis ira makasañsayālulut
6. irika ta Kesari n pawacanāñlēbur . . . lara kūñ nira n mañō
ibu mapa hetu niñ katahēnan rimañ asumēñ upēk tiniñhalan
ikuñ unēñ in sēñēñ ni kari n antyakēna sira dadi ṇ datañ mēne
hala nika yan ginōñ dahat awasnya amējahana tan hana ñ phala
7. kadi gati niñ wawa trasamēñēr tuwi niyata murub ya winwañan
sagunuñ atēki yan pinadēm in kapana tēhēra denya muntaba
arah iwa mañkana prih-ati tan dahata tēlēbakēñ tinūtakēñ
adalēma duhkhabhāra ya linīpu-lipur ira hawas hilañ nika

-
47. 1. a) niñ i.p.v. sañ F.
2. a) añluruga rika F; b) nda kahilañan . . . hanan F; d) arurubana F[?];
pādapanisa A.
3. a) kaḍalipuṣpa inānikamibik F; b) āpēnaḍarraras AE; kēlir A²E; c) tētā A¹.
4. a) asiddha A¹; b) tikañ F; c) wēñi sira A¹E.
5. a) malya AE; b) -rusak asana F; d) halis i makakasañsaya A¹, halis ika E.
6. a)? ālēburkēna E; āñlēbukēna A, āñlēbu-lēbu . . . kūñ F; b) amōk AE;
tiniñgalan A¹.

48. 1. nā liṅyāṅamēr irikān sahur suputrī
 aṅhrēt mār ahirit ikañ swarāṅrēsi twas
 nistanyān kuñ i kita kāraṅaṅku śoka
 tan sih sañ nṛpati jugāmañun larērañ
 2. tan swaṅ hyūn ira mara nūni liṅta tibra
 ṅwañ tan taṅgama ni wuwusta sugyan adwa
 ndā yēkī kaparitahā wawañ kapaṅgih
 ndi kwānaṅkwa tinida puccha tan hineman
 3. āpā yan hana nata śuddhya sañ narendra
 tan karya ṅhulun i sira n marēñ raṅāṅga
 sāvasthā nira tiki rāmya yan katona
 mon matyāhuripa sira ndā tan saha ṅwañ
 4. mañka pwāpa tañ anuñ enakā gatiñku
 nityāṅgōñ prihati lanāñēmit lara twas
 āpan yan pējaha sira syapāśrayaṅkwa
 yan swasthā nṛpati katon lalis nirē ṅwañ
 5. aṅhiñ tēkana lēkasaṅkwa matya mañke
 āpan tan hana pinalar tikiñ tuwuhku
 tēkwan wṛtta sañ ahulun huwus wiśiṛṅa
 yāñde lampus i manah i ṅhulun paratra
 6. hīṅanyāhayu pējahāku haywa t-āśā
 ndi ṅ herēñ kari yatan isyana ṅ kasatyan
 liñ dewī tumuluy amuṣṭi khaḍga tikṣṇa
 ṅkān pinrih sira pinēkul tañan ginēgwan
49. 1. ri sēḍēñ irāṅagēm curiga lampus amus pējaha
 tucapa ta sañ narādhipa ḍatēñ sira riñ nagara
 saha bala wīra kapwa mulih iñ gṛha tan wuwusēñ
 niyata sarāga tapwa ya sinuñsuñ iñ aṅlih akuñ
 2. kunañ ika sañ watēk ratu kabeh satamu nṛpati
 dumunuñ i sañ watēk Yadu linād dinadar suruhan
 pinisalinan dukūla saha bhūṣaṅa ratnamaya
 wēki pēnuh iñ bhinukti sukha tan hana kaprih-ati

-
48. 1. a) iraka A¹; c) ākuñ i kika AE.
 2. a) swa AE; nū A²; d) kwāniñkwa A, kwānaṅku F.
 3. a) śuddhi F; c) tika F.
 4. a) mañke F.
 5. a) tēkina E, -ñku F; b) tā AE; tikañ AE; tuwuhku AE.
 6. a) pējahanku F; d) si A¹; ginōgēñ AE.
49. 2. a) satamuy F; b) linān F; c) sata A¹E; d) wēni AE.

3. prabhu Harimūrṭi mañjiñ i dalēm pura śīghratara
dumunuñ i pamrēman prawara Bhīṣmakarājasutā
cuwa sira tan kapañgih ika sañ kalulut nṛpati
winarahakēñ hanēñ taman amet pañimur griñ unañ
4. narapati kabwatan turida hetu nira n tumutur
unañ alawas kinōlakēñ irēñ hati marma sumēk
mijil atēmah smitāwētū manisnya sumōñ ri mata
ulih-ulihēñ rimañ karika suñsunēñ in dug akūñ
5. saḍatañ irēñ taman kalihatan ta san ogha rapuh
kaharēp apatrēma ñ curiga tikṣṇa murub ri tañan
karaña nirāñ tēkāñisapu mojar arūm amanis
ataña ri marma niñ prih-ati tan sah atēñ pējaha
6. ibu lihat i ñhulun dyah apa hetu ni nora n alōk
lulurēñ ikuñ jajāmpihan i luhta lanā humilī
gēluñ inurā kusut saha sēkarnya sumār sumawur
mari kumēñar mukhanta kadi candra sēḍañ grahana
7. ñrēs i hati ni ñhulun lumihati ñ curigārja siñi
hinayatakēnta pañhilaña jīwita marma dahat
taya maluyēñ hawan pwa kita riñ wwañ asewa manis
tan anumate gatiñku kawi kasyasih in kalañēñ
8. puji hawatāra riñ Ratih awas kita kūñ anurun
tēmahan i kiñkiñ i ñwañ añarañ mar i kuñ kahayun
tuhu lara rāga mūla ni rarasta lanāmējahi
turida winimba mānuṣa kitāri lulut minatan
9. mapa kari doṣa ni ñwañ ibu mogha dīnohan unañ
sipi mara yatna ni nwañ i rarasta ginōñ hiniwō
salukar ikuñ gēluñ pinahayuñkw inapīñ kusuma
yan api-calā dyah añhari-hari ñhulun in kakawin

-
3. c) suway ira F; tapañgih A¹E; d) śriñ AE.
 4. b) irā AE; c) sumōm ñi A²; hi A¹E; d) -ulihē F.
 5. a) irē F; b) āpatrēmēñ F; i AE; c) nirāñ AE; añamēr (i.p.v. amanis) F;
d) hatawa AE.
 6. a) nora kalēk F; c) sumahur A¹E.
 7. a) ñisi A¹E; d) kari? A².
 8. a) ratah A¹.
 9. c) -hayukwi AE.

10. kathamapi tan wruhā pañamēr i űwañ i rūmta bibi
mañulu-ñuluhku kepwan anahā ri halista tikēl
ya karaña ni űhulun lēñēñ amūra marēñ pasisi
pējaha sawet nikiñ lara lagiñiwēhan turida
50. 1. nā liñ narādhīpa rumañca manah sudewī
ndātan sahur sañ ahajēñ mañēñēb raras twas
sañ Kesarī pwa wihikan ri manah nirērañ
marmanya sādara sumambut ujar narendra
2. liñnyāwuwus prabhu hade pañucap narārya
ndi n lañghyanā sira ri sāmbeķa sañ narendra
kintu pwa hetu nira marma nisūkṣma mūrcha
glānāñrēñō ri pati sañ naranātha riñ prañ
3. nāhan matañ nira n amuṣṭi warāstra tikṣṇa
milwēñ paratra haji liñ nira suṣṭu satya
mañke pwa sañ nṛpati yan tēķa nirwikāra
sākṣāt kucup kahudanan sira sasmitārūm
4. ḍuh mañkana pwa kaka sis rinasan katuhwan
durnīti ni űwañ i sira n kari tan kinuḍḍañ
āpan katon rēñē-rēñōna nirē gatiñku
tambis űhulun kaluputan riñ urip nirāñras
5. tan piñrwanañkwa matikēķa salahku śilā
yadyastun añlēñēña towi marēñ wanādri
matya űhulun kaka kagunturan āsana mrik
yan wanya sāha ri raras nira wet niñ harṣa
6. akweh sahur haji tañeha yadin wiwākṣan
prāpta ñ kulēm huwus awās keñnar iñ śaśāñka
lēñlēñ sirāñinēp anūti manah sarāģa
sweccāñēķāni kalañēñ sakaharṣa-harṣa

-
10. a) tan rahat F; c) lēñēm A; umūra F; d) -ra lagiñi- ontbr. A¹, ra lagi
A², tekst = A³E.
50. 1. c) niñ erañ F; d) dārasa A¹E.
2. b) lañghanā F; c) mar ni- A¹.
3. c) niwikāra E; d) kusup A¹E.
4. b) duṣñiñti A¹, duṣñiti E.
5. d) tira AE.
6. a) taji A¹E; b) paptā A²; d) ān(ē)tāni F.

7. tēkwān ḍatañ sahana niñ paricārikārūm
mwañ sañ karaṇḍan atatāmrih asewa bhakti
ñūnī n lanāmarēka rakwa ri sañ suputrī
moghāwiñit sira mahā mara riñ kaśūnyan
8. mañke n sukhāmbēk ira rāmya mari n saśoka
mwañ sañ narārya mañinum twak asuhka-rāmyan
rūm niñ mṛdaṅga saha gīta manoharāñras
swargāwatāra sabhinukti nirādwitīya
9. tatkāla sampun ira lēñlēñ amukti-mukti
muṅgah sirēñ gṛhalatā sañ arūm tinuntun
tan warṇanēñ raras i solah irē samañka
maṅgēh sirān sawēñi lālana tan kēñēñ prēm
51. 1. awicaritan kulēm rahina riñ samantara sumēñ sēñō niñ aruṇa
manuk alaṅō swaranya kadi māgadhāmuñu nareśwarāñajēñ unēñ
tuhun akadat sira n lagi tinañhi lālana jēñēk ri sañ nṛpasuta
awarēg an añharas pipi sumār pilih bēkēla yan wijil sira mēne
2. awuñu nareśwarārahup abhūṣanāhyas aśēkar huwus mawēdihan
lumaku marēñ sabhā mijil asewa yatna sira tan wuruñ pratidina
para ratu sañ samañjuru marēk paḍābhinawa suprabhārja kumēñar
iniñēt-inēt pwa rakwa kadi wintañēñ kadi narendra Kṛṣṇa wulana
3. tuwi sira sañ watēk ratu tamuy nareśwara huwus matiñkah atata
narapati Kārawīra saha Koraweśwara makādi Dharmatanaya
sira pinakapradhāna hana len muwah tan ucapēñ paḍāpratihata
kṛtayaśa wīryamanta sira nora maṅḍagunaśakti dewa sakala
4. pirañ iwu lakṣa koṭi sira sōk sēsēk pēnuh ikañ sabhā tēkap ira
paḍa hinarimbawā sinēgēhan sirēñ wacana somya de narapati
mañimaya sarwabhūṣaṇa dukūla mūlya dulur iñ sērēh kinajañar
hinaturakēñ ri sañ nṛpasamūha kapwa ta lināwē-lāwēkēñ ira

7. c) n ontbr. AE; d) kaśuknyan A¹E.
8. a) (eerste) n ontbr. AE.
9. c) irēñ AE; d) mrēm AE.
51. 1. a) sumōñē sēñ AE; c) tinañki F; sirañ AE.
2. a) ahuñu A¹E; b) pratidana A¹E.
3. b) śata F; Korawiśwara A¹; d) wīryapānta A², -wānta A³.
4. d) linawwa - lawwakēñ F.

5. paḍa rēṇa sañ watēk ratu kabeh penuhi sukha tuhun tañeh yan ucapen pira ta kunañ lawas nira n añanti lot rahina rātri pinrih iniwö karaṇa nirālawas nṛpati Kṛṣṇa rakwa winarañ lawan sañ araras abhinawa kadbhutāhalēp ikañ wiwāha saha yajñakārya ginawe
6. ri huwus ikañ wiwāha tadanantarāndan amuhun ta sañ para ratu paḍa mulih in swarājya naranātha Kṛṣṇa kawēkas lanāmahayu rāt pinakasurakṣa rakṣaka sirān prasiddha winuwus trilokawaraṇa tuhu jayaśatru sañ prabhu waniñ bhayāpratitasāra sūra wijaya
52. 1. sañṣipta sampun alawas pakurēn narendra nityāñhajēñ turida rāga lawan sudewī akweh muwah wini nareśwara tan wiwākṣan mañkin matambēh añusi ñ kasahasrabhāgyan
2. ñhiñ pat pradhāna pinatih nira rājapatni dyah Rukmiṇī mwañ ika Jāmbawatī manojña wwantēñ jayēñ turida Nāgnajitāsugih rūm mwañ sañ susatya mañaran wara Satyabhāma
3. hyañ Śrī dinūm nira śarīra nirēki ñūni dewī wēḍi luputa janma bhaṭāra Wiṣṇu hetunya pat pinakamūrti nirērikiñ rāt saprāṇa rāmya sapaniwyān atūt silih silih
4. mañkin sukhāmbēk ira kapwa huwus maputra sañ Sāmba nāma wēka Jāmbawatī kasañkhya sañ kāraṇē pati nikañ ripu Bhoma riñ prañ de Kṛṣṇa riñ carita Yajñawatī prakāśa
5. mwañ Rukmiṇī muwah aputra mahāprabhāwa Pradyumna nāma rasikā kanakādhikāra potrāniruddha ginawe hala detya Bāṇa sampun tikā subhaga keṭētakuśyawati

-
5. a) ra kabeh A; d) bhabhinawa F; -kāryar A.
6. a) wuwus A¹; hadanantara A¹E; b) kawasanā A¹; c) -śaraṇa F; d) sūja-śūra AE.
52. 1. c) pini A¹; d) -bhāśyan A¹F, ñkasahaśra- A²; ñkaśahāgrabhāgyan E.
2. b) nyah AE; c) Bhāgna- AEF; d) susatyabhama nāma nika ndatan len A². na: bhama in A¹ hiaat, in E: seni namā nirārūm.
3. a) narēki F.

6. mañkin subaddha mapagēh pañadēg narendra
ñkā ta n lēkas mamējahī Karawīranātha
sañ Bhīma sāhasa winidhyan irāntakanya
doṣanya nirghṛṇa n amañjara rājasan̄ghya
7. ñkānē Sabhācarita yan mati Cedirāja
de sañ narendra ri titirnya maweh larāmbēk
mañkā Suyodhana tēkēn kulagotra hēnti
sañ pañca Pāṇḍawa dinon ira matyanēka
8. ndah bhraṣṭa sampun alilañ talutih nikañ rāt
wīrya pratāpa naranātha dumehnya mañka
yekān kṛta ñ bhuwana tan hana duhkhamātra
dwāpara tan pañāṇasa n hana sañ narendra
9. tañheh matēki n ucapēn gati sañ narendra
swargastha lālana muwah sira Wiṣṇujāti
mwañ putra-putra kula wāndhawa nora kāri
āpan huwus hilañ ikañ katakut watēk hyañ
53. 1. ndah atīta lawas bhaṭāra Wiṣṇu
hana riñ swarga masewan in watēk hyañ
wēkasan pralayā jagat wiśīrṇa
Kalikāñāwatarāñruruh triloka
2. hana deśa lēñōñ lēyēp lañōnya
ri Yawadwīpa kasañkhya nūsa saśrī
palupuy hyañ Agastya tan hanōli
yatikā trāya hilañ halēpnya mañke
3. umuwah ta sirā watēk hyañ aswī
anaḍah tā ri bhaṭāra Padmanābha
yatikā pulihēn lañōnya rakṣan
ri sira hyañ Hari tan wihañ lumampah

7. a) Sedirāja A¹; d) dine nira A.

9. a) tan neh F; c) putra kūla bala.

53. Ook in deze zang zijn, vnl. in de oneven regels, nogal wat onnatuurlijke kwantiteiten, in de 4e lettergreep, wsl. omdat later het metrum met regels van verschillende lengte niet meer herkend werd. Voor zover het alleen om spellingsverschillen gaat verbeter ik weer stilzwijgend. Zie ook de aantekeningen.

1. a) ndat- F; d) kaliñhāwatara- A, kali tāña- Poerb., kalikañā- Tuuk; -arurah A¹E.

2. a) tana A; deśa pwa F; b) -dīpa E; c-d) hanolih ya / tikā E; d) yatikā ya A².

3. a) tēka sira n F; b) anuduh AE; tā ontbr. A²; Padmanātha A²; c) ... yan pulihēn F.

4. irikā n dadi bhūpati prasiddha
paripurṇākēn ikañ prajātiśobha
subhaga n Madhusūdanāwatāra
sira ta śrī Jayaśatru kaprakāśa
5. tuwi sañ hyaṅ Agastya yatna śīghra
atēmah bhikṣuka paṇḍitādihikāra
guru de haji maṅgēh in pañajyan
sira tekā pinatih nikañ sarājya
6. apagēh pañadēg haji n hanēn rāt
samusuh śrī naranātha kapwa bhakti
anubhāwa munīndra kāraṇanya
kawidagdhan ira riñ nayātisūksma
7. ndatan adwa muwah kṛtā nikañ rāt
paḍa yatnēn yaśa dāna dharmā śāstra
wwaṅ aṅśraya mūla hīna-dīna
dumadak wṛddhi sukhanya ri samañkā
8. ya ta kaprih-atī manah narendra
ri masantāna niñ artha tulya warṣa
awanēh naranātha rī bhinukti
lila-lilā ta sirāhyun in kalañwan
9. ya nimitta nirañ kawīndrarājya
aturun bhāsa pañastutiñ narendra
sinuwal nira ri smitā saharṣa
adulur dāna karas tanah sakahyun
10. niwañ atēki lanā tumiñhal ānin
alupān mūḍha kēdō linolyan in hyaṅ
ika kāraṇa ni ñhulun tan erañ
tumatāmarṇa lañö wilāpa mātra

-
4. a) irika pwān F; dani Tuuk; b) kañ ontbr. A²; c) hyaṅ i.p.v. n F; d) śrī ontbr. A²; kāśa A¹E, taprakāśa A² (Tuuk), weh prakāśa A², prakāśa Poerb.
 5. a) n ontbr. AE; b) bhikṣu A²; d) patih A².
 6. c) anubhātā A¹; d) ra A¹; bhayā AE.
 7. c) wah A¹, āśraya? A².
 8. a) yatika prih-ati A²; c) bhanukti F; d) sarā A¹E, gasarāhyun F.
 9. b) pañasti AE.
 10. b) ulupā AE; kē A¹.

11. ulih i ñhulun añlěññ bhrāmanta
mahas iñ priṅga pasir wukir parañ groñ
těhěr abrata kañlihan kalěswan
gumuliñ riñ watu kāmukan himāwra
54. 1. ry antuk ni ñhulun añlěññ raga-raga n humatur i naranātha lūñ lañö
awwat kekětan iñ kathā kuněñ apan wirasa guru lagunya tan patūt
tan dwāndagdha wuyun nira n wiwal i tan hana ni tēwas ira n
muruk lañö
wet niñ krodha dinuhkha-duhkhanira ri ñhulun awēdi lanātakis karas
2. ndan kēdwākēna tēki mon guyu-guyun mapa ñ ulaha sadenya
cēṅgana
moghāndeya kadigjayañ juga ri sañ prabhu ñuni-ñuni haywa niñ
jagat
sañ śuddhyānularāstusiddhya karuhun sañ amaca ñuniweh sañ
añrěñö
āpan ñhiñ yaśa don ikiñ Panuluh añracaṇa carita Wiṣṇuwarṇana
3. tambenya n pañikētkw apet lalěh ulih-hulihan ikana hañrarah lañö
mañkin bēṅḍu tiki n tumūt ri haji kāla nira n añayu siñhawikrama
mañke pwa ñ Hariwañśaparwa winuwusnya wiphala satutuknya
tan padon
ndan hopěñ palar amrakāśakēna caṅḍi sañ inalēm akīrti pustaka
55. 1. Hariwañśa kathānyasta
Jarāsandha parājaya
Rukmiṇi haraṇākyaata
Jāyajāstutiwarṇana.

-
11. c) abhrānta A¹EF.
54. 1. c) dwā dagdha F; ri tēwas A²; mañö F; d) ndinuhkha- A²; duhkhañěñ
irěñhulun AE.
2. a) kēdyākēna AE; c) ñ añrěñö A¹.
3. a) ikina F; c) pwa n F; amwāśakena AE.
55. 1. a) kawā AE; c) haratā A¹E; -kyaśa F.

REGISTER VAN EIGENNAMEN.

De opzet van dit register is geheel dezelfde als van dat van het BK. Ook voor de gebruikte afkortingen zie men aldaar; ik verwijs naar dat register door de afkorting BK.

- Agastya, 40, 4; Java is zijn boek, 53, 2; hij wordt leraar van Jayabhaya, 53, 5.
- Āhuka, bo. v. Jarāsandha, 28, 4, skt. anders, zie BK.
- Anaṅga = Smara, 13, 3, skt.
- Āṅgadhara, bo. v. K., 35, 2; skt. wel Āṅgada, z.v. K., HV 2, 158.
- Aniruddha, z.v. Pradyumna, strijdt met Bāṇa, 52, 5; id. skt. HV en Vi Pu, huwt met Uṣā, d.v. Bāṇa.
- Anuwinda, bo. v. Jarāsandha, 28, 4, anders BK.
- Ardhacandra, naam v. slagorde, 34, 15; 35, 1, skt.
- Arjuna = Pārtha, Dhanañjaya, 30, 6-10; 32, 1; 34, 14; bestrijdt K., 39, 2-40, 10; neemt met hem Wiṣṇu's gedaante aan, 40, 10-45, 11; 46, 1; skt. (z.v.) Indra, maar wel in nauw verband met K.
- Atānu = Smara, 25, 1, skt.
- Babhru, bo. v. K., 35, 2, BK Wabhru.
- Baladewa = Haladhara, oudere broer v. K., 2, 2, 17; 28, 11; 34, 7; verslaat mede Jar., 36, 18; 37, 14 v; gedood door en doodt Bhīma, 37, 16-38, 4; skt. dodet van Jar. bv. HV.
- Bali, kg., door Wiṣṇu als Wāmana verslagen, 44, 8, skt.
- Bāmana (cf. aant.), incarnatie van Wiṣṇu, 44, 8, skt. Wāmana.
- Bāṇa, demon, door Aniruddha bestreden, 52, 5; skt. zijn dochter Uṣā beminde in na-epische dodacties Aniruddha (Hopk; Vi Pu 5, 108 vv).
- Basu, kg., v.v. Wṛhadratha en Danaghoṣa, 3, 7; skt. HV 1, 494, Vasu via Bṛhadratha voorvader van Jarāsandha (zo ook Vi Pu) en via Damaghoṣa (kg v. Cedi) voorvader van Ćiṣupāla (niet in Vi Pu).
- Basudewa, bo. v. K., 35, 2; in BK veel meer op de voorgrond.
- Basudewanandana, -putra, -suta, -tanaya = K.
- Bāyusañhāra, pijl v. Jar., 36, 14.
- Bhagadatta, bo. v. Jar., 28, 4, door Baladewa gedood, 37, 15; skt. vijand van K., door Pradyumna gedood.
- Bhīma(sena) = Wṛkodara, 30, 2 vv, 10; 31, 1; 32, 1; 37, 8; doodt en gedood door Baladewa, 37, 16-38, 4; doodt later Jar., 52, 6; rivaliteit met Bal. o.a. HV 1, 516.
- Bhīmasena, 37, 8.
- Bhīsmaka (= Bhīsmi, 34, 3?), v.v. Rukmiṇi, man v. Pṛthukīrti, kg. in Kuṇḍina, 3, 4; 4, 1, 5; 6, 2; 14, 6, 8 vv, 13; 15, 2, 8; 20, 10-14; 32, 10, 17, 18; door Baladewa gedood, 37, 14; skt. eender, behalve dat de naam van zijn echtgenote mij daar onbekend is; zie s.v. Pṛthukīrti.
- Bhīsmakarājasutā = Rukmiṇi, 49, 3.
- Bhīsmi = Bhīsmaka? 34, 3 aant.
- Bhojadewa, bo. v. K., 35, 2; skt. Bhoja als deel van de Yādava's bv. Mārka P 336; 342; HV 2, 159; of = Bhoja = Kṛtavarman, of = Bhojarāja = Ugrasena, Mbh?
- Bhoma = Naraka, demon, vijand v. K., 2, 5, 7; 44, 5, 9, 10; door K. gedood, 52, 4; BK.
- Bhujārwasuwandha, ? cf. aant., pijl v. Arjuna, 40, 3.
- Bhuriśrawa, bo. v. Jar., 28, 4; skt HV, Vi Pu.
- Brahma, 34, 7; 42, 2.
- Caduśakti, 42, 2.
- Cakralakṣaṇa, slagorde, 34, 14.
- Candrāditya, pijl v. K., 40, 2.
- Cedi, Cedinātha, -pati, -rāja, Cedyā (= skt. Caidya), z.v. Ćṛutaśrawā, 3, 6, en Danaghoṣa, 3, 8, wil Rukmiṇi trouwen 3, 6, 9; 14, 11 vv; 15, 1 vv, 4

- vv, 8; 17, 3; 28, 1; 29, 7; 32, 11; verslaat Satyaki, 36, 2-4; door Baladewa gedood 37, 15; later door K., 52, 7; skt. zijn naam *Çiṣupāla*, genealogie id., Vi Pu, HV, 1, 494.
- Citradharmā, bo. v. K., 35, 2, niet in skt. Citrasena, minister v. Jar., 29, 4, 10; 30, 6; 31, 2; skt. bo. v. Jar., HV 1, 391.
- Cūtajanma = Jarāsandha, 32, 2, 18; 36, 17; zo niet skt.; maar vlg. Mbh 2, 17 is Jar. geboren uit twee helften van een manggavruucht (*cūta!*), die zijn vader aan zijn twee vrouwen gaf. Door Jarā werden deze twee helften na de geboorte samengevoegd. Zo is hij dus ook een misbaksel (*cyuta!*).
- Danaghoṣa, z.v. Basu, v.v. Cedi, 3, 7 v; skt. Damaghoṣa, cf. s.v. Basu.
- Dantacakra, bo. v. Jar., 28, 4, 10-12; = skt. Dantavakra, (een geheel andere toespraak HV 1, 446!) of, vlg. Sør en PW 3, 511, Dantavakra (maar cf. Vi Pu 5, 70 en reg.).
- Dāruki, wagenmenner v. K., 34, 7, BK. Dhanañjaya = Arjuna, 39, 2 etc. Dharma (bhaṭāra), 32, 4; 45, 8. Dharmātma, -putra, -suta, -tanaya = Yudhiṣṭhira, 30, 1; 32, 1; 34, 13; 44, 3 etc.
- Dharmeswara, śrī - etc. = Jayabhaya, 1, 2.
- Durmukha, bo. v. K., 35, 2, 7; verslagen, 36, 4; skt. behalve de z.v. Dhṛtarāṣṭra nog wel andere, PW, Sør.
- Duryodhana = Kurupati, 34, 14.
- Dwāpara, een yuga, 52, 8.
- Dwārawatī, residentie van K., 2, 9 vv; 17, 1; 34, 2.
- Garuḍa, als s.v. pijl v. K., 40, 4; zo niet precies skt.
- Garuḍawatāra, slagorde, 34, 14; skt. Garuḍavyūha, Mbh.
- Haladhara = Baladewa, 36, 18, skt. Hari = Wiṣṇu, 1, 2; 2, 5; 53, 3, skt. Harimūrti = K., 10, 6; 19, 8; 28, 1; 49, 3, skt.
- Haripada = Wiṣṇu's wereld, 10, 11; skt. wel Viṣṇupada; dit in PW Nachträge: Luftraum.
- Harirājyasabhā, 31, 10.
- Hariwaṇśa = K. + Arjuna, 46, 2; cf. 55, 1?
- Hariwaṇśaparwa, de kakawin? of een Vorlage? 1, 3; 54, 3.
- Hirabajra, pijl v. K., 39, 3.
- Hiraṇya, demon, door Wiṣṇu, als Nara-siṅha gedood, 44, 8, skt. Hiraṇyakaśipu.
- Indra, god —, 2, 3; kendran, zijn verblijf, 44, 5.
- Indraprastha, stad der Pāṇḍawa's, 29, 6; skt -ā.
- Iśwara, als oppergod, 2, 6.
- Jāmbawatī, één der 4 delen van Çrī, 52, 2, moeder v. Sāmba, 52, 4, skt.
- Janārd(h)ana = Wiṣṇu, 1, 3; 42, 3 (aant.!).
- Jarāsandha = Cūtajanma, kg. v. Karawira, machtigste vijand van K., neef en beschermer v. Cedi, z.v. Wṛhadratha, 3, 6, 8 v; 14, 3 vv, 7 vv, 13; 15, 1 vv; 28, 1 vv; 29, 1 vv, 6 vv, 10; 30, 4 v; 31, 1 vv, 4, 8; 32, 2, 6, 8, 18; 33, 6; 34, 1, 11, 14; 36, 5, 13; in de strijd door K. en Baladewa overwonnen, 36, 14-37, 7; herleefd huldigt hij K. — Wiṣṇu, 45, 6 vv; 51, 3; later door Bhīma gedood, 52, 6; 55, 1; skt. nergens kg. van Karawira, wel z.v. Bṛhadratha; cf. Vi Pu 4, 150: in twee stukken geboren; cf. aant. s.v. Cūtajanma.
- Jayabhaya, 1, 2 cf. Jayaśatru, 2, 6 en vnl. 53, 4 vv.
- Jayadratha, bo. v. Jar., 28, 4; skt. id. HV. Jayajā,? cf. aant. 55, 1.
- Jayāntaka, bo. v. K., 35, 2, 6.
- Kālakūṭa, s.v. vergif, 30, 4, skt.
- Kālāntaka, s.v. pijl, 36, 3, zó geen skt.
- Kālayawana, vijand v. K., 2, 5, door hem gedood, 2, 7, skt.
- Kālikā, verontrust de wereld (of Kālī of Kali?), 53, 1.
- Kānana, naam v. slagorde, 34, 14, cf. aant.
- Kaṇsa, vijand v. K., door hem gedood, 2, 5, 7, skt.
- Karawira, rijk v. Jar. 14, 13; 15, 6; 32, 2, 17; 34, 10, zo geen skt.
- Karawiranātha = Jarāsandha, 18, 10 etc.
- Karṇa, bo. v. Jar., 32, 18; 34, 12; door Baladewa gedood, 37, 15; dit laatste niet in HV of Vi Pu.
- Kārtika, maand, 15, 7; 20, 2; 21, 1, 8.
- Katanaya = Yudhiṣṭhira? 29, 3, aant.
- Kawindrarāja (zo!) = Sēḍah? 53, 9 vv.

- Kesari, lievelingsdienares van Rukmiṇi, 6, 4 vv, 11; 7, 1 v; 7, 3-9, 8; 10, 1 vv, 13, 16; 12, 2; 13, 6; 13, 9-14, 3; 16, 1-7; 18, 1 vv; 19, 7, 10; 20, 7; 27, 8; 47, 6-48, 6; 50, 1.
- Keśika, minister v. Jar., 29, 4; skt. Kaiśika, bo. v. Jar., HV.
- Kiṭabha, door Wiṣṇu gedood, 44, 7; skt. Kaiṭabha.
- Korawa, 36, 5, 16.
- Koraweśwara, 34, 12; 51, 3.
- Korawiśwara, 32, 9.
- Kṛṣṇa = Harimūrti, z.v. Basudewa etc., 2, 1 vv; 3, 2; 6, 3; 7, 5, 7 v; 8, 4; 10, 8; 14, 3, 5, 10; 16, 3; 17, 2 vv; 19, 7; 20, 1-27, 4; 27, 4-16; 28, 6 v, 11; 29, 2 v, 5, 7 vv; 31, 3 vv, 9; 34, 1 vv; 35, 1 v, 6; 36, 6 vv, 14 vv, 18 vv; 37, 11, 14; 38, 7 vv; 39, 2-40, 10; neemt Wiṣṇu's gedaante aan, 40, 10-45, 11; 46, 1 vv, 4 vv; 49, 1 v, 3-51, 2, 5 vv; 52, 4, 9.
- Kṛtawarma, aanvoerder v. K., 2, 4, cf. BK Kṛtadharma (wisselt ook in Vi Pu).
- Kuṇḍina(nagara), stad v. Rukmiṇi, 4, 5; 17, 1, 7; 19, 9.
- Kuntī, d.v. Kuntibhoja, 3, 5; skt. d.v. Āura, adoptiefd. v. Kuntibhoja, bv. Vi Pu 4, 101.
- Kuntibhoja, v.v. Kuntī, Basudewa, Āuraśrawā en Pṛthukīrti, 3, 5; skt. zie vorige, alle vier kinderen v. Āura, alleen de eerste ook adoptiefd. van deze.
- Kurupati = Su- en Duryodhana, 14, 19; 32, 18; 37, 15; 52, 7; skt.
- Lokapāla, de 4 — 's, 40, 11, skt.
- Lūṅlaṅḍ, śrī en naranātha, 1, 3; 54, 1; cf. inl., 10, 6 en 53, 9 vv.
- Madhu, door Wiṣṇu gedood, 44, 7.
- Madhusūdana = Wiṣṇu, 42, 1.
- Madra, vorst v. —, bo. v. K., sneuvelt, 35, 6; = Āalya, BK? skt. HV bo. v. Jar.!
- Maheśwara, 2, 3; 42, 2, skt.
- Mālawa, kg. v.? = bo. v. K., sneuvelt, 35, 6; skt bo. v. Jar., HV.
- Mandaragiri, 2, 12, skt.
- Manmatha = Smara (bhaṭāra), 26, 8; 47, 3, skt.
- (Mantra)stambhana, pijl v. K., 38, 8; skt. een mantra stambhana.
- Meru, 18, 7, skt.
- Mṛtyusāmohana (l. -saṃmohana?), pijl v. K., 36, 9; skt. een wapen saṃmohana, PW.
- Nāgnajitā (zo!), een der 4 delen v. Ārī, vrouw v. K., 52, 2 skt. -tī.
- Nakula, 32, 1, door Bal. gedood, 37, 15 v, skt.
- Nārada, licht K. in, dat Rukmiṇi de incarnatie van Ārī is, 2, 20-3, 9; stookt daarna Jar. tegen K. op, 14, 3-7, 9; 39, 4, skt. (maar deze rol?).
- Naraka = Bhoma, 44, 10.
- Narasiṅha, incarnatie v. W., 44, 8, skt.
- Nārāyaṇa = Wiṣṇu, 40, 10, skt.
- Padmanābha = Wiṣṇu, 27, 10; 53, 3, skt.
- Pāñcājanya, schelp v. K., 34, 6, skt.
- Pāñḍawa, Pāñḍuputra, 29, 2, 4, 6 v; 32, 5, 9, 18; 34, 13; 37, 2; 52, 7. Pāñḍawaputra in 30, 9, hiervan een blending?
- Panuluh, auteur van de tekst, 54, 2 en omgeving, cf. inl.
- Pārtha = Arjuna, 30, 6, etc., skt.
- Pitāmahā = Wiṣṇu, 42, 3, skt. = Brahmā of Āiwa, die hier met W. identiek heten.
- Pradyumna, z.v. K. en Rukmiṇi, 52, 5, skt.
- Prawira, vergezelt K., 17, 6 vv, skt. wel eigenaam, cf. volgende?
- Prawiraja, jongeling die Priyambada vergezelt, 4, 7 vv; cf. 7, 3; cf. vorige?
- Priyambada, dienaar v. K., naar Rukmiṇi gezonden, 4, 4-8, verwant van Kesari, 7, 3-9, 8; 10, 4, 9; 16, 7 vv; 17, 6 vv; 18, 1; 31, 4; skt. wel eigenaam.
- Pṛthukīrti d.v. Kuntibhoja, vrouw v. Bhīṣmaka, moeder v. Rukmiṇi, 3, 4 vv; skt. d.v. Āura, moeder v. Dantavak(t)ra, cf. s.v. Bhīṣmaka.
- Puruṣottama = Wiṣṇu, 45, 11, skt.
- Rāma(bhadra), als vroegere incarnatie van Wiṣṇu, 3, 2; 44, 9, skt.
- Ratih, godin der liefde, 24, 4; 47, 3; 49, 8, skt.
- Rāwaṇa, door Wiṣṇu als Rāma gedood, 44, 9, skt.
- Rewataka, bo. v. K., 35, 2; skt. een Andhaka Raivata (schoonv. v. Bala-dewa, Vi Pu). Of: die op de berg Rewata woont? Of eenvoudig verward?

- Ṛṣi, als secte, 42, 4.
 Rudra, bhaṭāra, 28, 7; 42, 3, skt.
 Rukma, z.v. Bhīsmaka, 32, 10, skt.
 Rukmiṇī, incarnatie v. Ṛi, voor Wiṣṇu
 bestemd, d.v. Bhīsmaka en Pṛthukīrti,
 3, 3 v; 6, 1 vv; 7, 8; 10, 1-14, 3, 6;
 15, 2, 4, 8; 16, 1-7; 18, 3 vv-26, 4;
 45, 10; 47, 1-48, 6; 49, 3, 5-51, 2, 5;
 52, 2 moeder v. Pradyumna, 52, 5;
 55, 1; skt id., behalve de naam v. haar
 moeder.
 Sabhācarita, (jav. versie van?) Sabhā-
 parwa, 52, 7.
 Sadāśiwa, identiek met Wiṣṇu, 42, 3, skt.
 Sahadewa, 32, 1, door Baladewa gedood,
 37, 15.
 Sālya, bo. v. Jar., 28, 4, cf. BK en s.v.
 Madra.
 Sāmba, z.v. K. en Jāmbawatī, oorzaak
 v. Bhoma's dood, 52, 4.
 Sambartaka(yaśa?), pijl v. K., 40, 7;
 skt sambartaka: vernietiger, -gend.
 Sāndīpani, hofpriester en leraar v. K.,
 2, 3, skt.
 Sañhārakālāntaka, pijl v. Arjuna, 40, 5;
 skt. ± einde van de tijd van de we-
 reldvernietiging, niet als naam v.
 wapen.
 Satyabhāmā, een der 4 delen v. Ṛi,
 vrouw v. K., 52, 2, skt.
 Satyaki, aanvoerder v. K., 2, 4; 35, 7;
 36, 3 v; wsl. Sātyaki, cf. BK s.v.
 Satyaka.
 Sewa (-ṛṣi- sogata), de drie secten, 42, 4.
 Ṣilādri, pijl v. Arjuna, 39, 2.
 Ṣiwāgni, 40, 5, zo geen skt?
 Smara, 24, 4, skt.
 Smarālaya, verblijf v. S., 25, 1, skt.
 Sogata, secte, 42, 4.
 Soma (zo?), geslacht v. Kṛṣṇa, 2, 1.
 Somaka, bo. v. K., sneuvelt, 35, 6; z.v.
 K., Vi Pu 5, 79.
 Ṣrīmūrti, 2, 8; = Rukmiṇī, 3, 3, cf. 6,1;
 en drie anderen, 52, 3; skt.
 Ṣrutaśrawā, d.v. Kuntibhoja, moeder v.
 Cedi, 3, 5 v; skt. cf. s.v. Kuntibhoja;
 wel vrouw v. Damaghoṣa en moeder
 v. Ṣiśupāla = Cedi (HV, Vi Pu 4,
 104).
 Subala, bo. v. K., 35, 2, 6, verslagen,
 36, 4, HV vijand v. K., cf. BK. De
 naam komt echter vaker voor (PW).
 Sunda, 28, 9, skt.
 Suyodhana = Kurupati, 52, 7, skt.
 Surawāgni,? 2, 6, wsl. I. Surabahnī.
 Suṣena, bo. v. K., sneuvelt, 35, 6; skt.
 z.v. K., HV 2, 157.
 Swāpanāstra, pijl v. Arjuna, 40, 1 v;
 skt. swāpana als magisch slaapmiddel.
 Uddhawa, minister v. K., 31, 3-7, 12;
 34, 10-35, 1, BK.
 Ugrasena, bo. v. K., 35, 2, BK.
 Upasunda, 28, 9, skt.
 Upendra = Wiṣṇu, 6, 1; 43, 1, skt.
 (K)Uṣyawati? cf. aant. 52, 5.
 Wainateyāstra, pijl v. K., 40, 4, BK.
 Wideha, door Bal. gedood, 37, 14; skt.
 bo. v. Jar., HV.
 Wikadru, bo. v. K., 35, 7; skt. Vikadru,
 een Yādava, HV.
 Winda, bo. v. Jar., 28, 4, BK.
 Wipr(a)ta, bo. v. K., 35, 2, skt. Vipṛthu,
 een Yādava, HV en Vi Pu.
 Wirāta, bo. v. Jar., 28, 4, door Baladewa
 gedood, 37, 14. Wel niet de bekende
 Matsyādhipa uit het skt.; een Wiratha?
 cf. BK.
 Wiṣṇu = Nārāyaṇa, Padmanābha, Upen-
 dra, Madhusūdāna, Puruṣottama, Pitā-
 mahā (42, 3), Kṛṣṇa, 1, 1-3; 2, 1, 6,
 16; 6, 1; 27, 10; 34, 7; 40, 10 v-45,
 11, (44, 7-9 zijn vroegere incarnaties);
 52, 3, 9; 53, 1, 3 vv; 54, 2.
 Wiṣṇumūrti 3, 1, skt.
 Wiṣṇupada, 31, 10, BK.
 Wṛhadraṭha, z.v. Basu, v.v. Jar., 3, 7 v;
 skt. B-.
 Wṛhaspati, god, 2, 3.
 Wṛkodara = Bhīma, 31, 1.
 Wṛṣṇiṣīra e.d., 34, 5; 36, 6, 16; 38, 6;
 40, 3, 6, skt.
 Yadukula, -waśa, etc., 2, 1, 4; 17, 5;
 27, 4; 35, 1; 36, 7, 16; 38, 6; 39, 2;
 40, 1, 4, 6; 49, 2, skt.
 Yajñawatī, het verhaal van —, 52, 4, BK.
 Yamabhawana, 36, 3, skt.
 Yawadwīpa, Java, 53, 2, skt.
 Yudhiṣṭhira = Dharmaputra etc., Kata-
 nayu? (29, 3) 29, 8; 30, 1 vv; 31, 1,
 (3), 7, 12; 32, 1 vv, 5 vv; 34, 13; 37,
 2 vv, 7 vv; 38, 5, 7 vv; 41, 2-42; 43,
 1-45, 4; 45, 8 v; 46, 2; 51, 3.

GLOSSARIUM.

Het glossarium berust op dezelfde grondslagen als dat bij mijn vertaling van het Bhomakāwya; hiernaar verwijst de enkele aanduiding BK; „aant.” achter een plaats verwijst naar een aantekening bij de vertaling.

abhāwa, onbestaanbaar, onwaarschijnlijk? 10, 18; zo skt.?
aḍah = *aḍā*, schande! 30, 2.
ādharma, 30, 10, aant.
āgjā (skt. *ājñā*), *āgjāna*, bevel, 15, 3.
ahal, *ahala*, steelsgewijze op te treden, 29, 1, aant.
ajar, *kājar*, van hem wordt gezegd, 46, 7.
ala, *alana*, kwaad te doen? 19, 7, aant.
alad, *kāladan*, belekt (door vlammen), 40, 6.
alah, *saḥalah-alahan*, elkaar ten onder pogen te brengen? 35, 3.
alan, *tan* ... *kaḥalan-alan*, zonder twijfel? 32, 19, aant.
alap,? 33, 4, aant.
aliñ, *ahaliñan*, z. verbergen, 23, 5; *mahaliñan*, id? en *kinaliñana*, 12, 2, aant.
alus, *pañaluson*, tempel, 21, 3.
ambēk, *añambēkakēn*, z. laten voorstaan op? 21, 2; *añambēki*, streven naar (cf. SD 24, 3) of bezielen? 23, 8.
amēñ, *pañmēñ-amēñan*, lustoord, 24, 2.
amök, sic? of 1. *alök*? 47, 6.
ampih, *ampihan*, plaats om aan te gaan, cf. (of 1.?) *ampir*, 49, 6.
amṛta, *amṛtāna* (sic?), moet als *amṛta* dienen? 20, 3, aant.
an = *yan*, 29, 10; *an iki* (aan het begin), dit, 31, 10 aant., cf. *an manka*, zó (of dán?), 9, 7.
anak, — *niñ sañjata*, projectielen, 34, 11.
anas, *tan pañanasa*, zou niet laken? 52, 8.
añḍēh, *mañḍēh*, opdringen, 36, 5; hoe is de verhouding tot *dēha*, cf. bv. *man-dēha*, Bhp. reg. s.v. *andēh*; liever s.v. *dēha*?
andhakāra, *añ-*, als de duisternis, 32, 8.
anin,? 53, 10.
antapṛāya,? 9, 2.
anti, *antinēn*, te verwachten? 18, 4, aant.

anukir,? 26, 2.
aḥa, *yan aḥa n* = *aḥa n*, hoe zou? 31, 4, aant.; *āpā yan*, immers indien, 48, 3;
turuñ inaḥa, hun was nog niets gedaan; cf. BK.
aḥakrama, tegennatuurlijke gang van zaken, 44, 3.
aḥawāda, beschimping, 37, 9.
aḥi, *añapi lanō*, z. aan geneugten overgeven (cf. BK), 19, 1, cf. *raras inapi*, 19, 2.
apsara, mnl. v. *apsarā*? 27, 10, aant.
(a)raṇa(n),? 37, 12.
ardha,? 29, 9, aant.
argaḍa, hindernis, 34, 10.
arnah, *māparnah*, bestemd (vrouw), 29, 7.
aruk, *añaruk-aruk* = *arug*? 35, 4.
arun, *kārun*, beiden, 36, 4, cf. BK.
asambhavaḥāsa, met een onvervulbare hoop? 12, 1.
aṣṭalīnga, *pinakā-*, (van een leraar gezegd), 2, 3, cf. Goris, diss., p. 132.
ata, „wel”, 20, 11 (zo?).
atī, begeren? 34, 2.
aṭik, *t-aṭik-aṭik*(?), bezin U op, 45, 9.
atīsūkṣma, zeer fijnzinnig, spitsvondig? 53, 6.
ātīwega, zeer snel, 17, 4.
atus-īvu, honderdduizend, 32, 14, aant.
awacamākārya, geen sprake van en geen doen aan, 38, 7, aant.
awan, *makāwan*, tot weg strekken, 40, 5.
awasthā, *sāwasthā*, in iedere omstandigheid, 48, 3.
awat, *añawati*, bespotten? 2, 11; *pañawat*, geschreeuw (v. vogels)? 23, 3, cf. BK.
away-awuy, s.v. plant, 22, 4.
awidita, stilzwijgend (voorbijgaan), 32, 1.
awot, ernstig, hevig (gevecht), 37, 11.

awuhawunĕn (sic?), tot as geworden? 33, 7.
awur, verward, 32, 20; —², ± dicht (v. sproeiregen), 24, 2.
awūt, ontredderd, 35, 5.
ayam-ayam(-an?), smachtend verlangen, 10, 10.
ayu, *aywan*, schoonheid? 18, 8; *anayu*, z. overgeven aan? 54, 3.
ayun, *silih-ayun*, elkaar belagen, 38, 1.
bāla? 34, 11, aant.
balya = *bale*, 27, 14 (*marpat*, cf. *pañ-cabale*?)
bañkras, opschepperig, eigenwijs? 31, 1 (cf. oj. *bañkak*, verb. met *kras*? cf. nj. *mbengkrès*, *bengkrèhan*, *bebèngkra-kan*?)
basa, ter sprake komen, in aanmerking komen? 35, 4.
bĕkĕl, lijftocht (fig.), 51, 1.
bĕndu(?), toornig? 54, 3.
bĕsur, korzellig, 15, 4.
bhaṭamantri, legeroverste, 46, 5.
bhaya, er is weinig kans dat? 10, 3.
bheda, *bhedadukha n smara*, een ander verdriet dan de liefde? 13, 9.
bherawa, *ma-*, als een Ćiwapriester, 32, 19.
bhinna, *tan bhinna*, niet gesplitst? 32, 1, aant.
bhoṅgan, eigen schuld (cf. nj.), 30, 3.
bhraṣṭa, *añbhraṣṭākĕna*, te vernietigen, 36, 12.
bhuwanawastu, het domein der aarde, 2, 2.
bibik, *amibik*, zich sluiten, 47, 3.
bilala, vast in slaap, 13, 1.
biñcañ, (liefdes)verwarring, 21, 6, cf. T. *byat*, —² *hulu*, de hoofden werden zwaar (van slaap), 19, 6.
cacah, *cacahan*, fragmentarisch? 24, 5.
cakralakṣana, naam v. slagorde, 34, 14.
caraka, *cumarana*, gaan, voortschrijden (? skt. *carana*?), 19, 5.
cĕlĕk, *pañĕlĕk*, gravure, tekening? Of: teken, symbool? 8, 4 en 10, 8.
cĕnga, berispen, laken, cf. T, 9, 6; 14, 2; *cĕngana*, te smaden, 54, 2; cf. ook mal. *tjangga*, mismaakt? Hoe verhoudt dit zich tot (skt. *cihnaṅga*?) *tjenangga*?
cidra, *añdra tinhal*, steelse blikken werpen, 18, 4.

cihna, *mañihnani* (sic?), bewijzen, 45, 8.
culuh, *mañulu-ñuluhku*, mijn gevlei, ik met mijn gevlei, 49, 10.
cūtajamma, misbaksel, = Jarāsandha, zie verder register.
dadak, *yan nwan pañdadakĕ*, als ik overrompel, 9, 2.
dadi, *kadadi* (zo?), het bestaan(de)? 21, 8.
dalih, *dali-dalihan*, voorwendsel, 10, 2.
dānakanyā („javaans skt”), s.v. huwelijk waarbij de vader zijn dochter ongevraagd wegschenkt, 14, 11, 13; 15, 8.
dañḍawīṣaya, tot de gezagsfeer behorend, 29, 9.
(n)ḍapuhawan, kapitein, 23, 7.
ḍapur, *a-*, zich groot voordoen, massief, 23, 4, aant.
ḍarat, *ḍaratan*, grond, land, 32, 13.
daśadeśa, natuur, omgeving? 20, 15.
dawut, *kakadawut*, verstrooid, verspreid? 36, 6, aant.
de, *ade* = *ande*, 23, 8; *putra nāyaka ta de narapatiduhitā*, oudste zoon t.o.v.....? 32, 10.
dĕdĕl, *dumĕdĕl*, verpletteren, 44, 8.
dĕnan, *dumĕnan-dĕnan*, steeds maar kijken? 37, 3 (cf. nj. *kedenganan*, *dĕnganga*?).
don, *kadon*, bedoeling, 14, 8.
drwya, bezit (dubbelzinnig), 13, 1; 19, 6.
dudū, *adudwa*, verschillend, 34, 14, aant.
duduk, *piniduduk* (v. een bruid), getooid in staatsie gezet, 18, 5, cf. echter 19, 2, aant.
ḍuhun, kris, 35, 4.
duñhus, 1. zo *duñhuk*, 23, 1? *kaduñhus*, op de top staand? 21, 3.
durus, *kadurus*, in grote mate, 14, 9.
duwak, *dumuwak*, fel treffen, 36, 19.
dyanrok? 36, 3.
e, *-e* = nj. *-é*, 12, 1 b.
ekapūrwaka, de ene oorspronkelijke, 42, 2.
eñjuh, coquet? 10, 12, aant.; id., 13, 2? uitglaten, 13, 10.
gaḍuh, tempel? 2, 11.
gagap, *aṅgagap tawan*, een slag in de lucht doen, 5, 1.
gāhya, innerlijk (tgo. *wāhya*), 34, 10, aant.

gaməl, het bespelen? de gamelan? 19, 6.
gawal, grof, 16, 2.
gantun, *agantunan*, hangende offerfransjes vormen? 47, 5, cf. T.
gara, (*ha*)*gara*, een echtgenote hebben? 27, 14.
garuḍawatāra, naam v. slagorde, 34, 14.
gātra, aftekening, spoor, 22, 3; *agātra-gātra*, z. vaag aftekenen, 19, 5.
garve laku, (gemaakt) rond stappen, 18, 9.
gəgəh, 26, 1 = *pagəh*.
gəgət sərəh, fel, grimmig, 10, 13, aant.
gəgö, *gənögən* (sic), vastgehouden, 48, 6; 1. *ginəgwan*?
gəməñ, *añgəməñi*, vastgrijpen (en weerhouden), 30, 6 (of *gənəñ*):
gəñḍin stri təpakan, vrouwenorkest v. slagwerk? 27, 7.
gəñgā, rivier, 38, 1.
ghārini, huisvrouw, 45, 10, cf. BK, skt. *grhīni*.
gilañ, *kagilañ-gilañ*, laten slingeren, 10, 18.
graha, *kagraha*, in het bezit van, 10, 8.
grəgut, *mañgrəgut*, woedend (nj.), 20, 11.
grək, *gumrək*, rumoerig (nj. *goemreg*), 35, 3.
grəñgut, *añgrəñgut*, bespringen, 30, 6 (cf. *grəgut*).
guntur, *guntu-gunturan*, watervallen? 20, 17.
gupi, *gumupi*, keuvelen, praten (of verb. met *gopita*?), 18, 3; 19, 7.
guru, log, lomp (van een lagoe?), 54, 1.
gyan, *gya* + *ən*, opgewonden? of = *gwan*, plaats (cf. *byat*, 19, 6 = *bwat*), 18, 6, aant.

haḍañ, *maḥaḥaḍañ*, opwachten (om zich te meten), 16, 5.
hajəñ, *añhajəñ*, regelen, 18, 2; z. overgeven aan, 52, 1; cf. *ayu* en BK.
hakin, *a*-? 13, 3 (cf. variant).
hala, *-ə*, onheilspellend? 23, 3.
halilinəñ, draaiierig, 35, 8.
hāmah? 36, 3.
hamham, zeker van zijn zaak, 40, 5.
hañan, *a*- geschaakt, 10, 9; *ma*-, geschaakte en schaker, 20, 14.
hañdap, *a*-, laag, 22, 1.
hañət, *kahañətəñ*, al te verhit, 32, 20.
hañša, *a*-*ə*, deinend, 24, 2, aant.
hañut, *ma*-, z. van het leven beroven, 26,

1; *səpañhañut*, cf. vert. en aant. 15, 5.
harama, *a*-, met mosselen, 32, 15.
haras, *pa*-, aanraking, liefdesgemeenschap, 26, 8.
harəñ? 21, 5.
harimbawā (zo?), *hinarimbawā*, bewel-dadigd, 51, 4.
hāt, *sañ mahāt*, beschermer? 35, 2, aant.
hati, *tan pa*-, zorgeloos, 19, 9.
hawər, *tan pahawəran*, onbelemmerd, 32, 19.
hawu, *ahawu-hawu*, toilet maken, 10, 16.
hayu, *haywana*, keur goed, 15, 3, aant.; *kahayun*, door schoonheid getroffen? 49, 8.
her, *añher*, opwachting maken, 6, 8.
həttahāsa, *añ*-, een schreeuw geven, 40, 5.
hidəpan, brein, ± fantasie, 31, 4.
hila, *a*-, zich een gelofte tot onthouding opleggen, 47, 2.
hina, *kahinan*, tekortkoming, 30, 1.
hinəb, *kahinəban*, toegedekt, 26, 5.
hiriñ, *kahiriñ*, overhellen, zwichten, 9, 5.
hirit, *a*-, benauwd (stem), 13, 7; 48, 1.
hrək, *n pañhrək* (of *-hrak*), terwijl hij schreeuwde, 29, 1; *añhrək*, schreeuwen, 35, 5.
hrət, *añhrət*, stokken (stem), 48, 1.
hulan = *wulan*, 32, 3 (afschrijvers-balinisme?).
hulun, *hulunakəna*, tot slaaf te maken, 14, 12.
humahula(*tāwaran*)? 26, 3.
huniasti? 34, 9.
huniña, *tan kahuniñan*, verwaarloosd, 24, 3.
huşadha, z. *wuşadha*.
hurwā, zijn zekerheid verliezen, 2, 19.

ikət, *kekətan*, poetische versie? 54, 1; en aant. 52, 5.
ilay, slip, 26, 3, aant.
ilu, *selwan*, mede(?), 18, 5.
indah, wees zo goed, 42, 1.
ingək, bewegen, 18, 4; *keñgək*, van plaats veranderen, 36, 18.
inid, *inid-inidan* (zo?), vlijmscherp, 19, 4.
ipak, *añipak-ipak*, klotsen, 36, 11.
iran, *kameranəñ*, beschaamd, 2, 14; *kiniran*, te schande gemaakt? 6, 11, aant.
iri, *iriri*, mismoedig? 2, 11, aant.
iriñ, *seriñ*, mede-, benevens, 3, 5; *sakiriñ*, gewillig, gedwee, 14, 11; *silih-iriñ am*

bĕk, proberen elkaar voor de gek te houden, 14, 2 (cf. BK 24, 11).

iwĕh, *iwĕhan* (zo?), bemoeilijkt, 49, 10.
wiwiñ, *aniwuiñ*, wild, razend, 35, 8.

jagjag, *a-*, grond onder de voeten voelen, peilen (nj. *djadjag*), 26, 4.

jahat, *kajahat*, vergaan (schip), 23, 7.

janapada, platteland, 33, 5.

janma, — *mānuṣa* = skt. *mānuṣajanma*, 2, 19, aant.

jañtĕn, onstandvastig? 46, 9, aant.

jayaturida, „kampioen” verliefde, 19, 3.

jĕlag, *añjĕlag*, overeind, open en bloot staan, 36, 13.

jĕmpa, *kajĕmpa*(k?), kantelen, 35, 8, aant.

jĕnĕk, *riñ* -, vrijmachtig, naar zijn welbehagen, 42, 1.

jigi, *tañ jigi*(*mwa*)? heerszuchtig? 45, 7, aant.

jinĕm, *kajinĕman*, door slaap overvallen, 19, 5 (zo ook Gonda bij CA 123, 18).

kadali, s.v. plant, 47, 3.

kadi, -², ongeveer, als het ware, 10, 13 en 17.

kalpaṣuṣa, met bloemen naar wens? 2, 11, aant.

kanara(*ñ*)?, 37, 1.

kaniĕb, achterover vallen (nj.), 36, 19.

kapala, *bala* -, legerhoofd? 36, 13.

kara, *kumara*, glanzen, 19, 5.

kartiĕka, *wawañ* -, herfstmens, nurks, 6, 11.

kataśaka, cf. aant. 33, 4.

kaŕwa, ontsteld, 25, 1.

kĕḍap, *sakĕḍap-ĕḍap*, ieder ogenblik, 21, 3.

kĕḍö, *kĕḍyakĕna*, cf. vert., 54, 2.

kĕg, *akĕg*, in diepe slaap, 13, 1; 19, 9.

kĕkĕs, *pakĕkĕs*, gebouw? trilling? 2, 10 (v.l.).

kĕmit, *añĕmit*, koesteren (verdriet), 48, 4;

pañĕmit, let op? beschermer? 45, 9.

kĕmuk, *kakĕmukan*, bedekt? (secundair van *hĕmuk*, via *añĕmuki*?), 36, 8.

kĕñḍĕñ, *kumĕñḍĕñ*, boogvormig, lang-gerekt? 23, 3.

kĕrpuh, *kakĕrpuh*, kletterend, 34, 8.

kĕtĕb, -*a*, als de drom meelopers, 38, 4, aant.

keŕwan, 18, 5 l. *keṗwan*.

kiḍaḍap, *añiḍaḍap*, grijpen naar, z. werpen op? 21, 8.

kilap, donder (blending van *kilat* en *gĕlap*), 32, 16 (variant).

kililan, *añililan*, een hoge golftop vormen, 23, 6.

kiñcañ, fronsen, 21, 7; *kumiñcañ*, id., 6, 6, *kiñkalama*? 36, 3.

kire, *ñ kinire*, het wel doordachte? 5, 3.

kis(*an*)? *nirākisana*? 3, 9.

krab, *akrab-krab*, een vracht dragen van, 13, 4.

krama, *asakrama*, gehuwd zijn, 2, 17, cf. T.

kidudu, *añidudu*, z. vastklemmen, 23, 5.

kiricik, *kakiricik*, kletterend, 32, 7.

kol, *kumol*, omvatten, 38, 4.

krak, *añrak*, schreeuwen, 32, 19.

krañ, eetbare schelp, 23, 5, cf. BK.

krĕk, *akrĕk* = (of l.?) *akrak*, 20, 10.

kuḍuñ, *ñakuḍuñ*, z. bedekken, wegschuielen? 20, 17, aan.

kulikah, *ka-*, overal verspreid liggen? 35, 7.

kulwan, *kapañulwan*, naar het Westen, 12, 3.

kumwat? plotseling, 36, 7? en 9?

kurubut, *mañurubut*, met velen opzetten, 35, 3.

kusa, *kinūsa-kūsan*, pass. v.: zich ergens op, overheen leggen, 21, 3.

kusumawarśa, bloemenregen, 19, 8.

kūṭamantra, verborgen (geheime) mantra's, 41, 2; AW 9, 5, cf. T 2, 154.

kwon, plaats, 48, 2.

labuh, breken van sexuële onthouding, 2, 8, cf. BK.

lād, *līnād*, tevens, tegelijk gedaan, 49, 2 (cf. nj. *ngiras*).

laki, *lakyakĕñ*, maak tot echtgenoot, 45, 10.

laku, *lakwa-lakwan*, in optocht, 27, 5.

lālana, *añlālana*, opvrolijken, 6, 5; id., of *a-*? 6, 14.

lale, *lumalay*, loshangen, 2, 17; omhoog-ranken, 23, 9.

lalĕh, fraai, o.a. 23, 4.

lali, verstrooid, afgeleid, 23, 2.

lalu, *pinalalu*, veronachtzaamd, verwaarloosd 32, 21; 37, 12.

lampuran? 27, 7, cf. T.

lampū, liever willen, cf. vert. 36, 15.

lamun, *lawas* —, 't duurt lang eer, 9, 1.

lañguk, protserig, 21, 2.

lañkuñ, lumañkuñ, verwaand, 34, 3; superieur, 34, 12; overtalrijk, 35, 1.
lañö, kalañö, in verrukking geraakt, 13, 5; *añlañwani* (zo?), verrukken, 22, 2; *linañwakëñ*, z. voorgesteld, 26, 9; *lalanwäkëña, lalanökëña*, in poëzie gebracht? 1, 3; *sri lün lañö*, cf. inleiding en s.v. *lün*.
lapana, hulpmiddel? 29, 2, aant.
lawë, linäwë-läwëkëñ ira, hij poogde hen 't hart te verkwikken, 51, 4, aant.
layat, malayat, z. onttrekken? 19, 3.
layu, kapalayu, meegesleept, enthousiast, 32, 2, aant.
lëbur, afleiding in 47, 6a?
lëga, añlëgana, te bevredigen, 9, 6.
len, ndi n apalenana, hoe zouden zij iets anders vormen? 42, 2, BK.
lëñë, -², versuft, 19, 9.
lëñhe, lumëñhe, onverschillig? 23, 2.
lëñhuy, gebogen, 27, 11, aant.
lëñit, ver verwijderd, 23, 2, 8.
lëpas, lumëpas, vergevorderd (maan), 26, 9; *añlëpasi kulwan*, z. ver naar het Westen uitbreidend (cf. nj. *lepas*, ver-reikend).
lëpit, gevouwen op elkaar liggende bladen van boek, 1, 2.
lëwih, añlëwihi, overtreffen, 28, 7.
liga, añliga-liga, z. ontkleden, 24, 4.
liguñ, lumiguñ? 23, 5.
lila, añlila-lila, op zijn gemak, 6, 5.
lin, liña, men zou zeggen, 47, 1; *tan lin*, sprakeloos, 36, 8; *kmalinana*? 12, 2.
linšir, lumšir, ontwijken, 20, 6.
lir = këlir, 47, 3.
liwat, kaliwat, voorbijgegaan, 22, 1.
loya, linolyan, pass. v.: de gunst verwerven van? 53, 10.
loyan l. *luhya(n)*, afkerig, 19, 2.
lud, añludakëñ, iets ergens in betrekken? 18, 3.
lulut, kalulut, voorwerp van liefde, 7, 8.
lum, golf, 36, 9.
lün, sri lün lañö, 1, 3; *naranätha* l.l., 54, 1; *aron aluñ lañö*, 10, 6; cf. inleiding; *añlünakëñ*, doen ontbotten, 18, 3 (of: *añluñhaken* < *luñhä*?).
lupta, missen, verkeerd, 9, 5.
luput, — rinasan, fout begrepen, 31, 1; *kaluputan*, schuld hebben, een fout maken, 10, 13; 14, 10; 50, 4.
luru, lumuru, kwijnen, 12, 1.

luwuk, kaluwuk, diep gelegen (dal), 22, 2.
lyus, alyus, vernietigd, 34, 1.

mah, ziehier, 16, 2.
mahä, i -, opzettelijk? 10, 10.
malar? 10, 15.
mantan, reden, oorzaak, 11, 2 (*matañ*).
mara, wel, 2, 9; nu, echter, 4, 8; 7, 9c (*marëki*); 8, 2 (of: komen?); *marikä*, zij, 7, 9b; *marëka*, zij, die, 44, 7.
märga, aanleiding, 31, 2.
masahirahu? 19, 10, aant.
mättränta, versterking v. *mättra*? 46, 3, aant.
milañ, a-, afzoeken, 2, 13, aant.
mimba, s.v. boom, 6, 6; 21, 7.
muñër, l. muñëñ? verdwaasd, 36, 10.
mur, amüra, zou vertrekken, 49, 10.
murulu, a- (zo?)? 38, 3.
murutu (zo?)? 18, 8.
mušti, stof, inhoud, 10, 6, cf. BK.
mutya, parel, 18, 7.
mwās, tamawās, 't duurde niet lang, 33, 8; CA 132 en 133; *tan pamwās in hru*, geen schrammetje oplopen van de pijlen, 40, 1.

nanendah? cf. *wan*, 2, 18.
ñari, -², steeds? (=, cf. *sari²*?) 26, 2; wsl. fout voor *bari-bari*.
nata (zo?), ? 48, 3.
ndä-ndä, plotseling, 40, 2 en 10; zo ook BK 1, 24?
nihä (v.l.) = *nihan*? 14, 10.
nirwigati, van geen betekenis, 10, 14 (cf. *nirwikära, nirwighna*).
nis, anisa, te verdwijnen, 10, 9.
nistantä n, hoewel gij . . ., 42, 1.
nyätmäja, prinses, 8, 3; 12, 4; 21, 6.
nyäpan tahan, 7, 10, aant.
nyäsa, inrichting, 6, 13; versiering? 18, 6.
nyasta, „neergelegd”, 55, 1.

pađëm, uitgeblust (hoogmoed), 14, 5.
padi, pađin, te zoeken, 4, 5, aant.
pakahan? 11, 3.
pakan, amakan, eten, 27, 3.
pakša, mamakšan, partijgenoten zijn, eensgezind, 3, 7.
pakšapäta, partijdig, 29, 2.
pama, beeld, gelijke (< *upamä*), 2, 12.
pan = apa n, hoe zou? 16, 6.

pañcabale, wat precies? 2, 11.
pañcaratna, s.v. verblijf, cf. vorige en *pañcarēṅga* (T)? 6, 14.
pandāpa, ? 22, 2.
paṇḍēn, *paṇḍēn*, pass. v.: kijken naar, 6, 7.
paṅkruk, hoge wachtplaats, schuilplaats? 38, 2 (cf. nj. (m) *angkroek*).
panti, (deel v.) gebouw, 21, 3.
parihāra, voorzichtigheid, 28, 10.
parisāra, volgeling, gevolg, 27, 10.
pastika, *pinastika*, gezuiverd (pruim, door witte tanden), 16, 7.
pātāla, aarde, 36, 18.
patih, *amatih*, in orde brengen? 32, 9;
pinatih, aangewezen als (of: hoofd-vrouw?), 52, 2.
payān, *amayaṅ*, met treknet vissen, 23, 6 (cf. mad. *pađang*).
payuṅ mayūra, 21, 2, aant.
pējah, *kapējah*, dood raken, aan zijn eind komen, 28, 9.
pēncar, *kapēncar*, gegrepen, gedrukt (door nagels)? 2, 18 [v.l. *kapēncir* (n)].
pēñēn, *kapēñēnan*, versuft, beteuterd, 35, 8.
pēpō, *apēpō*, hortend, 27, 3.
pētik, *sapētik*, een klein beetje, 20, 9.
piđara, *pinidara*, de ten grave gebrachte, 38, 4, aant.
pilih, er is moeilijk te vinden . . ., 12, 4.
pipi(yeka)? 17, 2.
pisan, *mamisan*, volle (neven), 3, 8.
pīta, dranken, 2, 16.
praja, volk, 39, 1, aant.
prārtha = *parārtha*, 29, 9.
pravīra, een soldaat (= nj. *pradžoerit*), 14, 8.
prāya, meestal, voortdurend? 10, 2; cf. s.v. *anta*
prayāsa, inspanning, 4, 2.
prayoga, middel (of: toepassing?), 20, 8.
pū, *para pū*, corypheeën? 34, 10 (*mpu*?).
puḡ(ē)ran, vesting, 34, 9.
puji, voorwerp van verering? 49, 8;
pujin? 21, 5, loffelijk, 21, 7.
pulih, *apulihan*, over en weer, 38, 3;
amapulihakēn, tot de strijd doen terugkeren, 37, 14.
punti, pisangboom (T) ? 21, 4.
pupul, cf. aant. 32, 11.
puput, *apuput*, uitlopen op, 37, 5; — *pati*.

z. ten dode wijden, 10, 13; *pamuput*, voltooiing (of: toppunt?), 2, 15.
pūrwa, *para* —, de voormannen, 28, 2.
puṣpa, bloem (met zinspeling op verering), 6, 2.
puyān, s.v. dienaars, 18, 5 (<*mpu hyān*?).
pyah, zwakke plek (<lies; ± Achillespees), 14, 2.
pyas,? cf. T, 19, 3; *apyas*, gefronst, 23, 9.
raga, *araga*, onstuimig? 33, 7; *raḡan*, van hartstocht bevangen? (T), 19, 8; *raga-ragan*, onstuimig, roekeloos, 36, 18, cf. 5, 1 en BK.
rāḡan, wazig, 13, 2; *raga-ragan*, vaag zichtbaar, 2, 18.
rakat, *aṅrahat*, z. wijden aan, toegewijd, 6, 5.
rahinēn rātri, dag en nacht, 20, 5, BK
rājasa, donker, zwart, 2, 14; 21, 7; door hartstocht overweldigd? 13, 8.
rakṣa, *pirakṣa*, bescherming, 29, 10.
ramēs, *aramēs*, vermengd, verward (cf. nj.), 24, 5.
raṅḡa, *karāṅḡan*, haremvrouwen (cf. bal.), 27, 7.
rarab, *ḡarara-rarab*, de regens (fig.), 21, 4.
rāsika, mingnot, 9, 3; *a-*, minnevreugd smaken, 16, 3.
rawat, *aṅrawat-rawat luh*, tranen in de ogen hebben, 8, 5.
rēbu, *rumēbu-rēbu*, steeds maar troosten, 21, 6.
reh, *-nūn*, voor zover betreft? 36, 14; *areh*, regelen, 10, 16.
rēkah, l. *rēbah*? 23, 4.
rēnah, plaats? 35, 1.
rēñēn, *rinēñēnakēn* (? v.l.), pass. v.: er-gens over heen praten (cf. *ēñēn* en T), 14, 2.
rēnik, *arēnik*, fijn, 24, 4.
rēñō, *rēñō-rēñōna nira*, ±: haar aandacht-schenken, 50, 4.
rērēb, *aṅrērēb*, overnachten, 26, 7.
rēsēh, *arēsēh*, akelig, 26, 2.
rimān, *aṅrimān*, ontroerend, 10, 9.
rinraṅ, ontroering, verwarring 6, 8; 10, 2.
riwēḡ, *ariwēḡ*, vermoed, 33, 1; *aṅri-wēḡ-riwēḡgana*, allerlei moeilijkheden te veroorzaken? 32, 5.
roma, *karoman*, haardos.

rahur, rumuhurana, overtreffen, te boven gaan, 32, 5.
rumban, karumban, zieden (water in rivier), 38, 1, cf. T.
rumuh, arumuh, in groepen? weiden? 33, 5, aant.
run(a), rumuna = *rumuhma*? vert.? 16, 5.
ruñu, tanpaparunwan, niet om aan te horen, 46, 8.
ruruh, ruruhēn, op te zoeken, 34, 2.
rusak, arusak-rusakan, een chaos (van bloemen) zijn, 47, 5.
rwa, kinarwan, samen (gedaan), 18, 2; *anarwani*, iets delen met, 26, 7.
rwan, anrwan (<*rowan*?), helpen? 19, 8, cf. T; wsl. 1. *anlwania* (hs. F.)

sa: sānukhānē, al wat verkwikt, 6, 4, aant.; *sa-māra-nira*, bij al haar gangen, 10, 2; *sa-kṣatriya*, juist iets voor een ridder, 28, 10; *sadumona*, ? 31, 4; *sāpuliḥ*, ieder die weerstand biedt, 36, 6; *ndan i salihat W. ri san N. karahatan*, maar zodra W. zag dat N. getroffen was, 37, 16.
Sabhācarita, het 2e boek v. h. Mahābhārata, 52, 7.
sabut, sumabut-anabut, alles overweldigend? 36, 2; cf. *rēbut*? of *saput*?
sādhu, api-, z. als monnik voordoen, 29, 5, aant.
sagala, blinkend, 32, 7, BK.
sah, asah, gescheiden, los, 27, 3; *sāhana*, te scheiden? 31, 5, aant.
sahab, bedekking (v. de hemel), 40, 1.
sāhasa, sāhasan(a), te overrompelen, 9, 3.
sahasrabhāgya, kasahasrabhāgyan, in-duizend-deelbaar-heid? 52, 1.
salēsēk, pa-, gedrang, massa, 37, 14.
salukat, n panalukat, de s. bespelen(d), 19, 6.
samanā, in -, ri -, nu, thans, 9, 7; 53, 7.
samanākana, in -, nu, momenteel, 10, 2; 29, 6; hoe echter in 10, 16?
samar, anamar, gelijken, 32, 12.
sambandha, pasambandhan, familierelatie, 3, 7.
sambe, pasambyakēna, een wenk te geven t.a.v., 6, 12.
sāmi = nj. *sami*? 24, 3.
samogha = *mogha*? 3, 6.
sāmohana, verbijsterend? 36, 9.

samun, anamun, z. onttrekken (? cf aant.), 19, 2.
sāna? aant. 34, 1.
saṇḍa, sumaṇḍa(n), z. neervlijen (nevels)? 12, 5.
saṇḍan, n pananḍan karas, een pen voeren? 13, 5, aant.
sandhi, japasandhi (zo?), gebedenreeks, cf. T, 45, 6.
saṇḍun, kasaṇḍun in rat(h)a, een blauwtje lopen? 2, 15, aant.
saṅgraha, pasāṅgraha, feestelijk onthaal, 42, 4.
śāṅkara, heilbrenger, 45, 8.
saṅkriṃan, ? 10, 5, aant.
saṅkhya, kasaṅkhya, vermaard, 2, 6.
sanlēt, sumānlēt, verkleefd, 16, 3 (cf. *sumānlök*, Jb.).
saṅśaya, maka-, haar twijfel uitend, strekkend tot —, 47, 5.
saṅṣipta, kortom, derhalve, 7, 2, aant.
sāntwika, kasāntwikan, gemoedsrust, 45, 9 (foute variant?).
sañu, asañu pati, zijn leven veil hebben, 26, 2.
sapāra = *saphala*? 37, 9.
saṭpa, n pañasaṭpa(n), als in de 7e maand, 46, 8.
sār, sumār, zwevend (wind); of geurig? 26, 8.
sārabhūta, leider, voornaamste (onder wiens auspiciën een feest staat), 15, 3, cf. echter aant.
sarakṣa =, 1. *surakṣa*? 32, 18.
sarasah, anarāsah, z. naar alle kanten verspreiden, 36, 19.
sarik, anarik, „plagen”, 6, 12; *sumarik*, als vloek treffen, 12, 5.
sattwika, kasattwikan (zo?), waarheidstrouw, 45, 9.
sāwananan? 7, 5, aant.
sarwun, haan? 13, 11, cf. s.v. *tēnuñ*.
sēgut, sumēgut, fel, vol vuur, 20, 11 (GR).
sek lar, interjecties? 40, 4.
sēla, anēla, ergens tussen door gaan, 27, 11.
sēlan, sinēlanakēn, bij verrassing overvallen? 33, 9.
sēlat, anēlat, ergens tussendoor te zien zijn, 24, 5.
sēlēk, kasēlēk, verrast, bij verrassing, 36, 11.

sělěwěg, kasělěwěg, zo? 1. *kasělěsək*, in het nauw gebracht? 35, 4.
seně = *seněh*? 27, 8.
sěngu, kasěngu-sěnguhan, hoe? cf. Jb.? 12, 2.
sep, hasep, te laat zijn, 3, 9; *anep*, verrassen, 37, 17.
sěpěr, kasěpě-sěpěr, hier en daar aangaan, 14, 4.
sěsök ri karna, de oren tuiten ervan, 37, 9.
sewa, asewa manis, een hulde van vriendelijkheid brengen, 49, 7; *asewa bhakti*, hulde betuigen, 50, 7; *masewan*, als *pasewan*, vereerde optreden? 53, 1.
šighra šighrakěna, om tot spoed aan te zetten, 34, 7.
sili = *silih*, HW 34, 8.
silih, wissilih, wisselvallig, 7, 10, aant.
silunlun, hulpmiddel voor het hierna maals, 25, 1, BK.
simpěn, sinimpěnan? 45, 3.
sinhit, kasinhit, ter kimme nijgen, 19, 5.
sini, scherp, 49, 7.
sinšan =, 1. *sunšan*? averchts, 30, 3.
sipin, ⁻², oorsieraad, 32, 15, cf. echter aant.
sirin, sirinan, gelijke, 2, 2; *sirinakěna* (zo?), te vergelijken, 21, 8.
sisih, sisihan, partner, echtgenote, 16, 1.
sisik, asisik-sisik, z. schuren, 27, 3.
situ, asitu, een dam vormend, 23, 4, aant.
siwi, sapaniwyan, één van heer (of: dienst), 52, 3.
smrti, sasmrti, volgens de traditie? of: met vroom gepeins? 42, 1.
söb, mild, lauw, 26, 8.
šobha, tan -, niet rein, — gelouterd, 23, 7, aant.
šoka = *asoka*, blij?? 46, 5.
somah, cf. aant. 2, 1.
somya, behouden, 7, 3; 10, 1.
soñ, watu sumoñ, overhangende steen, 19, 2, cf. 21, 3.
srak, tan asrak, hees, 20, 16, aant.
srañ, asrañ aywan, z. in schoonheid meten? 18, 8.
šrānta, ongeduldig, 36, 18.
srěp, kasrěpan, verkild, huiverend, 26, 5.
srěpět, a-, druk in de weer? 18, 6.
šuddhi, genegen zijn (nj. *soedi*!), 10, 9; 48, 3; 54, 2.

sugal, misugal, nors, 30, 10.
sujiwita, ? 10, 8, aant.
sukha, asukha-rāmyan, z. verlustigen, 50, 8.
sukhābhayudaya, ontstaan van vreugde (cf. tekst), 31, 10.
sunkělit, sinunkělit, in de gordel gestoken, 35, 4.
sunsun, asunsun guyu, met gelach begroeten, 13, 4.
šūnya, stille plaats, 14, 8; *kašūnyan*, id., 18, 1.
surak, pinasurakakěn, uitgejouwd, 23, 3.
surabahni, s.v. vuur, 2, 6.
suruh, tampasuruhan, zonder uit te nodigen, 45, 1, aant.; *suruham* = *sirih*? 49, 2 (of: belastingambtenaren?).
susuk, susukěn, last van een doorn hebben, 19, 8, BK.
suwěñ, sinuwěñ, opgerold, 10, 15.
swan, tan swan, ongewoon? 32, 14.
swargā, moge ten hemel gaan, 25, 1 (Jb.).
swargastha, in de hemel levend, 19, 9, aant.
syah, ? 21, 5.
syapa, tātan syapa (zo?) *len*, en geen ander, wie dan ook? 14, 9.

tā, — *hana*, niet (is), 48, 5.
tahas, s.v. toiletdoos, 10, 15.
tahěn, katahěnan, door brandstof aangewakkerd? 47, 6.
talěb, katalěb(an), per ongeluk te diep gaan, 19, 1, cf. *tělěb*.
tampu, katampwan, door regen bespat (cf. nj.), 6, 10.
tamtam, anamtami, bevredigen, voldoen, 20, 15.
tañgama, ka-, bij verrassing, 16, 6.
tañgwan, n patañgwan, consequent volhoudend, 29, 1.
tani, anañhi, wekken, 13, 5; *anānya-nānyakěn*, tot opstaan brengen, 12, 3.
tañutini, ? cf. aant. 38, 5.
tapěl, masker (danser?), 18, 8.
tapih, anapih, als een rok(?), 27, 3, aant.
taraban, s.v. warande? 6, 14, cf. variant.
tarěnga, golf, 24, 2, skt. *tarānga*.
tarub, tent, 18, 8.
taswā (zo?), ? 14, 1.
tatar, timatar, uitgespreid (cf. Jb), 26, 7.
tatur, goud, 8, 5; 22, 3 (*jěnu* -).

tawēr, katawēr, per ongeluk een snee krijgen, cf. *tēwēr*, 19, 1.
tēb, hatēb, vol, 26, 7, aant.
tēbah, anēbahakēn, slaan met, 36, 16.
tēka, anēkani, afgaan op (of: veroorzaken?), 50, 6.
tēkāsih, geliefde, 22, 3, BK.
tēnuñ, olih . . . sawuñ tēnuñnya, ze kreeg een haan als wichelaar, m. a. w. een kans op succes? (cf. BK 88, 57, waar T (s.v. *tēnuñ*) ook voor *sawañ*: *sawuñ* oppert) 13, 11.
tēp(a), tumēp(a), ? 2, 11.
tēpa, timēpa, nagemeten, in goede verhouding nagemaakt, 18, 7.
tēpakan, slaginstrument, 19, 6; 27, 7.
tēpēt i, juist terwijl (?), 28, 8, aant.
tēwēk, begin, 47, 2.
tida, tinida, versmaad, 48, 2.
timbañ, animbañana, het op te nemen tegen, 31, 6; *tinimbañan*, het pass. daarvan, 32, 20.
tiñdu, atiñdu-tiñdu, heuvelachtig, glooiend, 22, 1 (cf. *tinduk*).
tiñgal, tiñgalan, achtergelaten have, 35, 7.
tiñgilis, aningilis, staan (alleen —?), 2, 10.
tiwas, katiwasan, onvermogen, 32, 5.
trañ, katrañan, door het zonlicht bescheenen, 6, 8.
trasa(mēñēr), ? 47, 7.
trāya, 1. *trāsa*? 53, 2.
trēs, katrēsān, door schrik bevangen (Jb s. v. *tērēs*), 34, 3.
tuha, alun tuha, hoge golf, 32, 15, aant.; 37, 13.
tuhu, -³ = nj. *tetoehoe* (vogel), 13, 4.
tuku, tinuku, beoorloogd, 44, 8.
tulus, „heus”, werkelijk, 16, 2.
tumbas, tumbasan, bruidsgeschenk, 10, 8.
tumpēk, katumpēk in, onder de voet gelopen door, 35, 8.
tunḍan, bovendek (v. schip)? 23, 7.
tunḍēs, katunḍēs, fijngedrukt, 38, 6.
turun, a- bhāsa, een kakawin neerschrijven? 53, 9; *turunan*, neerdaling (v. gunst), 10, 7, 9; *tinurun*, pass. v.: op iemand neerkomen? 19, 3.
tūt, vervolgens? 2, 3.
tutug, silih —, elkaar slaan, 37, 17.
tutuk, satutuknya, (een boek) van a tot z, 54, 3.
tuttur, kinatuturakēn, pass. v.: zijn be-

wustzijn richten op, 32, 4, BK 38, 9;
pituturan, vermaning, 26, 2.
ubhaya, tan pañubhayana, zonder een belofte gedaan te moeten hebben, 29, 9, aant.
ucap, mamucapana, te bepraten, 14, 13;
pañucapan, woorden, 19, 4.
ulah, an ulah kuñ, dat liefde hen bewoog? 6, 12; *kolah-ulahān* (zo? cf. aant.), opschudding, 21, 2.
ulih, -², meegebracht geschenk, 10, 1; 49, 4 (jav. *olēh²*); *pañuliha*, middel om . . . meester te worden, 47, 4; *solihana-nya* (met „-a generale”?), al wat hij had meegebracht, 17, 2.
ulur, -², snoeren (v. offerschotel), 18, 7.
umpul, sakahompul-umpul, opgepropt, cf. nj. *oempel-oempelan*? . . .
unḍēñ, anunḍēñ, neerzigen, 6, 12; BK 41, 3.
unḍuñ, -², stapels, hopen, 22, 2.
untab, muntab, oprijzen (golf), 23, 6.
upadi, upadiñ, te zoeken, 4, 5.
upaśubha, louteringsceremonie, gastmaal, 32, 17.
upēk, (k)opēk, benauwd, 27, 11.
urub, anurub-urubi, doen ontvlammen (anders Jb), 14, 7.
urut, wolkstreep, 19, 5.
usak, beschadigd, vernield, 36, 13.
uwa, s.v. dienaars, 18, 5; 19, 7.
uyu, inuyūyu, toegebulderd, 26, 8.
uyut, anuyut-uyut, kwijnend, 16, 4; afkerig, 23, 1.
wada, winada, becristiseerd, 31, 12; zo wsl. ook *winada* bij Jb. (cf. T).
wadal, kawadal, losgescheurd? 38, 1.
wahana, a-, tot voertuig hebben, 16, 6.
wahēl, haarsieraad, 11, 3; *winahēlakēn*, tot haarsieraad gemaakt, 10, 5.
wahu, winahwan, opgemaakt (getooid), 6, 10.
wala, pand, 8, 4; cf. Ng 1, 2 en bal. (ook bv. bij *Korn*, Adatrecht: gedingpand).
walēs, animalēs-malēs(-ana?), te vergelden(?), 10, 11.
wali, tan amali sānak, geen broeder duchten, 37, 18, aant.
walik, awalikan, woelen (golven, cf. nj.), 23, 6.
waluy, kawaluy, afgewezen, 15, 5

wan = *awan*, luchtruim? 2, 18, aant.;
tan wan mātrānta, geen sprake van,
 46, 3, aant.
wanawasa, *amanawasa*, in het woud ver-
 toeven, 21, 1.
wanēh, *awanēh*, er niet tegen kunnen?
 19, 2; beu? onafgebroken? 53, 8.
waragañ, kampioen, 34, 9, aant. en 12;
 BK.
warana, (be)schermer(er), 51, 6.
waray, *awaray*? 32, 11.
warég, volop, helemaal? 32, 14 („zat“).
waru, hibiscus, 18, 9.
was, *amasi*, duidelijk maken? 11, 1.
was, z. dwingen? 7, 11, aant.
wāśa, *awāśa* (zo?), ? 24, 1.
waspada, *w(in)aspadakēn*, verduidelijkt,
 bewezen, 31, 4.
wastu, *wastwana*, vast te stellen, 42, 2.
wawa, *mawawa*, aanvoeren, 2, 4, BK;
ṣamawān, plaats om te brengen, 4, 8.
wawa, gloeiende kool, 47, 7.
wayaṅ wwañ, 23, 3, aant.
wāyasa, kraai, 32, 16.
wēdal, *mēdalakēn*, vertonen, 2, 15.
wēdar, *mēdarakēn*, onthullen, 10, 4.
wēdi, *kawēdyakēna*, te vrezēn, 31, 9.
wēlar, *winēlarakēn*, als een oorsieraad
 gemaakt, 47, 3.
wēlu, zo? 32, 11.
wēni, *sumāwēni*, een nacht overblijven,
 10, 5; *sawēni*², nacht in, nacht uit
 (cf. *sari*²), 14, 7; *kāla māwēnyan*, de
 tijd had een nacht over gestaan, d.i.:
 de nacht was verstreken, 15, 1.
wētū, *awētū sēkar*, bloemen voortbren-
 gen, 2, 17, cf. 1, 1; *awētūwa-wētūwan*,
 op allerlei manieren uitēn, 40, 10.
wēwēg, *mawēwēg*? 24, 1, aant.

wēwō, *amēwō*, toenemen, 18, 10.
wibhāga, *mawibhāga*, zich splitsen, 46, 1.
wibhājya, *mawibhājya*, id., 42, 2.
Widhāyaka, Wetgever, regelaar, 45, 3.
widhi, *awidhi*, de ceremoniēn van een
 huwelijk leiden, 3, 6; *wimidhi*, aange-
 wezen, 16, 1; *wimidhyān*, geïnstrueerd,
 ingewijd, 15, 9.
wijah, *amijahakēn*, aanmoedigen, 19, 10.
wikrama, *kawikraman*, heldenmoed, 45, 2.
wilaja, ? 21, 5.
wiluma, ijdel, vruchteloos, 8, 7.
wintañēn, sterrenrijk, 51, 2, aant.
wirāga, voorhoofdsversiering (*traṅga-*
na?), 11, 3, cf. 13, 11 en BK 19, 4; s.v.
 bloem? 24, 5.
wiyuñan, kikker, 20, 17.
wrā, *kaṣarā*, verspreid raken, 13, 3.
wulat, *kaṣwulatan*, te zien, gezien, 36, 14.
wuñar, *amuñarana*, op te vrolijkēn (an-
 ders Jb), 2, 8.
wuruk, *muruk*, onderrichten, 54, 1; *winu-*
ruk-wuruk, onderricht, 1, 3.
wuruñ, *mamuruñakēn*, verijdelēn, 37, 12.
wus, *amus*, er een eind aan maken, 49, 1.
wuśadha, *-nta*, door U te genezen, 20, 3
 (betere lezing: (*h*)*uśadhanta*!).
wwañ = nj. *wong*, immers, 7, 7 (spreek-
 taal!).
wwail niñ wwail, rasechte demonen, 28, 3,
 cf. SD.
wwit, *wiwwit*, van hem werd afscheid
 genomen, 17, 5, cf. T.
yatan, opdat, 48, 6.
yogya, *yogyān*, 14, 10 en *yogyāna*, 34,
 15, toe te passēn; *yam yogyāna*, in-
 dien werd goedgekeurd, 28, 9; *kayog-*
gyān, geklets over „gepast“, 28, 10.

OVERZICHT VAN DE VERSMATEN.

In de 54 (of 55) zangen van de HW worden 27 (28) verschillende metra gebruikt
Ook van elders bekend zijn (zie BK p. 267 v):

1, 13, 34: śārdūlawikrīḍita.	31, 41, 49: rajani.
2, 5, 11, 21, 25, 42, 54: jagaddhita.	35: madraka (WS 93).
3: upendrabajra.	36: suwadana (WS 90).
4, 16, 26: s.v. kṛti (BK 6 etc.).	37: suwañśapatra (SD 30, BY 39).
6, 40: sragdharā.	38: śikhariṇī.
7, 18, 22, 28, 43, 50, 52: wasantatilaka.	44: dodaka(wṛtta) (WS 48, BmḍP kak 10).
8: b) en c) van udgatāwiṣama (BK 46).	45: s.v. wikṛti (BK 2).
10, 12: s.v. prakṛti (BK 64).	47: s.v. ākṛti (prof. Gonda).
14: mālīnī.	(55: śloka?).
15, 30: indrabajra.	
19, 32: s.v. ākṛti (BK 38).	Mij onbekend zijn:
20, 53: aupacchandāsika.	9, 17: ~~~~~.
23: s.v. aṣṭi (BK 10).	33: ~~~~~.
24, 39, 51: aśwalalita.	46: ~~~~~.
27, 48: praharṣiṇī.	
29: mandākrānta (WS 81).	

INHOUDSOPGAVE.

	<i>pag.</i>
I. Inleiding	3
II. Tekst en critisch apparaat	13
III. Register van eigennamen	87
IV. Glossarium	91
V. Overzicht van de versmaten	101

VERHANDELINGEN
VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL IX

HARIWAŃŚA

VERTALING EN AANTEKENINGEN

DOOR

Dr A. TEEUW

'S-GRAVENHAGE - MARTINUS NIJHOFF - 1950

VERTALING EN AANTEKENINGEN.

1. 1. Daar, op de top van de berg, aanbad ik, strevend naar de steun der goden. Ik wijdde mijn gedachten aan de komst van god Wiṣṇu, die ik mij voor de geest bracht, gezeten op de lotusbloem. Volmaaktheid in de poëzie te bereiken was het doel van wie deze meditatie, als verering van Wiṣṇu, volbracht, opdat hij degene die dit gedicht vervaardigen zou ten zegen ware, zodat hij zijn naam als dichter bestendig zal zien.
 2. Dus niet anders kan het verhaal zijn dat verteld moet worden dan een lofprijzing van god Wiṣṇu. Hij moet vriendelijk worden aangesproken door het ontplooiën van een lied, een dichtwerk, geschreven op de op elkaar liggende schrijfbladen. Maar het is er verre van dat ik het zou vermogen; ik kan slechts hoop koesteren, omdat ik een zo nadrukkelijk bevel van de koning kreeg, Zijne Majesteit Dharmeswara, de Wereldoverwinnaar, Jayabhaya, die gevaren overwint, immers wezenlijk een belichaming van Wiṣṇu.
-

1. 1. Ook hier, evenals in het BK, drie wijdingsverzen, die hier echter een aparte zang vormen. Ze lijken iets minder moeilijk, het eerste vers vooral schijnt grammaticaal vrij duidelijk. We zouden natuurlijk graag weten op welke berg Panuluh Wiṣṇu zijn hulde gebracht heeft, maar veel meer dan een gissing wagen kunnen we niet. In Jayabhaya's rijk zullen zoveel bergen geweest zijn, de vraag is of er één speciaal aan Wiṣṇu gewijd was. Gezien de plaats waar de oorkonden uit Jayabhaya's tijd vandaan komen (Ngantang, Goerit) zou men voorts nog de gissing kunnen opperen, die eigenlijk al te simpel lijkt: dat nl. de goenoeng Kawi bedoeld wordt, en dat deze berg dus inderdaad als „Dichterberg” bekend stond, omdat daar dichters („taalprijsters” immers!) hun godsdienstige verering plachten te bewijzen. Denk wellicht ook aan Bharāḍa i.v.m. deze Kawi?
In formulering en uitwerking valt enige overeenkomst op tussen deze drie verzen en BK 1, 1-3, al schijnen de laatsten aan Kāma gewijd.
2. a) of toch *ndi n*: wat dan wel? Niets anders..., met een s.v. rhetorische vraag als bv. ook in Ādip 73: *ndya ta(ya) nihan* — c) is onzeker; naar mijn vertaling dus: ik besef mijn onvermogen, maar omdat de koning het zo nadrukkelijk wil doe ik het dan maar, op hoop van zegen. Men kan echter ook *amalar* bij *kawaśa* trekken en dan nog op tweeërlei wijze vertalen: 1) het is er verre van dat ik er iets van heb te verwachten, immers de vorst heeft me te zeer gehaast met zijn bevel (we worden dan even herinnerd aan het slot van de AW: 36, 2c: *bhrāntāpan tēhēr*... ik was in verwarring omdat ik enz., dus: ± gejaagd, gehaast?); 2) het is er wel verre van dat ik er iets van te verwachten heb, maar (ik doe het toch maar omdat, het bekende *apan* na een ellips) de vorst heeft zo bij me aangedrongen. Dan worden we misschien herinnerd aan BK 1, 3a-b, hoewel t.a.v. mijn vertaling daarvan evenzeer geldt: *durān kawaśa(malar)* — over de problemen van d) zie men de inleiding, over Jayabhaya.

3. Niet op grond van mijn bekwaamheid doe ik dit echter, immers onveranderlijk draag ik het teken van mijn falen met mij. Een bloemenhulde neer te leggen aan de voeten van Janārdana, dat alleen is mijn uitsluitende bedoeling. Daarom moet het boek Hariwaṅśa gevormd worden in een poëtische versie; als teken van het langdurige onderwijs dat ik van de verheven In Schoonheid Uitspruitende heb genoten in de poëzie.
2. 1. Vroeger, toen god Wiṣṇu vorst werd, als edele beschermer van de wereld, een smetteloos held, heette hij koning Kṛṣṇa, gevreesd bij zijn vijanden. Hij was een telg van Soma, van het geslacht van de Yadu's, een zoon van Basudewa, als amṛta voor de gehele wereld schonk hij vreugde door alle misdadigers te doden.
2. Daarenboven stond hem in het beschermen van het aardse domein zijn oudere broeder ter zijde, één van leven met hem, vermaard in de wereld onder de naam van Baladewa; geen was er die hen evenaarde in hun moed. Zon en maan die op aarde waren neergedaald zou men hen immers kunnen noemen zoals ze samen waren, even schoon, vast van zins om de vijand te vernietigen als de duisternis, wanneer hij het slagveld tot benauwens toe vervulde.

3. a) naast *kaciryān* dus de lezing *kadhīryān* of *kaḍīryān*. Het eerste zou men als blending van *dhīra* en *dhairya* kunnen opvatten, met als vertaling: immers voortdurend faal ik in volharding. Een afleiding van *ḍīri* levert m.i. geen bruikbare vertaling — c) *Hariwaṅśaparwa* levert de zelfde vragen als *Bhomakāvya* in BK 1, 3 (cf. inleiding op deze tekst, p. 34). Wordt de, een skt. HW bedoeld? Of een Jav. parwa? Of nog iets anders? Of (niet zeer waarschijnlijk) deze tekst zelf? Lett. staat er dus: het HWparwa moet gevormd worden, (na)gevolgd en tot poëzie gemaakt; men lette op de ongewone gereduplicateerde vorm van *laṅō!* — d) over de leraar (vorst?) *śrī lūn laṅō* zie men eveneens de inleiding.
2. 1. c) ik giste, omdat een vertaling van de overgeleverde tekst niet goed mogelijk schijnt, en vooral ook op grond van de merkwaardige parallel in AW 21, 2c, de lezing *wetbet Soma sirē*, lett. dus: hij was een telg van S., zijn geslacht was dat der Yadu's...
2. c) *līṅha* of *līṅa* vaak m.c. zo, als *-a* vorm van *līn*; in de laatste twee regels dus de vergelijking: zon en maan tgo. duisternis, waarbij de adjectieven *hibēk* en *asalēsēk* zowel op *pētēn* als op *musuh* slaan.

3. Dan was er de wijze Sāndīpani geheten, hun leraar, die als hofpriester optrad. Onwrikbaar strekte hij tot de acht līṅga's, daarbij (?) vol kwaliteiten om als leider ter vergadering op te treden. Hij leek god Maheśwara, in lijfelijke gedaante geïncarneerd, onvergelijkelijk bekwaam, de wetenschap volledig beheersend. Het verdroot god Indra dat hij hem in capaciteiten overtrof, als Wṛhaspati.
4. Wat voorts betreft hen die de vorst tot lijfwacht in de strijd strekten, dat waren de gezamenlijke Yadu's; de officieren Kṛtawarma en Satyaki voerden hen aan als hun beleidvolle leiders; even smetteloos en oppermachtig waren zij met hun legers, als tienduizend leeuwen. „Zalig” was het lot van hun vijanden als van wel tien miljoen olifanten door hen, als leeuwen, in de slag besprongen.
5. Wiṣṇu bedoelde bij zijn incarnatie als vorst het toe te leggen op de vernietiging van de misdadigers. Bhoma, koning Kaiśa en Kālayawana verontrustten tot zelfs de godenwereld; dat verwekte vrees bij de goden die in beroering raakten als de wolken bij het naderen van de kentering. Ze werden door hen geteisterd door hun macht (of?) door de onstuimigheid waarmee hun legers hun tegenstanders bestormden.
6. Nu is hun geschiedenis welbekend, dat ze niet zouden kunnen sterven door de hand van de goden, wijzen of enig soort demonen, alleen een machtig mens toch zou hun dood kunnen betekenen, zo luidde de beslissing van Īśwara. Dat was de reden dat god Wiṣṇu zich incarneerde in een overwinnend, machtig vorst, niet anders dan het goddelijk vuur van allure, steeds de vijanden die als een zee zijn verzeugend.

3. b) wat wordt er hier onder *līṅga* verstaan? Synoniem met *lakṣaṇa*? — c) er is wsl., ondanks de eensluidendheid der hss. *āṇḍadi* te lezen.
4. b) *pīmakeśi*, de kern vormend, is natuurlijk evenzeer mogelijk — d) *swastha*: stellig dubbelzinnig: gezond, maar ook: zalig, van een afgestorvene; of is toch de „normaler” lezing van F (vernietigd) te verkiezen?
5. Vertaling van deze verzen werd al gegeven in mijn diss. p. 3 — a) in dgl. gevallen is de keus tussen *hīlāṇa nīkaṇ* en *hīlāṇan īkaṇ* moeilijk — d) levert syntactisch met tweemaal *tēkaḥ* enige moeilijkheid. Zou men in *an tēkaḥ*... *tēkaḥ*: hetzij... hetzij mogen zien?
6. c) *jāyaśatru*: = *Jayabhaya*! — d) over *tan pendah* kan men aarzelen; de eerste keer vertaalde ik, op grond van *īndah* = gelijk: onvergelijkelijk; nu voel ik toch meer voor: geheel gelijk aan, precies; *surabāhni*, blijkbaar zó; *cālīta*, beweeglijk, zeker zo goed.

7. Het duurde niet lang of alle reuzen werden weggevaagd met al het hunne, doordat ze toendertijd door Kṛṣṇa gedood werden. Kaṁsa is met heel zijn rijk verwoest, Kālayawana in een oogwenk verbrand door zijn listig optreden. Slechts Bhoma is nog niet door hem bestreden, hij wacht met hem op een reden om hem te doden. Zodra hij zich maar even misdraagt zal Kṛṣṇa hem stellig naar het Dodenrijk leiden.
8. Hij was nu echter in een grote geestesverwarring en weifelde hoe hij zich had te gedragen, in zijn verlangen naar een geliefde. Maar hij wachtte op een incarnatie van Śrī om zijn vasten te breken, zodat hij kwijnend zijn verlangen naar liefdesgenot verduurde. Dat maakte dat hij van haar niets te weten kon komen, en hij probeerde wel zich gerust te stellen, wat zou hij immers duchten? Maar toch, voortdurend dacht hij bij zich zelf slechts over de prinses, die zijn prachtige kraton zou opvrolijken.
9. Die hoofstad, Dwārawatī geheten, het puik der steden, was van een uiterst wonderbaarlijke schoonheid. De ringmuren waren van kristal, hoog als bergen, schitterend verhieven de poorten zich. De flonkering van de juwelen was huiveringwekkend, vuur vormde overal de top (van die poorten), angstwekkend. De zon, die op de bergen neerdaalde, dat dachten de toeschouwers, van verre, wel dat het was.

7. a) *sin*: eig. ál wat reus was — b) *inupāya* slaat natuurlijk op de wijze waarop Kṛṣṇa oorzaak was van K.'s dood door de hand van Mucukunda — d) *wawān*: dus wel op te vatten als een *-ēn* vorm: is hij te brengen.
8. a) *dhg* zou ook als toen (cum) wel te vertalen zijn — b) *labuh*: zo ook BK 25, 6, daar nog in een meer uitgewerkte beeldspraak. De vele gissingen die ik maakte naar de juiste lezing van het slot van de regel werden overbodig door de eenvoudige oplossing die F gaf — c) de vertaling is niet zeker. Enige andere mogelijkheden: 1) dat maakte dat hij niet op haar hoefde te letten, en hij poogde zich gerust te stellen, omdat er geen twijfel was; dit is opzichzelf wel de waarschijnlijkste vertaling, maar geeft weinig verband met het voorafgaande; 2) dat maakte dat hij niet hoefde te letten op haar die poogde(n) hem op zijn gemak te stellen; want hij kende op dat punt geen twijfel. Deze vertaling zou ook voor d) een andere vertaling mogelijk maken (al is hij m.i. weinig waarschijnlijk): maar wel had hij het voortdurend gemunt op de harten van de meisjes, om (het verblijf in) zijn fraaie kraton wat vrolijker te maken. Dit klopt echter slecht met b) *labuh* etc. — d) de lezing van D² lijkt duidelijk secundair.
9. c) men kan natuurlijk ook *manik apuy* bij elkaar nemen: vuurjuwelen, die de toppen vormden.

10. Daarbuiten was de audiëntiezaal, tot aan de aloen-aloen van edelstenen vervaardigd en helemaal hoog opgebouwd. Als een berg van vuur leek het de toeschouwers wel met zijn gouden dakbedekking. De rustplaatsen die de wolken vormden stonden op een rij in het rijk van de wind; het gewarrel leek de rook (van die berg), die laaiend ten hemel steeg om het godenverblijf te overweldigen.
11. Binnen de kraton was de pañcabale, waar nog niet alle gebouwen met goud versierd waren; daar prijkte een boom met wensbloemen, die voortdurend bloemen en jonge loten droeg, en die op het erf geplant was. De hommels daar zoemden bekoorlijk... en spotten tegen de pauwen die op de top van het gebouw te pronken stonden. Uitgelaten schreeuwden ze, op hun gemak omdat de zon daarom niet heet was, omdat hij overschaduwde werd door de glans van de juwelen.
12. De vijver in de tuin was als een zee, versierd met (de gebruikelijke) rotsen langs de kant. Het eiland daarin was fraai en bekoorlijk, vol bosjes, bloemen verstrooiden zich over het water. Een kristallen toren midden in was als de berg Mandara, en onttrok zich hoog in de wolken aan het gezicht. De top straalde van candrakānta edelstenen, waarmee bedoeld was dat de maan er zo nu en dan eens aan zou komen.

10. b-d) vormen duidelijk een śleṣa, al is de precieze waarde van de afzonderlijke woorden niet direct duidelijk: *ghana*, wolk, is ook *gana*, schare, de aloen-aloen heeft dus rustplaatsen voor de scharen; of *samīraṇa* nog dubbele zin heeft is minder duidelijk, verband tussen de Windgod en Kṛṣṇa ken ik niet; misschien: *samī i raṇa*: gelijken in de strijd (en dan Kṛṣṇa en Baladewa)? Het gewarrel van de menigte op de aloen-aloen (misschien het stof; misschien de drukke beweging) wordt dan vergeleken met de rook van de berg, en de zinspeling in de laatste woorden is ook heel duidelijk — b) de conjectuur *paḥatēṣ* is verleidelijk, maar toch niet nodig: hun-met-een-dak-van-goud-voorzien-zijn (cf. HW 49, 10 b). De variant in c) *in agara* is niet onvertaalbaar: = *agāra*, huis; de lezing van F: weerhouden door de wind, wijkt nog al af.
11. Behalve lexicografische moeilijkheden (*tumēp(a)*?, *pañcabale*; *aṇawati* en *gaḍuh* zijn ook zeer onzeker) is de bedoeling lang niet duidelijk: a) doet vreemd aan, tenzij bedoeld is dat het enige „gebouw” dat niet met goud voorzien is de boom is. Of is de vertaling: in de kraton waren de pañcabale nog niet eens alle gebouwen..., m.a.w. er waren er nog veel meer; in b) zou men ook *kayu kalpa* als een Javaanse omzetting van *kalpataru* kunnen beschouwen, en dan *puṣpa* i.p.v. *apuṣpa*, of de variant *muṣpa*: bloeiend, al is er dan wel een pleonasme — d) *iriri* (v.l.) is niet te vertalen hier.
12. a) of natuurlijk: de rotsen langs de kant waren versierd — d) *candrakānta*, lieveling der maan, verklaart natuurlijk het volgende.

13. In het Noordoosten waren overal heuvels, met verspreid staande paviljoentjes, die men uit de verte kon zien. Want omdat ze zo hoog waren, waren dat juist de plaatsen waar verliefden en treurende heengingen, als ze stranden en bergen afzochten. De mensen waren aan het zingen of dichten, en mijmerden in vergetelheid starend naar de bekoorlijkheid van de wolken, zodat de zonnegod verrukt was, wanneer hij juist voorbijging en liederen hoorde.
14. En verder verlustigden de dienaressen, voor zover ze tot de hofstaat behoorden, zich kostelijk, ze wisten zelfs het verschil tussen dag en nacht niet door de glans van de edelstenen. De maan, hier doelloos, verbleekte, als bevangen door schaamte bij (het zien van) de gezichten van deze uitnemende vrouwen. Want ook de pas wassende maan verdofte en werd zelfs donker, onder de telkens weer borende wenkbrauwen (van deze vrouwen).
15. Wanneer het dan zo uitkwam, gingen ze naar de uitkijktoren om met hun blikken voor de dag te komen, waarmee ze kwelden; dan doorsneed hun tooi het hart (van verliefde mannen), wanneer, om er de laatste hand aan te leggen ze in hun uitgelatendheid bloemen in het haar staken. Maar ze deden dit niet omdat ze een hartstocht koesterden; snood waren hun listen, wat kon (daartegen) een schild zijn? Ze hadden een afkeer van wie naar hun schoonheid keken, zodat die zeker verdriet hadden, dat ze juist een blauwtje zouden lopen.

13. b) *amilan*: mij zo wel niet elders bekend, maar het kan i.v.m. de volgende woorden weinig anders betekenen; cf. ook *milēn*² (T en KS 3, 55) en nj. *milān-milīn*.
14. d) is vertaald naar een conjectuur, daar de tekst onvertaalbaar is: *āpan taṅgal ikākusut pva*. Behalve de nogal vergaande verandering is een bezwaar dat *kusut* voor zover bekend niet van de maan gezegd wordt (al kan dat hier juist in de vergelijking (= immers gelijkstelling!) met een vrouw gemakkelijk wel gebruikt worden) — voor *rājasa* in de aangenomen betekenis cf. BK 55,4 en HW 21, 7.
15. Een vers met enige moeilijkheden: b) *panuṣut* schijnt een synoniem van *wēkas* te zijn; m.i. valt eerder nadruk op de voltooiing van de tooi dan op de volmaaktheid — c) *mākarāga* is misschien anders te splitsen: *mā-karāgaṅ*; of 1. *riṃaṅ karāgaṅ*? — d) de vertaling van het slot is weinig meer dan een gissing, gebaseerd op de vermelding bij T3, 34, van bijna dezelfde woorden: *kaṣaṅḍuṅ iṅ arata*, als slecht omen in de strijd (Mal. 172). Men kan zich overigens afvragen of hier nu oorspr. *ratha* bedoeld is (z. aan de wagen stoten is als omen voor een strijder wel denkbaar), dan wel *rata*: z. aan iets glads, iets vlaks stoten, dus ± ongelukkig terecht komen, pech hebben. Beide verklaringen kunnen ook wel naast elkaar bestaan.

16. Zodat het (er) ten slotte niet schemerachtig was, waar heel het rijk van de juwelen straalde. Het was immers wel de hemel die op aarde was neergedaald, „dit is mis, een zinsbegoocheling”, dachten degenen die het zagen. Een vracht van spijzen en dranken was uit de hemel gevallen en op de aarde terechtgekomen. Dat moest als teken dienen dat koning Wiṣṇu in lijfelijke gedaante was neergedaald om het heil der wereld te herstellen.
17. De vorst echter had slechts deze zorg in zijn hart hoe hij, vol hartstocht, zich gedragen moest in zijn verlangen naar een geliefde; daar bovendien Baladewa reeds gehuwd was met een mooi meisje, een prinses, ontbotte de hartstocht in zijn hart te sterker, en hing snel neer als gaḍuṇranken, vol verlangen om bloemen voort te brengen als een gave aan de verliefde, opdat zij iets zou vinden om langs op te klimmen.
18. In de tuin gaf hij zich over aan mijmering, onwillekeurig bevangen door twijfel en liefdesverlangen bij de bekoring van de kenteringsmaand. Hij ontstak in hartstocht door de donder, die zacht hoorbaar was als het gezocht van een verliefde in een omhelzing. Even schrijnde de flikkering in het luchtruim, prachtig mooi heel vaag zichtbaar, verstolen, want door schaamte bevangen. Niet talrijk vielen de regendruppels; het was een traan van haar die pijn leed onder de druk van de nagels.

16. d) koning Wiṣṇu: d.i.: W. als koning — of *lingâna*: een teken dat was neergedaald.
17. a) met zijn schijnbare doorzichtigheid stelt deze regel de vertaler toch voor problemen: de syntactische verhouding van *iki* en *citta*, en van deze woorden tot de rest van de regel is dunkt me niet zo eenvoudig te bepalen — De ver doorgevoerde vergelijking van c) en d) kan me niet bekoren.
18. Ook hier weer een dubbelzinnig vers: c) 1. *wañ eṇḍah* (behalve D² ook bij T1, 810 s.v. *ragañ*) = *awañ*? Of 1. *ghanēṇḍah*? — d) *kaṭṭēṇcar* is mij van elders ook niet bekend.

19. Steeds meer raakte hij in liefdesverlangen van streek, en onverschillig in zijn voortdurend gedroom, raakte hij geen eten meer aan. Door zijn hartstocht verliet zijn zekerheid hem, hoe zou de begeerde naar wie zijn verlangen zou uitgaan hem kennen? Hij verloor zijn kennis van de toekomst en van de middelen waarover hij in zijn menswording beschikte. Wel bleef hij er op letten, dat hem vroeger zijn wezenlijke aard was medegedeeld, zodat hij niet de eerste de beste tot geliefde nam.
20. De zon daalde reeds ter kimme toen plotseling Nārada verscheen, tot vreugde van de koning. Vol attentie bood hij hem welkomstwater, voetwater en water tot spoeling van de mond, alsmede prachtige sirih op de schotel. Hij zei: „Gelukkig is het als hij die aan de grond waarop de voeten van de grote wijze rusten zijn dienstbaarheid betuigt, uw goedkeuring wegdraagt. Groot is het geluk, al is het dan ook maar van uw zoon, mijn Heer, dat de edele wijze gekomen is, als een stroom van nectar”.
3. 1. Zo sprak hij; en de grote wijze antwoordde: „Wel, mijn vorst, uw woorden zijn zeer goed. Omdat ik wist dat gij de incarnatie van Wiṣṇu zijt, daarom ben ik gekomen, want ik kan niet zonder U.
2. Ik ben niet vergeten dat toen ge vroeger in de vriendelijke Rāma geïncarneerd was, ik door uw toedoen grote vreugde ontving. En wanneer ge dan nu Kṛṣṇa geworden zijt, zou het misdadig van mij zijn, U niet uw liefde te vergelden,
3. Vooral nu de vorst juist aan twijfel ten prooi is, en vol verlangen om de incarnatie van Śrī te ontmoeten. Welaan, zij is geboren in een bijzonder meisje, en ze heet Rukmiṇī, een kampioene in schoonheid.

19. b) of: *apa tan*: immers niet zou... (F: hoe zou hij niet in vrees leven over...) — c) heeft aan het slot een onzeker punt: ik vatte *janma-mānuṣa* op als in TP 102,4 *paṅgama-manuṣanira*: de plaats van zijn menswording. Slaat deze regel op zijn incarnatie in het algemeen? Of op een bijzondere toestand, veroorzaakt door zijn hartstocht? Of: hij wist de geheime bedoeling van zijn menswording niet meer?
3. 3. c) veel gewoner ware *āṅjanma*; in d) is *añjaya* ook goed te vertalen, al is er syntactisch groot verschil.

4. Zij staat bekend als de dochter van koning Bhīṣmaka, en heeft koningin Pṛthukīrti tot moeder. Hoe zou de koning zijn eigen familie niet kennen? Maar enfin, laat de geestelijke het toch maar eens vertellen.
5. Uw grootvader was de opperkoning Kuntibhoja. Hij was het die als dochter Kuntī had; die had een jongere broer, uw vader, alsmede nog twee jongere zusters, Śrutaśrawā en koningin Pṛthukīrti.
6. Śrutaśrawā was de moeder van koning Cedyā, die hoe dan ook met alle geweld de prinses begeert. Reeds wachten zij op de beschikking van Jarāsandha, want die is het nog alleen aan wie de wereld gehoorzaamt.
7. Wat nu betreft hun familierelatie, waardoor ze zo eensgezind zijn, die begint bij hun grootvader, de koning Basu. Hij had twee zonen, wereldheersers, Wṛhadratha en Danaghoṣa geheten.
8. Wṛhadratha heeft tot zoon 's konings vijand; zeker is (deze) Jarāsandha zeer machtig. De als tweede genoemde had als zoon de koning van Cedi. Derhalve zijn ze niet anders dan volle neven, en (als zodanig) eendrachtig.
9. Mocht nu de koning in achteloosheid zijn tijd laten voorbijgaan, dan zal zij er mee instemmen om tot Cedi te gaan (als zijn vrouw)". Met deze woorden vroeg de grote wijze verlof om heen te gaan, en hij verdween terstond . . .
10. Maar deze, vol vreugde over wat hem verteld was, gloeide van liefde, verrukt van verlangen. We gaan stilzwijgend voorbij hoe hij terugkeerde, de dag verstreek en ook de nacht was verstreken.

5. In het skt. Vi Pu en elders zijn alle vier genoemden kinderen van Çūra, die Kuntī ter adoptie afstaat aan Kuntibhoja; vandaar de hier gebruikte formulering?
6. a) *Cedyā*: skt. *Caidya*, van Cedi.
8. a) *śatru nātha* is zó het meest waarschijnlijk; Jarāsandha is hier dus *de* vijand van Kṛṣṇa.
9. a) *hama n pva*: is het dat, niet erg gewoon; de lezing *hade* lijkt minder aannemelijk, al is er wel een betekenis uit te halen: het is nu zo dat de koning er verkeerd aan doet, zorgeloos te zijn — d) *riñ sthāna*: zo? Van de rest kan ik niets maken, en de lezing van F is al weinig begrijpelijker.

4. 1. De daarop volgende ochtend bezon de koning zich er op om zich op te maken en naar het hof van koning Bhīsmaka te gaan om het juweel van een dochter te bemachtigen. Maar het viel hem lastig om een manier te verzinnen om daarheen te gaan, die bevredigen kon. Want gesteld dat hij naar haar hand dingen zou, maar zonder succes, dat ware niet het gedrag van een werkelijk overwinnaar.
2. En dan deze manier: om in een veldtocht het land te gaan vernietigen, zonder zich in te houden, waarbij dan het meisje met geweld genomen zou worden, en hij met haar op schoot zou aftrekken, dat ware wel een overwinnaar in de strijd waardig, maar derfde luister, er was geen heerlijkheid aan, het was verstoken van de innigheid van het mingenot. Nutteloos is immers iedere inspanning om in liefdesgenot verenigd te zijn, wanneer dat geen verrukking doet ontluiken.
3. Daarom is het geschikt, zo dacht hij bij zich zelf, om een listiger tactiek te volgen, nl. om de prinses om te beginnen een briefje te zenden, waaruit zij mijn liefde zal leren kennen. Zegt ze ja op mijn voorstel, wel, dan zal ik haar bij maanlicht schaken. Of anders, als ze zou weigeren — dan zal ik niet zonder succes haar kopen ten koste van een vreselijke strijd!

4. 1. d) *manomah*: dingen naar de hand van, met de kans dus op een afwijzing, en in ieder geval nederig, is natuurlijk een incarnatie van Wiṣṇu onwaardig.
2. Hoewel de hoofdzaak van dit vers wel duidelijk is zijn er in details nogal wat moeilijkheden: a) *alurugan*: we verwachtten eerder *ailurugana* — *tan tahēn hati*, cf. BK 88, 17 — b) voortzetting van een voorwaardelijke of veronderstellende bijzin met een *-ēn* vorm komt vaker voor, en ook *kisapwa* en *lari*, als „imperatieve”, zijn als dgl. voortzettingen op te vatten, lett. dus: en gesteld dat hij haar dan op schoot zou nemen en er van door zou gaan — c) voorts levert natuurlijk de precieze betekenis van *lanō* altijd moeilijkheden. Ik vatte het hier op als de verrukking, de liefde in ideëler zin dan *rakēt in smara* en *turida* aanduiden — d) *wiphalaprayāsa* ook in het citaat bij T4, 121.
3. c) de constructie is onzeker; ik zie nog twee andere mogelijkheden (in mijn vertaling dus *prayojana* als object van *umom*, en *mara n* de nazin inleidend): 1) als ze ja zegt dan is het mijn plan om...; 2) als ze instemt met mijn plan om haar bij maneschijn te schaken... (dus anakolouthisch) — Voorkeur voor de nacht bij een vluchthuwelijk (begrijpelijk overigens) nu nog op Bali: Korn, Adatrecht, p. 481 en 650.

4. Onverwijd moet uitgezien worden wie nu toch wel met deze zending belast zal worden. De gevaren van de reis zijn te vrezzen, slagveld en uiterst moeilijk te passeren bos — Daarom gaf hij zijn lievelingsdienaar, Priyambada geheten, opdracht, terwijl hij hem in het geheim (fluisterend) over zijn plan inlichtte.
5. Hij sprak tot hem: „Komaan, ga op staande voet want mijn hart is gretig naar liefde. Ik zend je om ginds, naar het land Kuṇḍina van de edele koning Bhīṣmaka te gaan. Je moet weten dat hij een juweel van een dochter onder zijn hoede heeft, die nu juist in de bloei van haar schoonheid is. Zoek dan bij haar een spoor van liefde, ontroof het haar met heimelijke blik.
6. Als de twijgen van de aśoka ontbotten onder het geheimvolle gefluister van de donder, zal er een nacht komen, dat ik ze koelte zal brengen, heimelijk, bij het schijnsel van de maan. Maar als de bloemen van de asana zich afwenden als hadden ze een afkeer, en zij geen gave ontvangen dan druilerige regen, dan zal ik mijn handen er naar uitstrekken en ze totaal vernietigen, omdat ze geen schoonheid verdragen.”
7. Zo sprak hij en hij scheen te aarzelen — maar zijn schrandere boodschapper verstond zijn gebaren; dus vroeg hij zacht, met gevouwen handen, verlof om terug te keren, terwijl hij het briefje met zich droeg, alsmede goud, juwelen en fraaie sieraden. Een zekere Prawīraja vergezelde hem als beschermer in de gevaren.

4. Directe en indirecte gedachten wisselen af in deze verzen.
5. a) *an* leidt hier de directe rede in, cf. frequent *jèn* zo in het nj. — b) de lezing *ndak*, hoewel weinig steun vindend in de hss., lijkt toch wel veel voor te hebben — d) is onzeker; (*u*)*padin* vatte ik op als een *-èn* vorm van *upadi*, dat naast *upāya* kan staan, cf. nj. *pados* en *dioepadi*. Dit is echter niet de grootste moeilijkheid. Ik vatte het geheel dus op als een aansporing om stilletjes een blijk (kan *sēmu* dat betekenen?) van haar liefde voor de koning te bemachtigen, eventueel met list.
6. Het vers is natuurlijk dubbelzinnig; het is maar de vraag hoever dat gaat, en waar de dubbelzinnigheid nu precies in zit. In de eerste twee regels een zinspeling op een gunstig antwoord: als de *aśoka* (= liefde, niet-droeve!) ontluikt, onder de fluisteringen van de vorst, zal hij haar op een maanlichte nacht komen troosten; als ze zich afwendt (en waarom is de *asana* voor de niet-liefde gekozen? Zinspeling op *āsā*, wanhoop?) en onder alle geschenken afkerig blijft (*riris!*), zal de vorst, zijn liefde niet meer bedwingend (*tan tahēn lanō*) haar met geweld nemen. Als vertaling is natuurlijk evenzeer mogelijk: als zij (de *aśoka*) zich afwendt, als 't ware afkerig van de *asana*-bloem.
7. d) *pwa* aan 't begin is ongewoon, en ook niet zeker.

8. Laat ons echter niet verhalen van hun tocht en de tijd dat ze onderweg waren. De koning bleef mismoedig achter, van nacht tot nacht heviger verbijsterd. Soms poogde hij wat te dichten om daarmee afleiding te zoeken voor de verwarring van zijn hart. Daar legde hij zijn verlangen in, en het duurde niet lang of week uitte hij zijn liefdesklacht :
5. 1. „Mijn schat, mijn kind, hoe zou toch uw schoonheid te zien zijn, verborgen als die is in de pracht van de vierde maand. Uw haren, hier zijn ze, in de zwarte wolken; kennelijk bevinden uw woorden zich in de donder. Heel duidelijk is het toppunt van de maan uw gelaat, zoals die (maan) versluierd wordt door een ijle nevel. Mijn verlangen reikt er naar, maar kan hem niet aanraken, steeds is het mis, zodat ik een slag in de lucht sla.
2. Als ik uw zoetheid zou moeten zoeken, dan is dat stellig in de honing van geurige bloemen. En uw geurige weelde is in het stuifmeel van de bloemen, niet faalt hij, de verliefde van vreugde te vervullen. Voorts moeten uw bekoorlijkheden prachtig zijn, dunkt me, wanneer ik de pracht van de hemel zie. Want uw schoonheid staat mij niet helder voor ogen, ik smacht er naar, en juist ontstaat mijn gedicht doordat ik het mij voorstel”.
3. Van dergelijke aard waren zijn dichterlijke voortbrengselen die hij op pandanusbladeren grifte. Niet als vrucht van wat wel overwogen was ontsproten de producten aan zijn geest, die doolde, in het voetspoor van de schoonheden van de natuur. Zijn grote hartstocht, die maakte dat hij deze liedjes zomaar doelloos telkens voordroeg; hij vertoonde zijn verbijstering, want het gebeurde dat hij in verlangen mijmerend een gesprek begon met een briefje.

5. 1. De zinspelingen behoeven geen toelichting; d) „een slag in de lucht”: er staat: het luchtruim (be)tasten.
3. b) *lanö* is weer onzeker; *anütakĕn* heeft blijkens Jb, vaker deze nuance.

6. 1. Laten we stilzwijgend deze mijneraar laten rusten, en thans het voorwerp van zijn liefde Rukmiṇī beschrijven. Zij was niet opgewekt, aan verwarring en verbijstering ten prooi, op haar beurt in droef gepeins verzonken om te zien, vol verlangen. Omdat ze zich van haar incarnatie bewust was, wist van haar geschiedenis, dat zij n.l. als meisje de grote incarnatie van Śrī was, daarom hoopte ze ten aanzien van de menswording van Wiṣṇu (dat hij zou beogen) wat de bij bij de campaka beoogt.
2. Daarom was ze een prinses geworden, bekoorlijk, vereerd door een woud van bloemen. Voorts was Zijne Majesteit Bhīṣmaka haar bekende vader, een smetteloos overwinnaar, held op het slagveld. Zodoende was zij rijk voorzien van goud en zilver, alsmede van een keur van sieraden. De kraton waar zij in weelde leefde geleek dan ook niet op de hemel, omdat hij deze in schoonheid overtrof.
3. Maar het veroorzaakte haar geen vreugde, ze was bedrukt, omdat ze de incarnatie van de godheid niet te zien kreeg. En vooral daar ze reeds had vernomen dat hij de gestalte van Kṛṣṇa, een onweerstaanbare held, had aangenomen, verwekte dat haar verdriet; hoe zou ze hem te zien kunnen krijgen, hij was immers zover vandaar. Gevaarlijke bossen en rivieren, met recht ontoegankelijk, scheidten hem van haar, zodat hij zich alleen in haar droom kon vertonen.

6. 1. a) *herakṣṇa*: laten we met hem laten wachten; of, met het volgende te verbinden: laten we met hem wachten op, d.i. laten we eerst spreken van — b) *alanō*, meestal: fraai, geeft hier in deze betekenis wel zin, maar mijn vertaling lijkt me de vollere bedoeling, midden in de zin, na *muwah*, beter weer te geven — c) het slot levert, zoals ook vaak in de parwa's een aantal skt. woorden naast elkaar, enige moeilijkheid; ik vatte het in zijn geheel dus op als een samenstelling, als attribuut bij *-ira*; misschien ook: *ira śrī* nl. *mahājanmaka-nya* (nevenvorm van *janma*): van *Çrī*, haar grote incarnatie nl.? — het begin van d): *tan* als: niet, lijkt me onvertaalbaar. Ze hoopt juist wel dat Wiṣṇu haar komt opzoeken, als de bij de bloem, vgl. voor het beeld BK 19,7; 64,2 (of anders? Zoekt de bij de campaka juist niet op, cf. BK 19,7?!); misschien verbasterd uit *tan*? Of 1. *ya n*?
2. a) *puṣpa*: wsl. ook wel in de betekenis: hulde, eerbied (cf. *amuṣpa* e.d.) bedoeld — b) de conjectuur *khyāti* lijkt niet al te gewaagd — d) de lezing is niet geheel zeker, wat ik koos kan, en is metrisch in orde; de betekenis laat weinig twijfel. De lezing van F is, als vaker, gemakkelijker — en „dus” secundair?
3. c) niet onmogelijk dat toch *ñke* de oorspronkelijke lezing is (hier, bij R. nl., in haar gedachten) — een vers dat overigens om zijn vele al dan niet verstarde (*a*)*n*'s de aandacht verdient; ook de constructie van *ahēlēt ira* is opmerkelijk.

4. Steeds meer aan verbijstering en verwarring ten prooi zwierf zij zich vermeiend door de tuin met een dienaar, alleen met haar vertrouwde, Kesarī geheten, die bekwaam was in al die bezigheden die de prinses verkwikken konden. Oorspronkelijk had zij de dood willen delen van haar minnaar, die de wildernis in getrokken was, maar de liefde voor haar moeder, die (toen ze dat hoorde) aan waanzin ten prooi was, had haar ertoe gebracht om zich (als dienaar) aan de voeten van de prinses te laten brengen, wier favorite zij immers was.
5. Bij de stam van een nāgapuspaboom, daar ging zij zitten, geheel en al op haar gemak, zonder zich er om te bekommeren dat haar rok scheurde, terwijl ze haar haarwring in de war en los liet hangen, zodat de geur zich verspreidde. Onafscheidelijk besteedde Kesarī haar zorg aan haar, nam haar voeten op haar schoot en maakte bloemen voor haar gereed. Vrolijk poogde zij haar op te vrolijken, door een epos te zingen, ontroerend, niet luid maar met zachte stem.
6. De tuin, aangedaan, deelde in haar wanhoop, toen zij daar zo verbijsterd was, en afgemat door twijfel. De cāmara's trilden toen ze zagen hoe haar wong gehavend was, zodat zijn bloemen verspreid vielen. De mimbabladeren rilden van ontroering over de slanke buiging van haar wenkbrauwen, als ze gefronst waren. In het water verflensden de blauwe lotussen, en verkwijnden in zwijm, kijkend naar haar ogen die bekoorlijk waren in hun kwijnen.

4. b) *sa* + een genasaleerde vorm is ongewoon, maar niet ondenkbaar. De lezing van de ander hss. heeft het bezwaar (afgezien van de gekunstelde quantiteit) dat (a) *sukhānē* niet anders te interpreteren is dan *sukhan*+*a*+*i*; *sukhan* als: vreugde is echter van elders onbekend.
5. b) F is evenzeer te vertalen — c) *avrahat*: deze bet. anders steeds met -i of -an vorm, cf. echter bij T onder *rahat* II: *avrahat*, met parafraze *mrāt*. Zijn deze woorden etymologisch identiek? De lezing van de hss. is onbegrijpelijk, 'n splitsing *atanīs-apujōn* brengt evenmin ver — *anandāni*: Balinisme? Dus onecht vers? Vgl. echter F!
6. Hier weer een typisch-Oosters geziene parallellie tussen gemoedsgesteldheid en natuur, niet gemakkelijk te vertalen — b) *tibrā* (hss.) is wel zeer onwaarschijnlijk — in d) is men blijkbaar later in de war geraakt door het toch niet zeldzame *mīhat* voor *lumṣhat*, en heeft toen uit dat *luru* door meta-thesis *lu* erbij getrokken. Waarmee overigens *ru* in de lucht hing; *luru* betekent ook: afvallen, cf. nj., misschien is deze betekenis de eerste maal te verkiezen.

7. Het was als zouden mensen die haar zouden zien, haar hulde komen betuigen, zo bovennatuurlijk was ze, koning(in?) der goden (van de tuin?). Als het ware de śrī van de tuin die om zich te verlustigen voor de dag was gekomen en wandelde over een pad van nāgapuṣpastuifmeel. Of het product van een dichtervorst, die vol ijver bestendig de poëtische voortbrengselen van zijn schrijfstift prevelt (als een geestelijke zijn gebeden), aldus dachten de mensen ook van haar, die zo schoon was als zou ze verdwijnen als men naar haar keek.
8. Wie zou niet in verwarring raken op het zien van haar teennagels, die in het zonlicht stralend glansden? Sterren vanuit de hemel leken het, die neergedaald waren om haar voeten strelend een gunst te vragen. Ze waren in de war dat de maan boos was, omdat hij alleen bleef, en verbleekte en wegwijnde door haar lief gezicht. Daarom drongen ze aan, hoewel ze toch maar geen toestemming kregen, en probeerden hun opwachting in dienstvaardigheid te maken.
9. Een rode lotus, zou men zeggen, had ze fijngewreven, maar ook na zijn verpulvering ontroerde deze het hart. De schuld ervan was dat de . . . haar scherpe ogen bespote, immers hij had [niet! C, F] veel robijnen. Maar al het werk van haar handen was vervallen en bezweek, bovendien ontroerde de kelk van haar lippen (?). Het bewijs dat haar ogen het verloren . . . immers een zee van schoonheid.

7. a) is zeer onduidelijk, met name *rāja* wekt twijfel aan de juistheid van mijn vertaling. — De uitdrukking aan het slot van d) komt vaker voor, cf. T s.v. *mukṣa*.
8. a) ik verkoos de lezing van C, omdat *kuku* zonder meer meestal vingernagel is. — De vertaling van d) is niet zeker; vnl. *tuhun kewala*; 1. aan het slot wellicht *anher asewa*?
9. Hoewel grote stukken op zichzelf wel vertaalbaar zijn is toch de zin van dit vers als geheel mij niet duidelijk: b) *marwañ*: de ogen (nl. die pupillen hebben? cf. TP 88,20)? — In d) is de splitsing der woorden de grote moeilijkheid.

10. Vroeger, toen haar opschik geheel verzorgd was, zou er toen iemand haar ontroerende schoonheid hebben kunnen weerstaan? Nu, nu ze nog niet opgemaakt was waren de bloemen toch al aangedaan door haar vorstelijke luister. Door haar ontwijkende ogen, immers door een floers van tranen bedekt, sidderden die bloemen niettemin, het was fraai, en verwekte nog meer ontroering over hun schoonheid die was als een gouden beeld met regendruppels bespet.
11. Kesarī wist echter niet de reden dat zij aan liefdesverdriet leed en door verwarring en verbijstering van streek raakte. Wat is de hartstocht die háár hart zou verbrijzelen, zo dacht zij, zij is immers (veel te) stuurs vanwege haar schroom? Alle prinsen die haar begeerden maakte zij te schande, al waren het ook vorsten van voortreffelijke naam. Hoezeer zij ook een herfstig type is, vol miezerigheid, vergroot dat zelfs haar beking nog maar.
12. Maar nu is ze verdrietig, als door liefde getroffen en kwijnt alsof haar hart in de war is. Dan is de liefde stil in haar hart gesloten; het is doelloos dat zij neerslachtig en radeloos neerzigt. Natuurlijk was dit het dan, waarom zij hen die dol op haar waren versmaadde, al was het met ontroering omdat liefde hen bewoog (en ze wist wat dat was!). Maar hierover dient een wenk gegeven te worden aan wie die hartstocht over haar bracht, dat ze haar verbijstering laat varen.

10. a) *karika*: hier een retorische vraag inleidend — c) de tegenstelling waarop *nistanya* wijst vond ik dus in de bepalingen bij *mata*: hoewel haar ogen niet in volle pracht waren... — toch... Maar misschien is het ook als een vervolg van *yayan* op te vatten: en desniettenstaande... door haar ontwijkende ogen.
11. b) *elik rīn erañ* is niet geheel zeker — c) de lezing in de tekst is metrisch niet juist; mogelijk is desnoods die van C² (*āpēti <āpti*); of van A¹C¹: *añpēti* als nasalering(?) van *pēti*, retrograad van *apēti* afgeleid? — *kimirañ* van secundair *kirañ* = *irañ* (via *genas*. vorm?).
12. b) is verre van duidelijk, maar zie niets anders. — Ook c) is niet geheel duidelijk; *marma* etc. kan natuurlijk ook zijn: omdat liefde haar bewoog, maar is dan een vrij overbodige toevoeging. — In d) leidde ik *anarik* van het grondwoord *tarik* af, dat in allerlei objectieve vormen betekenen kan: te lijden hebben van, e.d.; de *genasaleerde* vorm ken ik niet van elders; ik dacht aan *sarik rāga* als s.v. samenstelling: liefdesplaag, -bezoeking, en die *genasaleerd*; maar ook als dit mogelijk is blijft *pasambyakēn* onzeker, en *yan* als: opdat ongewoon.

13. Zo dacht zij bij zich zelf, maar de kwijnende werd steeds verdrietiger en twijfelmoediger. Ze had geen vreugde in de aanleg van de hof, met zijn prachtige heuvels en zijn mooi, bekoorlijk meer. De kunstmatige waterval fonkelde van het goud en de edelstenen, en middenin was een eiland met prachtige paviljoentjes. IJdel, immers voor haar niet te zien was de pracht . . . verdwenen waren, en zich op de grond bevonden.
14. Het zou een te lang relaas van liefdesverdriet worden, als we haar gedachten onder het huiswaarts gaan, zoals ze daar kwijnend voortschreed, zouden volgen. Toen ze het verblijf bereikte rustte ze op de warande van het vijfjuwelenpaviljoen, die boven het water uitstak. Al haar kameniers en dienaressen maakten hun opwachting voor haar, en anderen die haar poogden op te vrolijken. Maar ze hadden geen geneesmiddel voor haar verdriet, en hoe meer ze haar poogden te troosten, hoe meer dat haar in verwarring bracht.
7. 1. Toen de prinses daar zo in droefheid verzonken was, was Kesari bezorgd en in de war, en daardoor in verdrietige neerslachtigheid. Daarom verlangde zij om een poosje uit te gaan, om haar verdriet wat af te leiden, daar ze (toch) niet wist wat ze (hier) doen moest.
2. Vol eerbied legde ze haar verzoek aan de voeten van de prinses neer, onder het voorwendsel dat ze zo verlangde naar haar ouders, dat ze hen eens wilde bezoeken. Toen de prinses haar toestemming had gegeven om te gaan vertrok ze derhalve, voor een pleziertochtje, uit de kraton.
3. Zodra ze nu haar ouderlijk huis had bereikt, ontmoette ze daar toevallig Priyambada, die juist deze nacht namelijk behouden was aangekomen, met zijn reisgenoot, en reeds een gastvrij onthaal bij zijn familie had gevonden.

14. b) T s.v. *taratab* leest: *âraryan tarataban ikañ*. — *taraban* en *pañcaratna* zijn min of meer geraden, al kan men voor het eerste wel iets opmaken uit de gegevens in T2, 619 (cf. Poerbatjaraka's vertaling in SD 27,1: „voorgalerij”), en mag men misschien voor het tweede *pañcarënga* vergelijken (T s.v. *pañca*). — Is in c) *añlâlana* te lezen?
7. 1. b) *asuma* + *alëk* zal wel de bedoeling zijn; of is ook hier een *sumañlëk* aan te nemen (cf. C¹E), evenals in BY 4,12? Bestaat dit uit *suma* + *añlëk*?
2. b) of *añlawad-lawadana* + *mañ* — d) *sañsipta* cf. Wdbb.: reden, aanleiding; alles natuurlijk uit: kort samengevat e.d.
3. c) *somya*: precies zo in BK 1,16, wsl. ook daar „behouden” te vertalen.

4. Toen Kesari hem zag verhelderde haar blik in blij herkennen, en terwijl ze keek naderden ze elkaar steeds meer. Ze wist dat degene die ze daar aantrof Priyambada was, maar (ze zei) slechts: „Wie zijt ge toch, broer, het is alsof ik U ken”.
5. Ze gedroegen zich nu wel zo (vrij tegenover elkaar) omdat ze elkaar na bestonden(?). Zelfs waren ze volle neef en nicht, en hadden vroeger als kind veel van elkaar gehouden. Maar toen Priyambada alleen was overgebleven bij de dood van zijn ouders, was hij vertrokken en had de dienst en bescherming van koning Kṛṣṇa gezocht.
6. Zo kwam het dat ze toen ze hem nu pas weer voor het eerst zag, ontroerd was. „Ach, gij Priyambada, het lijkt (in) een droom. Wat zijt ge al weer vlug volwassen geworden, zo voorspoedig en zonder ongelukken. Waar komt ge vandaan, mijn waarde, ik ben zeer verrukt U te zien!”
7. „Wel, Kesari, mijn zuster, wat een geluk dat ik U ontmoet. Daar ben ik niet weinig mee in mijn sas, wie weet heb ik dat aan mijn gelofte te danken. In mijn bemoeiingen voor koning Kṛṣṇa heb ik nl. slechts van Uw gunst succes te wachten.
8. Zijne Majesteit Kṛṣṇa is van streek, zuster, en verkwijnt, hij weet niet wat te doen. Hij is in de war, ontroerd en aan een hevige harts-tocht ten prooi. En nu is Rukmiṇī het voorwerp van 's konings verlangen. Slechts op U is nu mijn hoop gevestigd, dat ge naar de prinses wilt toegaan”.

4. Dit vers levert moeilijkheden, vnl. de eerste regel: ik dacht dus aan *arvanu(h)*: bekend, herkennen, cf. *wano* (T s.v.); en de laatste, waar ook de lezing van C ons niet van de moeilijkheid afhelpt dat we hier een directe vraag hebben die niet te rijmen valt met de aanspraak in 6 b) — b) *tēkap* is zo niet gewoon, maar schijnt niet onmogelijk.
5. a) is onduidelijk; ik dacht aan iets als *sāwānan* (cf. *kaṣwānan*), maar dan blijft althans het tweede *an* onverklaard; *sakawānan* is metrisch onjuist, *i sakāwānam* laat ook *an* onverklaard, en *sāsawānan* geeft i.v.m. wat volgt onvoldoende zin; de lezing van F begrijp ik ook niet; *gati* voor familieverbinding: BK 74,5. — *tuhwa* (inderdaad) is in b) evenzeer vertaalbaar; *n anvam* zouden we eerder dan de tekst verwachten.
7. c) *wwan* opgevat als nj. *wong*, immers (spreektaal!!) — Constructie van c) en d): immers, mijn streven... slechts op uw gunst heeft mijn dienstbetoon te hopen.

9. „Ach, mijn jongen, uw doel is hachelijk, uiterst moeilijk. Inderdaad moet ge weten dat zij van wie gij spreekt mijn meesteres is. Ik ben nu juist van haar hier gekomen, en straks keer ik weer terug, want ze kan mij niet missen.
10. Desalniettemin ben ik toch bang nu ik U zie. De prinses was nogal wisselvallig in haar verlangen, tot dusver. Hoe zou zij dan geen afkeer hebben van uw meester, broer? Het is duidelijk dat ik onder haar toorn zal lijden, wat moet ik toch doen?”
11. „Wel, al hebt ge geen ongelijk, zus, moet ge toch mij een gunst bewijzen. Ik dring er op aan dat ge beslist tot de prinses spreekt. De verliefde klachten van de koning, die moet ge overbrengen, immers hij sterft wanneer de prinses hem geen liefde schenkt”.
8. 1. „Mijn beste, wat moet ik dan toch doen? Ik weet niet hoe me te houden, ik durf er immers niet heen, en daar komt nog bij de aard van de schone, waar je bang van wordt en die als een wolk is, die bij de liefde ineens begint te miezeren.
2. Geen twee of drie zijn het er die vol liefde tot haar kwamen; er waren prinses, alsmede vorsten. Maar geen wist haar hart te tref- fen, en juist omdat ze beschaamd gemaakt werden over hun on- stuwigheid liep het op huilen uit.
3. Maar, broer, nu gij deze keer mij een opdracht geeft of ik het wil komen mededelen aan de prinses — wees daarom niet bezorgd, broer, want ik moge sterven als zij niet verliefd wordt op de vorst”.

10. Het lijkt me niet onmogelijk dat i.p.v. *panon* in a) *pakon*, en i.p.v. *asilih* in b) *apilih* te lezen is, resp.: bevel, en: kieskeurig — c) *nyāpan tahan* her- haardelijk in Bhp, oorspr. *nya + apa + n + taha + n*: aldus, waarom zou niet?
11. c) *waśa* is, ondanks of door de ruime sortering van betekenissen bij Jb., niet duidelijk; ik zocht verband met *kawaśa*.
8. 1. b) *apatam*: opgevat als *apan tan*; hoe zou? (*apa ta n*) is ook mogelijk; de beide laatste regels zijn moeilijker te vertalen dan te begrijpen — d) *riris* is dubbelzinnig, *winit* is aardig, van de vrouw gezegd: raadselachtig, ang- stig, waar een sfeer van geheimzinnigheid om hangt (of is dat te Westers gedacht?).
2. d) *kerañan sahasa?* of *sahasa yātēwas?* of beiden?
3. a) of is *pañutus* al „krama inggil”, en dus: Uw zending, nl. Uw gezant zijn?

4. „Gelukkig zou het zijn als ge uw gunst wilde bestendigen, zuster; geef haar als pand en teken zijn ring; Kṛṣṇa staat er hierin gegrift, voorwaar een kostbaar geschenk. Trouw zal de vorst zijn als dit haar bereikt (?).
 5. En voorts is de inhoud van de woorden (op die ring?) een liefdesklacht, hoewel verborgen gehouden grifte hij hem in het goud (?). Doe haar daarom de betekenis hiervan vernemen, misschien dat haar tranen opkomen, zodat haar ogen er vol mee staan.
 6. Maar als zij, afkerig, haar hoofd zou afwenden, en zonder aan-doening de hartstocht van de vorst zou afwijzen — hij zou zich schamen in leven te blijven, heeft de vorst gezegd. Dan zou hij komen, zo sprak hij, maar daaronder verstond hij dat hij zou komen strijden.
 7. Niet voor niets zou hij dan (tegen haar residentie) te velde trekken! Doe dus deze liefdesklacht haar ogenblikkelijk bereiken, opdat ik daarna verslag kan gaan uitbrengen. Ga gij dan snel, opdat ik U snel verwachte”.
9. 1. „Broer, ik kan U slechts antwoorden: wees niet overijld. Het is moeilijk voor mij om een geschikte plaats en tijd te vinden. Het zou het beste zijn als ge zo rustig mogelijk op mij wachtte, immers, het duurt lang eer begerigheid wordt vervuld.
2. Als ik het hart van de prinses zou overrompelen, dan zou zij midden in de zee terecht komen(?) . . . Diep, en moeilijk te overwinnen als hij vol bekoorlijkheid is.

4. b) *wala* cf. gloss.; *danta sūnakēn* is opmerkelijk — c) *pañlāk* is onzeker, en in verband daarmee *kṛṣṇa*, dat ook wel: zwart kan betekenen — d) *ni* als lidwoord voor een vorst is ongewoon, de conjectuur *tuhu*: inderdaad, zou het geheel veel duidelijker maken.
 6. b) is twijfelachtig: zonder dat stamelend (van ontroering) was zij die afwees... (1. *dānuwala*?); of *nurwala* = brief: niet ontroerd over de verklaring van hartstocht? — d) er ontbreekt een lettergreep, 1. misschien *hīngītanya*?
 7. d) men kan natuurlijk *śighra* ook verdubbeld bij *laku* rekenen.
9. 1. c) *tilā*² misschien: terwijl ge U wat vermeit — d) een spreekwoord?
2. c) is niet duidelijk: *antaprāya*, of 2 woorden? — d) schijnt nog wel op de zee te slaan, maar is door de onduidelijkheid van c) niet in het verband te passen.

3. Indien de vorst haar zou willen overweldigen, door met dwang zich van haar meester te maken op grond van zijn macht, dan ontstond er geen liefdesgenot, maar slechts vermeerdering van verdriet door: dat het dan oorlog wordt is duidelijk, en dat klinkt stellig onaangenaam.
4. Het beste is, een middel te verzinnen dat de prinses verliefd wordt, en ik weet wel hoe haar (in haar) liefdesverlangen te treffen. De charmes van Zijne Majesteit kan men immers voortdurend horen (roemen), zijn uiterlijk en zijn deugden alsmede zijn beminnelijke aard.
5. Wanneer het hart van de prinses dan gaat zwichten (overhellen, kantelen), dan verschijne de vorst zonder mankeren! Dan smake hij de huivering van wie een vrouw ontvoert, met de fijne bekoring van het maanlicht (?).
6. Wel, zo zou het voor uw zuster het beste zijn, als het U zo kan bevredigen, mijn jongen. Maar vergeef mij dit (dat ik zo voorzichtig ben), en berisp mij er niet om; het is mijn aard om altijd te aarzelen, omdat ik veel wik en weeg".
7. „Wat gij daar zo zegt, zuster, is goed; wel, wel, al wat gij overweegt is in een woord uitstekend". Zo spraken ze, hartelijk, met elkaar, en niemand zou er nu de zaken zo stonden verder van af weten.
8. Toen ze zo tot een goed overleg gekomen waren, was de tijd inmiddels zo ver verstreken dat het etenstijd was. We zullen voorbij gaan hoe ze hem als gast onthaalde; het genotene was in alle opzichten uitstekend.

3. a) de v.l. lijkt mij onvertaalbaar; wel is mogelijk dat *sāhasan āta* te lezen is, dus ook een *-ən* vorm. De onnatuurlijke kwantiteit van *āta* pleit daar te minder tegen, omdat juist deze zang veel dgl. en andere bijzonderheden vertoont.
4. a) of: *enakta*: het beste voor U? Ook hier weer (*a*)*n*, waar we eerder (*a*)*n* verwachten — c) of: hoort zij voortdurend? (van mij nl.; misschien: zal zij horen?).
5. Het slot is wat vreemd, *sūksmā nān sari*: het subtiele van de essentie?? Lett, dus: het maanlicht vormde de verfijning van het fijne?
8. c) *gāti nika*, metrisch onjuist; F is wel correct maar niet begrijpelijk.

10. 1. Nadat ze dan vervolgens naar hartelust gegeten en gedronken had, zorgde Kesari er voor, terug te keren; nadat ze afscheid had genomen van haar ouders, kwam ze behouden in de kraton aan en begaf zich naar de prinses, deze, verheugd als ze was over haar komst, greep naar de campaka's die ze voor haar had meegebracht.
2. Toen deed zich voor haar een gunstige gelegenheid voor, want er was niemand die toentertijd in haar omgeving naderde, door haar droefheid, omdat ze erg stuurs deed, min of meer als voorwendsel voor de ontroering in haar hart. Alleen Kesari gedoogde ze in haar omgeving, waar zij ook ging scheidde zij niet van haar. Voortdurend sloeg zij haar gade, waardoor zij iets wist te verzinnen op al de wensen van haar meesteres.
3. Toen zij binnenshuis zat begon zij opeens over haar lot te spreken, hoe zij als een asokawijg was, als een nāgapuspabloem, juist in de kenteringstijd. Maar hoe vruchteloos het was om te wonen in een rijk dat als een wildernis was, angstwekkend, hoe zou je je daar prettig voelen? In haar omstandigheden, zou er iemand in staat zijn om straks de vreugde van de liefde te verwekken?
4. In deze geest ongeveer sprak zij, en wekte daarbij de schijn van een geheime hartstocht. En toen dan begon Kesari de zending van haar neef Priyambada te openbaren: „Vrouw, zie hier de klacht van Uw dienaar, sta mij toe dat ik die voor U uitspreek, mijn schat. En, zusje, frons uw wenkbrauwen niet te erg, wanneer mijn woord verkeerd mocht uitvallen, mijn meesteres!
5. De bekoring van de geurige campakabloem hebt gij U tot sieraad van de haarwring gemaakt.

-
10. 2. b) *dali-dalihan* dus bijna: camouflage, schijnbare bedoeling (verdubbeling!) — c) *samara*: cf. reg. s.v. *sa* — d) *prāya* als skt. *prāyas*: gewoonlijk, meestal.
3. a) *tuwuh*: groei, natuurlijk gebruikt i.v.m. de volgende beeldspraak — c) *bhaya*: overgang tot nj. *baja*! — d) onduidelijk; er is geen vraagwoord, maar ik zie geen andere vertaling.
5. b) *sumāwēñmya*: het een nacht overblijven ervan? Het slot: *lanōnya ana i kita* of *lanō ni ana i kita*: zijn schoonheid bij U? — c) *sañkriman*, is onbegrijpelijk: voor de vorst gereserveerde vrouw? of = of 1. *cañkriman*, slaapliedje? raadsel? — het slot: als die (*campaka*?) afbreekt is dat verdriet voor de dichter? — d) *āptyakēne* of *āptya kēnē*?

6. Maar hij die als het ware een bloem is, smacht er naar om uw losgeraakte haarwring te herstellen, de veelbesproken held, koning Harimūrti, nog ongehuwd, vereerd door heel de wereld, de gelukkige overwinnaar op het slagveld, schoon van uiterlijk, die volkomen de stof voor een epos zou kunnen vormen; hij is beroemd om zijn vriendelijke taal, zo zoet spreekt hij, dat zijn woorden bladeren en loten van bekoring doen ontluiken.
7. Hij dan zond iemand om hier eerbiedig te komen verzoeken of gij het gedogen wilt dat op hem uw liefde neerdaalt. Hij is als een twijg van een boom, verwelkt onder de drukkende hitte van zijn verlangen naar U. Hij is hevig verkwijnd door verlangen, en inderdaad, zusje, moet ge hem de milde regen van uw stralende lach schenken. Uw geurige zoetheid gelijkt de honingmaand, laat varen dan de miezerigheid die deernis ontbeert!
8. Voorts is er als teken de ring van Kṛṣṇa, met een inscriptie hier, een niet weinig kostbaar geschenk, alsmede . . . van stralende juwelen. Dit is niet bedoeld, vrouwe, als zijn bruidsgeschenk; gij zult niet minder dan zijn koninkrijk bezitten, en, zo zei hij, hij zal wezenlijk uw slaaf zijn, die U al wat ge wenst zal bezorgen.
9. Als gij, mevrouw, hem genegen mocht zijn en deernis wilt hebben met zijn ontroerende weeklacht, dan zal zijn boodschapper, Priyam-bada geheten, terugkeren om het hem te zeggen, zusje. Maar, mijn schat, wees niet onoprecht als ge Uw liefde wilt schenken aan die mijneraar, zodat ge dus stilletjes van hier zult vertrekken, door hem geschaakt, en bij het schijnsel der maan naar buiten zult treden".

6. a) niet geheel duidelijk, 1. *sēkara sañ nājaḥ?* of *sēkar rasāñajap?* — In d) weer het beeld van 1, 3.
7. Weer geheel dubbelzinnig; ik trachtte het zoveel mogelijk in de vertaling weer te geven.
8. a) *pañēlēk* is toch wel zeer onzeker, misschien alleen: teken, symbool? — b) is onduidelijk; is *sujñvita* een geschenk? attribuut van Kṛṣṇa? cf. *sujjivana*, TP 59,1: vuur? En *amarati*: verkorting van *amarāwati* (BK 20,1)?? — De conjectuur in d) lijkt me nodig en verantwoord, *sakaharēpanta* is trouwens ongewoon.
9. d) *rapwan*: uw oprechtheid blijke dus daaruit dat ge...

10. Zo sprak zij; maar de prinses veinsde boos te zijn, en zij wendde afkerig het hoofd af, opzettelijk, waarbij een toornblos haar het uiterlijk van stuursheid gaf. Want ze was bang dat haar emotie zou blijken, daarom nam ze zo ineens een norse houding aan. Begrijpelijk, want ze koesterde een smachtend verlangen en juist dat wilde ze diep in haar hart verbergen.
11. Haar geschiedenis was, dat ze eertijds in de wereld van Wiṣṇu hulpeloos was achtergelaten, omdat de godheid, hardvochtig, was verdwenen om zich als vorst te incarneren, en haar onbarmhartig in de steek had gelaten. Daarom had zij het er op toegelegd hem te volgen, en was zij deze prinses geworden, vanwege haar verlangen om wraak te nemen, doordat ze hem zou kunnen afwijzen als de vorst liefde voor haar zou gaan koesteren.
12. Welaan, dáárom veinsde ze coquet afkeer, en fronste haar wenkbrauwen, alsof ze werkelijk ernstige bezwaren had, die geen plaats lieten voor een goedgunstige gezindheid. Tenslotte vertrok zij (uit haar vertrek) en inderdaad bleef de spreekster beschaamd achter. Want al was haar bekoorlijk betoog nog niet ten einde, het was vruchteloos, want de prinses luisterde er niet naar.
13. Haar wrevel van vroeger was al niet tot bedaren te brengen, zo fel was zij dan, zij leek bleek en had weinig woorden voor een ander, omdat ze mokte, alsof ze zich ten dode wijdde. Daarom was Kesarī perplex, alsof ze een fout begaan had, en wist niet wat ze moest doen. In ieder geval begreep ze haar verkeerd en ze zat maar te peinzen, ze voelde zich zo ongeveer als iemand die op het punt staat, aangevallen te worden.

11. d) ook is mogelijk: *-malësanêlika*.
12. a) *eñjuh*: dartel, verliefd, uitbundig e.d. Misschien hier ook: daarom was ze verrukt dat ze (haar zin kreeg en) afkerigheid kon veinzen? — b) lett.: alsof het ernst was dat ze een bezwaard gevoel in haar hart had, dat niet kon veranderen in goedgunstigheid. Omdat *tan uvah* zó ongewoon is, kan men wellicht ook vertalen, met een andere opvatting van *rasa*: alsof ze werkelijk ernstige bezwaren had; voor haar eigen gevoel (dus: in werkelijkheid) was haar goedgunstigheid onveranderlijk — c) is niet duidelijk: het slot kan alleen maar betekenen: degene die haar jongere zuster toespraak was beschaamd. Ik acht een conjectuur *kāri* (bleef achter, tgo. *mijl*) of eer nog *māri* (hield op) noodzakelijk.
13. a) *gëgët sërëh*, cf. Kern, 10, 69, 3: *gëgët suruh* en Jav. Zamenspraken *grëgët suruh*.

14. Maar ze herwon haar geestkracht op het voorbeeld van haar hart dat zijn zorgen liet varen (en ze dacht): „Als er inderdaad geen zweem van liefde in haar hart is hoeft men ook geen twijfel te koesteren, en dan is het zelfs van geen betekenis dat zijn briefje U nog niet bereikt heeft”. Daarom zon zij op enig middel waardoor zij kon bereiken dat zij het zou lezen, opdat zij misschien hem zou liefhebben.
15. Tenslotte vond ze er iets moois op, een subtiel-verborgen, niet opvallende list. Rode stof diende als foudraal voor haar spiegel, die in de koperen toiletdoos klaar lag. Daarin stopte ze het briefje, opgerold, en goed er in verborgen. Wanneer zij zich fraai zou opmaken, dan zou ze stellig alleen maar ontzag en eerbied voor hem hebben(?).
16. Nadat ze dit in orde had gebracht ging ze naar buiten en ze leek verdrietig vanwege de norsheid van de prinses; maar Kesari was op haar hoede, omdat ze wachtte tot de gunst van de prinses om zich door haar te laten bedienen zou terugkeren. We zwijgen van haar verder gedrag, de dag ging voorbij, en na de zevende ure, kwam de milde avondschemering, de tijd waarop zij haar toilet placht te verzorgen.
17. Dadelijk maakte zij zich gereed, haar toilet te maken, allerlei geurige bloemen lagen ook al gereed. Vol attentie naderden haar dienaressen haar, en namen volgens de geldende rangorde haar plaatsen vóór haar in. En terwijl ze dan zich wilde opmaken greep ze haar spiegel, en trok die uit het foudraal. Daar viel het briefje voor haar neer, het was alsof het haar wenkte en zou toespreken.

14. Dit vers levert nogal wat moeilijkheden, *kita* in c) noopt ons, althans een deel directe rede aan te nemen; ik liet die bij b) beginnen, omdat a) toch wel op Kesari zelf slaat, al is de vertaling niet erg fraai (*panūtēn* (sic?): zo? wie te volgen is, cf. nj. *panoetan*; en b — c) veronderstelt dus: maar als er nog enige kans is, dan moet ik het wel proberen met dat briefje — c) is natuurlijk ook te vertalen: zolang het briefje U nog niet bereikt heeft, heeft het geen betekenis, maar 't lijkt me wat weinig zeggend, bovendien is *tēkwan* geen recht gedaan. Men kan in b) ook nog denken aan: als ze maar niet een ander liefheeft.
15. b) *randi malar*:? — Het slot van d) doet vreemd aan, en we verwachten iets als: zou zij het briefje stellig vinden en lezen.
16. b) *si* voor *sa* te lezen leek me onvermijdelijk — d) is *marikā samāṅkana* stoplap? of: deze keer deed zij evenzo? of: was op dit ogenblik?

18. Geroerd keek zij er naar, hoewel in haar hart ernstige twijfel opkwam. Het was immers onbestaanbaar, van haar leven had ze nog nimmer zo iets beleefd(?). Ze begreep dat het een list van haar dienares was, en ze scheen daardoor de pret van de kijksters gaande te maken. Maar het briefje bleef niet slingeren, ze las het onmiddellijk, voor zichzelf, niet luidop.
11. 1. „Ach, gij goden van de bekoorlijkheid van de vierde maand, incarnatie van de bekoring van strand en berg, gij die woont in het hart van de dichter en die hij koestert om U te beschrijven op een pandanusblad, gij die tastbaar belichaamt de tranen van wie kwijnt, gij die voor ogen stelt(?) de smart van de door liefde gefolterde, gij die voortdurend het voorwerp van verlangen zijt, en die het gewezen zult veroorzaken van hem die zijn begeerte poogt te volgen ;
2. Gij móét de smeekbede van hem die door hartstocht getroffen is kennen, inderdaad is er een uitnemende gunst die gij moet verlenen. Ik ben er ellendig aan toe, met het hartsverdriet dat ik te verduren heb, ik bezwijm onder de kwelling van de macht van de liefde. Daarom sterf ik van hartzeer, verknocht als ik ben aan mijn verlangen, onwillig om (langer) uw pracht te verduren (zonder hem te genieten). Onafgebroken verbeid ik de dauw van Uw tranen, dat is de nectar die mijn hart kan genezen.
3. Als ge echter in het geheel geen deernis zou hebben met wie beklagenswaardig smacht naar uw bekoorlijkheid, zou dan werkelijk passieloosheid in uw wrong wonen, die angstvallig waakt over uw geurige jasmijntooi? Afgezien nog daarvan dat het mis zou gaan met hem, wat voor vreugde is er voor hem om te begeren een blik van de ogen die oorzaak van zijn tranen zijn?”

18. a) *manah irârdha* gelezen; vertaling zo? — b) de lezing is onzeker, *nîni danû*: ooit te voren, is op zichzelf ook zeer wel denkbaar — c) de tweede helft: dat kwam omdat ze een glimp van pret bij de toeschouwster zag?
11. 1. Roept het gedicht nu deze godinnen aan? Of Rukmiṇī als incarnatie van al deze godinnen? Erg duidelijk is het me niet.
3. b) schijnt bedorven — c) is ver van helder; *wirāga*: een voorhoofdsieraad (= *traṅgana*, T) tevens: *rāga*-loosheid? — De vertaling van d) is door het hiaat natuurlijk ook niet zeker.

12. 1. Zo luidde het gedicht dat zich in het hart van de prinses grifte; dit, met zijn zoete betekenis, wekte bekoring, en zij kwijnde, met een hart, vòl verlangen. Voortdurend met een onbestaanbare hoop brandde haar hart in de vlammen van het vuur der liefde. Voortdurend verkoelde weer haar aandoening, omdat haar hart juist door haar tranenstroom besprenkeld werd.
2. Maar de brave Kesari, die lette op haar, weggeslopen, zodat zij haar niet zag. Want ongemerkt had zij er voor gezorgd zich achter een zuil te verbergen, en verscholen achter een gordijn keek ze tersluiks toe. Ze begreep dat haar hart door liefde was getroffen, al verborg zij het bij zich zelf, en maakte ze het niet openbaar. Ze probeerde het, hoe dan ook, kwijt te raken, en schuil te houden, en ze hield het geheim door het steeds te ontveinen.
3. Tenslotte kwam de nacht, de zon verdween, naar de bergen in het Westen. Het leek als rustte zij op de bergrug, omkijkend naar de smachtende en niet goed wetend wat te doen, vanwege haar deernis, bezorgd als zij immers was over het verdriet van haar die zij moest achterlaten. Flauw straalde haar glans nog en zij leek een schuine blik op haar te werpen, om haar tot opstaan te bewegen.
4. Plotseling overdekte het donker de aarde, dat ontwijfelbaar ontsproot aan het hart van de prinses, dat vernietigd was, getroffen door de donder van haar groeiend verlangen, en overkropt door haar verliefdheid. Als het niet dit was, dan zou er wel moeilijk een gevolg te vinden zijn van de in goud gegrifte woorden, die een liefdesgedicht vormden. De bedoeling was dat ze aan het peinzen zou slaan over alles wat er wel het gevolg van was dat zij met de liefde gespot had.

-
12. 1. b) *linē*: nj. -é!
 2. b) of verdubbeling van *mahā* + *alinān*? Of 1. *mahālin-alinān*? — d) de 5 „passiva” leveren moeilijkheden; patiens moet toch wel haar liefde zijn; is *kinārya* van *kāri*: poogde ze die te laten varen? *kinalināna* is noch als secundair pass. v. *kalinān* (*lin*), noch van *alin* erg duidelijk. Ook het laatste woord, volgens Jb. vertaald, bevredigt niet; *sēṅguh* is immers: noemen.
 4. c) *pilih* dus als in het nj. wel samenhangend met: kiezen (je moest zoeken...). De hele beeldspraak is anders wèl ver gezocht!; F: dat ze verliefd zou worden en...

5. Toen keerde zij terug naar haar slaapvertrek, maar de hele nacht look zij haar ogen niet. Bedroefd zuchtte zij, en woelde, voorover op haar slaapstede, in onzekerheid wat haar te doen stond. Niet weinig was de koelte van de nevel die zich op haar neervlijde, maar onmiddellijk (bij aanraking met haar warme lijf) werd hij heet. De liefde die zij versmaad had trof haar nu in zijn volle hevigheid, en kwelde haar onfeilbaar.
13. 1. De tijd verstreek, 't was middernacht, de mensen in de kraton waren in het diepst van hun slaap, geen enkele was er wakker, allen waren ze in een diepe bezwijming van slaap, en de dienaressen sliepen gerust, hun kains waren losgegaan, daar niets het verhinderde. Het was als een vrouwenslagveld, waar hun have en goed open en bloot was achtergelaten.
2. De maan, bekoorlijk, was pas op en glansde helder aan de hemel. Hij leek coquet onder een bedekking van nevels en met een pajoeng van dunne, wazige wolken. Hij was echter beschroomd om te kijken naar het gelaat van de vrouwen die in het vrouwenverblijf gebleven waren, misschien zouden ze wakker worden, dacht hij, en daarom verschool hij zich achter bergen.
3. Om kort te gaan, steeds hoger rees hij, helder nu, niet door wolken bedekt, als pijlen van de Liefdegod, stralend, die beoogden de verrukten te doden. Dwars doorboord, en verspreid vluchtte de duisternis, bevreesd, en verdween, zich in holen verbergend. Andere manestrallen kwamen de slapenden ... en werden dromen, die vreugde wekten.

5. c) *sumanda ni*: leunend tegen? — In d) is de woordkeus niet toevallig, *sarik* is de vloek, die met automatische zekerheid werkt; *mogha* heeft hier nog de oorspr. skt. betekenis; het komt mij althans voor dat het woord in heel zijn wijde betekenisomvang (cf. Jb.) is terug te brengen op skt. *amogha*: onfeilbaar > 't kan niet missen, vast en zeker, onwillekeurig, hoe dan ook.
13. 1. c) de conjectuur leek me onmisbaar, al is voor *paḍa* misschien nog wel iets anders te stellen; B² bedoelde dit trouwens waarschijnlijk wel — d) *drwya* stellig dubbelzinnig.
3. b) het slot bevredigt niet, al vertalen we: dodelijk treffen. Is er misschien een afleiding van *wyat* te lezen bv. *ahyun mamyaṭi wwaṅ laṅṅ*, die, onbegrepen, „verbeterd” werd in *matyana*?

4. Steeds aantrekkelijker werd het toneel, het leek vol vreugde, zo in het maanlicht. De bomen schudden een vracht van nevels, terwijl hun koppen, aandoenlijk, een lachend onthaal boden. De soepele jonge twijgjes bewogen als in geestverrukking, trillend, door de wind bewogen. De pauwen schreeuwden op de uitdaging van de koekoek waartegenin de caṅkilun's zich fel lieten horen.
5. In het Noorden dreunde de donder, die begeleid werd door de regen, maar het waren geen krakende slagen. De bliksemflitsen waren ook niet helder, ze flikkerden slechts als het knipogen van de wolken. Het was als wekten zij verlangen, om te kijken naar de bedauwde bloemen die overal lagen, opdat men in de war zou zijn — wat had men wel te denken — en van verrukking bezwijmen zou, terwijl men de pen zou dragen.
6. Kesarī was niet verkwikt, maar verbijsterd en ontsteld bij het opkomen van de maan. Ze was verdrietig en neerslachtig over de gemelijkheid van de prinses die haar zelfs niet had aangesproken. Daarom ging ze wat wandelen om te proberen wat afleiding te vinden, zonder echter haar verdriet te kunnen genezen. Steeds meer verpletterd en verslagen was haar hart, zodat haar tranen als een bergstroom ononderbroken stroomden.
7. Bij de stam van de pārijātaboom zat ze, mismoedig, zacht te wenen. Stroef, zwak, benauwd klonk haar stem, snikkend, aandoenlijk en door de ziel gaand. Ze klaagde hoe ze haar daad berouwde, en geen verstand had gehad van wat het wezenlijke van dienen is. Daarom had ze het over weglopen, vluchten, om uit de buurt van het hof te gaan.

5. c) — d) is geraden. De bedoeling zou dus zijn dat de korte pozen van weerlicht zoveel schoonheid openbaren (maar de maan schijnt volop!) dat het de dichter die het zou willen beschrijven te veel zou zijn. *Kalañō* is ongewoon maar denkbaar; men kan ook vermoeden dat er *kalañōn* gestaan heeft, maar 't wordt er niet veel duidelijker van: *pamañdan* < *sañdan*? Of *tanda* — *ñ*: als teken voeren? Of *tandañ*? Of 1. *panabda ñ* (een gewone fout in de handschriften)?
7. c) *rīwēh* is natuurlijk ook te vertalen.

8. Maar de prinses ontwaakte, alsof ze door haar gewekt werd, omdat haar hart geroerd werd. Ze was weliswaar zo nukkelig dat ze inderdáád in ieder geval tranen verlangde, en het toelagde op de ellende van verliefden, en op het verdriet van wie aan verwarring en schaamte ten prooi waren; zo is de mens, die, zelf door hartstocht overweldigd, wil zoeken de kwelling van anderen die minverlangen koesteren —
9. Maar nu haar dienaress Kesarī overmocht werd door verdriet, een ànder dan dat der liefde(?), nu was het niet passend om deze niet te troosten; nu was het plezier er voor haar ook meteen af. Daarom kwam ze, neerslachtig, naar buiten, terwijl ze haar losgegane rok wat goed deed. Ze bekommerde er zich echter niet om dat haar haarwring loshing, en dat de bloemen eruit overal langs haar pad verspreid neervielen.
10. Uitgelaten kwam zij op haar schoot zitten, en veegde haar tranen af, terwijl ze ontgaan weende: „Laat me niet alleen, zuster, hoe zou ik ver van U kunnen zijn? Doe toch Uw best, mijn leven te beschermen, zie toch hoe de asana, nauwelijks ontloken, door de bliksemstralen verlicht wordt. Het is zonde van zijn geurig stuifmeel, dat nog niet eens rijp is, en nu door een bij al ontredderd wordt”.
11. Zo sprak zij, en vervolgens riep zij haar op om de kraton binnen te gaan. Tenslotte voelde zij zich prettig, die het steeds toelagde op haar liefde: ze had immers een haan gekregen die haar voorspellen zou: als hij dood ging zou haar liefdesverlangen niet ontluiken. Maar nu, hoe zou de voorhoofdsbloem in het geurige kapsel van Kesarī afvallen?

9. c) *âdâni* is misschien niet onmogelijk.
10. c — d) de „bloementaal” is bekend.
11. b) ik kan de tekst niet vertalen en lees *âkire* — c) en d) lijken zo zinloos, misschien zijn het spreekwoorden of verbloemde zegswijzen; de onduidelijkheid t.a.v. de pronomina maakt het geheel nog onzekerder; *nira* in c) leek mij de prinses. Men kan gissen: *rûmrûmën in Kesarī*: die gestreeld zou worden door K., omdat de haarwring van K. hier nauwelijks ter sprake zal komen. De tekstwijziging kan gemakkelijk ontstaan zijn door de spelling die de *ê* niet uitdrukt; men: men las *rûmrûm(ê)niñ K.*, en „corrigeerde” dat tot *nikañ*. Maar het blijft een gissing.

14. 1. We gaan voorbij wat er gebeurde nadat de prinses haar had toegeproken. Dag en nacht onafgebroken vermaakten zij zich in dartel spel. Soms beraadslaagden zij over liefde, en al hun woorden waren zinvolle liedjes, al lachend met half toegeknepen ogen plaagden ze elkaar door boos naar elkaar te kijken.
2. Ook probeerden ze elkaar voor de gek te houden, zij en de prinses, ze wekte de schijn alsof ze in haar verlangen betrappt was, maar wist zich heel best te verdedigen. Ze probeerde eroverheen te praten door vleierijen, zo spraken ze tegen elkaar in, en dan opeens viel er een spottend woord. Het verlangen moest gewroken worden, maar haar liefde was een zwakke plek, waardoor zij haar moeilijk kon volgen.
3. Geruime tijd koesterden ze vreugde waarbij hun charme duidelijk bleek. Maar laten we thans verhalen over de gezant Nārada, de zeer snode. Hij kwam aan koning Jarāsandha mededeling doen omtrent het gedrag van koning Kṛṣṇa, hoe hij van plan was jegens een prinses weerspanning te zijn.
4. Hij koos zijn woorden vriendelijk-vleidend: „Wel, koning Jarāsandha, ik was al lang verlangend (U eens op te zoeken), daarom ben ik nu gekomen. Ik ben ook zo hier en daar eens aangegaan, in mijn verlangen om me wat te vermeien, bij de vorsten van ettelijke streken die ik wilde doorzwerfen, al wat bewoonde wereld is.
5. En daar raakte ik verbaasd toen ik hoorde hoe men U prees. Alle vorsten hadden zich vol eerbied en toewijding aan U onderworpen. Alleen dit: er was er een wiens hoogmoed niet gedooft was, en die geen ontzag voor U had, alleen juist Kṛṣṇa was nog vol trots.
6. Zelfs waren er woorden van hem die wel bij uitstek ongepast zijn, hij zou nl. prinses Rukmiṇī te middernacht willen roven. Gij zult nu toch wel de toeverlaat van Bhīṣmaka zijn, in al zijn ondernemingen, want hij vreest geen koning, immers hij wil zich door niets laten weerhouden”.

14. 1. d) *tasvā* begrijp ik niet, moet er *twasnyā* staan? Of (F) *n asvā* (<*asö*)?
2. d) is gissing.
3. a) cf. nj. *remṣjah*, en *remṣyah* (T): z. verspreiden? Of 1. = C, en cf. *embuh*?
4. d) is qua constructie geheel onduidelijk. Is het vers bedorven doordat abusievelijk in het begin *para ratu* i.p.v. de oorspr. tekst geraakt is, door 5 b)?
6. d) misschien ook: gij vreest Kṛṣṇa niet?

7. Zo sprak de grote wijze, en nog veel meer dat hier niet verhaald wordt; hij wakkerde daardoor de nijd van de vorst aan, die fel oplaaide. Na zijn terugkeer was koning Jarāsandha verdrietig van boosheid en nacht in nacht uit raakte hij meer verlegen om een goed plan.
8. Daarom ontbood hij Bhīṣmaka en zond een krijgsman naar hem toe, zonder zijn bedoeling mede te delen; we gaan de tussenliggende tijd stilzwijgend voorbij, en tenslotte kwam de ontbodene zijn opwachting maken, vol attentie. En hij werd vriendelijk toegesproken, daar op een bekoorlijke eenzame plaats:
9. „Vorst, met de volgende bedoeling heb ik U, edele, hier uitgenodigd: er was een wijze uit de hemel, die 's nachts hierheen kwam, en die de grote wijze Nārada heet, welbekend in de wereld. Hij dan ging zeer ver in de berichten die hij mededeelde, en die geen mens anders weet (?).
10. En nu gaat het hierom dat koning Kṛṣṇa, met zijn roversaard, nl. van plan is om uw dochter in de nacht te komen roven. Welk gedrag hebben we dan hier toe te passen, zijn minachting is immers evident. Mocht ge hier een fout begaan, wel dan zal uw prestige stellig een onherstelbare knak krijgen.
11. Maar wanneer deze gedachte U treft, wat zou U er dan van vinden als de koning van Cedi uw dochter tot vrouw zou krijgen? Hij is nog familie, en machtig ook. Wat denkt ge wel van deze „meisjesgift”? Want om maar gedwee de minachting (van Kṛṣṇa) te aanvaarden, dat is toch wel zeer beschamend”.

7. b) *anurub-urubi*: misschien ook intransitief (zó Jb.) — c) wellicht is *kari* te lezen: hij bleef boos en verdrietig achter.
8. b) *kadon* is mij van elders niet bekend, maar kan weinig anders betekenen; wsl. echter l. *kadoh* (cf. F): de afstand. De laatste regel is ongewoon geconstrueerd, maar toch wel vertaalbaar zo.
9. d) is onzeker: allereerst mijn conjectuur, dan de bet. ervan, en voorts *kadurus*. Misschien is de regel algemeen bedoeld: hij is bij uitstek een nieuwsverteller, als geen ander.
11. b) de *pa*-vorm na *apa yan* is gewoon, maar een dgl. enjambement is zeldzaam — c) *dāna kanyā*: het uithuwelijken — d) *sakirīn*: cf. T *madulur sairīn*.

12. „Heer, wat zou ik hierop te zeggen hebben? Het geschiede naar Uw bevel, vorst. Als men beleid maar ondergeschikt maakt aan liefde, dan beklijft het genot ervan wel. Laten we daarom haast maken, opdat ons eigengewild feest geen belemmering ondervindt, en laten we een reine datum zoeken, die geschikt zij voor de bruiloft”.
13. Zo spraken die beiden, hartelijk en volledig eensgezind. Daarop vroeg Bhīṣmaka verlof om huiswaarts te gaan om voorbereidingen te treffen voor het feest. De koning te Karawīra, nl. Jarāsandha, zou met de vorst van Cedi gaan praten, opdat hij deze meisjesgift zou aanvaarden.
15. 1. De tijd was inmiddels voortgeschreden, en de nacht was voorbij; en daar koning Jarāsandha, actief als hij was, al eerder de koning van Cedi had ontboden, kwam hij nu al en betuigde hem eerbiedig zijn hulde.
2. Daar sprak de koning tot de koning van Cedi: „Wel, vorst, de bedoeling waarmee ik U ontboden heb is, dat ik prinses Rukmiṇī, de dochter van koning Bhīṣmaka, als gunst aan U wil schenken. Wil dat aanvaarden!
3. En sta mij voorts toe, de leider te zijn die thans alle huwelijksfeesten wil regelen. Geef alle vorsten in deze streken officieel bevel, te komen met de bedoeling dat ze getuigen zijn van het huwelijk”.
4. Zo sprak Jarāsandha met weldadige woorden, en de koning van Cedi raakte in grote verbazing, immers hij was juist korzelig en verbijsterd omdat hij niet bemind werd door Rukmiṇī die naar hem, de verliefde, niet had omgekeken.

12. b) helemaal logisch is het niet (wij zouden eerder zeggen: als men de liefde onderwerpt aan beleid), maar begrijpelijk toch nog wel; overigens is lezing noch vertaling zeker.
15. 1. a) *maxvėnyan*: eig.: een nacht overstaan.
3. a) is ook anders te splitsen en te vertalen: *haywa n asārabhūta*: het is goed dat ik als leider optreed (*sārabhūta* cf. Bhp en skt.; hier ± de autoriteit onder wiens auspiciën het feest plaats vindt) of: laat mij niet waardeloos zijn (cf. skt. *asāra*), nu ik... , laat ik het dus niet voor niets doen, stel me niet teleur — d) *āgjā* <skt. *ājñā* (zo F), de normale vorm op Java is *agnja* (cf. T).

5. Het was alsof de koning van Cedi zich eertijds in zee stortte waarbij hij tevens zijn verlangen naar de prinses aan de golven prijs gaf. Want zijn verlangen om haar te huwen was niet aanvaard, en hij treurde, bedroefd, dat hij was afgewezen.
 6. En nu, met deze koning van Karawīra, viel zij hem als een vrucht in de schoot: het hart van de koning van Cedi was mild gestemd, aangedaan, verbluft, en steeds antwoordde hij met veel eerbiedsbetuigingen dat hij zich onderwierp (aan het verzoek van Jarāsandha).
 7. Nadat ze dan zo hadden gesproken en tot overeenstemming waren gekomen, verstreek er geruime tijd, waarin niets vermeldenswaardigs geschiedde, en geleidelijk aan naderde zo spoedig het huwelijksfeest, waarvoor men de volle maan in Kārtika afwachtte.
 8. Bovendien was het bericht bekend geworden en had zich wijd en zijd verbreid, zodat het de drie werelden vervulde, dat de koning van Cedi de echtgenoot van Rukmiṇī werd door toedoen van Bhīṣmaka, immers deze hield een „meisjesgift”.
 9. En de prinses kreeg reeds instructies omtrent haar huwelijk van de vorst die haar vermaande, attent te zijn. Alleen dit was de opdracht van de koning aan de prinses: nader vol attentie uw man, en wees hem een trouwe gade.
16. 1. Toen zuchtte de prinses ongedurig en ze wist niet goed raad, toen hij haar vertelde dat zij bestemd was de echtgenote te zijn van een man van wie zij niet hield. Dat veroorzaakte haar smart en wenend omhelsde ze Kesarī, en vertelde haar haar verdriet, dat als een berg uit de lucht op haar neer kwam:
2. „Zuster, zie mij, waarlijk, wat zal dit grote verdriet van mij kunnen genezen? Hoe zou ik niet sterven door het bevel van mijn vader de vorst, dat zo maar ineens onbesuisd komt? Ik voel mij slap als een jonge twijg van de bekoorlijke „deerniswekkende” (s.v. slingerplant) wanneer de gehate motregen hem treft. Men wil met alle geweld dat hij er niet tegen op ziet, de grove takken van de broodboom te omslingeren.

5. b) *sāpāṅhañut* dus opgevat als: tegelijk met het doen afdrijven. Toch is het lang niet zeker, te overwegen is: *sāpāṅhañut*: wie zou doen afdrijven? De beeldspraak ontgaat me trouwens, wordt hij in c) en d) nog voortgezet, bv. ook *hyu-nirê*, haai?? en *anīraṅ* i.v.m. *karaṅ*, klip?
8. d) de tekst m.c. voor *ādanakanyā* — In b) ligt de gissing *āñhibêki* voor de hand, maar is toch niet nodig.

3. Het was mij liever dat hij over wie we het net nog hadden mijn toevlucht zou kunnen zijn voor minnevreugd. En zei je niet dat Kṛṣṇa's schoonheid alle bekoring van de puringbomen in zich verenigt? Stellig, zus, zou ik in liefde aan hem verkleefd zijn als hij mij op schoot zou nemen. Laat daarom uw vriendschap mij trouw blijven om mijn lichaam te doen verstrengelen met die dichter".
4. Zo sprak ze, kwijnend van liefdessmart over de prins. Daarop vroeg ze verlof om zich te doorsteken, een dolk was reeds in haar hand: „Zuster, zo zal ik dan maar sterven, wat voor zin heeft het nog dat ik zou blijven leven”, met deze woorden richtte ze haar dolk — maar het zou mislukken, omdat haar dienaress haar bij de arm greep.
5. „Meisje, wees niet ongerust, al te gauw zou de gedachte aan leugenachtigheid van mij opkomen. Hoe zou ik in staat zijn, het verlangen van hem die zo deerlijk smacht naar uw liefde te . . . Of zo ge vervolgens geen medelijden zou hebben, en tot de andere zou gaan, dan is het zijn vaste wil om diens moed op het slagveld te meten door hem op te wachten.
6. Verdriet is over hem gekomen, hoe zou hij dan niet verheugd zijn als hij uw toestemming verkreeg! Stellig komt hij dan bij verrassing, waarbij hij het maanlicht tot voertuig heeft. Daarom moet zijn boodschapper terugkeren en hem onmiddellijk inlichten. Alleen dit, mijn schat: ik moet U vragen om hem te beantwoorden wat hij U, mevrouw, heeft gezonden als geschenk”.

-
- 16.
3. a) men kan natuurlijk ook *-a rāsika* lezen, en het laatste als demonstrativum beschouwen — d) de variant is curieus uit syntactisch oogpunt, nl. voor de verhouding van de beide objecten.
 4. d) het is de vraag of het Javaanse idioom een dgl. wending kent als het Nederlands, zoals ik de *-a* vorm hier vertaalde. De enige andere vertaling lijkt me toch nog minder wsl.: zo sprak ze, en beoogde te verijdelen dat haar dienaress . . .
 5. a) syntactisch verantwoord is mijn vertaling nauwelijks. Bedoelt ze: bij U, of bij K.? — b) *rumuna* ziet er uit als een korte vorm van *rumuhuna*, maar ik zie geen vertaling. Is „ik” wel onderwerp?
 6. a) *pan* dus = *apan*, in zijn volle betekenis — b) niet geheel zeker; *kataṅgama* ook: geaccepteerd? — d) laat misschien ook deze verbinding toe: . . . *iki* . . . *palaku n*: dit is eis dat . . .

7. Toen zij zo gesproken had straalde de prinses van vreugde; onmiddellijk haalde zij goud, zilver, juwelen en sieraden voor de dag, alsmede een briefje met haar eerbiedige hulde en een gelouterd pruimpje; dat werd naar Priyambada gebracht, daar er al een afspraak gemaakt was dat hij toen zou terugkeren.
17. 1. Vervolgens keerde Priyambada haastig terug; hij had geen begeerte naar de stad Kuṇḍina, hoe bekoorlijk die ook was; zijn lange tocht worde hier stilzwijgend voorbijgegaan; tenslotte bereikte hij met goed succes Dwārawatī.
2. 's Morgens dan maakte hij zijn opwachting bij de vorst, en bood hem al wat hij had meegebracht, wat hier verder niet verteld wordt. Hij deelde hem mede dat de prinses . . . , als resultaat van Kesari's listig streven om haar liefde op te wekken.
3. „Nu had zij echter een diepe teleurstelling ten aanzien van U, omdat ze tot vrouw gegeven zou worden aan koning Cedi. Er resten nog slechts twee nachten eer de bruiloft komt”. Zo sprak hij, en de koning werd er heftig door bewogen.
4. Als hij echter de komende namiddag zou vertrekken, stond het wel vast dat hij de volgende ochtend het doel van zijn tocht zou bereiken, immers op zijn snelle wagen was hij tot bijzondere prestaties in staat, hij had dan een vaart, onstuimig als de wind.
5. Om kort te gaan, vervolgens brak de nacht aan, hij maakte zich reisvaardig en vertrok met driftige haast. Van de massa der Yadu's had hij afscheid genomen, en hij had hun instructie gegeven, ter plaatse te blijven om de hoofdstad te bewaken.
6. Zo was hij op zijn wagen vertrokken en uit het gezicht verdwenen, onafscheidelijk vergezeld van zijn dienaar, de vriendelijke Priyambada, alsmede diens jongere broer Prawīra, die zich achter op de wagen bevond, als zijn beteldoosdrager.

7. c) *pīmastika*, cf. T s.v. *pastika*, 4, 211; schijnt vaak gebruikt te worden voor helder-witte tanden; misschien dus hier om aan te geven dat het pruimpje met zulke tanden gekauwd is?
17. 2. c) *pīpi yēka*: splitsing niet zeker; lezing corrupt? (bv. voor *sih irēka*?)
3. a) *dhira* is desnoods ook wel te vertalen (\pm bestendig, ernstig), maar 't is toch ongewoon — *ri*: \pm als: ik vind het jammer voor je?
5. c) *akweh* als in nj. *wong akèh* — d) *kārya*, taak, is misschien ook mogelijk.

7. We gaan voorbij hoe ze daar heel de nacht voorttrokken, zonder enige moeilijkheid, door de verwonderlijk snelle wagen. Vlug kwamen ze 's morgens ginds in Kuṇḍina aan, waarbij de wagen wat kalmer aan deed om niet te opvallend ineens voor de dag te komen.
 8. Er was een mooi bosachtig gebied, wat afgelegen en eenzaam, want het was een verboden (vorstelijk) jachtgebied. Dat was een veilige plaats om rust te houden; de vorst stuurde daarop een bode om de prinses in te lichten.
 9. De tekenen die hij aan de prinses moest overhandigen waren als volgt: een vorstelijke ring en een prachtige sirihpruim van hem alsmede verschillende soorten geurige bloemen, benevens onvergelykelijke juwelen en kostbaarheden.
- 18.
1. Priyambada vertrok naar zijn vroegere verblijfplaats, waar hij toevallig Kesarī ontmoette. Hij vertelde dat de koning gekomen was en zich schuil hield, vol verlangen om de prinses tegemoet te treden als zij naar buiten kwam.
 2. Voorzeker was ze ontroerd toen haar dit verteld werd, en zeer verrast. Onmiddellijk regelden ze een afspraak, en kwamen daarbij samen tot overeenstemming „Te drie uur in de komende nacht — laat het niet missen! — zal de koning de prinses daar dus tegemoet komen”.
 3. Nadat ze zo samen een hechte, betrouwbare afspraak hadden gemaakt, keerden ze ieder terug naar hun meester om hem in te lichten. Kesarī keuvelde wat bij de prinses, en deed de liefde in alle gesprekken van de verliefde ontbotten.
 4. Ze fluisterde telkens geheimzinnige woorden, met steelse knip-oogjes, en draaide met haar ogen om haar de komst van de vorst te melden. Als 't maar eenzaam geweest was, zou ze wel duidelijk gesproken hebben! Maar ze was bang dat iemand het zou merken, want hoe kon ze dan verwachten het leven eraf te brengen?

7. d) *rawi* lijkt me vnl. i.v.m. *prakāśa* niet goed mogelijk.
8. b) dgl. *alas laranan* voor kort nog op Bali: Korn, Adatrecht van Bali, p. 590.
18. 3. d) van *luñhā*? of van *luñ*?
4. d) de vertaling van het slot is onbevredigend, niet zozeer nog de ongewone vorm (*antinēn*, ook bij T genoemd), als wel de bet. en het syntactisch verband. Een andere mogelijkheid is, in de *-a* een contractieproduct van *-a + ēn-* te zien: hoe zou ik nog leven, ze zouden me afmaken (<*ēnti*). Of *huripa n tinēnnya*, waarin *tinēn* = *katēn*, dus: hoe zou hij leven, vurig als hij naar haar verlangde? Zowel agens als patiens zijn dan niet geheel zeker. Of lees zoals bij F: hoe zou zij in leven gelaten worden als *hij* haar begeerd had?

5. Immers, de prinses was juist aangekleed voor de bruiloftsceremonie ; mede (?) door haar verlegenheid was zij derhalve buitengewoon fraai, 't was overvol met haar dienaressen die, fraai uitgedost, hun opwachting maakten, terwijl ook de puyañ's, de iña's en de uwa's voltallig aanwezig waren.
6. De volgende ochtend zou de afgesproken tijd van het huwelijksfeest zijn, daarom waren zij allen druk in de weer, vol verwachting. Alle versiering van het bruidsvertrek werd opgesteld en gereed gemaakt, het was als een nieuw gemaakte hemel, boordevol met allerlei kostbaarheden.
7. Een fraaie offerschaal (met offers) was juist gereed gemaakt, zeer stevig, als een gouden Meru, in de goede verhoudingen nagemaakt, met een stralend dak. En zie, rode parels vormden er de glanzende snoeren van ; het was alsof op de toppen ervan het vuur der juwelen zou opvlammen.
8. En op het plein was het vol muzikanten die wedijverden in schoonheid, terwijl de maskerspellers honderden tenten hadden opgeslagen. De onderdanen verlustigden zich aan een overvloed van dranken en vleesspijzen. Velen waren er die . . . , fel als ze zich vermaak zochten.
9. Ook was het vol van al de schonen die op uitkijktorens hadden plaats genomen. Zij wekten verlangen bij wie onder hun bekoring waren gekomen, en ze keken onafgebroken omhoog. Fier stapten ze rond, met blikken vol smachtend verlangen, tot ze op eens tegen een hibiscusboom (?) opliepen, wat een luid gejuich bij de toeschouwers verwekte.
10. Bovendien kwamen alle vorsten uit de omgeving, die het bevel van de koning van Karawira niet weerstreefden. Dat was aanleiding dat het geluid van de trommels aanzwol, tot een daverend gerommel, als het bulderen van de zee.

6. c) men is geneigd, gezien zowel het syntactisch verband der woorden, als de quantiteit van *wiwāha* te lezen: *samayakāla wiwāhakārya* — b) *srēpēt*: donker > verward, druk in de weer? — *gyan* dus opgevat <*gyā*; misschien is wel zo wsl.: = *gwan*, plaats (zo ook nj) en dan: ze begeerden een plaats te hebben (om het feest bij te wonen). Of: ze zaten voor de plaats waar de prinses zat? — Vers 6-9 bij T 4, 96.

19. 1. Die dag ging voorbij en het was avond geworden; we zullen verhalen hoe de mensen in de kraton zich vermaakten, alsmede de dienaressen, de verzorgsters en de uwa's; ze waren niet onwillig om zich te verlustigen. Ze waren nog niet klaar met de verzorging van hun toilet, ze sierden hun kain's op, en ze zalfden hun ogen en zwartten hun tanden. Luid klonk het geschrei van haar die haar haar aan het bijscheren was, en wier hand daarbij uitschoot, zodat ze in haar wenkbrauw een insnijding maakte.
2. Laat ons nu verhalen van het gedrag van de prinses; zij onttrok zich aan dit alles, onwillig om al het aantrekkelijks dat men gereed maakte te zien. Onwillekeurig zag ze er tegen op om bloemen op het hoofd te dragen en zich te sieren met een bloem in haar wrong. Het stond haar tegen te kijken naar de zwartgemaakte wenkbrauwen, en hoe er waren met half-zwartgemaakte tanden. Haar dienaressen waren opgetogen over hun haarbanden, die ze allen gelijk droegen, als schaduwvormende (overhangende) stenen.
3. Zo kwam het dat zij geen lust had, uitgelaten te zijn, hoewel zij toch de „verliefdhedskampioene” was. Voorwaar, op heel haar bekoorlijkheid was verlangen neergedaald, over haar was verliefdheid gekomen die haar aangreep. Slechts de . . . omslingerde haar soepele haardos, die niet weinig donker en dik is. Hij (de haardos?) beweegt zich om zich er aan te onttrekken, bloemen te dragen, en daardoor valt hij vanzelf over de jasmijnbloesems en overdekt die.
4. Hoe zouden alle bekoorlijkheden (van de natuur) het (tegen haar) durven opnemen? Geen nadert er immers om zich tegenover haar schoonheid te stellen. De wolken worden wazig, en dolen rond op het zien van haar haarwrong, hoe die met aandrang een asanabloem omhelst. Evenzo rilt de donder van angst dat hij maar steeds al haar gesprekken moet horen. De zwaluw, hoe bekoorlijk zijn vlucht ook is, verwijdert zich, uit vrees dat zij hem met haar vlijmscherpe wenkbrauwen zal bestrijden.

-
19. 1. d) de vertaling is onzeker, ik vatte *katalēban* op = *katēlēban*: te diep ergens in raken? en *katawēr* = *katēwēr*: een snee oplopen.
2. a) of *anamun* = ongekleeft? Dan is *pinūduduk* in 18, 5, zeker niet als voltooid tijd te vertalen, misschien is ook de bet. trouwens niet geheel goed getroffen: ze was verloofd? — Er is veel onzeker in dit en de volgende verzen.
3. b) zo? Vooral de eerste helft is twijfelachtig — c) 1. *nihin*? — Wat is *pyas* (cf. *apyas*, van wenkbrauwen, de plaats bij T klopt echter niet) — *Karoman* lijkt vreemd, evenals d).
4. d) of: verwijdert zich verbijsterd?

5. Het zou te ver voeren, haar schoonheid nog verder te vertellen, de nacht verstreek, en het derde uur brak aan. De maan, die last van slaap kreeg neeg ter kimme, bloedrood, een voortschrijdende bloemkelk. De blinkende sterren begaven zich te midden van de prachtige wolken als jasmijnbloesems die losraakten in een haarwring. Teer waren de wolkstrepen, dun en flauw zichtbaar als geurig blanketsel dat een oor versluiert.
6. Zwáár werden de hoofden, en heel de stad begon slaperig te worden, en was zich van geen gedachten meer bewust. Terwijl ze tevoren hun salukat's bespeelden en zongen, alsmede praatten of hun kañsi bespeelden en hun slaginstrumenten koesterden (?), waren ze nu behaaglijk in slaap gevallen, en zonder zich druk te maken of ze ze aanraakten waren ze neegerold...
7. Daar was de brave Kesarī op haar hoede en ze praatte met de prinses: „Mevrouw, ontwaak, het is de afgesproken tijd om naar buiten te gaan voor U, hoe zullen we het dan aanleggen? Het is duidelijk dat koning Kṛṣṇa uw vader kwaad zal doen door bij U te zijn (?); het zou jammerlijk voor hem zijn als uw verzorgsters of dienaressen iets zouden vermoeden; dat zou voor hem een teleurstelling betekenen”.

-
6. c) of: *gamēl* = *gamēlan*, en dan als subject van *magulīnan*? (zonder zich erom te bekommeren dat die omgerold waren?) — d) is onduidelijk, wellicht dubbelzinnig: wie daar (*ka* = *ñkā*?) juist waren sliepen in, en ze bekommerden zich er niet om dat hun bezit niet door een kleed werd gekoesterd, cf. *dravya*, gloss. — Of *nika ñ tapih*; zij streelden hun rokken niet en schonken aandacht aan .., met een chiasmatische constructie. Of: de rokken die hun schaamte bekleedden?
 7. c) *âlana* is vreemd, ik zie echter niets beters tenzij een conjectuur (*âlaha*?).

8. Zo sprak zij; en om een besluit aan haar woorden te maken verspreidde zich een liefelijke bloemenregen. Zo gaf de koning, incarnatie van Wiṣṇu, zijn komst op het voorplein te kennen, en zijn vurig verlangen dat de prinses naar buiten zou komen om zijn ziekte te verminderen: zijn kwellend liefdesverlangen, en om door genezing de dood te voorkomen van de door hartstocht getroffen die moederloos was, met de pijlen der liefde als doornen in het lijf.
9. „Bovendien zijn alle wachtsters in heel de stad Kuṇḍina heel rustig in diepe slaap. De koning is in de hemel, vandaar lijkt hij volstrekt zorgeloos en versuft”. Toen de prinses dit merkte kwam zij tot zich zelf, verrukt, en ordende haar haar en bracht haar kleed in orde. En toch, opeens, begon ze te fluisteren terwijl ze op weg ging, slap juist nu door een hevige angst.
10. Niettemin naderde de brave Kesarī haar, om haar, vlakbij haar, voort te leiden, en daarom probeerde ze haar aan te moedigen en ze koesterde haar; maar toch was ze slap en aangedaan, en ze leek bang. Bij de poort . . . die straalde werd die voor haar ontsloten door het trillen van haar hart. En toen ze eenmaal buiten gekomen was, verdween haar vrees als de zee bij eb.
20. 1. De koning nu was verdrietig-ontroerd, vol verlangen naar de komst van de prinses; bij haar komst was hij dan ook onmiddellijk opgetogen. Dadelijk ging hij haar dan ook . . . tegemoet en omhelsde haar:

8. Het gemis van hs. C begint pijnlijk voelbaar te worden in deze verzen; wanneer we nagaan hoe vaak in het voorafgaande lezingen van C verkozen werden boven A, B en (of) E, kunnen we haast besluiten dat één conjectuur per vers niet willekeurig zou zijn. Maar dit blijft een even gevaarlijk als ondankbaar werk, en verzwaart al met al de taak van de bewerkster — a) is lang niet zeker, *sañ* is curieus, *sumavur* zeker dubbelzinnig, ook: als antwoord — c) *airwañ* = *airowañ*? — d) *susukēñ* is vreemd, de lezing *mār kasusukēñ* dringt zich op. Overigens is te overwegen of *rāga māsa* (sic) niet bijeenhoort, cf. BK 37, 1.
9. b) wat ligt er precies opgesloten in *swargastha*; is het als bij ons: hij was in de hemel van zaligheid (en vergat daardoor alles)? Of schuilt er meer achter: vierde hij een feest, dat hem weg van de aardse werkelijkheid bracht? En dan misschien ook sarcastisch: in een roes door zo'n feest?
10. a) men kan *nistanya* ook laten correleren met *yayā* in b): weliswaar . . . maar toch — b) een misschien wat vergaande conjectuur — c) *masahirahu*:? moet wel op de deur slaan: soms van *pasah*: een *rahu* (demon, = *Rāhu*?) spijltend, als model van een poort (cf. *tjandi bēñtar*)?? — d) ons: als sneeuw voor de zon.
- 20 1. d) is te lezen: *wijah n pañol*?

2. „Meisje, wat gelukkig dat ge naar buiten gekomen zijt, mijn vrouw, voor mijn gevoel zijt ge de milde regen in Kārtika, mevrouw, voor mij die mij voelde als een jonge twijg van een kwijnende jriñ, die smachtte door de hitte van de zonnegloed.
3. Help gij dan uw man, die bijna sterft; een vergiftige hartstocht foltert mijn zwaar geprangd hart. Het moet uw vriendelijke glimlach als nectar krijgen en die alleen, immers alleen gij kunt het liefdesverlangen genēzen.
4. Wie zou als ik smart en verdriet smaken, zo ongelukkig dat ik mijn toevlucht tot de poëzie moet nemen? Gij voorwaar zijt rijk aan zoetheid, aan bekoorlijkheid en charme; dit zij dan mijn weg om U, zusje, te dienen.
5. Wanneer ik uw dienaar zou mogen zijn, prinses, zou ik dag noch nacht van U scheiden, van verliefdheid. Mijn nut voor U zou zijn dat ik voortdurend uw kleedje goed zou doen, en een verwarde haarwring zou ik weer opmaken als hij losgeraakt was”.
6. Zo sprak de vorst en zijn woorden troffen de prinses in het hart, zodat haar vriendelijkheid verdween. De prinses was slap en uitgeput, en onwillig en onrustig toen hij haar omhelzen wilde, ontweek zij hem mat.
7. Tenslotte besteeg zij de fraaie wagen, hoewel haar ongerustheid niet ophield toen de vorst haar op schoot nam. De brave Kesarī week niet, en zag er lief uit, zoals ze steeds als beteldoosdraagster optrad.
8. Maar 's konings beide flinke dienaren bleven achter en gingen er stillerjes van door, er op bedacht om bij vrienden van hen aan te gaan — Zo wonderlijk snelle vaart had de wagen, dat het leek alsof hij door een tovermiddel was aangeraakt.
9. Voort ging hun tocht, in een ogenblik waren ze al vertrokken, in een moment al ver weg gekomen — Verhalen we thans van de in de kraton achtergeblevenen: die ontdekten tenslotte dat de prinses er niet meer was.

2. b — d) de dubbele betekenis behoeft geen nadere uitleg.
3. a) *amṛtāna* is vreemd, 1. *amṛtā tatan len?* — d) *tan* (F): zodat ik geen verdriet meer heb.
4. b) *kaṣaṇwan:* zo?
5. b) of: *datan saḥāku?*
6. b) mogelijk ook: *mār manis²-nya.*
7. d) of: *tan sama:* niet samen met (cf. 8)?
9. a) *ardha* is, als vaak, lastig; is het *kṣaṇārdha* of *ardha lunhā?*

10. Daarom schreiden ze allen verbijsterd, en schreeuwden opgewonden, en gingen onmiddellijk naar de vorst, de verdwijning van de prinses vertellen. Terstond overviel de vorst een moedeloze neerslachtigheid.
11. Dadelijk liet hij hij echter zijn verdriet varen; „wel”, zei hij, en zijn toorn vlamde op als een berg van vuur. Fel was hij, en hij liep rood aan van woede, en trok zijn dolk om de gevlogene achterna te gaan.
12. Toen hij onstuimig het plein op te voorschijn kwam, wachtten hem al helden op die zich snel gereed gemaakt hadden. Met donderend gedreun drongen ze in drommen voorwaarts, het platteland op, en reeds waren ze bij de bergen.
13. Maar ze moesten ver gaan om de verdwenene te vinden! Immers hun wagen was met buitengewone snelle vaart gegaan, en machteloos verslapten de vervolgers van moeheid. Ze zuchtten onrustig: „’t Is toch voor niets, en tenslotte kost ’t ons leven!”
14. Zwijgen we van de achtervolgende manschappen, wier voeten bezweken, zodat ze geen stap meer doen konden, om te verhalen van de tocht van de schaker en zijn buit. Zij verlustigden zich nadat ze ver genoeg weg gekomen waren.
15. En de natuur was in ieder geval bekoorlijk genoeg om aan hun verrukking, verliefd als ze waren, bevrediging te schenken. Al wat zij zagen toch wekte liefde hij hen op, zodat ze zorgeloos werden als waren ze op een pleziertochtje, om van de maneschijn te genieten.
16. Overal op de berghellingen waren de sawahs, waarop de bomen leken op wajangpoppen, terwijl een zich verbreidende nevel het scherm vormde. Het hese geschreeuw van de pauwen leek op het gezang, en het geklepper van de kletteraars in de gaten was de begeleidende salunḍiñ-muziek.

11. b) of *atali ñ?* of *ataliñ?*

14. a) *mahañāñ* schijnt schaker en geschaakte te kunnen aanduiden, cf. wdbb. en reg. BK — In d) is een syntactische vraag of we moeten splitsen gelijk ik deed (met een merkwaardig *an*), of dat er *lila-lilān* staat.

15. a) *daśadeśa* schijnt toch wel ruimer van bet. dan Jb. geeft, cf. nj. *déśa?*

16. c) *tan asrak* i.p.v. *asrak*; eerder dan een gewrongen lezing *ta n asrak* neem ik ook hier een gedachteloos gebruik van *tan* aan o.i.v. dgl. paren: *sipi* soms = *tan sipi*, *warvañ* = *tan warvañ*, misschien ook *swañ* en *tan swañ*.

17. De onstuimige watervallen lieten zich daverend horen, en waren te beschouwen als de kluchten. De kikkers zochten rusteloos dekking, verbluft als ze immers waren over de vuurvliegen (?).
18. De dag begon vervolgens aan te breken, helder straalde het zonlicht. De vorst begeerde zijn weg te nemen langs bossen en bergen; toen hij er kwam was het er prachtig, en zonder enige moeilijkheid; het is de aard van macht dat men naar hartelust kan doen wat men verkiest.
21. 1. Zo reisde hij daar 's morgens, als een overwinnaar zo zorgeloos, in het gebergte, en hij bereikte het doel dat hij gesteld had. Kennelijk bood (de natuur) zijn bekoorlijkheden aan, alles uitte zich in verrukking, en de wind voerde bloemengeuren aan. Bovendien kwam er een lente-bloemenregen schitterend neerdalen, om de in het woud toevendenden te baden. Voortdurend klonk bekoorlijk het pauwengeroep, als een zegebede, begeleid door het gegons van de bij honing zwerenden.
2. Protserig was de schoonheid van de bergen, die de opschudding van degenen die in de kraton wachtten poogden na te doen. Opgebonden als een pauwenparasol waren de katapañbomen, die overdekt waren met gađuñbloesems. De kikkers, zoals ze zich in de ravijnen lieten horen met de saragivogels leken curiñ's om te horen. De rivier liet zich voorstaan op zijn pracht, als het hart van iemand die fraai wordt aangekleed ten tijde van de bañu-plechtigheid.

-
17. c — d) zijn geheel onzeker: *nakudun* (? nasalering van *kakudun*? of nasal. met *na* als in *bal*?): zich geheel onder water schuilhouden, met alleen de ogen op het water drijvend? betekent *kariri* soms iets? (T = *bun*, maar zonder enige toelichting); de lezing van F is wellicht te verkiezen.
21. 2. a) ik vertaalde: *tumiru kolah-ulaha(n)*; het laatste vat ik op als een volksetymologische adaptatie van skt. *kolāhala*; T: 1. *tumaruka*, blijkbaar dus: . . . de ontgonnen bergen, als de beweging (\pm opschudding dus toch, *ulah-ulaha*, is de *-a* om gelijkenis aan te geven?) — b) *payun mayūra*: s.v. pajong? of: staart van pauw, die als een pajong is? — c) *saragi*: vogel en instrument; *karēñwan* is zeer onzeker (het gehoord worden van), misschien ook: de toorn (*rēñu*) verdragend van? — d) *bañu*: cf. *tēmu bañu* (T) of *mēbañu hawañ* (v. Eck)? Het bezwaar is, dat van trots (sic?) op deze leeftijd toch wel geen sprake is.

3. Daar, op de berghelling, stond een heiligdom, met een omheining van grote stenen aan weerskanten. Een bijbehorend gebouw, een fraaie kapel, stond op een rotstop(?), en keek uit over een angstig diep ravijn met uitstekende steilten; fraai was het zoals hij voor het oog verdween, overdekt door de nevelsluier van spatten van de bergstroom. Alleen was voortdurend het wenken van vliegende honden zichtbaar, die ieder ogenblik in het luchtruim zweefden(?).
4. Reeds lang hadden alle bergen verlangd naar de komst van de vorst; nu, nu hij gekomen was met zijn geschaakte vrouw, waren ze zeer uitgelaten, en boden hem steeds weer betelnoten aan. Een bos van pisangbomen stond gereed om heel zijn reeks van aantrekkelijkheden voor het hart van de verliefden te ontvouwen; het kon lijken dat zijn gastgeschenk van bekoorlijkheden gevormd werd door de regens van stuifmeel van de bloemen.
5. Geroerd en gebroken was 's konings hart, buiten zich zelf, immers hij werd indachtig (door de natuur) aan de houding van de prinses; hij was verliefd door de zo vriendelijke blikken van de kidangs, die achter een boom verscholen stonden te gluren;

Alleen de pauwen wisten van schoonheid af; ze hielden zich of ze het hoofd afwendden, maar bij zichzelf beraamden ze, liefdespijn op te wekken.

6. Toen waren alle woorden van de vorst er vol eerbied op gericht om het hart van de prinses te strelen en te troosten: „Zusje, zie hoe prachtig al de verrukkelijkheden van deze bosstreek zijn ingericht; kennelijk willen ze proberen uw schoonheid na te volgen door die tot voorbeeld te nemen, hoewel het maar bomen zijn(?). Ze begrijpen dat uw luister kampioen in schoonheid is en een waardig leraar zal zijn (om te leren) hoe men verwarring in het hart moet stichten.

3. d) het slot bij F: als reigers zwevend.
4. c) *punti alasnya*: zo? (pisangs — een bos ervan) — d) of zijn de woorden anders te verbinden?
5. Erg logisch volgt dit vers niet, misschien is bedoeld dat de natuur de vorst al waarschuwt hoe de prinses zich afkerig zal betonen; in b) vertaalde ik *rāgi*, in d) *huměngěp*; van c) kan ik niets maken; *syah* 1. *syuh*? En dan: ook waren de lotussen geknakt, zoals ze daar neerlagen? Of F: ziende hoe jong ze was, onvergelykelyk van sari (*asamasari*??).
6. c) voor zover duidelijk een zeer onelegante regel.

7. Wel, ziedaar dan een die liefdesverdriet wil opwekken, hoe moei-zaam hij pooft, uw sierlijk golvende wrong na te volgen. De mimba vraagt steeds om uw fronsing, bitter dat hij vergat, de boog van uw wenkbrauwen tot voorbeeld te nemen. Glansloos is de glans van de jonge loten van de goudboom, die niet indachtig is aan het bloed-rood van uw lippen. Alleen de andul overtreft uw tandvlees, zusje, met zijn loffelijke, prachtige zwarte kleur.
8. Zuster, hoe zou de schoonheid van de natuur zich met U laten vergelijken als men hem beschrijven wil; ijdel zijn de lentemaand, strand en bergen als men ze naast U stelt in verrukkelijkheid. Dichters die het mooie in het bestaande bestuderen zouden genieten als ze U in hun verzen mochten beschrijven; ik, die er nog niet eens verstand van heb, liederen en poëzie te schrijven . . . plotseling pen en schrijfblad”.
9. Zo sprak hij, dingend naar haar gunst en hij wilde haar omhelzen en kussen, maar ineens wendde zij het hoofd af; toen hij aandrong bleef zij toch afkerig, maar niet oprecht gemeend was haar stuursheid, die hartstocht moest wekken! Immers het feit dat zij maagd was veroorzaakte de schroom waardoor zij voortdurend zich er tegen bleef verzetten, gekust te worden. Maar hoe meer dit een einde betekende van de vreugde voor 's vorsten verlangen, des te meer streefde hij naar liefdesgenot.
22. 1. Vlug waren ze zo de bergen voorbij, op zoek naar schoonheid, door de vaart van de wagen, die immers onfeilbaar van vermogen was. Snel daalden ze af naar de oever van de zee; het was een mooi terrein, met lage, glooiende heuvels.
2. Er was een streek met diep gelegen valleien, waar op de top vroeger een afgelegen kluizenarij had gelegen. Daar klonk het geluid van de boomschorshamers, telkens een voor een, wat de kidangs in ver-rukking bracht die op de stapels stonden te roepen.
-
8. c) ik las *kadadi*, waarmee de regel overigens nog niet overtuigend verklaard is; voor het woord zelf, cf. K. Wulff, Kgl. Danske Vidensk. Selskap, Hist. — Fil. Meddelelser 21, 4, 40 sq. — d) *aviḍaḍap*: zoiets als: greep naar, wierp mij op.
9. d) dus ±: dit verzet prikkelde zijn begeerte juist; erg duidelijk is het niet geformuleerd. Of *antya(n)* <*anti*, wachten?
22. 1. d) men kan natuurlijk ook *rāmyā gumuni*² lezen — de aansluiting met de vorige zang is vreemd, de tekst verdient wellicht nader kritisch onderzoek.
2. d) wsl. te lezen: *anīlanwani*.

3. Prachtig zag alles er uit op de droge akkers; daar waren de regenwolken die zich op het zeewater stortten; de glans van het zonlicht trof de jonge jriñloten, het leken sporen van goudblanketsel op het lichaam van de geliefde.
 4. Er kwam een fijn motregentje dat van wrevel met zijn nevelsluier poogde de prachtige bloeiende bomen te bedekken; de jonge away-away-twijgen leken diep verdrietig, en ze schenen zachtjes te klagen, door de bijen die er in gonsden.
 5. Zo bereikte de koning op zijn tocht de zee, in verwarring door de schoonheid van de deining van de branding; ook was hij door de lange tocht met zijn snelle wagen vermoeid; daarom daalde hij af, om, uitgeput, wat rust te houden.
23. 1. Er was een rots die uitkeek over een grot, prachtig met een scherm van asanabloemen. Het water kwam er uit de top en stortte neer op een klip. Juist wanneer de branding hem wilde kussen leek hij daarvan afkerig. Daar gingen zij zitten om op hun gemak naar de zee te kijken.
2. Hun blik werd afgeleid door een eiland dat in de verte, aantrekkelijk gelegen, zich eerst aan het oog had onttrokken, maar nu teleurgesteld werd doordat de nevels verscheurd werden, verdreven door de wind. Eenzaam bleven de pandanusbomen achter, onverschillig, in voortdurende beweging, terwijl het stuifmeel van de bloesems overal heenstooft . . . spartelend.
3. De hemel leek een boog te vormen in het Noorden, mooi als een wajangscherm; men kon zich voorstellen dat de wolken schimmen van mensen voorstelden zoals ze daar kwijnend zich verhieven. Onheilspellend schreeuwden de reigers, die telkens in het licht flitsend rondvlogen, terwijl golven en donder, elkaar antwoordend, hen uitjouwden.

23. 3. b) *anasut*: of uitstorten; 1. *riñ samudra*?
1. c) wat is subject, *karañ* of *parañ*? — de beedspraak eist natuurlijk een „zij”.
2. c — d) het verband tussen deze regels ontgaat me, ook de woorden zijn trouwens niet geheel zeker.
3. Ook hier zijn ettelijke woorden onzeker, cf. telkens het glossarium. Merkwaardig de *wajang wwañ* in b). Wat er precies mee bedoeld wordt is niet bekend (de nj. wajang wong is van later oorsprong), maar toch wel een s.v. vertoning. Misschien een vertoning van levende mensen achter een scherm (cf. a))? — b) *añarañ*: of: ijl? — c) *pañawat*: of ± declamatie, zoals wellicht bij een dgl. wajang wong gebruikelijk?

4. Klippen bootsten neerstortende olifanten na, massief als een dam. Uit hun opstaande slurven spoten zij water dat neersproeide. De er fraai op groeiende pandan's wedijverden met kornaks die olifanten verzorgen; als het ware om hen de sporen te geven gebruikten ze hun scherpe puḍak's als olifantenhaak.
5. De garnalen kropen stilletjes weg in de kloven van de prachtige klippen . . . verscholen zich (achter) de schelpen in de holen, met stapels waterslakken. Bang dat de golven hen mee zouden sleuren probeerden ze zich vast te klemmen, maar tenslotte werden ze bang door de reigers die verraderlijk op hen loerden.
6. De vissers met een treknet gingen naar de volle zee, ronddraaiend, en druk in de weer met hun collega's. Hun schepen lagen niet vast, maar bewogen op de sterke deining; als ruiters stegen en daalden zij op de woedende golven, en opeens gingen ze schuil achter een golf die snel omhoog kwam en een hoge top vormde.
7. Een koopvaarder verging op zee; de opvarenden schreeuwden en riepen luid, en vochten fel om een plaatsje op het bovenste dek; maar het zou tevergeefs zijn, want niemand bood hulp. De kapitein riep de goden aan, radeloos en deerniswekkend; haast-je-rep-je bracht hij zijn verering, maar niet met een zuiver hart, en hij beklaagde zich bij de hemel.
8. Al wat men zag wekte verlangen: verrukkelijk was de zee zover hij reikte; inderdaad betekent deze het leven voor wie aan verwarring ten prooi is, en bezielt hij tot poëzie. Hier dan was de prinses verbijsterd, en niet bij machte te spreken. Ze leek een goud-schilderij, onbeweeglijk in stille verrukking.

4. a) voor *rĕkah* las ik *rĕbah* — *aḍapur*: cf. de bet. van het door T genoemde *ngdaj*: hoch, grosz, ausstehend daliegend (grosse Tiere) — voor *situ*, nj. *sitoe* en *sĕtoe* vindt men andere vbb. bij Tjan Tjoe Siem, diss. p. 228, en Swellingen-grebel, diss. p. 235 v — c) *asrañ*: onzeker.
5. b) de lezing *krañ* berust op een doublet in B; na 24, 2 c) komt daar nl. dit vers, later geschrapt, nogmaals voor.
7. d) wat is precies de waarde van *tan śobha* hier? Betekent het dat er aan de innerlijke (of uiterlijke) reinheid iets ontbreekt (en heeft daarom het gebed, zelfs in deze benauwdheid, geen waarde?)?
8. a) *ade* i.p.v. *ande* staat al i.m. van hs. A; 't lijkt mij ook 't beste — *lĕñit* is niet zeer duidelijk, eig.: het verdwijnen van de zee, 't in de verte gaan — b) *añambĕki*: of: streven naar, als attribuut bij *bhrānta* (cf. nog SD 24, 3: inboezemen?)

9. Haar haarwring hing los, wijd uiteen, als een wolk die asana's regende, en deed het verlangen van koning Kṛṣṇa opkomen, dat loten van felle hartstocht schoot; die rankten omhoog tot haar losgegane rok, om dartel tot haar borst op te klimmen. Haar wenkbrauwen knikten in een frons over het liefdesverdriet dat tastend zijn weg zocht.
24. 1. Juist toen de prinses zo stom van verrukking zat nam de vorst haar op schoot. Dat deed haar liefde toenemen, zodat een ontroostbare weemoed zich van haar hart meester maakte, welke de vorst nog deed groeien door haar al de verrukkelijkheden van de prachtige zee te vertellen; zijn woorden klonken zo zoet, dat ze suiker geweest zouden zijn, had men ze kunnen proeven:
2. „Zusje, het toppunt toch wel is de pracht van het eenzame strand, als plaats om zich te vermeien. Zie hoe de golven in beweging zijn, en een nevel vormen, en een fijne dichte regen. De donder rolt, en gaat gepaard met het gebulder van de branding, die in hevige deining hem antwoordt. Klippen gaan zeewaarts als baders, soms worden ze door golven aan het oog onttrokken, zodat ze slechts vaag zichtbaar zijn.
3. Inderdaad zijn dit toch wel de plaatsen om te bezoeken voor hen die zich verlustigen in het beschrijven van de natuur. Dit zijn verblijfplaatsen van dichters, soms dragen ze er nog het teken van dat ze pas door grote dichters verlaten zijn. Daar is bijvoorbeeld deze pandanusbloem, beschreven met een liedje (met als inhoud) dat hij er zo jammerlijk aan toe is omdat men zich niets aan hem laat gelegen liggen. Het lijkt wel of alles schertst over zijn verdriet, omdat hij vroeger dan toch maar in de steek gelaten is.

9. b) ik vertaalde, gezien heel de beeldspraak, *amunhakēn*; „aanwijzen” zou geen zin hebben.
24. 1. c) een merkwaardige constructie met *de — n!* — d) *avāśa: waśa? awas? awasya?*
2. b) *avur-avur*: verward, fijn, zoals een dichte sporeiregen — c) *ahaṅśa-haṅśa* moet op de beweging slaan blijkens het citaat bij T, waar van de *gēluṅam* gezegd wordt: *maryak malun-alum ahaṅśa-haṅśa*.
3. b) misschien 1. *kawī hana ni cihna nin?* — c) hss. *tikā*, wat ook wel te vertalen is. Het slot misschien ook: dat men zich niet om zijn deerlijk lot bekommert — d) slaat het op de natuur? (Natuurlijk zinspeelt K. in deze verzen tevens op zijn eigen lot en toestand).

4. Jonge twijgen, geordend . . . , klippen zijn overal over het strand aandachtig over het zand gebogen. Hier toefde hij vroeger als hij aan het dichten was, behaaglijk wat neerliggend, terwijl hij zich van zijn kleding ontdaan had. Ge kunt het nog zien aan het slijpsel van zijn schrijfstift dat uitgestrooid is op deze ligsteen, en dat zijn zo fijne tekening onduidelijk maakt van een aantrekkelijke Smara die een mooie Rati op schoot heeft.
 5. Zie toch voorts hoe zijn naam vaag doorschemert onder een kleed van verwelkte, afgevallen jriñ's. Onduidelijk, vermengd met voorhoofdsbloemen die, niet gaaf meer, loshangen en strooibloemen, komt zijn gedicht er tussendoor, woorden en klachten van een teleurgestelde; de letters zijn fragmentarisch. Stellig wil hij verhalen van zijn belevissen op zijn tocht naar het strand; wil het toch aanhoren, zusje!
25. 1. „Vrouw, ik weet dat ge niet verdrietig zult zijn over mijn optreden, ontsteld als ik ben dat ik nog geen verrukking ondervond. Ik ben verward van verlangen naar uw zoetheid die als een dolk van de liefdegod is, die het hart van een bedroefde kerft. Hoe groot ook mijn liefdesverlangen is, zodat ik het gevoel heb dat ik mij ten dode zal moeten wijden door mij in zee te storten — moge ik dan toch na mijn dood ten hemel gaan, op grond van uw afkeer voor mij, opdat ik naar het verblijf van Smara terugkeer”.

4. a) is grotendeels onduidelijk, de lezing schijnt twijfelachtig; *awëlu* is natuurlijk ook mogelijk; de hss. hebben *akarañ* — d) is weer een duidelijke zinspelning (*añawara* ook: belemmeren!), al is de vertaling niet geheel zeker. Maakte deze dichter tekeningen? Of is *reka*² = *tulis*: geschrift?
 5. Veel is weer niet duidelijk; heeft de dichter in het zand zitten schrijven, en is zijn gedicht nu ten dele door bloemen bedekt?
25. 1. c) 1. *lëvuh nññ hikññ*? 't Is ook niet fraai, maar toch beter dan wat de hss. geven. 't Is overigens niet zeker of de constructie met *nistanyan* zo goed begrepen is. Voor *swargā* cf. Ādip 27, 3 (Jb.); *silunlun* is tevens de balé, waar het lijk vóór de verbranding bewaard wordt. Ik vat dit vers dus op als een door K. aan R. voorgelezen citaat uit het daar aangetroffen gedicht.

26. 1. Zusje, zie dan dit gedicht, zo uitermate deerniswekkend. Een dichter, er jammerlijk aan toe, berooft zich van het leven, en zijn verdriet is dat zijn liefde versmaad wordt. Maar stellig is het mij evenzo gesteld, als gij in uw afkeer jegens mij mocht volharden! Hoe zou ik niet sterven, verbijsterd en meegesleurd door de macht van de liefde.
2. Daarom, mijn schat, schenk geloof aan mijn raadgevingen, en luister er naar. Houd op, mij zo afkerig te zijn . . . en zo teleur te stellen als ik U omhelzen wil. Ik ben er akelig aan toe dat ge zo onwillig zijt, en telkens maar weigert U te laten kussen. Dit is toch helemaal geen beloning voor mij, dat ik mijn leven gewaagd heb om U op te zoeken”.
3. Zo sprak hij, met bekoorlijk gevele, en hield haar op schoot, terwijl hij haar onverhoeds een pruimpje gaf. Waarmee zou men nu het meisje kunnen vergelijken terwijl ze zo geliefkoosd werd? Voortdurend zou een kenner haar een jonge loot noemen . . . die achter bloemen schuilging; of als een arenpalm, die de blik afwendt, wanneer de gađuñ naar zijn slippers reikt, in deze situatie was ze.
4. Bijna was de dag voorbij, de zon verbleekte en richtte bekoorlijk zijn (laatste) stralen. Ineens zag men hem neerdalen in de zee, blinkend en schitterend, zocht hij grond (onder de voeten), in een uitgelaten begeerte om de diepte van de zee te weten. Slechts een schijnsel restte nog, als een wenkende hand, vaag zichtbaar.
5. Toen de zon was ondergegaan verkilde zijn gloed over het schouwspel der wereld. Die vreesde het donker immers, en werd daarom verlaten, als door een huivering bevangen. De lotusbloemen droegen er zorg voor, hun knoppen te sluiten, en borgen hun stuifmeel op. De bijen overnachtten er, toegedekt en rustig slapend met hun beminde.
6. Zwarte wolken gingen dolend rond, roepend door hun donder te laten horen. Ze vreesden dat er zo dadelijk gevaren dreigden, daarom probeerden ze alles wakker te schudden. Maar inmiddels was de maan opgekomen, en toen keerden ze maar terug en zochten de duisternis op. En het leek wel of van vreugde de tadah-asih zweeg, nadat hij zolang had geweend.

-
26. 1. d) ik vertaalde *alaradan*.
 3. De laatste twee regels zijn, mede door de onzekere lezing, geheel twijfelachtig; in c) 1. *kāwāran*? — d) worden met de slippers de ruige vezels van de bast bedoeld?

7. De koning sloot de ogen niet, maar waakte de gehele nacht, waarbij het maanlicht zijn lamp was. Peinzend bracht hij de nacht door, op de punt van de klip voorovergebogen over de zee. *Aśokatwijen* waren op zijn zitplaats uitgespreid, vol met loshangende *gaḍuṇi's*. Hij had een dek van ijle nevels, waaronder hij zijn liefdesverlangen met de prinses deelde.
 8. Hun samenkomen was schoon, want de god der liefde zelf had hen tot bruidspaar gemaakt. Ze vatten de slaap niet meer, door het geraas van de bulderende branding. Als ze koud waren werden ze verwarmd door de milde besprenkeling van het woelige water. En er was een zacht zwevend windje, dat net een koeltje vormde wanneer ze het te warm kregen.
 9. Maar laten we zwijgen van hun samenzijn, en er thans niet over spreken. Er was een angst in hun hart, omdat ze duchtten dat zij die op hen verbitterd zouden zijn, zouden komen opdagen. Men had slechts met hen op de verrukking van de nacht gewacht, was de gedachte die zij zich voor de geest haalden. Bovendien naderde de dag, terwijl de maan steeds verder vorderde.
27. 1. Om kort te gaan over de nacht, het werd dag, helder straalde de zon. Zij maakten zich op om op weg te gaan, en nadat ze gereed waren bestegen ze de wagen met de kwieke wagenmenner. Ze vertrokken snel als de wind, en waren snel een eindweegs heen gegaan.

7. De volgende verzen zijn niet zeer duidelijk, en deze auteur onthoudt zich hier van de uitvoerigheid die liefdesscènes anders blijkbaar vereisen. Nergens wordt gezegd dat de prinses op haar aanvankelijke weigering van enige toenadering terugkomt; 7 a — b) doen deze toenadering trouwens nauwelijks veronderstellen — b) is *anunḅkuli* dus meer op de plaats waar, dan op de houding waarin hij overnacht te betrekken? Of is het dubbelzinnig? — c) *hatēb* kan ook sandhi zijn voor *hatēp*: met een dak.
 9. c) dus: ze stelden zich voor dat deze vervolgers alleen maar wachtten op de nacht, omdat ze hoopten dat het paar dan wel door verrukking achteloos zou zijn; *i sira* als agens lijkt me vreemd: dan event.: het paar wachtte slechts de schoonheid van de nacht af (daarna zouden ze vertrekken).
27. 1. d) *wisūta*: zou hier ook: rustig kunnen betekenen.

2. Ze keken niet om naar het prachtige strand dat ze achter zich lieten. De *aśokabomen* daar waren verlangend, en wenkten met hun mos. De golven schaamden zich dat ze eenzaam bleven, en het zand was aangedaan. De klippen erin treurden, met bekoorlijke zilte tranen.
3. De donder schreide met hortend, flauw hoorbaar geluid. De mist was als een rok die losraakte van haar middel. De vissen waren futloos, terwijl ze met hun kop voorover zich schuurden: tenslotte, onwillig nog verdriet te hebben kwamen ze toch maar eten.
4. Laten we hun lange tocht zonder beschrijving voorbijgaan. Toen ze bijna bij zijn rijk waren gekomen, rustten ze daar; heel het geslacht der *Yadu's* kwam hen opgetogen van vreugde tegemoet, met honderd dienaressen en kameniers uit de *kraton*.
5. Hun vermoedheid was al over, en ogenblikkelijk zetten ze hun tocht weer voort, en bij de hoofdstad gekomen maakte de koning er een rijtoer van, temeer waar de zon, op het punt onder te gaan, mild was, terwijl er een prachtig, zwaar wolkendek hing, en er een fijne zachte motregen viel.
6. Eerst wordt de prinses beschreven, zoals zij, uitgestapt, zich vermeide op deze toer: ze zat in een prachtige draagstoel, terwijl voor haar uit *garantu'n's* en schellen gingen, in goede orde en bijzonder fraai. Daarentegen was er geen wacht voor de glans van de prinses.

2. b) *aśokatahēn*: hier als een skt. samenstelling? Of: *aśoka's* verlangden, en de(ze) bomen wenkten met hun mos? (of toch: *limut*, als de nevel die in de bomen hangt?) Of *aśoka* = *śoka*: met een verdrietig verlangen wenkten de bomen...? — c) ik vertaalde *rīrañ*.
3. Kennelijk worden strand en zee ook in dit vers nog met een verlaten geliefde vergeleken. Opmerkelijk is de parallelle, vooral in het begin der regels, waar ik *nya* niet steeds goed wist weer te geven. Er is overigens wel een en ander onzeker, m.n. in b) *anapīh*; wellicht <*sapīh*, en dan *ana sah*? Of 1. *apasah*? Voornaamste argument voor mijn interpretatie was de parallelle met c), als die tenminste goed is opgevat — en is het slot van d) wellicht nog anders te splitsen? In F is door onvolledige weergave de bedoeling niet duidelijk; wellicht heeft de tekst: *marampakan ya*, wellicht betekend: zodat ze met zijn allen vol smart bleven nukken.
6. d) is vreemd, allereerst *yapwan*, dat in zijn gewone bet. niet past; hoogstens: dát was het dat...; ik vermoed echter dat er een afschrijversvergissing in de tekst is binnengedrongen door *yapwan* aan het begin van 7 a). Een conjetuur is dan vrijwel hopeloos. De bedoeling is in ieder geval, dat hier geen militaire bewaking nodig is, en dat haar schoonheid dus vrijuit, voor allen stralen kan — is wellicht *chayē* te lezen?

7. Het waren de zusters die hun opwachting maakten voor de prinses, en de *ācārī*'s en harem-vrouwen gingen voor haar uit. Er waren lampuran's die met aantrekkelijke stem zongen. Een vrouwenorkest en slagwerk volgde (?), met *kañsi*-spel.
8. Op haar gemak droeg *Kesari* haar sirihoos, zonder van haar te wijken, vergezeld door degenen die de prinses escorteerden. Alle honderd dienareessen kwamen achteraan, en hun gereserveerdheid en hun hele gang sneed ieder liefdesverlangen af.
9. De vrouwen van de hoffunctionarissen die haar vergezelden waren voltallig opgesteld, prachtig op hun versierde wagens, die van goudschilderingen voorzien waren. Het was geen alledaags gezicht, immers ze hadden een bewaking, slechts vrouwen hadden er slag van om het te zien, en uitgelaten keken ze toe.
10. De vorst echter zat onder zijn pajong op zijn koningsolifant, inderdaad de belichaming van god *Wiṣṇu*. Zijn dignitarissen begeleidden hem, zeer aantrekkelijk, als een gevolg van *apsara*'s de scharen der goden.
11. Druk en benauwd verdrongen de toeschouwers zich, want ze wilden allen zien, en drongen op elkaar in en omvatten elkaar. Anderen die net in de verdrukking kwamen kregen tranen in de ogen. Alleen door te bukken wisten ze een gaatje te vinden om er met hun hoofd door te glippen.
12. Het zou te ver voeren als we hun doen en laten vertelden. De nacht brak aan, en ze kwam in de kraton; steeds drukker werd het, en opnieuw was het paleis vol mensen, door de velen die hen vergezelden, en anderen die hen kwamen begroeten.

8. d) *señě* = (of 1.?) *señěh?* — *aměkasi lutut*: tot het uiterste van verlangen brengen? (cf. BK 17, 4) — *lawan larinya* is ook onzeker.
9. c — d) begrijp ik niet, c): geen gewoon mens zag het?? *stri* zou wellicht agens bij *rimakṣan* kunnen zijn: ze hadden een escorte van alleen vrouwen; maar waar d) verder op slaat is me niet duidelijk.
10. d) *apsara*: hier voor s.v. mannelijke pendant v. *apsari* en *apsarā*? (en cf. daarbij AW 15, 3 *apsarāpsari*?) Of toch *apsarā*'s, waarbij de vergelijking dus alleen op het omstuwend volgen betrekking heeft?
11. d) s.v. *pipit* leest T *lěnhuy* (4, 268), maar hij verwijst s.v. *lěnhay* naar dit vers (dat hij overigens op eerstgenoemde plaats niet correct citeert). F heeft *lěnhay*.

13. De prinses was ten uiterste neerslachtig, en verlangde naar haar eigen huis. Zwaar woog haar verdriet dat ze zo ver van vader en moeder was. Zo was ze verlegen, daar de pracht van de kraton haar benauwde: alles veroorzaakte vreugde, al wat zij zag wekte verlangen.
 14. In het juwelenhuis was een viervoudige rustbank. Dat was de vaste plaats van de heer om te verpozen. Alle brave dienaressen waren onafscheidelijk van hem, vol deernis toen er nog geen meesteres, geen edele prinses was.
 15. Daar aten en dronken zij vervolgens gezellig, hun spijzen kwamen en wisselden elkaar af op een wonderbaarlijke, ongeëvenaarde wijze; alle zes smaken en aanlokkelijke vruchten waren er, en alle mensen in de kraton genoten naar hartelust.
 16. We zwijgen er over hoe ze een hele nacht vol vreugde toewak dronken, in hartstocht ontstoken door het stralend licht van de maan, die met zijn koele pracht maakte dat men, ontroerd, geen slaperigheid voelde, en niet wist dat het dag geworden was, zodat men rustig doorging met feestvieren.
28. 1. Het zou ons te ver voeren als we langer van koning Kṛṣṇa spraken. Men moet weten dat de koning te Karawīra verdrietig achtergebleven was, vol toorn en met niet te troosten wrok jegens de schelm die zo plotseling de band met de koning van Cedi had doorsneden (van het huwelijk van zijn dochter nl.).
2. 's Nachts toen hij verraden was hadden zijn voornaamsten in grote boosheid met vervaarlijk geschreeuw de achtervolging ingezet om haar te zoeken, met hun heldhaftige scharen. Maar ze vermochten het niet, en éénmaal vertrokken, viel het hun zwaar om een zo snelle wagen na te jagen, zodat ze terugkeerden om zich uit te rusten en zich te bezinnen op een middel.

13. c) *inadēh*: „oppressed”; *r* is zeldzaam in deze tekst, maar ik zie geen andere verklaring.
14. a) *balya* voor *bale*: is hieraan een argument te ontlenu dat *ya* en *é* al in ± 1150 naast elkaar stonden?
28. 2. c) *lēpas* schijnt eerder bij *wēnañ* te horen, maar ik weet er dan geen vertaling voor: ontslagen > succesvol??

3. Al zijn legerscharen naderden de vorst, geheel uitgerust, met de vorsten, die zich in vergadering verzamelden, allen zeer heldhaftig, vanouds moedig in de strijd. Zelfs rasechte demonen zouden een eerbiedige vrees voor hen hebben op het slagveld.
4. De voornaamsten daarvan, zijn machtigste aanvoerders, waren Winda, Anuwinda, Bhagadatta, Wirāta, Śālya, Bhūriśrawa, Āhuka, Jayadratha en Dantacakra; in hen verscheen kennelijk de Doodsgod zelf, en de goden hadden respect voor hen.
5. Niettemin waren ook de anderen van een geduchte macht, bij duizenden waren er de uitnemende vorsten, die hun sporen verdiend hadden; en allen waren vol-bewapend met hun voornaamste officieren. Boordevol was het er met hun talrijke paarden, olifanten alsmede de wagens.
6. En toch was dit zo grote aantal nog aan angstige vrees ten prooi, omdat Kṛṣṇa bestreden moest worden, hij immers was van een wonderbaarlijke macht. Zo kwam het dat ze op hun hoede en steeds bedachtzaam waren, alsof ze inderdaad serieus verstand hadden van het smeden van tactische plannen.
7. Zij spraken met de volgende woorden: „Vorst, wat is het geschiktste middel voor U om de zoon van Basudewa te bestrijden en te doden? Als ge hem op het slagveld moet aanvallen, hoe zou het dan lukken? Hij vecht zo krachtig dat hij god Rudra in macht overtreft.
8. Alleen een verraderlijk plan, in de nacht uitgevoerd, zal kunnen slagen. Ga er dan haastig heen en overval hem, en doorsteek hem terwijl hij slaapt. En al zou hij weerstand bieden en strijden, trek toch niet terug, (neen), weer U vervolgens tot het uiterste, juist terwijl ge hem geen gelegenheid geeft, zich voor te bereiden”.
9. Anderen zeiden: „Hoewel dit schijnbaar uw plan is, vorst, als ge het wilt toestaan: *dit* is de tactiek die U het beste zal bekomen! er zijn nl. twee dingen tegelijk te doen: ge moet rekenen op een oorlog en ge moet een vrouw buitmaken. Volg daarom (het geval van) Sunda en Upasunda na, zoals die vroeger aan hun dood kwamen”.

5. b) ik vertaalde *sañ ratu*, al is *sāra tuwi śesa* wellicht niet onmogelijk: duizenden waren de overigen, óók kerntroepen, die ...
6. d) *lwir*: nogal hatelijk!
8. d) *tēpēt i haywa* is ongewoon, maar zeer wel mogelijk, en aannemelijker dan een imperatief *tēpēti*: mik op hem, of: leg het er op toe.
9. De verwijzing naar het geval S. en U. (Ādip 192 vv) betekent dus dat daar ook tegelijk met de dood van gehate vijanden tevens de vrouw (Tilottamā) vrij kwam. Zeer duidelijk is 't overigens niet.

10. Veel woorden spraken ze, in een voorzichtigheid die door hun vrees werd ingegeven. Dantacakra antwoordde tenslotte, rood aangelopen: „Ach, foei, dat geklets van jullie over „gepast” is volkomen schaamteloos; het is wel net iets voor een krijgsman om doodsbenauwd te zijn voor een gewoon medemens.
11. Waar zijn de demonen of reuzen die het in de strijd tegen mij zouden opnemen? Al zouden er duizend maal honderd miljoen tegelijk aanvallen, hoe machtig ook allen, wel, ik zou nog niet bang zijn waren er nog tienduizend maal honderdduizend meer, laat staan dan voor die minderwaardige schurken Kṛṣṇa en Baladewa.
12. En daar komt bij dat we zo talrijk zijn, dat het niet te tellen is, zo overvol. Wat vrezen we dan nog? Laat men toch snel opbreken!” Zo sprak hij, en daverend klonk het gejuich van de heldhaftige strijders, die hun goedkeuring hechtten aan de woorden van Dantacakra.
29. 1. Terwijl de menigte helden zo uitgelaten aan het schreeuwen was, voelde koning Jarāsandha zich prettig en hij knikte verheugd toestemmend. Maar zorgvuldig zon hij op een list, terwijl hij met luider stem verbood om uit te trekken; want hij was van plan om al wat hij bedreef steeds te doen, consequent volhardend in zijn tactiek:
2. „Och, och, gij allen, vorsten, vermetele, kranige helden, wacht toch even: ik heb een listig plan dat wellicht succes zal hebben, laat mij het U vertellen: het gedrag van de Pāṇḍawa’s moet ons hulpmiddel zijn dat Kṛṣṇa alleen komt te staan. Bespied daarom hun houding om te weten of ze vijandig zijn of op onze hand zijn.
-
10. d) *alaha* vatte ik op als: zeer; misschien ook *alaha takut*: bang om het onder-spit te delven tegen...; *sa* is ook niet zeker, en is misschien nog anders te verklaren. Of 1. *sañ* F?
11. c) of: het is niet gepast.
12. d) 1. *si*?
29. 1. c) *pañhrēt*, intomend, is evenzeer mogelijk — d) is onzeker, *a-hala* kan ook: slecht, zijn, *ulahāna* lijkt me minder wsl., omdat *-i* en *-an* vormen van *ulah* mij verder niet bekend zijn.
2. c) *lapana* vat ik, bij gebrek aan beter, op als blending van *sopana* en *larapan*; d) *n... yan* als inleiding van een tweeledige afhankelijke vraag.

3. Daarom moeten we hen uitnodigen, en pogen hen gunstig voor ons te stemmen, want de aard van Yudhiṣṭhira is kennelijk om enkel het goede te volgen. Mocht hij bereid zijn onze genietingen te aanvaarden, dan is het niet meer dan billijk dat hij geen vrienden is met onze vijand, om nu maar te zwijgen van het geval dat hij zou weigeren: dan zorgen we er snel voor dat Kṛṣṇa zal sterven”.
4. Zo sprak koning Jarāsandha, en zijn woorden verwierven instemming. Onmiddellijk zond hij gezanten om naar de Pāṇḍawa's te gaan en hun een brief te overhandigen; de ministers Keśika en Citrasena waren de gezondenen; ze reden per wagen, van hun tocht wordt niet gesproken, snel waren ze vertrokken.
5. Maar de dienaren van Kṛṣṇa wisten dat de boden zojuist op weg gegaan waren, omdat ze alles wat er (daar) gebeurde in het oog hielden, terwijl ze zich als monniken voordeden. Voortdurend moesten ze aan hun meester verslag uitbrengen — maar zwijgen we van hun optreden, en laat ons verhalen van de twee gezanten die de Pāṇḍawa's uitnodigden.
6. Ze hadden Indraprastha bereikt en kwamen onverwijld tot het doel van hun tocht, immers 's morgens maakten ze hun opwachting en streelden de voeten van de Pāṇḍawa's, terwijl ze naar waarheid mededeelden dat koning Jarāsandha hen had gezonden. Een fraaie brief haalden zij als bewijs voor de dag, die onmiddellijk in ontvangst genomen werd.
7. Het ging nl. om een gewichtige aangelegenheid, zo zei de heldhaftige koning Jarāsandha, door hun komst zullen de Pāṇḍawa's een overwinning op het slagveld kunnen bewerkstelligen, ter zake van het feit dat Kṛṣṇa zich gewelddadig een vrouw heeft toegeëigend die bestemd was voor de koning van Cedi. Wat is nu het beste om tegenover de woede van de vorst te stellen, zodat hij zich niet prettig zal voelen?

3. a) de constructie van het slot is niet geheel duidelijk; is *pīntakāśih* ook een imperatief? Of: *al. pī.*: win de gunst van hun hart? Of *al. ma.*: win hun hart door een vriendelijk verzoek? — b) *Katanayu*: ik kan er niets anders van maken dan een verbastering van Kaunteya.
5. Cf. 20, 8 — b) *apisādhu*: cf. Sor. 2, 27 en aant., en nog nj. *marasadoe*.
7. Als hier alleen de brief wordt weergegeven kan men natuurlijk in a) *nātha pravira* ook als vocativus opvatten — b) kan *Pāṇḍuṣputra* ook gen. bij *kawijayan* zijn: gekomen zal het overwinning van de Pāṇḍawa's veroorzaken? — d) *panas sañ* of *panasa ñ*? Of (F): *yogyanya huripana sañ*... , wat voor zin heeft het, de vorst in leven te laten? Dat zou niet plezierig zijn.

8. Zo luidde de brief, en de tranen schoten Yudhiṣṭhira daarop in de ogen. Hij was in een radeloze verlegenheid door het verzoek om gunst van koning Jarāsandha, immers Kṛṣṇa was zijn volle neef en gold hem als zijn leven; hoe zou hij dan niet bedroefd zijn dat hij opgeroepen werd om te strijden om zijn broeder te doden?
9. Maar hij was nu eenmaal ook zonder dat er een belofte behoefde te bestaan bedacht op anderer heil in deze wereld, dus kwam het niet te pas om iemand die zijn hulp inriep en om zijn gunst smeekte af te wijzen. Maar nu moest hij Kṛṣṇa vernietigen, die als een snode schelm een vrouw geroofd had; het leed geen twijfel dat het binnen de sfeer van zijn gezagsuitoefening viel, maar toch, hij hield van hem en dat verbijsterde hem.
10. Toen zorgde Citrasena er voor, met bij de brief aansluitende woorden om gunst te vragen: „Met Uw verlof, edele vorst, aldus luiden de woorden van koning Jarāsandha: beijver U toch voor een voortgezette bescherming van de wereld door de vorst; als hij te bestraffen is, laat dan de misdadig optredende alleen de dood krijgen”.
30. 1. Zo sprak de bode, een gunst vragend, en de koning Dharmaputra gaf hem vervolgens een toezegging: „Goed, ik weet het nu, hoe zou ik dan nog nalatig zijn? Maar vergeef mij al mijn tekortkomingen”.
2. Zo antwoordde koning Dharmaputra; toen werd Bhīma woedend, en hees klonken zijn woorden: „Ach foei, 't is schande, uw hart is boosaardig, dat ge bereid zijt uw familieleden te bevechten en te doden.
3. Uw kennis van de boeken is averechts, ge mist oordeel des onderscheids. Het geeft blijk van weinig inzicht dat ge bereid zijt U zo te laten meeslepen; ik zwijg er nu nog maar over dat ge U zo als een dwaas naar de mond laat praten, en het is uw eigen schuld dat ge U de lof van een verraderlijk vijand laat welgevallen.
4. Zie hoe die Jarāsandha, snood van karakter als hij is, veinst alsof hij eerbied heeft, als was hij werkelijk braaf. Maar in zijn hart is kālakūta vergif en wenst hij de dood van het gehele geslacht.
-
8. b) *sasih* en *hasih* zijn mogelijk, *kasih* eenvoudiger, *nasih* (-n *asih* of *na sih*?) minder waarschijnlijk.
9. a) *tan paṇubhayana*: niet geheel zeker, men zou ook kunnen denken aan: of men het er nu mee eens was of niet.
10. c) of: van de vorsten op de wereld? — d) *an* = *yan*? — *kevala*: geen andere straf.
30. 4. d) F en T 2, 244: *kāpatyan*, metrisch onjuist.

5. Mijn vijand integendeel is de koning van Karawīra, en het is het beste om hem te bestrijden opdat hij sterft. En zijn boden moeten hem nu maar gezelschap houden in zijn dood, want kennelijk zullen ze door mijn hand niet leven!"
 6. Met deze woorden kwam hij op Citrasena afzetten, vast besloten om hem met zijn vuisten te lijf te gaan zonder zich te beheersen. Maar Pārtha, op zijn hoede, greep hem vast, terwijl hij hem vermaande: „Zo zondigt uw arm nu toch wel zeer, broeder.
 7. Hoe zouden wij de woorden van de koning overtreden? Passend of niet passend, het is verkeerd om ze te bediscussiëren. Doe uw best om zijn bevelen zonder valsheid te aanvaarden, al zou het er van komen dat we degene tot wie wij moeten gaan, doden.
 8. De hemel moet de heul en het toevluchtsoord van strijders zijn. . . . , dat is de vrucht van macht. Voortdurend, vorst, dienen wij als toevluchtsoord van de wereld, en de bedoeling van heldhaftigen is om in verdriet hulp te bieden.
 9. Indien jong of oud verdriet ondervindt, probeer hem dan te beschermen, wanneer hij nederig uw gunst komt vragen; gezwegen zelfs of het een zoon van de Pāṇḍawa's [sic] is, als iemand misdadig is moet ge hem doden, onverwijld.
 10. Zodat deze gedachte van de koning juist is, we hebben de wet van de krijgsman te volgen". Zo sprak de edele Arjuna met klem van redenen, en Bhīma verwijderde zich beschaamd en stuurs.
31. 1. Zwijgen we van Wṛkodara, die toch beschaamd was: wat viel er te weerstreven, bij zo'n mentaliteit van onfeilbaarheid en stijfhoofdigheid werd een waarschuwing toch verkeerd opgevat. Koning Yudhiṣṭhira was vastberaden, zijn woorden zouden niet falen, en hij zou morgenochtend zich opmaken tot vertrek naar de koning van Karawīra.

-
5. a) of: is hij als koning? — b) is metrisch onjuist; misschien te verbeteren in: *donēnta* of *donēnkwa* of *donēn ya* — d) hun niet-zullen-leven door mij is evident.
 6. d) mist een korte lettergreep, ik las *âpāpa*, maar mogelijk ware bv. *lēñnanta*, of een *-ñn-* vorm van een grondwoord op *-lēñ* (*gēlēñ*).
 8. b) *widhi*: regel? bestemming? of: *widhyā*: kennis? — d) *kaduhkhan*: of: verdrietigen?
31. 1. a) of: schaamde zich om te weerstreven (*a-pāwihana*)? of: *riñ apa n* (F) — b) is geheel onzeker, lett. dus: het optreden van onfeilbaren was koppig, vermanend werd je verkeerd begrepen; voor *bañkras* cf. reg.

2. Daarom beval hij de gezant om voor hem uit terug te keren; zijn vaandel moest het teken zijn dat hij naar de koning van Karawīra zou komen. Dat nam Citrasena vol vreugde mee, en 't was aanleiding dat hij gerust vertrok. Hij bleef achter om zich toe te rusten, volledig bewapend met pijlen en werptuig.
3. Na enige tijd tenslotte verscheen Uddhawa bij de koning, en vol nederigheid deelde hij het grote verdriet van Kṛṣṇa mee: „Koning, neem kennis van de hulde van uw dienaar, met uw verlof, heer, zou ik om audiëntie willen verzoeken voor een boodschap van de zoon van Basudewa.
4. Hoe zou de koning van Karawīra zo durven optreden om hem te beoorlogen? Daarom wenst hij natuurlijk U uit te nodigen. Kṛṣṇa's bediende Priyambada is hem verslag komen uitbrengen, en hij heeft dat duidelijk aangetoond, het is maar niet aan zijn brein ontsproten.
5. Vervolgens wanneer deze inderdaad door zou zetten en U zou uitnodigen, en wanneer gij, vorst, dan hem hulp zoudt beloven, dan zal Kṛṣṇa onmiddellijk verdwijnen en zich verschuilen in een boskluizenarij, in een monnikenverblijf op de koninklijke domeinen, volstrekt ongenegen als hij is om afstand te doen van zijn verering voor U.
6. Immers nu wekt het volgende leed en zorg in zijn hart: hij is niet benauwd om door vijanden belaagd te worden, al was de wereld er vol mee. Hij alleen, zonder helper, zou op het hele strijdperk vernietigend optreden. Maar wegens zijn liefde voor de koning zou hij het niet tegen hem opnemen op het slagveld”.
7. Zo sprak Uddhawa vol eerbied tegen koning Yudhiṣṭhira, en deze zweeg verlegen; tenslotte antwoordde hij: „Mijn waarde, ik begrijp uw woorden, en heb ze in me opgenomen; deze mijn zonde is wèl groot; hoe zal ik er nog van bevrijd worden?
8. Vroeger heb ik een gelofte afgelegd, om als ik het koningschap zou deelachtig worden, niemand af te weren die heul zocht bij mij, en die zijn best deed om mijn hulp in te roepen. Dat vormde een zeer ernstige vergissing van mijn gedachten, want onmiddellijk toen de koning van Karawīra mij uitnodigde gaf ik hem mijn toezegging.

4. a) *yan vóór apa* cf. reg. BK; met *sa* weet ik niet goed raad.

5. c) is de *śala* dezelfde als de *āśrama*? Of moeten we beiden door: „of” verbinden? — d) is *sāhana* van *sah*? *Sa-hana* geeft geen zin.

9. Echter, wat heeft de zoon van Basudewa te vrezen? Immers, dit is het wat ik begeer: Zijn liefde en niets anders. Hij is het immers die gemaakt heeft dat ik de vorstelijke waardigheid deelachtig zou worden. Al zou ik onafgebroken gelukkig zijn (als vorst), dan is dat voor mijn besef toch maar een uiterlijk geluk.
10. Dit echter is mijn verborgen doel: het ontstaan van een diep-wezenlijke vreugde. Ik wens op te breken en terug te keren naar de koninklijke residentie van Hari; hij toch is werkelijk en waarachtig de nederdaling van god Hari? Zijn pijlen vormen de weg om de hemel van Wiṣṇu te erlangen.
11. Ga gij dan hem mededelen dat ik dat op het oog heb als werkelijke plicht; wezenlijk niet uit schurkachtigheid doe ik dit — hoe zou ik ertoe in staat zijn? Laat gewis zijn hart daardoor tenslotte niet bedroefd zijn, maar moge zijn eigen gerechtigheid voortgang vinden voor mensen die het goede doen”.
12. Zo nu sprak Yudhiṣṭhira, en Uddhawa werd steeds bedroefder. Hij schreide en smeekte vol eerbied de koning om het ongedaan te maken. Echter, hoe zou hij op de woorden van de vorst nog aanmerkingen kunnen maken? Daarom vertrok hij tenslotte, terwijl de schaduw van zijn verdriet hem vergezelde.
32. 1. Laat ons de tocht van Uddhawa onopgemerkt voorbijgaan, en verhalen van de zoon van Dharma. Niet gesplitst vertrokken zij 's morgens gezamenlijk op gouden wagens; Bhīma, Arjuna, Nakula alsmede de edele Sahadewa vergezelden de koning. Talrijk waren hun wapens, en het was zo vol met hun manschappen, legertros en voertuigen dat alles trilde en dreunde.

9. a) *kawēdyakēna*: als de lezing juist is hebben we hier een, in het oj. zeldzaam, voorbeeld van een *ka-akēn* vorm.
10. De strekking is duidelijk, het gaat Y. in K. niet om K., maar om Wiṣṇu; *sira* in c) is Kṛṣṇa — a) of toch *gāhya*, opzettelijk gekozen tgv. *wāhya*, onder invloed van *gāhana*, *gāhvara*, *gāha*? — a) *an iki* (v.l.) is ongewoon maar niet ondenkbaar, cf. *an maṅkana* (sterke nadruk!).
12. d) *ason prih-atim* ook bij T s.v. *soṅ*.
32. 1. b) *tan bhīma*: of: onvervaard? of: onveranderd (volgens de plannen)?

2. We zullen hun optreden onderweg niet beschrijven, en evenmin de duur van hun tocht, die tamelijk lang was. Ze kwamen dan in het rijk Karawīra, terwijl een bode hen vooraf ging om melding te maken (van hun komst). Toen was koning Cūtajanma opgetogen, en zijn vreugde was zo groot dat hij zich erdoor liet meeslepen. Daarom ging hij hen met gastvrij onthaal lachend tegemoet en met een sembah sprak hij :
3. „Wel, wees welkom; ik voel me immers als beregend met pure amṛta bij uw komst, koning; ge verschijnt als de maan die opkomt uit de grote zee, met het oogmerk om de duisternis te verlichten. Te voren was mijn hart een van verdriet gesloten knop, als de kelk van een nachtlotus, maar nu ontluikt het steeds wijder bij (het licht van) uw gunst, o koning, die komt, vol deernis voor de hulpeloze.
4. Zo heb ik mij gedurende lange tijd aan yoga gewijd, voortdurend dag en nacht verering gebracht, gebed en ascese beoefend, en in concentratie mijn bewustzijn gericht op god Dharma. En nu brengt dat zijn vrucht voort: men bejegt mij smadelijk, en nu zijt gij mijn beschermer en komt mij te hulp. Het is nu zonder meer duidelijk dat mijn vijanden weggevaagd zullen worden nu gij als mijn toevlucht optreedt”.
5. Yudhiṣṭhira beantwoordde 's konings woorden: „Uw woorden zijn onjuist, heer. Hoe zouden de Pāṇḍawa's U in macht te boven gaan, overwinnaar der drie werelden als ge zijt. De reden dat zij op uw uitnodiging zijn gekomen is geenszins dat zij bij machte zouden zijn de vijand ten onder te brengen. Zie ons hier, waarom zouden wij allerlei moeilijkheden veroorzaken door ons onvermogen ten toon te spreiden?”
6. Geheel en al bezadigd spraken zij allen, vol uitnemende, wonderbaarlijke deugden; de koning van Karawīra voelde zich bestendig een al-verwinnaar, en werd uitgelaten; hij begeerde onmiddellijk ten strijde uit te trekken, hij was trouwens allang gereed. Onverwijd riep hij alle vorsten op om olifanten en paarden klaar te maken.

2. c) Cūtajanma: zie register — *kapalayu* zou dus, als mijn vertaling juist is, overeenkomen met nj. *kapilajoe* of *-loejoe*, niet met *keplajoe* — d) of: verwelkomde hem met gelach.

3. b) *hulan* zal wel een afschrijversbalinisme zijn, zoals vaker.

6. a) 1. *paḍa*? De vertaling is onzeker, wsl. alle Pāṇḍawa's; of: J. en Y.?

7. Muziek en bekkens riepen op tot vertrek, en maakten een donderend gedruis, met het luide oorlogsgeschreeuw. Zwaar klonk het geluid van de voltallig-uitgeruste helden, die hun blinkende krissen vastgrepen. Hun vaandels wapperden kronkelend, hun dolken blonken, terwijl ze kletterend samenstieten, als uitstekende tongen van de dood, als die zeer hongerig begeert zijn vijanden te verslinden.
8. De koning van Karawīra vertrok in fraaie uitrusting, met pantser en helm, gezeten op een koningsolifant, als een berg zo hoog, met een stralend-gouden zetel. Zijn glans straalde wijd en zijd, gloeiend als de opkomende zon, vol vurig verlangen om de vijand die als de duisternis was te vernietigen op het slagveld, en hem uiteindelijk te verschroeien.
9. Alle vorsten, volledig met legeretros en voertuigen, vergezelden hem gezamenlijk, allen namen ze met hun mond de vernietiging van de vijand voor hun rekening, nu de Pāṇḍawa's gekomen waren, die het immers al voor elkaar gebracht hadden (?), waarbij nog kwam de aanwezigheid van de honderd Korawa-vorsten als goede bewakers van de koning. Als hij (echter) vroeger gekomen zou zijn om de zoon van Basudewa uit te dagen zou hij omgekomen zijn.
10. Koning Bhīsmaka riep op zijn beurt de trommen op, dat het leger dat al voltallig was zou vertrekken, met zijn zoon, een waardig zoon, zijn oudstgeborene tegenover de prinses, Rukma met name, een roemrucht held, een ware leeuw, die bekwaam was op het slagveld, bestendig een overwinnaar van demonen en reuzen, zoals hij steeds zijn vijanden doodde.
11. En ook de vorst van Cedi had zich hersteld en zijn verdriet over zijn meisje dat verdwenen was laten varen. Overweldigend verhief hij zich recht overeind, wiste zijn tranen af en zwaaide dreigend met zijn arm. IJselijk knarsetandend . . . besteeg hij zijn olifantenwagen . . . , nors en rood (van woede?). Van kwaadheid greep hij zijn knots, en hij leek de wereld te willen . . .

7. b) *saṅgēpaṅ*: 1. *saṅgēpaṅ*?
8. d) wsl. *agyāmuburi*.
9. d) maar met *déze* hulp kon hij het wel aan.
10. b) de lezing van F (zelfde vertaling) is waarschijnlijker.
11. Een aantal woorden in dit vers zijn mij onbekend; c) *awaray* is wellicht corrupt, cf. het kritisch apparaat; de regel heeft bovendien aan het slot een korte lettergreep te veel (behalve in de eveneens onduidelijke lezing van F).

12. Als een vloeiende lavastroom leek het leger, dat met daverend gedruis onafgebroken voorwaarts stroomde. Het doffe gekrijs van de olifanten, wagens en paarden leek angstwekkend op de stenen die botsend spleten. De wapperende vaandels leken wolken die opstegen met de stalen bliksemschichten van de flitsende lansen. De bekkens daverden onophoudelijk tegen elkaar in als donderslagen die in het luchtruim slaags raken.
13. Vernietigd werden bergen en bossen, waar zij hun voet maar neerzetten, leek het verpulverd als stof te stuiven; de duisternis verbreedde zich in het luchtruim, neerdalend als een stofdek. Bijna verbijsterd van benauwdheid zouden de vorsten gezamenlijk geen grond meer gezien hebben, maar opeens troffen ze het schijnsel van hun blinkende uitrusting aan, die helder stralend blonk.
14. De hele breedte van de velden, hoewel honderdduizenden yojana's, was vol mensen die in rijen opgepropt stonden. Het was een voortdurend gedrang door de menigte vorsten, voetknechten, olifanten en wagens. Als we verhaalden hoe moeilijk begaanbaar de weg was zou dat niet gering zijn, met de begroeiing, de bossen en bergen met hun gevaarlijke ravijnen; maar nu was hij schoon, vlak, effen, ten volle betrappt en vertreden en fijngetreden als alles werd.
15. Eén zee bleek het leger, zoals het naar alle kanten uitlopend de wereld vulde. Als hoge golven waren de botsende schilden, en de wapperende, wuivende vaandels vormden tesamen de branding. De vissen waren rijen oorsieraden, de rotsen talrijke olifanten met dolken als mosselen. De eilanden in die zee waren ettelijke honderden wagens, en bekkens en krijgsgeschreeuw waren het gebulder van de branding.

12. b) *hrik*, van wagens, is ongewoon, evenals *asrak*, zo; *asru kagyat* schijnt nauwlijks meer zin te geven, ik vertaalde *aṅgyat*; *anamar*: zo?
13. Naar mijn smaak geen zeer fraai vers, met o.a. twee maal *kadi lēbu* — c) is wel zeer overdreven (verre van duidelijk trouwens), en d) heeft een overmaat van „glansrijke” woorden. Op wie slaat *nira*?
14. a) *atus-īvu*: of: honderd en duizend? Ook op andere plaatsen, soms by. ook met *matūs-īvu* kan men aarzelen. Voor de bedoeling doet het er overigens weinig toe — d) is lastig te vertalen, *warēg* is twijfelachtig, misschien bij het voorafgaande te nemen.
15. Het beeld is bekend en duidelijk, details zijn onzeker. Wat is precies een *alun tuha*? Misschien ook een uitgerolde golf die terugkomt, cf. *apagut*? SD 2, 11 — c) *sipin-sipin*: denkbaar is ook: buis (van de voetknechten), misschien: gepantserd, schubachtig, en daarom met vissen vergeleken.

16. Op hetzelfde ogenblik was er een regen van lijken, verwonderlijk, dijen en hoofden verspreidden zich, plomp. Demonen dansten, jakhalzen huilden, en kraaien vochten krijsend. Maar onmiddellijk verdwenen ze weer, terwijl de donderslagen dreunden en de aarde trilde. Het was een slecht voorteken voor de tocht van de helden, een aanwijzing voor het gevaar dat op den duur wachtte.
17. Koning Bhīṣmaka poogde de vorst van Karawīra vriendelijk toe te spreken, zonder onbeheerstheid: „Wel, met uw verlof, koning, wat betekent het toch ter wereld om zulke verschrikkelijke dingen te zien. Het zijn voortekenen die u lijken te vertellen dat ge onheil zult ondervinden als ge zult strijden. Het is het beste om een gastmaal aan te richten, opdat gij, vorst voort zult gaan, overwinningen te behalen”.
18. Zo sprak Bhīṣmaka; koning Cūtajanma schaterde en antwoordde zorgeloos: „Ach, wees toch niet bang voor de vijand, hoe zou hij immers ons tegemoet durven treden? Bovendien zijn er nog de vorst van de Kuru's, Karṇa en de Pāṇḍawa's die ons als beschermers tot heul strekken. En hoe zou er dan iemand zijn, die de schare vorsten durft aankijken? Al waren het goden zouden ze nog bevreesd zijn.
19. En er bestaat geen twijfel aan hun legers: voetknechten, olifanten en wagens zijn er in massa, boordevol staat het met mannen, op rijen, die roepen en schreeuwen, tegen elkaar in bulderend. Fel en opgewonden houden ze spiegelgevechten, als Śīwapriesters in een dolle roes. Met felle graagte, onstuimig en onweerstaanbaar snel rukken ze op, heldhaftig.

16. d) het slot is zeer onzeker, misschien: opdat ze zouden aarzelen? Of: (een aanwijzing) die laat kwam?
17. b) *wulat*: s.v. absolutivum — c) lett.: . . . vertellen het resultaat van de vorst, dat het slecht zal zijn — d) *upaśubha*: louteringsceremonie blijkbaar in de vorm van een feestmaal (cf. T 1, 324; het citaat geeft daar als variant *māra n*, wellicht wat gewoner).
18. c) als *sarakṣa* geen fout is voor *surakṣa* is het er synoniem mee (cf. F).
19. a) *sira*: ik dacht aan de vorsten, lett. dus: zij zijn zonder enige twijfel t.a.v. hun legers. Mogelijk ook: gij; of: zij (de vijanden) hoeven geen twijfel te koesteren; maar deze vertalingen lijken me toch door het dan ongewone gebruik van *sira*, hetzij voor de 2e persoon, hetzij voor de vijand, minder waarschijnlijk.

20. Anderen zijn uitgelaten aan het stoeien, en omdat de gemoederen al te verhit raken ontaardt het in een vechtpartij. Ze wisselen verward stokslagen en vuistslagen, zodat het een formeel gevecht wordt waarin ze elkaar omvatten, en in handgemeen proberen te steken. Het duurt lang eer ze zullen uiteengaan, want de toeschouwers stellen zich tegenover hen op, en laten zich niet van elkaar scheiden. Het bevel des konings moet hen verbieden, laten we daarom zeggen de tocht voort te zetten”.
21. Zo sprak de koning; en de manschappen waren niet onwillig, toen ze opgeroepen werden. Als opgejaagd stormden ze voorwaarts, in snelle vaart, stromend als een stuw die bezweken is. Velen stierven, verwaarloosd onder de voet gelopen, want alle troepen vochten om voorop te gaan. Bots, bons, daverend viel alles wat zij betraden in elkaar en stortte onder de voet gelopen ter aarde.
33. 1. Het zou te ver voeren als het verloop van hun hele tocht verhaald werd. Telkens overnachtten ze onderweg, vermoeid als ze waren. Tenslotte bereikten ze in snel tempo hun slagveld. De baan die zij aflegden werd overal gevormd door verre velden.
2. Ze troffen nog wel dorpen aan, maar die waren in deerlijke staat: oudtijds geplunderd waren ze verwoest achtergebleven. De waringin's waren oud en vervallen en vergaan, van binnen met onkruid, zodat het er angstwekkend donker was.
3. Monnikshutten en verblijven, kloosters en stichtingen waren allen verdwenen; de poorten waren ingestort, de reliefs weggeslingerd. De beelden, eenzaam, leken treurig van verdriet. Bijen schreiden kreunend, terwijl ze vlinders pogden te naderen.

-
20. c) *tinimbañan* is zeer onzeker, betekent het dus dat de toeschouwers zich er ook in mengden? Misschien <of i.p.v. *n mulati*, waarbij een van drie op-eenvolgende nasalen gemakkelijk verdwijnen kon.
33. 2. d) *ri dalěmnyø*: i.e. de waringin dus.
3. a) ik vertaalde *šāla*, hoewel *šīla* m.c. voor *šīla*: steen, natuurlijk wel vertaalbaar is — d) de lezing van A²: tegelijk met, is ook mogelijk, ik weet alleen niet in hoeverre kupu's een karakteristiek geluid voortbrengen.

4. Op de velden lagen de schedels in brokken verspreid; in de tuinen groeiden de bamboes, door kronkelend gras omstrengeld. Er waren krekels die zich in hun holen lieten horen, als om de manier van verovering van vroeger te beletten (?).
5. Al wat ze te zien kregen was allemaal bouwland en platteland; vroeger was het daar vol rijke kooplieden geweest. Nu ontmoetten ze in de bossen alleen nog maar wilde zwijnen, terwijl ettelijke duizenden runderen daar weidden (?).
6. Toen de vorst van Karawira dit zag was hij teleurgesteld en zijn woede was niet te bedaren. Onmiddellijk vlamde zijn toorn laaiend op en hij wilde als vergelding de grensgebieden in vuur en vlam zetten.
7. Alle vorsten werden opgeroepen om zich te verzamelen en om gezamenlijk de reeds tot as geworden (?) te vernietigen. Ze rukten op, onstuimig op hun olifanten en wagens, overweldigend aanrollend met hun daverende scharen.
8. Het duurde niet lang of de grensgebieden gingen in vlammen op. Honderd maal honderdduizenden werden geplunderd en vertreden en vertrapt. Het was tenslotte een zee van vuur gelijk, en de tien hemelstreken leken in lichte laaie te staan.
9. De mensen daar probeerden in de verwarring nog wel tot een strijd te komen, maar zij liepen elkaar onder de voet, ze werden geplunderd en gevangen genomen, soms bij verrassing (?). Wie tegenstand bood werd vernietigd, door een aanval overweldigd, en sommigen stierven als ze alleen nog maar waren vastgegrepen, zonder dat hen nog iets gedaan was.

4. a) *kasarakat* is het eenvoudigst, daarom wellicht secundair; T 3, 447 s.v. *wihāra* leest *kawalakat*. Ik ben geneigd het aantal gissingen van A nog met een te vermeerderen, nl. *śata saka*, cf. BK 42, 11 en aant. — d) levert ook moeilijkheden: in mijn vertaling is *alap* als: roof opgevat (dus: de krekels vreesden een nieuwe plundering, en uit ervaring hadden ze geleerd dat ze dan maar beter in hun holen bleven); *alap* in de bet. van *alap-alap* is ook weinig zeker: om het vanouds bekende optreden van de havikken te verijdelen (verondersteld al dat een *alap*² krekels eet). Voorts is mogelijk de conjectuur *mājara*, en verder dan mijn vertaling. Tenslotte: *mājara tiñkah in alapa dañu*: om te vertellen hoe de hongerigen vroeger waren opgetreden. T 3, 447: *māwara tiñkah in alapa dañu*.
5. Of a—c): alle velden en landstreken die ze zagen, en waar vroeger rijke kooplui gewoond hadden — het was nu wildernis waar men slechts...
6. Blijkbaar slaan 2—5 op gebied van J., door K. al eerder verwoest (wat bedoelt *palagan* in 1 precies?).
9. a) of: zochten een goed heenkomen (F).

34. 1. Toen nu de vorsten van Jarāsandha zo onstuimig aankwamen, als een bergstroom, met daverend gedruis, voortdurend hun vijanden achtervolgend, die wel een bos konden zijn (zo machteloos en schijnbaar stilstaand), vluchtten de vazallen en hoofden mee . . . , zonder dat koning Kṛṣṇa hen weerhield. Velen stierven met hun voetknechten, machteloos vernietigd met wagens en al.
2. Daarom probeerden ze weg te kruipen; en sommigen zochten, radeloos vluchtend, een toevlucht aan de voeten van Kṛṣṇa. Zwijgen we van de nacht die zij onderweg doorbrachten, door de grote afstand en het moeilijke terrein. Toen ze in Dwārawatī kwamen was de vorst juist van plan, zich op te maken ter audiëntie. Om kort te gaan, hij begreep dat zijn vijanden hem onstuimig zouden komen opzoeken.
3. En toen kwamen zij hem daar de volle waarheid vertellen, toen ze hem met gevouwen handen vergiffenis kwamen vragen: „Met Uwer Majesteits verlof, koning Bhīṣmaka zal de ondergang van het rijk zijn, dat in as zal opgaan. De vijanden zijn vol eigenwaan gekomen, en vullen de wereld; wees dan op uw hoede, vorst! Uw vazalvorsten zijn overleden, vernietigd, om maar niet te spreken van hen die op de vlucht verstrooid zijn, bevreesd en door schrik bevangen.
4. Het was vruchteloos voor uw dienaar om op herstel te wachten, al bood ik hun woedende aanval weerstand, steeds vastberadener kwamen zij aanzetten, overweldigend, gruwelijk vreeswekkend vechtend. De troepen van mijn makkers raakten verslagen, en ook uw dienaar zelf liep een wond op, door een pijl. Daarom is het dat ik bij uw voeten, heer, mijn toevlucht zocht”.
5. Zo spraken de vertellers; en de helden der Wṛṣṇi's waren stom van verbazing toen ze het hoorden. Vele anderen kwamen en opnieuw vertelden ze inderdaad hetzelfde aan wie hen er naar vroegen, zodat het erg luidruchtig was. Toen gaf de vorst, actief, ijlings zijn troepen last om zich gereed te maken. En luid roepend verspreidde men zich, terwijl ieder naar zijn wapens greep.

-
34. 3. a) of *tan*: niet de volle waarheid, nl. niet hun eigen weinig fraaie rol? —
 b) *Bhīṣmi* voor *Bhīṣmaka*? Opzettelijk, ter associatie of als woordspeling met *bhasmi*? Hoort *śrī naramātha* bij Bh.? M.i. toch wel eerder bij *sājñā*!
 4. d) ik vertaalde: *ruṅdah ikī*.

6. De vorst vertrok, op zijn juwelen wagen gezeten, fraai met een gouden helm. Hij hield zich alsof hij reeds in volle praal was, en hield zijn prachtige, vreselijke werpschijf werpklaar, terwijl de schelp Pāñcajanya toen hij er op blies een gruwelijk-galmend geluid liet horen, wat de verzamelde vorsten in een staat van opwinding bracht, want nu waren ze in massa tegen de vijand.
7. De wagenmenner Dāruki, op zijn qui-vive, werd door hem gelast de paarden tot spoed aan te zetten. Dreunend was hun gang, met de vorsten alsmede de voltallige onderhorige ambtenaren. Tevens was vorst Baladewa reeds volledig toegerust op zijn wagen aanwezig. Ze leken geheel en al Brahmā en Wiṣṇu die over de aarde gingen, zoals ze voortdurend eensgezind tesamen gingen.
8. Daar waren de dorpen, alsmede ravijnen, bergen en bossen, en ontoegankelijke bergpassen, alle vol mensen die oprukten, door elkaar raakten en elkaar staken, want ijselijk dicht waren de wapens op elkaar. Deerlijk gehavend en gekneusd vielen de getroffenen ter aarde, en alles wat ze betraden stortte kletterend (?) in elkaar, door de olifanten en wagens die in dichte drommen voortgedreven werden, onder voortdurend geraas.
9. Zwijgen we ervan hoe ze na lang voortgegaan te zijn, vermoeid zo maar onderweg overnachtten. Snel bereikten ze de volgende ochtend het slagveld waar ze de vijanden in groten getale ontwaarden. Wijd en zijd verbreid waren hun kampioenen, teruggetrokken in versteekte plaatsen waar ze in de achterhoede wachtten, als samenpakkende wolken, die van regen zwanger gaan, terwijl ... hun geschreeuw de donder leek.

9. c) *waragañ*: kampioen, hoofdman? Cf. AW 24, 2, waar naast de vertaling van Poerbatjaraka toch even goed mogelijk is: zonder leiders en kampioenen (aanvoerders), met hun veldtekenen, maar onbewapend. Ook Wirp Fokker 19, 18 *winaragañ*: tot kampioen gemaakt, kampioen, met een dgl. *-in-* vorm als het jav. herhaaldelijk heeft (*sinatrija* e.d.) geeft goede zin zo; cf. nog nj. *wragang*: flink uit de kluiten schieten — d) van *an huñasti* weet ik niets te maken. Wie nu echter onderwerp van *mundur* is is niet zeker; naar de tekst de tegenstanders, maar het is ongewoon, een dgl. leger zich in stellingen te zien terugtrekken.

10. Toen sprak de vorst, vol zorg navraag doende naar de hindernis die de vijand opleverde: „Ach, gij, kom eens hier, Uddhawa, zie toch deze wonderbaarlijke massa vijanden. Daar is de plaats van de vorsten, de heldenkern, de korypheeën van Karawīra bij zijn komende strijd. En deze slagorde, hoe is hij om te bestrijden, het toppunt immers van ongenaakbaarheid, onvergelijklijk”.
11. Zo sprak de vorst; en geruststellend antwoordde Uddhawa hem: „De koning koestere geen ongerustheid. Ziedaar, waar de massa voertuigen en wagens als een bergrug zich vertoont, daar is de plaats van de koning van Karawīra; die staat stellig aan de spits van de strijders. Ontelbaar zijn zijn vazallen, en hun projectielen hebben blinkende punten.
12. Wat betreft degenen die zich ten Oosten van hem voordoen als de zee bij vloed, wegens hun talrijke voertuigen, dat zijn Karṇa en de honderd vorsten der Korawa's, die zich als eilanden in het midden bevinden. Hun vazallen vullen superieur de wereld, als golven, druk in beweging. Rusteloos strijden hun kampioenen vooraan, voortgedreven en in voortdurende deining.
13. Daar in het Westen is het schouwspel van de vaandels met hun flitsende dolken als een bos: Koning Yudhiṣṭhira en de (andere) Pāṇḍawa's kan men beschouwen als de leeuwen die zich er in ophouden. Veel anderen zijn daar nog samengepropt bij elkaar, trouwe vazallen en hoofden. Het zou moeilijk te betreden zijn, ontoegankelijk door kreupelbos, door de dichtopeengepakte wapenen nl.

10. Een vers met veel mogelijkheden èn moeilijkheden, cf. telkens de varianten; c) *para-pū*: = *mpu*? of = *pūn*? of 1. *para pūn in*? volgens F wellicht: waar vindt men de helden vorsten tegen wie de korypheeën van K. 't zullen afleggen? — de variant in d) is niet wel te vertalen.
11. a) wat *bāla* hier betekenen kan ontgaat me. (Ook de lezing zonder 't woord, A² en F, is niet duidelijk). Kennelijk gaat Uddhawa spreken, maar ik kan dit woord niet thuis brengen — de beeldspraak in dit en de volgende verzen is wel duidelijk, ook al is vertaling mij niet altijd mogelijk — d) *anak niṅ sañjata*: cf. mal. *anak panah*.

14. Er was dus niet slechts enerlei wijze van opstelling, maar verschillende slagordes stonden tezamen gereed. In het Oosten stelde de vreselijke zogenaamde „discusteken” zich op bij Duryodhana. In het Westen de „Garuḍa-incarnatie”, terwijl Pārtha er de vastberaden beschermer was. Tengevolge van de massa van zijn troepen, legertros en voertuigen had Jarāsandha de „Bosslagorde” uitgekozen.
15. Maar nu staan ze allen ook gereed, vol verlangen om ten strijde op te rukken. Daarom, koning, wees op uw hoede en maak die slagorde gereed, die maar geschikt geoordeeld wordt. Slechts de halvemaanachtige slagorde moet ge opstellen, waarbij de koning in het midden moet plaatsnemen. Uw vazalvorsten moet ge als slag-tanden opstellen op de kanten opdat ge niet verschalkt wordt”.
35. 1. Zo sprak Uddhawa, en vol zorg regelde de koning onmiddellijk de plaatsen, en de Yadu's en alle vorsten waren al vastberaden opgesteld. Zijn slagorde was de „Halvemaan”, die tot glans had de schittering van de uitnemende scherpe pijlen, en die onpasseerbaar was door zijn massaliteit, die zich ver naar het Oosten uitbreidde, en reikte tot het Westen als om de wereld te omspannen.
2. De beschermers, dat zijn de uitblinkers in macht, leeuwen van mensen, waren : Durmukha, Babhru, Wiprta, Jayāntaka, Aṅgadhara, Citradharma, Subala, alsmede Ugrasena, Basudewa, Rewataka en Bhojadewa, zij allen, oude vastberaden mannen, op wie men een vast krijgsbeleid kon bouwen, ervaren in allerlei listen.
3. Toen hij alles geregeld had kwamen de vijanden meteen aanvallen onder luid krijgsgeschreeuw. Pas rukten zij aanvallend op, en naderden, vastgrijpend, overweldigend in menigte vechtend, of ze werden opgevangen en raakten slaags door optreden (van de tegenpartij) en ze bewerkten elkaar met messen en lansen. In een luidruchtige verwarring raakten ze slaags, voortdurend door elkaar, en elkaar onder de voet lopend, pogend elkaar ten onder te brengen (?).

14. a) *adudwa* is vreemd, een „betekenisloze” -a? Of 1. *adudwan*? — Over slagordes T s.v. *sodaśa*, de *garuḍabyūha* is bekend. De *kānanabyūha* was me ontgaan, in BK 9, 10 (cf. aant.) is stellig *ya wanabyūha* te lezen.
35. 1. a) *rēṇah* schijnt dubieus — d) de woorden zijn ten dele ongebruikelijk, maar het kan niet veel anders betekenen. Of nuchterder met F: om de wacht te houden!
2. a) mogelijk is natuurlijk ook: *mahā tika ya riñ*; en dan: de „groten”? Of: degenen die streefden naar macht?
3. b) *māta* begrijp ik niet; 1. *mātra*?

4. Hamers, lansen en schilden waren vruchteloos en niet in tel, zo dicht zat men op elkaar, en in het nauw gebracht werden ze verrast. Alleen de giftige krissen, die ze bij hun aanval in de gordel gestoken droegen kwamen te pas, ze stompten elkaar, elkaar omvattend. Steeds luider werden de aanvallers, die woedend te keer gingen, allen met messen stekend (?). Wild staken ze elkaar, en sneden, en graaiden elkaar de hersens uit het hoofd en trokken de darmen uit.
5. Zo hoopten de vijanden zich maar op, en vielen in steeds groter getale aan, en naderden onverhoeds steeds dicht, terwijl honderdduizenden vorsten overstelpend aanvielen op hun olifanten en wagens, onder krijgsgeschreeuw. Vreeswekkend schoten ze onstuimig hun voortreffelijke pijlen af, die dicht als de regen vielen. In verwarring raakte het leger verstrooid, en afgemat poogden ze hun schilden als pajong te gebruiken terwijl ze vluchtten.
6. Onmiddellijk stortte de voorhoede van koning Kṛṣṇa, overweldigd en in het nauw gebracht, ineens en werd opgerold en vernietigd. Vreeswekkend schoten toen Subala en Jayāntaka te hulp, beiden op een juwelen wagen. Ijselijk spanden ze steeds hun boog en schoten onafgebroken een eindeloze stroom pijlen af. De koningen van Madra en Mālawa, Suṣena en Somaka stierven gelijktijdig door hun hand.
7. Ook de edele Satyaki, Wikadru en Durmukha volgden in dappere aanval. Talrijk waren hun pijlen, overstelpend, wonderbaarlijk, en onweerstaanbaar de vijanden verzengend. Zo gingen de scharen vorsten te gronde met inbegrip van hun voetknechten, die tot de laatste stierven, verscheurd. Verward leden ze, getroffen, de nederlaag, hun lijken rijden zich aaneen, en hun have lag her en der verstrooid.

8. Steeds wilder volgden zij hen, aanvallend en met pijlen schietend zonder hen gelegenheid te geven, te kijken. De vijand raakte in verlegenheid, versuft en duizelig van vermoeidheid, in een doffe moedeloosheid, door de felheid van de uitnemende pijlen, die raasden als een wervelwind, door hun vaart alles vermorzeland. Vernietigd en vergruizeld waren de wagens, onder de voet gelopen door paarden en olifanten, waardoor ze kantelden en kiepten.
36. 1. Steeds verder rukten ze met hun leger aanvallend op, als een overstromende rivier. De vijanden leden verliezen als een bos dat instortte en vernietigd werd, de lijken lagen dwars in de weg. Alle helden konden wel leeuwen van het woud zijn, die zo in het nauw geraakt waren dat ze al hun pogingen (zich te redden) hadden moeten opgeven en meegesleurd waren, omhoog geslingerd en voortgejaagd door de vaart van de bronnen der pijlen die niet te stuiten waren.
2. Zo bereikten ze de plaats waar de koning van Cedi was; toen ontstak deze in toorn, en deed een tegenaanval. Hij drong op met zijn heldenscharen, alles overweldigend, hardnekkig drijvend en dringend. Lustig raakten ze slaags in wederzijdse aanval, wederom in innig handgemeen als botsende lavastromen. Beide partijen leden verliezen, duizend-tienduizend-milliarden per ogenblik, en gruwelijk vertrapten ze elkaar.
3. Steeds meer laaide de toorn van de verhitte vorst van Cedi op, en dol schreeuwend viel hij aan: „Ai, foei, jij snode Satyaki, zie daar, dit is mijn pijl, neem deze in ontvangst. Je weg om terug te keren naar het rijk van Yama zij deze Kālāntakapijl...”. Zo sprak hij uitdagedend, luidkeels schreeuwend.

8. d) de woorden zijn onzeker in hun betekenisuance, aan het slot misschien te lezen: *kajēmpak aṅwalik*? Is er verband met nj. *djempalik(an)*, een buiteling te maken (*djempa* + *walik*)?
36. 1. c) de vertaling is onzeker; *siñhālasa* is een s.v. samenstelling, met *-a*; of moet het anders gesplitst: *siñ hāla sakahala*? of *-asak-*?
3. b) *iku* is niet gewoon, en lijkt hier nog weinig op zijn plaats ook, naast *iki* en *nihan*. Of hoort het bij Satyaki? *kuwulati* lijkt toch ook niet wel mogelijk (ik zie hem) — d) het begin is me geheel duister; *añrok* en *amāh* (v.l.)?

4. Om de beukende, góédgerichte pijlen bij hun nadering af te weren was hij te laat, snel overdekten zij hem. Toen nam Satyaki, overweldigd, een sprong, en bezwijmde, terwijl alles om hem heen donker werd. Verbrijzeld en vernietigd bleef zijn wagen achter, en zijn wagenmenner, verpletterd, stierf ongelukkig. Zwijgen wij slechts van Durmukha en Subala die beiden pijnlijk getroffen werden.
5. Tevens rukte de vorst van Karawīra overstelpend op, vergezeld door zijn vazallen, opdringend met de Korawa's die luidruchtig schreeuwend aanvielen, overal ijselijk dreigend. Alle helden werden aan een stuk door gegrepen, verpletterd, en hun lijken verscheurd. De voetknechten en andere gewone manschappen raakten in verwarring en verstrooiden zich, gehavend, en vluchtten vol afgrijzen.
6. Het duurde niet lang of de scharen der Wṛṣṇi's legden het af en in het nauw gebracht werden zij opgerold; en het leek of ze tot de laatste man daarbij zouden vernietigd worden. Ze werden bang, want wie maar poogde de kansen te doen keren ging te gronde, door een aanval in het nauw gebracht, en machteloos door de overweldiging. Kṛṣṇa kreeg het te kwaad, toen zijn slagorde werd vernietigd en zijn stellingen gehavend en uit elkaar geslagen werden. Ze wisten geen raad meer toen ze zo belaagd en onder de voet gelopen en overhoop gestoken en opgejaagd en overdonderd werden.
7. De vijanden gaan te ver wanneer men ze hun gang laat gaan, zo dacht de koning bij zichzelf. Toen brak hij op met zijn Yadu's, en door helden vergezeld, onder groot rumoer. Trommels, muziek en bekkens werden daverend bespeeld, en men blies op schelpen. Krak, knoers, zo gingen de olifanten en wagens voortgedreven voorwaarts ten aanval.

-
4. a) is niet zeer duidelijk; merkwaardig is een overeenkomstige zin bij T 2, 698 (zonder bronvermelding): *tēmpuh nin kāladaṅstrā tulakēn aparēpēk mēṅdēk juga sira*.
 6. c) *pugran*: zie ook T s.v.; *kakadawut*: als cumulatief passief van *kadawut* opgevat; *kaka* heeft wel allerlei betekenissen, maar geen die hier bruikbaar is.
 7. d) of ook hier *kumwat*, als onmiskenbaar in 9 c)?

8. Het duurde niet lang of iedere vijand die opdrong werd door hem lastig gevallen met zijn scherpe, goddelijke pijlen. Als een vuur op het einde van een wereldtijdperk, dat dorre bomen verbrandt waren de pijlen van de koning. Maar wegens het grote aantal der vijanden hoopten ze zich steeds meer op, dichtopeen als een wolkendek. Koning Kṛṣṇa, een zon in macht, leek in verlegenheid te komen, sprakeloos, terwijl hij overdekt werd (?).
9. Daarom legde hij de „Doodsverbijstering” aan, een zeer bijzondere pijl, die zich in menigte uitbreidde over alle hemelstreken, waardoor de vijanden tenslotte, overweldigd en gebroken, te gronde gingen. Plotseling . . . waren er bergen lijken, met op de hoge (berg)-ruggen rivieren, met stromende golven, Door de snelle vaart van de bloedregen kwam het dat het bloed een bergstroom vormde, die wijduit vloaide.
10. Alleen machtigen waren nog niet gestorven, en zij hielpen nog, want dapper poogden ze weerstand te bieden. Maar ze bezwijmden, onthutst, en wisten niet hoe zich te houden en verdwaasd en verbijsterd waren ze er naar aan toe. Men kon denken dat de nacht over de aarde gekomen was, wegens de massa van de pijlen die steeds dichter werd. Velen waren er die met hun makers vochten en hen omstrengeld vastgrepen, en wild op de gis een aanval deden.
11. De zee van bloed gutste, de golven raasden en kookten, steeds klotsend, een nieuwe belemmering voor de helden die roem wilden oogsten, en in hun aanval stierven ze voor ze er erg in hadden. Slechts zij die er verstand van hadden hoe ze strijden moesten wisten door met hun dolken te pagaaien het leven er af te brengen; en op het droge gekomen op de bergen lijken wilden ze daar opnieuw de strijd voortzetten.

9. a) *sāmohana*: skt. *saṃmohana*?

10. b) l. *muñēn*?

11. b) *kaslēk* = nj.: ergens onverwacht door getroffen worden? — d) l. *mēntas riñ* — *wāṅkw* <*wāṅke* is ongewoon, l. *wāṅky*? Of is de lezing onjuist (*irikana* is, hoewel denkbaar, niet gewoon), en is bv. *wāṅkay irika rasikā* te lezen?

12. Maar hun moed was vruchteloos al wilden ze wraak nemen door de vijand te vernietigen. Ze bleven steken en werden opgejaagd door de massa uitnemende pijlen die hun lichamen overdekten en zich er in boorden. Ellendig er aan toe waggelden ze, en wel begaf hun strijd lust hen niet, maar ze liepen in het wilde weg. En terwijl ze in hun aanval nog kreunden verdween tegelijk hun levensadem, die nog (even) in hun keel bleef steken.
13. Jarāandha ontstak in woede, en hij bezat een overmaat aan onverschrokken heldenmoed. Al waren zijn vazallen en officieren en legeroversten tot de laatste vernietigd, zodat geen meer tegenstand bood, de vorst alleen bleef open en bloot de pijlen afweren, die steeds in aantal toenamen. Zijn wagen werd aan stukken geslagen, en zijn pantser en helm; slechts zijn leven bleef nog over.
14. Daarom trad hij tenslotte Kṛṣṇa's pijlen tegemoet met de „Vernietigingswind”. Een wonderbaarlijke storm-en-windvlaag joeg razend op alle pijlen af, met groot gedruis. Spoedig waren alle pijlen tot pulver vernietigd, en steeds meer botsten ze zodat ze omgekeerd troffen. Hup, flits zo was troosteloos (?) de streek, en alles werd zichtbaar, voor zover het het slagveld betrof.
15. Toen hij zag hoe de vijanden overweldigend rondwaarden en in massa vreselijk kwamen opzetten, toen trad hij aanvallend op, en met zijn knots in zijn hand riep hij smalend, en met de vinger dreigend: „Hé, jij koeienherder, wacht eens even, en ontvang je verdiende loon, dat je mij geminacht hebt. Ziehier, deze knots, die zal je het levenslicht uitblazen, je moet je rekening maar opmaken!”
16. Zo sprak Karawira knarsetandend, en hij sloeg met zijn staf in het rond. De vijanden werden vernietigd en uiteengeslagen, en bij zeventhonderd tegelijk gingen ze te gronde, omhoog- en weggeslingerd. Ook de Korawa's volgden uitgelaten, en schoten naar alle kanten met hun goddelijke wapenen. Totaal verbrijzeld werden de scharen van Yadu's en Wṛṣṇi's, en machteloos hadden ze geen fut meer onder deze mokerslagen.

12. a) *ānbhr-* is vreemd (door onvolledige weergave is de lezing van F niet duidelijk).
14. c) of *śaraśaya n:* de hoop, massa pijlen — d) het begin is niet duidelijk, misschien *deśapada? maśa ṅ deśa = māśa*, verdrietig? Of I. *ndāmara ṅ:* ze zouden verlichten? — *rehniṅ* is ook twijfelachtig.

17. Steeds feller en dreigender rukte Cūtajanma vreesloos op; en bovendien, hij zou immers niet sterven omdat hij zijn staf in zijn hand had. Daarom week Kṛṣṇa als ging hij mede op de vlucht; maar dit vormde een krijgslist! Het was als wist hij geen raad, en zat hij in moeilijkheden, toen hij zo nagejaagd werd, en het scheelde haast niets meer of hij zou hem te pakken krijgen.
18. Jarāsandha was ongeduldig, en zijn onstuimigheid maakte hem zeer overijld. Woedend stootte hij met zijn knots: bom, zo ging hij de lucht in in een doeltreffende aanval. Op dat ogenblik sprong Baladewa op en weerde met zijn ijzeren ploegschaar de knots af. Bots, krak, veranderde hij ogenblikkelijk van koers, en dreunend viel hij op de aarde.
19. Toen eenmaal de knots verdwenen was, in rook opgegaan en onmiddellijk . . . bleef Jarāsandha moedeloos over, terwijl hij bovendien onophoudelijk met werpschijven beschoten werd. Daarom troffen zij met felle vaart niet tevergeefs doel, en zijn bloed vloeide in stromen. Hij bezwijmde en zeeg achterover ineem, zuchtend, want hij wilde niet ineens sterven.
37. 1. Terwijl hij zo pijn leed was de vorst er buitengewoon deerniswekkend aan toe. Lang lag hij te hijgen en wilde spreken, maar hij bleef steken. Zijn voeten bleven maar spartelen, en zijn lichaam, bezwaard, was slap en machteloos van pijn. Soms wenkte hij, ongeduldig om te sterven, om de vraag uit te drukken om afgemaakt te worden.
2. De vorsten en hoofden waren allen diep geroerd toen ze hem zo zagen, en vóór allen de vijf Pāṇḍawa's waren verbijsterd terwijl ze er over peinsden. Het hart van koning Yudhiṣṭhira smolt van ontroering, als werd het doorgesneden; men kon dat opmaken uit de tranen die men in stromen uit zijn ogen zag vloeien.

17. d) *dāya* is evengoed mogelijk.

18. d) of is *pātāla* toch: onderwereld?

37. 2. b) mijn conjectuur *metri causa*.

3. Ook stond hij maar steeds te kijken, en zag voortdurend om naar de gewonde. Het was alsof die hem een laatste opdracht gaf: „Wel, koning, wees goedsmoeds. Het resultaat van zijn slecht gedrag wordt U thans overhandigd. Slechts verzoeken verlof om te sterven hij die steeds zo dwaas geweest is en zo onnadenkend.
4. Ik heb U uitgenodigd in de hoop Uw gunst te mogen ontvangen, en ik vroeg U om hulp om die misdadige, snode zoon van Basudewa te doden. Maar argeloos vergat ik het verhaal van de mensen hoe het gedrag van de zoon van een neef is om zich om een dode (oudoom?) niet te bekommeren, maar die stilzwijgend voorbij te gaan en aan zijn lot over te laten.
5. Maar nu vraag ik dan door zijn hand te mogen sterven; hoe zou ik mij moeten gedragen (als ik bleef leven?)? Immers, dit is de aard van het bestaan dat het ... uit moet lopen op de dood. De koning moge vrolijk, in wederzijdse genegenheid met zijn verwanten, blijven leven, zich verlustigend in zijn rijk en de vruchten des levenden genietend.
6. Dit echter is nog mijn verzoek aan de vorst dat hij ten uitvoer moge leggen: dat al mijn vrouwen en zonen thans op zijn beurt in uw dienst mogen komen. Breng ze allen bijeen opdat ze een vast toevluchtsoord zullen hebben; zie hen aan in hun deerlijk lot, gij koning, die medelijden moge koesteren”.
7. Het leek wel of de verdoofd ter aarde liggende werkelijk zo sprak. Steeds smartelijker getroffen werd Yudhiṣṭhira in zijn verbijstering, en daarom beval hij, te verzamelen om gezamenlijk een tegenaanval te doen, en zijn jongere broers gelastte hij om zich te beijveren, roem te behalen.

3. c) 1. *sinuñakēn?* Ook overigens is echter veel onzeker; wie is *-nya* en is *sira* wel 2e pers.? — d) is dus ironisch bedoeld (zoals heel de passage trouwens) als afscheid van Jar.: laat mij er nu maar tussen uit knijpen.
4. Ook dit vers is verre van zeker, m.n. de beide laatste regels: *sañ wwan?*: de mensen? Of: het verhaal over de mens die het kind... is? Waren Jarāsandha en Pāṇḍu neven?
5. De stervende maakt het ons niet gemakkelijk. Waarom *siapa* in a)? — b) 1. *dumch?* *damēl?* — d) of *-sukhāna?*
6. c) *satam* is door mij vertaald als *yata n*; men kan natuurlijk evengoed gissen: *tatan*: want ze hebben geen...; de tekst zelf lijkt me onvertaalbaar.
7. c) minder wsl. *asamuhāna*.

8. Toen antwoordde Bhīma: „Vorst, wat zal er nu gebeuren? Zou ik een gestorvene te hulp komen? Dat is toch wel helemaal mis en vruchteloos. En bovendien zou onze tegenstander om te bestrijden werkelijk een volle neef zijn. Ik zou mij schamen voor mijn geboorte, immers er is niets, waarom we moeten strijden”.
9. „Mijn beste, ik weet wat je zegt; maar denk je nu eens even in: als ik iemand die mijn hulp heeft ingeroepen in de steek zou laten juist op het ogenblik dat hij verdriet te verduren heeft, dan zouden zonder twijfel onze oren tuiten van de beschimpingen die we steeds zouden moeten aanhoren. Wij zouden ons schande op de hals halen en wat zou het resultaat van ons leven zijn”.
10. Zo sprak Yudhiṣṭhira, en hij liet zich niet gezeggen. Hij rukte op en gaf zijn voetknechten instructies om op te breken onder luid geschreeuw. Verhalen we van de scharen vorsten die gezamenlijk in massa dooreenkrioelend kwamen opzetten. Ze schoten hun uitnemende pijlen af die flitsend de wereld vervulden.
11. Koning Kṛṣṇa, vol zorg en argwaan hield zijn boog gereed met zijn leger van heldhaftige beschermers, voltallig in een hechte slagorde opgesteld. De olifanten en wagens, in goede volgorde, raakten met groot gedruis slaags, en onmiddellijk was de strijd verward, aanhoudend waren ze in verward innig handgemeen.
12. Maar vanwege de duisternis van het slagveld dat vol uitnemende pijlen was die alles overdekten raakten de mensen in verwarring, immers ze wisten niet de strijd die hier te leveren was. Ze mikten op hun makkers en hieuwen, en slechts . . . verijdelde. Verwaarloosd werden wie stierven door een knotsslag van iemand die hen bij vergissing omvatte.
13. Steeds dieper werd de zee van bloed, en hij stroomde over. De branding raasde donderend en onafgebroken ziedend. Maar op de vaste punten van de bergen lijken die nog steeds hoger werden, dáár was het slagveld en in de ravijnen van die bergen, die allen vol waren.

8. d) v.l.: *amatyaṇi*: ik zou me schamen hem te doden, want er is niets waarom wij strijden, of: wat hij heeft overweldigd.

11. a) F is eenvoudiger.

13. b) alweer de *alum atuha*, hier blijkbaar zelfs als samenstelling opgevat.

14. Koning Kṛṣṇa zou haast in last geraakt zijn om de vijanden te vernietigen, toen vorst Baladewa ontsteld in actie kwam om hem opnieuw tot de strijd te brengen. De massa vijanden werd vernietigd en uit elkaar geslagen, zodra hij er op los beukte, koning Wirāta, Bhīṣmaka en Wideha stierven door zijn hand.
 15. Toen begon Baladewa, vol trots, uitgelaten aan te vallen. Overweldigd stierven tot de laatste man de vorsten die hij trof : Kurupati, Karṇa, Cedyā en Bhagadatta rolden lustig over de grond, en ook Nakula en de edele Sahadewa stierven.
 16. Maar toe Bhīma zag dat Nakula getroffen was, liet hij onmiddellijk zijn leeuwengebrul horen, als zouden de bergtoppen instorten. Zijn wolvenvuur vlamde laaiend op en verhief zich tot in het luchtruim. De aarde trilde onder zijn woedende overmacht.
 17. Ook Baladewa kwam snel aan en mikte om hem te beuken, maar hij pareerde hem met zijn knots, en zo hielden ze daar dan tenslotte een knotsduel. Ze hamerden elkaars borsten en gaven elkaar ervan langs, en naderden bij verrassing. Soms kregen ze elkaar te pakken en bewerkten elkaar met ellebogen en vuisten in nauwe omstrengeling.
 18. Bloedrood waren hun nagelpunten, oogpriemers en neusverscheurders. Ze duchtten geen neef meer, zo volkomen vergaten ze alles met een verbijsterende felheid. Ze wilden alleen nog maar overwinnen, overweldigen, de vijand er onder krijgen. Ze maten elkaar in heldenmoed en streefden vurig naar roem.
38. 1. Lang stredden de twee, onafgebroken elkaar met geraas belagend. De aarde werd uit elkaar geslagen, alsof hij gekneusd en losgescheurd werd. De rivieren kookten, overstromend onder het gedonder van instortende bergen, immers alles wat ze betraden bezweek, verpletterd en vernield waar zij ook maar hun schreden wendden.

15. c) *wijah* : een bittere ironie!

16. c) *Wṛkānala* : T heeft *Wṛkonala* (3, 478) en vraagt zich af of *Wṛkodara* bedoeld is. Toch is wel duidelijk, uit *murub* en *kumutug*, dat *anala* opzettelijk gebruikt is, al ontgaat me hoe we het nu precies te vertalen hebben. Het eenvoudigst lijkt *Wṛka* als afkorting van *Wṛkodara*, en *anala* als: vuur van zijn toorn, waarbij dan vorm en rythme van het woord aan de volledige naam herinneren moeten.

18. a) men kan natuurlijk ook scheiden : *panēwēk matap anāwil irun*, een rij dolken, die neuzen verscheurden — b) d.i. : ze dachten er niet meer aan dat ze neven waren.

2. Geen gewone sterveling durfde dit meer aan te zien, en vol angst stonden ze veraf; bang dat ze dadelijk zouden sterven zaten ze verbijsterd op hun „vluchtheuvel” te schreeuwen. En juist vlamde het vuur nog feller laaiend omhoog, dat te voorschijn kwam uit hun knotsen, die tegen elkaar schuurden terwijl ze sloegen.
3. Beiden waren ze bijzonder machtige, onverschrokken helden, beiden sterk, onkwetsbaar, vreesloos omvatten zij elkaar aanvallend, dicht opeen . . . , beiden werd hun het hoofd verbrijzeld en verpletterd in een beukende botsing die niet zacht aankwam. Beiden bezweken ze van vermoeidheid, en stierven tenslotte gezamenlijk.
4. Hun zielen ontsnapten hen, wat werd medegedeeld door de schreeuwende donder, als het gekerm van een wolk die vallende regen als tranen schreide. Het Noordoostelijk gerommel konden de voetstappen van de neerslachtigen en teleurgestelden zijn; de heldere stralende glans was de hand van wie de ten grave geleiden omvatte.
5. Toen was het hart van Yudhiṣṭhira kapot van verdriet over de dood van zijn drie broeders, en gebroken wilde hij zich van wanhoop ten dode wijden om zo een waardige plaats in de hemel te verwerven. Daarom viel hij woedend aan, om zich te laten meevoeren naar het midden van het slagveld. Overmoedig naderde hij en spande zijn boog en schoot in massa zijn pijlen naar alle kanten af.
6. Het duurde niet lang of de Yadu's raakten in verwarring en uitgeput poogden ze te vluchten. Neergestoten en voortgedreven wisten ze niet wat te doen; ze werden weggevaagd zonder dat er een iets terug deed. Het was duidelijk dat het geslacht van de Wṛṣṇi-strijders, fijngemalen, zou worden uitgeroeid, platgedrukt en vernietigd, als tot gehakt gemaakt zo vergruizeld en verpletterd.

38 4. De vergelijking is niet geheel duidelijk, a) en b) slaan wel op de natuur, die rouwbeklag brengt, in c) en d) wordt de vergelijking wat uitgebreid — d) *sañ piniḍara* (the bereaved one, T, is niet erg geslaagd) is degene die begraven, uitgeleid wordt — c) *kētibb* (cf. nj.) is dan wellicht het: in massa dreunend lopen, van degenen die mee ter begrafenis of verbranding gaan.

7. Werkelijk was Kṛṣṇa een en al eerbied toen hij de zoon van Dharma zag; immers het leek inderdaad zijn oudere broer; op welke wijze moest hij hem dus bestrijden? Zou hij wensen te sterven? (Nee) immers er was geen sprake van en geen doen aan dat hij zou ont-komen. Wat had het echter voor zin om weerspanning zijn oudere broer te doden, wie nog wel het optreden van een monnik eigen was?
8. Daarom schoot Kṛṣṇa tenslotte zijn „Verstarringsspreuk” af: die trof de zoon van Dharma, die onmiddellijk tot stilstand kwam. Machteloos en onbeweeglijk verloor hij ineens zijn bewustzijn, en zijn lichaam verstijfde; hij zweeg als was de ziel uit zijn lijf geweken; hij probeerde te staan, immers hij wist niet hoe hij zich bewegen moest.
39. 1. Terwijl Yudhiṣṭhira zo, door een krijgsmiddel getroffen, in mach-teloze verlegenheid niet in staat was om aan te vallen, zweeg hij, in concentratie en poogde tenslotte te komen tot een loutere geest, door hem te zuiveren. Terugkeer van zijn onderdanen, herstel van zijn letsel, daarop richtte hij bij uitsluiting zijn meditatie. Neder-daling van de gunst der goden alleen zou reden zijn dat hij weer in zijn vroegere staat zou terugkeren.
2. De edele Dhanañjaya's toorn werd steeds feller en overmeesterde hem zeer. Hij moest wel denken dat koning Kṛṣṇa er niet tevreden mee zou zijn om de zoon van Dharma te bestrijden. Daarom kwam hij zijn „Steenberg” afschieten die door het luchtruim donderde, om de Yadu's tot de laatste vernietigend te doden en hun wagens te verpletteren.
3. Koning Kṛṣṇa, op zijn hoede, zag het grote gevaar(te) dat hem zeer wonderbaarlijk dacht. Hij bestreed het met een weergalozе pijl, de „Diamanten Donder”, als een berg, één stralende gloed. Toen ze in het luchtruim botsten vloog die eerste aan stukken en brokken, en weggevaagd verpulverde hij tot stof. De volgelingen (van Arj.) raakten er door in verlegenheid en poogden te vluchten, anderen stierven van angst.

7. c) dus *āvācama* + *akārya*, beide met a-privans; 't lijkt mij aardiger dan *āvācama*: hij zei (dat het ondoenlijk was).
39. 1. c) is *prajā* goed? Wijdt Y. zich dus aan zijn gesneuvelde volgelingen? Of is er toch een verbastering of corrupteel, bv. voor *prajā* of *prāṇa*?
3. c) of *taya*, verdwenen?

4. Slechts enkelen durfden nog toekijken hoe zij vochten, ze waren bang en het maakte hen angstig. Slechts de scharen ṛṣi's in het luchtruim zetten met daverend geschreeuw beiden tegen elkaar op, vol opwinding. Om te spreken van de eerwaarde Nārada, die naderde overmoedig en bejverde zich, hen te bekogelen. Ongelukkigwijze vloog er een zwaluw tegen hem op, die hij vastgreep, want bij vergissing dacht hij dat het een pijl was.
40. 1. Steeds feller werd de woede van Arjuna, hij werd verhit toen ze van zijn „Steenbergpijl” geen schrammetje opliepen. Daarom legde hij zijn „Slaapverwekker” aan, die ineens volmaakt-krachtig was toen hij er een toverspreuk over uitsprak. Zo bezwijmden in vergetelheid slaperig de Yadu's, en ze sliepen, bewusteloos, zonder de wereld nog te zien, immers door de vreselijke duisternis die alles bedekte als stortte de bedekking van de hemel in.
2. Onmiddellijk daarop zou Kṛṣṇa bijna overwonnen zijn, maar op het laatste ogenblik wist hij, op zijn qui-vive, zich te vermannen. Met de uit glans bestaande „Maan-en-Zon” pijl bestreed hij de verduisterende „slaapverwekkende” pijl. Hup, flits, meteen (?) verdween de duisternis, de helden ontwaakten, en gaven allen een felle schreeuw. Gretig en overmoedig grepen allen hun wapenen, hun traagheid was van hen afgevallen, en opgewonden zwaaiden ze hun dolken.
3. Arjuna, vol toorn, schoot toen opnieuw een pijl af, en wel de „Hechte-slangen”-pijl. Talrijk zich overal heen verspreidend en vreselijk kronkelend lieten ze een ratelend geluid horen, van gruwelijk-angstwekkende gedaante. Alle helden der Wṛṣṇi's liepen weg, moedeloos en mat, gebonden door de slangenlus. Ze hadden geen kracht, en waggelden, bezwijmend van hitte door de spattende vonken van het giftige vuur.

40. 2. b) T *āndhikāra* is metrisch onjuist — c) *ndāndā* is wsl. een verdubbeling van *ndā*, cf. 40, 10 — 1. *ānhruk*.

3. a) 't slot is wsl. corrupt (T s.v. *suvaṇḍa* zet ook een vraagteken), het meest voor de hand lijkt me de conjectuur *bhujaṅga* (event. *subaddha*).

4. Bijna zouden de Yadu's tot de laatste toe opgeslokt zijn door de slangenkoning, maar Kṛṣṇa was op zijn hoede en beantwoordde hem daarom met de machtige Wainateyapijl. Onmiddellijk (?) vloog Garuḍa op en vrat alle slangen tot de laatste toe op, als het water van de oceaan dat in een ogenblik verdwenen was, door de heilige Agastya opgedronken.
5. Arjuna liet een wonderbaarlijke kreet van teleurstelling horen toen zijn slangen lichaamloos verdwenen, en daarop greep hij de pijl „Vernietigingsdood”, die het vuur van Śiwa tot lichaam heeft. Wijd en zijd opvlammend tot in het luchtruim laaide het als zou het een eind aan de wereld maken. Immers, het was wel zeker van zijn zaak dat de wereld het niet lang zou maken, lang als het al gehongerd had naar de zielen van machtige vijanden.
6. Het duurde niet lang of alle Yadu's gingen te gronde, terwijl ook de Wṛṣṇischaren vernietigd werden. Koning Kṛṣṇa schrok, verrast, wist niet wat te doen, steeds maar ontroerd, en hij was moedeloos. Steeds hoger vlamde het vuur, gevaarlijk, op, en de drie werelden verdwenen er door. De goden in hun hemel stoven vluchtend naar alle kanten uiteen toen de vlammen al aan hen lekten en ze bijna verbrandden.
7. Daarom was toen plotseling de „Vernietiger” Kṛṣṇa's wapen tegen de giftige vuurpijl. Rrt, boem, zo kwamen de wolken, alles overdekkend, toegeroepen door de hese donder. De regen gutste onafgebroken neer en trof het vuur, dat machteloos bezweek. Vol schrik werd het rook, als vroeg het om in leven te mogen blijven, stamelend en hijgend en sissend.
8. Hoewel dit vuur vernietigd was bleef niet minder fel de gloed van Arjuna's toorn laaien. En juist zocht hij een nieuwe pijl, toen hij bij verrassing voorkomen werd doordat hij in het nauw gebracht werd door een snelle en machtige pijl. Zijn boog brak aan stukken, en zijn pantser en helm, zijn pijlkoker vloog verbrijzeld weg. Onvervaard kwam hij nog des te meer opzetten, en in een dolle aanval omvatte hij zijn tegenstander en stompte hem.

4. Dit vers geciteerd en vertaald bij Poerbatjaraka, Agastya, diss. p. 36, niet geheel volgens de hss. echter: in c) heeft Poerba de hss. geëmenteerd (l. *ndā*) waar die een syllable missen, *sek-lar* blijft al met al vreemd; *dhwasta* een onnodige emandatie uit (*ā*)*wwasta*, blijkens F. T 1, 441 leest ook *āwas ta*, wat zou betekenen: dat, zoals bekend,...

7. a) *yasa* is niet zeer duidelijk: Vernietigingsroem? Of l. *ya ta?* — d) kan ik niet verklaren, l. *āñ?*

9. Koning Kṛṣṇa, verrast, wilde nog wel een nieuw schot lossen, maar toen hij aanlegde, kreeg hij, te laat, een treffer; zijn pijl vloog ongelukkigerwijs uit zijn handen, met zijn boog, zonder uitwerking en nutteloos. Maar onmiddellijk begon hij te stompen, en tenslotte bewerkten ze elkaar met knotsen, voortdurend in nauw handgemeen. Steeds samentreffend probeerden ze elkaar te omvatten, of tegen de grond te werpen, of fel trachtten ze elkaar onder de knie te krijgen.
10. Toen, vol fierheid vanwege hun fiere strijd lust uitten beiden op vele manieren hun macht. Ze beseften dat ze een goddelijke incarnatie vormden, en wel in wezen van Nārāyaṇa. Toen plotseling veranderden beiden van gedaante en onmiddellijk werd hun goddelijke gedaante zichtbaar. Rein leken hun vier handen, prachtig waren hun . . . en de blik van hun drie ogen.
11. Maar één waren in wezen de goden die daar tegenover elkaar stonden en die een tweegevecht met dolken wilden leveren. Ze hielden zich als twee, verschillende gedaanten van Wiṣṇu, strevend naar verschil vanwege de vrijmacht van de godheid. Maar nu was het vruchteloos nog te strijden, en daardoor kwam het dat er wezenlijk een nederdaling van Wiṣṇu verscheen, die sereen gezeten was op de grote lotus, terwijl de scharen ṛṣi's en de vier wereldbehoeders hem eerbiedig naderden.
41. 1. Toen zo zichtbaar was geworden dat god Wiṣṇu op aarde was neergedaald ging de zon onder, en lieflijk kwam de maan op, die het slagveld prachtig bescheen, dat zijn vreselijkheid verloor. Alle tien hemelstreken waren een en al schitterende juwelenglans.

9. a) de conjectuur lijkt noodzakelijk.
10. d) *humalēpirisira* stelt ons voor problemen: *-i ri sira* is niet ondenkbaar (verfraaiden hen, maakten hen fraai), maar toch weinig zeggend. 't Meest voor de hand ligt, syntactisch, *iris ira*, maar ik ken geen bet. van *iris* die hier past.
11. a) *mapadēgam*: 1. zo ook *mapadēṇan*, BK 85, 24? — b) misschien is ook mogelijk *mahābheda*, als quasi-samenstelling: zeer verschillend — c) is ook niet geheel zeker: „omdat” lijkt iets logischer, en is er ook wel uit te halen, maar mijn vertaling is niet geheel zinloos, en zó is het zeker gewoner o.j.

2. Koning Yudhiṣṭhira kwam in stille, diepe eerbied hulde brengen, en zette zich vol zorg voor god Wiṣṇu, op niet grote afstand vlak voor hem. En hij sprak gebeden en verborgen (?) spreuken uit geheel volgens de voorschriften van de leerboeken. Zijn lofprijzing moge vermeld worden, helder en liefelijk om aan te horen.
- 42.
1. „Voorwaar, wees zo goed, god, vorst Madhu-doder, en zie mijn huldegebaar aan. God der goden, onberispelijk, de essentie van het ondenkbare, zijt gij, de moeilijk te vatten hoogste waarheid. Weliswaar zijt gij in hoge mate onstoffelijk, maar opeens verschijnt ge dan om naar uw welbehagen ascese te bedrijven, volgens de voorschriften. Ale de grote Illusie zijt ge, niet zichtbaar in de stilste stilte schenkt ge de hoogste gunstbewijzen als beloning.
 2. De vastheid van de Caduśakti en het bezit van de acht deugden maken U ongenaakbaar. Het is moeilijk, al uw incarnaties vast te stellen; gij bevindt U overal; gij vervult de drie werelden. Brahma, Wiṣṇu, Maheśwara, hoe zouden zij verschillend zijn van U? Gij zijt dan ook de ene oorspronkelijke. Met het tal Uwer deugden en daden verdeelt gij Uzelf tot zeven Oceanen.
 3. Wat betreft de schepping, gij waart er toen ge de wereld schiept, daarom zijt gij de Oervader. Toen gij de drie werelden onderhieldt waart gij hun beschermer, en daarom zijt ge Janārdana. Bij de vernietiging, als de grote wereldondergang komt zijt gij het die als Rudra de gehele wereld verbrandt. Naar Uw welbehagen neemt gij verschillende gedaante aan, gij zijt de hoogste waarheid, een en dezelfde als Sadāśiwa.

42. Over deze zang, die in zijn geheel bij T 2, 90 is weergegeven, is uit godsdiensthistorisch oogpunt wel een en ander te zeggen dat hier achterwege moet blijven. Ook de taalkundige interpretatie levert allerlei moeilijkheden, die ten dele trouwens berusten op en samenvallen met godsdiensthistorische problemen. Hier slechts enige voorlopige opmerkingen.
1. c) *riṁ jēnēk*: zo iets als *śvecchā*? — *sasmṛti*: als *smṛti* inderdaad op Java: vroom gepeins e.d. betekent (de plaats uit BY bij Jb. klopt niet) is deze vertaling hier natuurlijk goed bruikbaar — d) of (F): in de loutere stilte.
 2. a) *caduśakti*: ook in AW 12, 1; is het skt., zoals Jb. zegt?
 3. a) *pitāmaha*: tevens Brahmā natuurlijk. — Van het oorspronkelijke *Janārdana* was de etymologie kennelijk niet meer bekend, en wsl. heeft men er *Janārdhana* in gelezen, en verband met V ṛdh gezocht, daarom nam ik deze spelling over — d) is lang niet zeker zo.

4. De talrijke monnik-secten, Śīwaieten, Ṛṣi's, Buddhisten spreken allen geloften tot ascese uit. En wáár is wel dat ze verschillende leerboeken hebben en op hun feestelijke samenkomsten afgeven op de secten van de anderen; maar ze weten dat gij hun oorzaak zijt, gij hun oorsprong, gij hun doel en geen ander. Het teken daarvan is dat, met al deze secten, op U de gehele wereld het oog gericht houdt opdat zij verlost worden".
43. 1. Nog niet geheel afgerond ... (?) was 's konings lofprijzing, of god Wiṣṇu antwoordde, bevredigd, vol vreugde: „Wel, ik bemerk, vorst, dat Uw trouw standvastig is. Vraag dan een gunst, en wat ge maar wenst zal U geworden.
2. Als gij heldenmoed wenst, koning, zodat ge overwinnaar in de wereld zult zijn, als ge goddelijke macht wenst, zodat ge de drie werelden zult kunnen verwoesten, of al wenst ge ook de hemel of de verlossing, het zal niet tevergeefs zijn: al wat ge verlangt zult ge vinden, vorst".
44. 1. Zo sprak de godheid met vriendelijke woorden; en vol aandacht sprak koning Yudhiṣṭhira: „Ach, niet dit zij de gave der godheid; ik moge slechts vragen dat de wereld opnieuw in hechte orde gerake.
2. Dat betekent dat er in dit gevecht niemand gestorven moet heten, geef gij hun allen het leven, opdat zij allen toch in leven blijven. Uw liefde was het waardoor zij vroeger bestonden; zou die niet bestendig blijken, foei, dat ware al te jammer".
-
4. Geeft een aardig kijkje op het secteleven op Java. Jammer dat een en ander in de vertaling onzeker is: b) *tattwa*: opzettelijk ± synoniem met *tuhu(n)* gebruikt, of zit er toch meer achter, en betekent het: wezen, of: verhaal; of synoniem met *śāstra*? — *ri paśaṅgraha* kan natuurlijk goed bij het voorafgaande horen, en ook de bet. is niet zeker — c) of (F): want ze weten niet dat...; schijnt niet geheel in orde, T leest *ni kapara nahanya*, gist *kapari*, maar geen van beiden geeft veel zin. Ik zou een ingrijpender emendatie willen voorstellen: *śaṅka nika kita paśanya*. Een ver afwijkende betekenis kan de tekst in ieder geval niet hebben gehad — d) mijn vertaling is wellicht wat ver gezocht; andere mogelijkheden:
- alle secten beschouwen U als de ganse wereld, opdat zij verlost worden.
 " " " " in geopenbaarde vorm, opdat de wereld verlost worde.
 " " " " opdat de ganse wereld verlost worde.
- 44 1. c) *dū* of l. *duh*?

3. Zo sprak koning Yudhiṣṭhira mild, en de godheid, in verlegenheid, antwoordde hem niet, immers de taak die de vorst van hem vroeg was tegennatuurlijk; hoe bestond het dat gestorvenen weer volledig herstellen zouden?
4. Maar de heldenscharen drongen allen aan, en keurden de woorden van de koning goed: „Met uw verlot, godheid, het ware juist om de wereld te herstellen, het is immers niet de tijd voor dezen om om te komen.
5. Bovendien hebt gij de goden nog niet geholpen. Uw bedoeling toen gij u incarneerde in een menselijke geboorte, was om het toe te leggen op het leven van de demon Bhoma, wiens zonde het is dat hij bij herhaling Indra's hemel belaagt.
6. Het is passend dat ge zijn optreden in het oog houdt. Welaan dan, keer terug in uw lijfelijke gedaante, godheid. Laat de gestalte van Kṛṣṇa en Arjuna weer zichtbaar worden, en volhard in Uw bescherming van de wereld.
7. Waar is de vijand hier op aarde die machtig is om U aan te zien? Wie maar Uw vijand is die zal zeker sterven. Zie ook naar de bekende Madhu en Keṭabha, die gij aan stukken geslagen hebt toen ge met hen een vuistgevecht hieldt.
8. Evenzo vroeger toen ge de leeuwmenen waart, stierf de demon Hiranya toen gij hem bestreedt. En toen ge de gedaante van de brahmaan Wāmana hebt aangenomen, toen hebt ge het hoofd van koning Bali verpletterd.
9. En toen ge U bejverdet om U als Rāma te incarneren is de wonderbaarlijke Rāwaṇa door uw hand gestorven. Bhoma is uw vijand terwijl ge thans overwinnaar zijt. Als hij niet zou sterven dan is uw roem gebroken.

4. a) cf. de lezing van F; blijkens 45, 2 is hier inderdaad *sura* bedoeld, niet *śūra* (hss. *śūra*).
5. c) *sinādhya* — d) 1. *anāwala*? (zo gist T s.v. *wāwal*), de bet. past in ieder geval goed, en *amāhala* (<*hala*) heeft minstens een onverklaarde *a*-.
7. — 11. geciteerd bij T 2, 724. De varianten van F in deze verzen zijn wel interessant, omdat de lange tweede lettergreep dáár vaak niet geforceerd is. Wat is primair?
8. b) *tuku* naast *suku* komt vaker voor, soms als variant in de hss. — c) *brāhmaṇa*: afschrijversfout, en dus te lezen: *bāmana*? Of (minder wsl. m.i.) al fout van de dichter?

10. De conclusie uit dit alles is dat ge de vorst gehoor moet geven, dat nl. de strijders hier opnieuw zullen leven. De bedoeling daarvan is dat het goed is dat zij in de toekomst bondgenoten zullen zijn, om de demon Naraka in de strijd te vernietigen”.
45. 1. Zo luidden de smeekbeden van de goden tot de godheid voor de terugkeer van het heil der onderdanen. Vol vreugde antwoordde hij: „Mijn kinderen, gelukkig dat gij mij zo naar waarheid hieraan herinnert. Het is juist dat ik moet terugkeren, en de gestorvenen zullen herleven, heb daaromtrent geen zorg. Ik besef dat ik U inderdaad bijna verwaarloosd zou hebben zonder Uw uitnodiging om de wereld te beschermen.
2. Wat nu betreft de reden dat ik een ogenblik in verlegenheid zweeg op de woorden van Yudhiṣṭhira, dat was dat ik argwaan koesterde over uw bedoeling, denkend mij aan vergrijp tegen de orde der dingen schuldig te maken als de reeds gestorvenen zouden herleven. De reden dat men het echter eens kan zijn met de gang van zaken dat deze weer gezond en wel zullen herleven, is dat ze immers wel gestorven zijn, maar niet aan de Dood toebehoren (?), daar ze inderdaad door hun heldenmoed beschermd zijn”.

10. c) *yogya* kan ook bij *don* horen: de bedoeling daarvan is passend — d) *mairuraha*, zoals T leest, is gewoner.
45. 1. d) is niet geheel zeker. Tegen mijn vertaling is in te brengen dat *pramāda* + object niet gewoon is (cf. echter *tuṣṭa*, Ādip 80, 4); *kita* als een soort proleptisch subject bij *tan pasuruhan* is syntactisch vreemd, zo niet onmogelijk. Men zou ook kunnen vertalen: ik besef dat ge bijna in gebreke gebleven waart, als ge mij niet uitgenodigd had...; 't aardige daarvan zou zijn dat de godheid eigen falen natuurlijk niet toegeeft, en zo op elegante, want niet al te duidelijke wijze, deze wending aan de zaak geeft. Wellicht zijn ook beide vertalingen juist!
2. b) *sumaṅguha n apakrama?* — c) — d) zijn lang niet zeker. Zoekt K. hier dus het motief te geven, waarom deze mensen kunnen herleven zonder de wereldorde te verstoren; in dier voege nl. dat nu voortaan iedere dode recht op herleving kan doen gelden? Maar veel eenvoudiger was het dan geweest, zich te beroepen op de beloofde gunst aan Y., die immers niet iedere dode ontvangt; want op heldenmoed, als event. bescherming tegen de dood, kunnen velen zich beroepen. Ook taalkundig is er veel onzekerheid, vooral *nikā* in c): kan dat „men” zijn? Of dezelfde als *iki*? Of slaat het, blijkens vs. 3, op de *ṛṣṛ's*? En *mati tan antakanya* is ook meer dan twijfelachtig!

3. Gunstrijk sprak de godheid zo vriendelijke woorden, en hij vroeg de gunst der ṛṣi's. Hij concentreerde zich en uitte gebeden, en in de meditatie herinnerde hij zich het wezen van het bestaan . . .
Immers, hij was de Wetgever, en daarom was alles wat uit zijn hart kwam overeenkomstig de dharma.
4. Terwijl hij stil was bracht hij intussen wolken bijeen die in dichte lagen de hemel bedekten. De donder riep luid rommelend, hees en onstuimig, met flikkerende bliksems. En onmiddellijk daalde er een regen van amṛta neer, waardoor snel het volk overeind kwam, terwijl ook de wouddieren en mieren, die te voren vernietigd waren, als het ware dol (van vreugde) weer herleefden.
5. Toen was het slagveld onvergelykelyk schoon, als te voren bij het begin. Immers alle scharen van vorsten, met hun legers, olifanten en wagens waren compleet, niet een ontbrak. Hoewel ze gekomen waren met het vaste voornemen om te strijden, waren ze het allen ineens eens, en ze verlustigden zich gezamenlyk. Immers, in de grootste uitgelatenheid bekogelden ze elkaar met plezier, nu ze het leven als gunst ontvangen hadden.
6. Vol aandacht naderde de koning van Karawira als eerste van de vorsten de voeten van de koning, en vroeg eerbiedig vergiffenis en bracht stille hulde, terwijl hij een aantal gebeden in volgorde uitsprak. Daarop werd hij vriendelyk toegesproken: „Gelukkig, koning, dat ge mij eerbied bewijst. Moge gij vrij zijn van ziekte en ongeval om de vrucht van uw wereldheerschappij te smaken.

3. Waar bestaat de gunst van de ṛṣi's uit? Zorgen zij voor de amṛta? Of moeten zij deze massaherleving goedkeuren. Wie is (zijn) de *sira* (van b): Wiṣṇu? Of toch de wijzen? — Is *dadi* het bestaan in het algemeen, of Wiṣṇu's incarnatie als Kṛṣṇa? — Wie of wat is patiens en agens bij *sim-pēnan*? — *tan dudunya*: niet verschillend? — *śarira* = nj. *slira*, hem? Of: zijn lijfelijke gedaante als K.? — d) of: heel de dharma was aan zijn hart ontsproten.
5. d) het slot is niet duidelijk, al staat de bet. wel ongeveer vast. Of hier *jati niki*: het was hun aard, bedoeld is lijkt me zeer de vraag. Ik vertaalde naar een conjectuur: *āmanahi harṣaja tiki n inanugrahēn*.

7. Streef er dan voorts voortdurend naar, de dharma te verrichten, en wees bestendig een goede beschermer. Wees trouw anderen tot heil, en wees vol gemoedsrust; heb eerbied voor allen die als wijs gelden. Ken de deugdzamen, wees niet overwinziek(?), en schenk geen aandacht aan zonden van de anderen, opdat ge een krachtige figuur zult kunnen zijn die zijn leven zal willen wagen voor het heil zijner onderdanen.
8. Vereer god Dharma, immers zo zal uw verering wezenlijk niet aan vruchteloosheid lijden. Ten bewijze streekte dat gij weer leeft, dat is zijn gunst, zo en niet anders gedraagt hij zich. Waar zoudt ge gebleven zijn om het zo eens uit te drukken? Zie deze hier, die de naam Yudhiṣṭhira draagt. Hij is in de hoogste zin heilbrenger, zijn aard is het, vreugde te geven, hij dient vereerd te worden.
9. Immers, vruchteloos zijn Uw grote kwaliteiten, al zoudt ge mischien in staat zijn de drie werelden te onderwerpen. Want dat alles verspeelt ge door Uw hartstocht en verdwaasheid, als ge roesdronken, snood, trots en overmoedig zijt. Let nu echter eens op Yudhiṣṭhira, die vol gemoedsrust is, op anderer heil bedacht en vriendelijk. Hij nu brengt U in het leven terug, daarom moet ge U toeleggen op de waarheidstrouw.
10. En luister hier wel naar: leg het optreden van Rukmiṇī niets in de weg, immers zij is een gedaante van mijn echtgenote om mij in mijn menswording te volgen. Hoe zou dan een ander haar echtgenoot kunnen zijn behalve de zoon van Basudewa, immers, het is wèl waar dat ik in hem menselijke gedaante heb aangenomen, laat hij daarom haar man zijn.

7. c) *tañ jīgimwa?* De vorm doet denken aan het omstreden *wijgi*, uit het Rām., maar is allerminst zeker. Het slot van de regel is geen logische eis voor een koning, maar misschien spreekt K.'s slechte geweten een woordje mee!
8. a) 1. *Dharma* — b) *mañihnana*, misschien een haplogische vorm voor *mañihnanana*, juist omdat het grondwoord op *-na* eindigt kan dat zeer wel. Anders 1. *mañihnani* — c) cf. *kwa* in Bhp, betekent deze verbinding iets dergelijks? Of 1. *yan k-walīna?* Maar dat ziet er vreemd uit, zelfs al nemen we aan dat *yan k-* door afschrijvers „verbeterd” is uit *yak*.
9. b) *i kūñ* of *ikuñ?* — c) *pañēmit*, zo? Of: beschermer is Y. — d) *kasānt-wikan* zou blending van *sāntwa* en *sāntika* kunnen zijn.
10. a) een mogelijke, maar wsl. niet nodige conjectuur is: *pituturakwa*.

11. Zij hiermee dan mijn mededeling ten einde, en keer gij, koning, ineens door terug, zonder enige bezorgdheid. Ik zal opnieuw Kṛṣṇa en Arjuna worden en terugkeren om de bescherming van de wereld voort te zetten". Niet leugenachtig waren de woorden van de Hoogste Godheid, en onmiddellijk nam hij menselijke gedaante aan. De hemelingen verdwenen op hetzelfde ogenblik en leken toen onwaarschijnlijk als een zinsbegoocheling.
46. 1. Toen koning Kṛṣṇa weer lijfelijke gedaante had aangenomen, met Arjuna, nadat hij zich gesplitst had, ontmoetten zij vrolijk verwanten en vrienden, met des te meer vreugde nu, omdat ze de vijand overwonnen hadden.
2. Vol aandacht bogen de scharen vorsten opnieuw, daar, voor Yudhiṣṭhira en Hari's geslacht. Om kort te gaan, de nacht verstreek intussen, als door schrik bevangen op het zien van de zonnestralen.
3. Toen koning Kṛṣṇa de wereld volmaakt zag veroorzaakte hem dat een innige vreugde, te meer waar ze hem om zijn ridderlijke heldenmoed trouw waren; geen sterveling zou meer snode plannen koesteren.
4. Steeds groeide zijn zelfvertrouwen nog. — Daarop nam hij afscheid van de vorstenschare, om terug te keren. Maar degenen van wie zij afscheid namen bewaarden allen hun trouw: ze begeerden mee te gaan, om hem toch maar steeds te vergezellen.
5. Toen hij daarmee instemmend hun verzoek had goedgekeurd vertrokken zij gezamenlijk; geen bleef achter. Vrolijk schaarden ze zich in formatie, gelijk te voren, bij het begin; fraai werden allen gevolgd door hun legeroversten.
6. Laten we voorbijgaan hoe de vorst op zijn weg vorderde, en op zijn beurt verhalen van de vrouwen ginds in het rijk. Zij waren niet op hun gemak, verslagen en met gebroken harten, suf van verbijstering op het horen van de berichten over de strijdenden.

46 2. b) *Hariwaṅśa*: blijkbaar Kṛṣṇa + Arjuna.
 3. d) *tan waṅ mātra*: spoorloos, onmogelijk e.d. komt vaak voor (T s.v.v. *waṅ, paṅ, mātra*); is *mātrānta* hier een versterking van *mātra*: op een beetje eindigend, uiteindelijk weinig?

7. Vele vrouwen waren vastbesloten te sterven, terwijl ze zich daartoe opmaakten, immers het werd verteld dat hun echtgenoot in de strijd gebleven was. Daarop namen ze afscheid om te vertrekken van hun vrienden die achter zouden blijven, en gingen heen om hun beminde op het slagveld te zoeken.
 8. Triest-betrokken waren de edele vrouwen, met sombere wolken in het hart; een stroom van verlangen vloeide over van heftige smart, en vanwege de stortvloed van tranen was het als een regenmaand, waarbij het geschrei, niet om aan te horen, de voortdurende donder leek.
 9. Een heel enkele had vertrouwen in de macht van de koning, en van haar geliefde echtgenoten. Als zij dan zou sterven, moest hij dan denken dat ze onstandvastig was? Haar enige verdriet was dan ook dat hij krijgsgevangen vrouwen mee zou brengen!
47. 1. Zo was heel de stad vol verdriet, en ongerust over de mogelijke dood van de beminden. Maar erg diep zat dat verdriet toch niet, zou men zeggen, omdat ze nog in staat waren afleiding te zoeken voor hun smart. Maar wie fel getroffen moedeloos haar verdriet koesterde, dat was zij die Rukmiṇī heette; zij leek een verdorde boom, die wachtte op het vallen van de zachte regen in de vierde, regenmaand.
2. Reeds geruime tijd geleden was de vorst ten strijde vertrokken, en vanaf dat ogenblik was zij weemoedig geworden. Ze had zich onthouding van voedsel en slaap opgelegd, en onverschillig zwierf ze zo dolend door de bekoorlijke tuin. Ze wentelde zich op een vlakke steen, beschaduwd door asana's op de oever van de vijver, en had een dek van aśokatwijken om haar hart te verkoelen; echter vergrootten ze haar verdriet nog maar.

8. Het bekende beeld, heel het vers door volgehouden. T citeert het, 1, 819 v, en geeft als variant (of gissing?) het gewonere: *n paṇasapta*.
 9. c) *jantēn* is onzeker, en daardoor heel de regel. T schijnt 1, 632 s.v. *cala*: „bewezen” te vertalen, maar het iets vollediger citaat, 4, 356, laat stellig een vertaling als ik hier giste toe, al biedt het geen zekerheid.
47. 2. b) *l. paṇan?* Of F: ze kon niet meer in slaap komen, en soms, onverschillig...

3. Vruchteloos waren de jonge kadaliloten, die als een bos waren omdat ze gesloten waren, nog niet opengevouwen. In een rij waren ze als oorknoppen gemaakt, zeer zacht en fraai en bekoorlijk, als een wit scherm. Daar strekte het haar tot bed; maar hoe kwam het toch dat het haar zo verhitte en zo'n benauwd gevoel gaf? Natuurlijk kwelde de liefdesgod haar, en zat hij haar dwars, omdat ze Rati in schoonheid achter zich liet.
4. Radeloos steunde en zuchtte zij, soms kwam ze weer bij en leunde afgemat van verlangen op haar handen. Bleek van verdriet was haar gelaat, en voorovergebogen zocht ze steun bij haar dienaressen. Haar kuiten, machteloos, werden opgehouden, en ze werd op schoot genomen en troostend gestreeld om de kwellung van haar hart meester te worden. Maar zelfs vergat zij de band van haar kleed (?).
5. Inderdaad was zij, vol verdriet, vast van plan te sterven, tot aan haar bekoorlijkheden toe. Ook haar haarwring was reeds één gehavende menigte van asana's, jangga's en kasturi. Haar jammerlijke tranen kon men zich duidelijk voorstellen als de hangende offerfranje, zoals ze op haar wangen vielen. Haar hoofdband was deerlijk vernield, haar wenkbrauwen geknakt als uiting van haar ongerustheid in haar liefde.
6. Toen sprak Kesarī om haar liefdesverdriet waaraan zij zich zo overgaf op te luchten(?): „Meisje, hoe komt het toch dat ge door het brandhout van het verlangen zo'n brandend verdriet hebt, om te zien? Liefde voor de beminde is voor een achtergebleven vrouw dat ze op hem wacht, zodat hij spoedig komt. Het gevaar van dit (hevig verdriet), als men het al te zeer aankweekt is, dat het duidelijk iemand ten slotte doden zal, zonder dat het enig nut heeft.

3. a) gebrek aan locale en botanische kennis maakt een juiste vertaling moeilijk. Zijn de jonge kadalibladen, vóór hun ontluiken, opgerold, en vormen al die pieken zo als het ware een bos? Daarom ook vergeleken met de rollen in het oor? — *wiphala* is me dan niet duidelijk: niets uithalend (tegen haar hitte)? of lett.: zonder vruchten? — b) de vertaling van *lir* is me mede ingegeven door de variant, die echter metrisch niet mogelijk is.
4. a) l. *asidēha* — c) *wēñi*: in de nacht, is wel te vertalen, maar staat er wonderlijk tussen. Hoewel de kuiten óók bevreemding kunnen wekken — d) is onduidelijk, zowel *pañulih* als het slot; is *yayā*: toch? of: zodat?
6. a) de lezing van geen der hss. schijnt correct. Wellicht: *āñdēbu-lēburakēna kūñ*? — b) slot: *alök tiniñhalan*? De vertaling is overigens niet zeker — c) *nī kari* ziet er niet fraai uit, maar bv. een splitsing *nika r inantiyakēna* lijkt me niet beter.

7. Zoals het gaat met een gloeiende kool . . . die tenslotte, aangewakkerd, stellig ontvlammen zal, en (een vuur) als een berg zal worden. Maar als hij uitgedoofd wordt, hoe zou hij dan vervolgens ontvlammen kunnen? Welnu, zo is het gesteld met verdriet, laat dat zich niet al te zeer in uw hart dringen, want hebt ge een vracht van innige zorgen, als hij U troosten zal, is dat alles kennelijk verdwenen”.
48. 1. Zo sprak zij troostend; daarop antwoordde de prinses met stokkende, matte, benauwde stem, die ontroering wekte: „Wel is mijn liefde de reden van mijn verdriet; maar de vorst, zonder liefde, wekt een schaamtevolle smart in mij.
2. Zijn verlangen is niet fel; en ge hebt vroeger nog wel gezegd dat het zo hevig was. Ik geloof uw woorden niet meer, wellicht zijn ze leugenachtig. Daarom ducht ik ook, hem spoedig weer te vinden, want waar zal mijn plaats zijn, versmaad en verworpen en niet meer in tel als ik ben?
3. Immers, als de vorst mij werkelijk (?) goed gezind was geweest, zou ik niet achtergebleven zijn, toen hij naar het slagveld ging. Al zijn belevenissen — het zou fraai zijn om te zien — hetzij hij zou sterven of leven, zou ik niet van hem scheiden (zo beloofde hij).
4. En daarom, wat zal nu voor mij nog een prettige gang van zaken zijn? Steeds zal ik verdriet koesteren, voortdurend hartepeijn verduren. Immers, mocht hij gestorven zijn, wie zal dan mijn toevlucht zijn? En als de koning behouden is, dan wordt zijn onverschilligheid jegens mij openbaar.
5. En daarom doe ik er maar het beste aan om nu te sterven, immers naar mijn leven verlangt niemand meer; en bovendien gaat het gerucht dat mijn heer vernietigd is, dat maakt, dat ik maar liever wil sterven.

7. c) de door mij veronderstelde constructie schijnt vreemd: niet al te zeer zij het diep te maken door het te volgen — d) *dalēm*, van een *bhāra*, is zeer oneigenlijk.
48. 1. b) of l. *ahrēt*?
2. b) of (*taṅgama*) *ni* te verbeteren is in *ri* kan ik niet beslissen.
3. a) *nata*? l. *ñata*? — c)—d) de vertaling staat niet vast, ik acht de regels enigszins anakolouthisch. Mogelijk is bv. ook: Wat hem overkomen is, 't zal prachtig om te zien zijn; maar of hij nu stierf of leefde, hij zal niet samen met mij zijn (m.a.w. hij oogst natuurlijk roem en succes; maar wat heb ik, verstoppen, daaraan?).

6. Kortom, het zal schoon zijn voor mij om te sterven, wees er niet bedroefd om. Op wie zou ik immers moeten wachten om mijn trouw als echtgenote te vervullen?" Zo sprak de prinses, en onmiddellijk greep ze een scherpe dolk. Maar toen werd ze heftig omvat, en haar hand werd vastgegrepen.
49. 1. Terwijl ze zo haar dolk greep, omdat ze door te sterven er liever een eind aan wilde maken (?) moeten wij verhalen van de vorst, die de stad bereikte, met zijn heldentroepen die allen naar huis terugkeerden; we zullen daarover niet spreken; stellig waren ze vol hartstochtelijk verlangen, toen ze begroet werden door wie smachtten van liefde.
2. De scharen vorsten die allen als gast van de koning naar de Yadu's toelingen ontvingen meteen sirih, en werden begiftigd met wisselklederen in de vorm van zijden buikbanden en juwelenrijke tooi. Het was vol met genietingen, en vol vreugde maakten zij zich om niets zorgen.
3. Koning Kṛṣṇa ging ijlings zijn kraton binnen, en regelrecht naar het slaapvertrek van de edele dochter van koning Bhīṣmaka. Hij was teleurgesteld toen hij het voorwerp van zijn verlangen niet aantrof. Hem werd medegedeeld dat zij in de tuin was en verstrooiing zocht voor haar liefdespijn.
4. De koning, gedrongen door hartstocht, volgde haar daarom; het verlangen had hij zo lang verduurd, dat zijn hart er vol van was, en het kwam te voorschijn in de vorm van een glimlach, die zo vol zoetheid was, dat hij zijn ogen glans verleende. Dat moest immers het geschenk van zijn liefdesverlangen zijn waarmee hij de zeer verliefde begroeten moest?
5. Toen hij in de tuin was gekomen kreeg hij haar in het oog die ziek van uitputting was, en zich met de scherpe dolk, die in haar hand vlamde wilde doorsteken. Daarom kwam hij haar op schoot nemen en sprak lief-zoet, haar vragend naar de reden die zij had om zo verdrietig te zijn dat ze steeds verlangde te sterven:

49. 1. d) of: werden ze hartstochtelijk begroet?
 2. a) *satamu* zou ook kunnen zijn: met de gasten — b) *linād*: cf. nj. *ngiras*?
 4. d) is niet zeker, vooral *in rimañ* en *suñsunñen* staan wellicht een andere interpretatie toe.

6. „Meisje, zie mij aan, vrouw, wat is de reden dat ge . . . verdrietig zijt? Uw borst is bezoedeld doordat de tranen in een onafgebroken stroom er hun weg langs kiezen. Ge laat Uw haardos zo dof hangen, en de bloemen ervan liggen overal in menigte verstrooid. Uw gelaat verloor zijn glans, als de maan bij maansverduistering.
7. Schrik beving mij toen ik uw schone, scherpe dolk zag, die ge aanlegde om er uw leven door te vernietigen; ik heb zeer met U te doen (?). Gij zult dus niet terugkeren op uw weg tot iemand die U een hulde van vriendelijkheid brengt, en geen gunst hebt ge voor mij die als een dichter jammerlijk verlegen is met deze schoonheid?
8. Een aanbiddelijke (?) incarnatie van Rati zijt gij, kennelijk het verlangen op aarde neergedaald, de gedaante die mijn verdriet heeft aangenomen, terwijl ik verkwijn, machteloos van verlangen, door uw schoonheid getroffen. Inderdaad vindt de pijn der hartstocht zijn oorsprong in uw steeds dodelijke beking. Begeerte in de verschijning van een mens zijt gij, zuster, verkleefdheid die zichtbaar geworden is.
9. Wat toch wel is mijn zonde, meisje, dat uw verlangen zich zo opeens zo ver van mij houdt? Ik heb toch geen geringe zorg aan uw bekoorlijkheid gewijd, die ik vergrootte en koesterde, en wanneer uw haarwring losgegaan was heb ik die opgemaakt en met bloemen gesierd. Als ge afkeer veinsde, vrouw, heb ik U met gedichten trachten te troosten.
10. En toch — mijn liefkozingen zullen wel niet bekwaam zijn voor uw schoonheid. Met mijn vleierijen raak ik in verlegenheid, want ik ducht uw gefronste wenkbrauwen. Daarom zal ik, verbijsterd, maar verdwijnen naar het strand, en ik moet maar sterven vanwege mijn verdriet, pijnlijk als mijn verlangen mij thans treft”.

6. a) *noran?* *nora* als *n wawara*, dus: het zijn?? Ook dan past het trouwens nog niet geheel.
7. c—d) zijn onzeker; *ri nwan* kan natuurlijk ook: voor mij zijn, maar mijn lezing (volgens de hss. trouwens) lijkt me aardiger. Of is *n* een overwegend bezwaar? — d) door embarras de choix nl.? Overigens zou *kari* ook wel zin hebben: mij, die achterbleef . . .
8. a) *puji* dus: voorwerp van verering?
9. c) l. *haynkw*?
10. b) *mañulu-ñuluhku* is qua vorm opmerkenswaardig.

50. 1. Zo sprak de koning, het hart van de prinses kwellend. Maar zwijgend poogde de schone haar aandoening te verbergen. Maar Kesari kende haar schroomvolle aard, en daarom voegde zij, eerbiedig, aan 's konings woorden toe:
2. Haar woorden luidden: „Heer, uw woorden zijn niet juist, hoe zou zij zich ook maar durven verzetten tegen één gedachte van de koning? Echter, de reden dat zij ontroerd is . . . , en bezwijmt, is dat ze verslagen is, omdat ze hoorde dat de vorst in de strijd gesneuveld was.
3. Daarom greep ze haar voortreffelijk, scherp wapen, om U in de dood te volgen, zo zei ze, oprecht trouw. En nu, nu ge dan ongedeerd terugkeert, nu is ze als een knop die door de regen tot een vriendelijke glimlach ontluikt”.
4. „Ach, zo dus, zuster, foei, ik voel dat ge het juiste getroffen hebt, dat het mijn slecht gedrag was jegens haar, dat ik haar achtergelaten heb, en niet meenam. Immers, nu blijkt met hoeveel zorg zij zou luisteren (?) naar mijn belevenissen. Zo stond ik bijna schuldig aan haar dood, verschrikkelijk!
5. Ik zal mij niet voor de tweede keer bezondigen aan zulk een onjuist gedrag. Ook al zou ik mij in bergen en bossen gaan verlustigen, ik mocht sterven, zuster, onder een lawine van geurige asana's als ik het zou wagen, van uw schoonheid te scheiden ter wille van de vreugde”.
6. Veel antwoordde de vorst nog; maar het zou te ver voeren, dit alles te verhalen. De nacht kwam, helder straalde de maan. Vol verrukking brachten ze de nacht door, en volgden hun verliefde harten. Naar hartelust bezochten ze heerlijke plekjes, zo veel ze maar begeerden.

-
50. 2. c) of: *hetu nira marma ni sūkṣma mūrcha*: de reden van haar, oorzaak dat ze in stilte bezwijmde, met een soort „populair pleonasme”?
4. c) *rēñē-rēñōna(n)* is zeer onzeker.
5. d) ik las: *rarasta ri wet*; wat dat laatste betekent is overigens niet zeker, mogelijk is ook: vanwege mijn verlangen. Van mijn vertaling is dus de bedoeling: als ik ergens buiten U vreugde zou wanen te vinden.
6. d) mogelijk is ook: veroorzaakten ze verrukking, maar omdat ze hier nog in de hof zijn, en pas enige verzen later naar de *gr̥halatā* gaan acht ik mijn vertaling toch wel zo wsl.

7. Ook verschenen alle bekoorlijke dienaressen, en de kratonvrouwen, die naar rangorde zich beijverden hulde te brengen; al vroeger zouden ze wel steeds hun opwachting gemaakt hebben voor de prinses, maar ineens had deze, stuurs, verlangd, zich in eenzaamheid af te zonderen.
 8. Nu was ze blij en vrolijk, en had haar verdriet laten varen; en de koning dronk palmwijn, en verlustigde zich blij. De bekoorlijke trommels en het lieflijk gezang was ontroerend, al wat ze genoten was onvergelykelyk, een hemel op aarde.
 9. Nadat hij zich zo met velerlei genietingen verlustigd had, besteeg hij het klimop-priëel, en leidde de schone aan de hand. Zwijgen we van hun bekoorlijk doen en laten, toen; voortdurend, de gehele nacht, verlustigden zij zich, door geen slaap bevangen.
51. 1. We zwijgen van de nacht; het werd inmiddels dag, en de zonneglans schitterde. De vogels zongen bekoorlijk, als hofzangers die de koning wekten, zijn liefde opluisterend. Inderdaad was hij traag toen hij juist gewekt werd, en op zijn gemak verlustigde hij zich met haar, en verzadigde zich aan kussen op haar wangen, zo talrijk dat ze hem wel teerkost leken te moeten zijn voor als hij straks naar buiten zou gaan.
2. Toen de vorst was opgestaan waste hij zich, deed zijn sieraden aan en tooide zich met bloemen, en nadat hij zich gekleed had ging hij naar de hof om audiëntie te houden, vol zorg als hij was dat dit dagelijks door zou gaan. De vorsten en hoofden maakten hun opwachting, allen in het nieuw, prachtig stralend en glanzend. Wanneer men het goed beschouwde, dan leek het een sterrenhemel, en koning Kṛṣṇa kon daaraan de maan zijn.

-
- 51 1. b) *anajēn wēn* cf. BK 67, 1 en 69, 1; of moet het toch betekenen: zich wijden aan liefde? Of: wedijverend in verlangen? („krama” van *anayu*?)
2. d) *wintanēn* is merkwaardig: vol sterren? Of een uitbreiding van bet. door analogie: *-a* en *-ēn* zijn in bepaalde functies, gedeeltelijk althans, equivalent, en daardoor kan *-ēn* hier ook een andere functie van *-a*, nl. gelijkenis aanduiding krijgen?

3. Ook de schare vorsten die gasten des konings waren zaten in rangorde opgesteld, de koning van Karawira, en de heer der Korawa's, en in de eerste plaats Yudhiṣṭhira. Zij waren de voornaamsten; er waren nog wel anderen, allen even onverschrokken, maar die worden hier niet genoemd. Roemrucht en heldhaftig waren zij, van niet geringe kwaliteiten en macht, lijfelijke goden.
 4. Ettelijke duizenden, tien- en honderdduizenden waren zij, en de audiëntieplaats was propvol door hun grote aantal. Allen werden ze door hem bewelddigd, en onthaald met vriendelijke woorden door de vorst. Allerlei juwelen sieraden, en kostbare zijde tesamen met sirih die op schalen werd rondgediend; dat alles werd aan de vorstenvergadering aangeboden, en zo poogde hij hen allen het hart te verkwikken.
 5. Zo waren alle vorsten tevreden, en vol vreugde; maar het zou te ver voeren, het te verhalen. Geruime tijd verbleven ze daar, en voortdurend, dag en nacht werden ze volijverig verzorgd. De reden dat ze zo lang bleven was natuurlijk dat koning Kṛṣṇa verloofd werd met de schone prinses. Ongekend, wonderbaarlijk schoon was het huwelijksfeest, met de offers die verricht werden.
 6. Na afloop van het huwelijk maakten de vorsten zich vervolgens gereed en namen afscheid; ze keerden terug naar hun eigen rijken, en koning Kṛṣṇa bleef achter om de wereld in orde te houden, als de trouwe bewaker en beschermer, en met recht heette hij het scherm der drie werelden. Inderdaad was de vorst een overwinnaar der vijanden, tegen alle gevaren opgewassen, en vermaard krachtig, een overwinnend held.
52. 1. Om nu kort te gaan, lang was de vorst reeds gehuwd, steeds liefdeshartstocht nastrevend met de prinses. Nog vele andere vrouwen had de koning, die hier niet genoemd worden; en nog steeds meer namen hun toevlucht tot hem die zich in duizend te splitsen vermocht.

4. d) *lināwě-lāwěkēn*, moet wel bedoeld zijn als *-in-* *-akēn* vorm van *lāwě-lāwě*. Misschien is *lināwě-lāwō* in Ng 71, 2, ongeveer eender te vertalen: men poogde opluchting, tevredenheid, geruststelling te geven, maar er was geen... — Wellicht is de variant van F te verkiezen — de betekenis blijft wel eender (zie ook dezelfde vorm bij Jb sv *lawu*).
 6. d) de splitsing der woorden aan het slot is niet geheel zeker.
52. 1. d) *kasahasrabhāgyan*: zo??

2. Slechts vier waren echter als zijn hoofdvrouwen uitverkoren, koninklijke gemalinnen, prinses Rukmiṇī en de bekoorlijke Jāmbawatī; voorts de kampioene in hartstocht, Nāgnajitā, rijk aan schoonheid, en de trouwe die Satyabhāmā heette.
3. De godin śrī had haar lichaam vroeger gesplitst, bang als ze was, de menswording van god Wiṣṇu mis te lopen. Daarom strekten ze gevierden tot haar incarnatie, hier op aarde, één van leven, en opgewekt één van dienst, eensgezind en in wederkerige liefde.
4. Des te groter werd de vreugde van dezen toen ze allen een zoon kregen: Sāmba was de naam waaronder de zoon van Jāmbawatī bekend werd, hij was de oorzaak van de dood van de vijand Bhoma in de strijd, door de hand van Kṛṣṇa, in het bekende verhaal van Yajñawatī.
5. En Rukmiṇī kreeg op haar beurt een zeer machtige zoon, Pradyumna geheten; hij was de beheerder van het goud. Zijn kleinzoon Aniruddha werd belaagd door de demon Bāṇa; hij was beroemd . . .
6. Steeds hechter en vaster werd de heerschappij van de koning bevestigd; daarop trad hij op om de koning van Karawīra te doden, Bhīma, de onstuimige, werd door hem aangewezen om een eind aan zijn leven te maken, zijn zonde was dat hij zo wreed was om een menigte koningen op te sluiten.
7. En dan, in het Sabhāparwa, de geschiedenis dat de koning van Cedi stierf door de hand van de koning omdat hij onophoudelijk verdriet wekte. Voorts is ook Suyodhana met heel zijn geslacht uitgeroeid, hij heeft het erop toegelegd dat de vijf Pāṇḍawa's hen zouden doden.

2. b) — 3. c) geciteerd bij T 4, 177; ook daar *Bhagnajitā*; toch zal het wel een vroeg corrupteel zijn voor het bekende *Nāgnajitā* (ze heet Satyā, d.v. Nagnajit, cf. mijn diss. p. 15).
3. d) *sapanīwyan silih-asih* AW 34, 3; misschien is *panīwyan* nog eerder: heer, cf. *paṅgérān* e.d.
5. d)? Men zou kunnen gissen *kekētan Uṣyawātī*: beroemd is het gedicht van U, omdat Uṣā, dochter van Bāṇa, zijn vrouw was.
6. b) T s.v. *Karawīra*: 1. *nikā tar lēkas*, ik hield me aan de tekst, in ieder geval kan *ta(-n, -r)* hier niet „niet” betekenen — c) lett.: aangewezen als zijn dood.
7. a) Van der Tuuk heeft stellig gelijk dat hier gezinspeeld wordt op het Sabhāparwa. Het ligt trouwens voor de hand dat in deze tijd deze teksten algemeen bekend waren — d) *dīne* is natuurlijk even goed te vertalen.

8. Zo werd dus het vuil der wereld vernietigd en weggevaagd, en dat bewerkte de heldhaftige majesteit van de koning nu. Zo kwam het dat de wereld welvarend was, er was geen spoor van verdriet. Dwāpara zou het niet laken dat de koning er was (??).
 9. Het zou echter te ver voeren, het leven van de koning te beschrijven; hij toefde opnieuw als Wiṣṇu, naar zijn welbehagen, in de hemel, met zijn zonen en verwanten; geen bleef achter; immers de verschrikkingen der goden (waarvoor W. op aarde kwam) waren vernietigd.
- 53.
1. Laat ons de tijd dat Wiṣṇu zich in de hemel bevond, de hulde ontvangend der schare goden, voorbijgaan; tenslotte kwam de ondergang der wereld, die vernietigd werd: Kālikā incarneerde zich om de drie werelden te vernietigen.
 2. Er was een streek van een verrukkelijke, onwezenlijke schoonheid, het eiland Java geheten, een luisterrijk eiland. Het was niet anders dan het boek van Agastya. Dat raakte in paniek en verloor nu zijn schoonheid.
 3. Opnieuw drongen de goden op god Wiṣṇu aan, en vroegen hem: „Dat moet in zijn schoonheid hersteld en beschermd worden”. Niet was Wiṣṇu onwillig, erheen te gaan.
 4. Daar werd hij bekend als vorst, om het volk in volle luister weer te vervolmaken; beroemd was hij, als incarnatie van de Madhudoder; hij stond er bekend als koning Jayaśatru.
 5. En ook de heilige Agastya was er snel op bedacht om de opperheer der geestelijken en wijzen te worden. Als leraar van de vorst was hij vast in de leer; hij was als patih aangesteld van heel het rijk.
 6. Bestendig regeerde de vorst in de wereld, alle vijanden der vorst brachten hem hulde, als gevolg van de macht van de eerste der wijzen; want zijn bedrevenheid in beleidvoering was zeer subtiel.

53. 1—8. Geciteerd en vertaald in de diss. van Poerbatjaraka, p. 36 vv. Zijn weergave van hs. A komt niet steeds overeen met de mijne. Ook onze vertalingen verschillen soms.

1. b) *masewan*: als *pasewan* optreden? — d) de gissing van Poerbatjaraka schijnt overbodig. Heeft men overigens Kālikā in verband gebracht met de Kaliyuga?
2. d) l. *trāsa*, naar P.?
3. b) *tēri* is mogelijk, maar niet nodig.

7. Zo duurde het niet lang of de wereld was weer welvarend, ieder beijverde zich om roem te verwerven, voor middadigheid, om recht en wet te beoefenen. Hulpelozen, van oorsprong arm en ellendig, werden in deze tijd plotseling rijk aan geluk.
 8. Dit was de bezorgdheid van de koning, dat het geld zich zou verbreiden als regen; zelf was hij het genotene beu, en hij wenste zich te verlustigen in schoonheid.
 9. Dat was de reden dat de koning der dichtervorsten een kakawin neerschreef, een lofdicht op de koning, wat hij beloonde met een verheugende glimlach, die gepaard ging met een gift van schrijfstiften en schrijfbladen, zoveel hij wilde.
 10. Ik nu, die voortdurend zag . . ., wilde met alle geweld, mijn jeugdige onervarenheid uit 't oog verliezend, de gunst der goden verwerven, en daarom maakte ik mij, onbeschaamd genoeg, op om poëzie te schrijven, een lied slechts,
 11. het resultaat van een zwerftocht tot verlustiging, die ik ondernam door ravijnen, over strand en bergen, rotsen en holen; vervolgens, uitgeput en afgemat door mijn gelofte (tot vasten), rolde ik op een steen neer, overdekt door een nevelsluier.
54. 1. Toen ik terugkeerde van mijn zwerftocht, maakte ik onbesuisd mijn opwachting bij koning In Schoonheid Uitspruitend. Ik bood hem mijn dichtwerk aan, maar 't was immers smakeloos, log van toon en zonder harmonie. Onmiddellijk vlamde zijn boosheid op, kwaad als hij was dat er geen resultaat te zien was van het onderwijs in de poëzie dat hij mij had gegeven. Tengevolge van zijn toorn liep ik een geduchte schrobbering op, en ik was bang, zodat ik hem steeds maar met mijn schrijfstift afweerde.
-
7. b) verschillende verbinding der woorden is mogelijk — d) het metrum vereist *rī* of *rīn*.
 8. a) als *-ti-* conjectuur is lijkt hij mij overbodig, als variant verkieslijk (*yatika prih-ati*). De betekenis van dit vers is overigens verre van duidelijk, o.a. *masantāna* en i.v. daarmee *prih-ati* — c) *wanēh* is misschien ook: onafgebroken, wat precies het tegendeel zou opleveren.
 9. b) *aturun*: copiëren, komt hier toch wel niet in aanmerking? — De hier door Panuluh bedoelde *kawīndrarājya* (sic!) is stellig identiek met de *kawirājya* van BY 52, 13, d.i. Mpu Sēḍah (cf. Poerbatjaraka, diss. p. 39).
 10. b) *linolyan in hyaṅ* is onzeker, *hyaṅ* zou wellicht ook: de geestelijken, de heren (en speciaal Sēḍah) kunnen zijn.
 11. c) 1. *abrata* (metrum!).
54. 1. a) *luṅ lanṅ*: cf. 1, 3: Sēḍah? — c) *āndagdha*: of: verbrandde (het boek)? — Ook het slot is onzeker.

2. Maar wil dit toch nadrukkelijk toestaan (?); als men er om lachen wil, wat is er dan aan te doen; laat men het dan maar laken. Wie weet kan het toch de vorst nog wereldheerschappij bezorgen, alsmede de wereld heil. Wie genegen zij, dit te verbreiden, hij moge volmaaktheid ontvangen, allereerst de lezer, en dan ook wie het horen zal. Want het is Panuluh bij de vervaardiging van dit verhaal dat van Wiṣṇu vertelt er slechts om te doen, zich roem te verwerven.
3. Sedert ik voor het eerst in een gedicht schoonheid zocht weer te geven, welke ik vergaard had toen ik een speurtocht naar bekoorlijkheden ondernomen had, werd hij steeds bozer(?), terwijl hij zich aansloot bij de koning toen deze zijn leeuwenmoed aankweekte. En nu, van het Hariwaṅśa zei hij dat het nutteloos was, van de eerste tot de laatste letter zonder doel. Maar wil er toch aandacht aan schenken, wellicht zal het luister bijzetten aan een tempel van de Geprezene, als boek-monument.

-
3. Is geheel onzeker, ook de onzekerheid van wie telkens sprake is maakt het niet eenvoudiger; -*ku* in c) is onniskenaar, maar *ikana* moet toch ook wel op de dichter slaan; of: het resultaat daarvan, nl. het zoeken (*ikanāṅ aṅṅarah?*)? — b) *bēṅḍu?* — en het verband met het volgende is evenmin duidelijk; is *aṅṅayū sinḥavikrama:* ten strijde trekken? — *tiki* moet naar mijn vertaling wel weer Sēḍah zijn, die dus ook de HW zou hebben afgekeurd. Voor het beeld van d) cf. BK 1, 1.
 55. Het is de vraag of dit vers nog bij de tekst hoort. Kennelijk is hier een śloka bedoeld. De betekenis is wellicht: In het Hariwaṅśaverhaal neergelegd is de nederlaag van Jarāsandha, het verhaal van de schaking van Rukmiṅī en de beschrijving van de verheerlijkende lof, waarbij ik in d) *jayaja* niet begrijp: verkorting van *jaya-jaya?* Of zinspeling op Jayabhaya? Lees: *Jayabhayāstutiwarnā?*